

Hejzlar: Řecké starožitnosti

11-D-234

11-D-234

Knihovna univ. prof.
Dr. KARLA LAŠTOVKY

11-D-234

ŘECKÉ STAROŽITNOSTI

NAPSAL TOMÁŠ ŠÍLENÝ

ČTVRTÉ VYDÁNÍ UPRAVIL

Dr. GABRIEL HEJZLAR

SEMINÁRNÍ
Hist.-práv.

KNIHOVNA
oddělení

V PRAZE 1937

NÁKLADEM JEDNOTY ČESKÝCH FILOLOGŮ

Část I.

DĚJINNÉ POZADÍ.

Archeologickým zkoumáním posledních desetiletí se zjistilo, že na půdě starého Řecka před skvělým souvislým vývojem vzdělanosti řecké v době historické (asi od stol. VIII.) byla starší kultura v době předhistorické. Jejím střediskem byla *Kréta*, z níž pronikala zvláště na okolní ostrovy moře Egejského, na pevninu maloasijskou a na břehy Řecka.

Tato kultura se nazývá podle hlavní oblasti egejskou, podle svého střediska krétskou, nebo minojskou podle Minoa, mytického krále na Krétě. Vyuvíjela se v době asi od r. 3400 do r. 1200 př. Kr.

Dělí se na tři hlavní periody: ranou (3400—2000 př. Kr.), střední (2000 až 1600) a pozdní (1600—1200), a každá z nich na tři období. Tato chronologie byla umožněna datovatelnými nálezy egyptských předmětů, dovezených na Krétu. Největší rozkvět krétské vzdělanosti nastal asi v době od r. 1700—1400 př. Kr. Okolo r. 1400 učinili, jak se zdá, mykénští vládcové útok na Krétu a zničili její politickou moc. Tím byl způsoben pád vyšší a lépe organizované kultury, která oplodnila vzdělanost řeckou. Úpadek byl přivocčen pravděpodobně též vnitřním rozkladem. Kulturně však žila Kréta dále, asi do r. 1200, kdy se dostavilo pozvolné umírání. Časem se změnily životní podmínky a v VII. stol. se stala Kréta územím dorským.

Nositelům této vzdělanosti byl neřecký a neindoevropský národ, jenž první užíval v Evropě rozličných systémů písma, které se nepodařilo však dosud rozluštit. Jako obchodní a kulturní ohnisko v egejském světě přijala Kréta ne jeden podnět z vnějšku, zvláště z Egypta, ale dovedla jej přetvořit po svém a vytvořit svéráznou vzdělanost.

Současně se vyvíjela na řecké pevnině civilizace, kterou zveme *helladskou*. Dělíme ji týmiž časovými mezníky na ranou, střední a pozdní. Také kultura ostrovní či *kykladská* má dělitka časově shodná s krétskou.

Pokud krétská kultura pronikla na pevninu v době, kdy zde měly převahu Mykény (okolo r. 1600), mluví se o vzdělanosti krétskomykénské, v níž s počátku pevnina přijímá z Kréty kulturní dary; později je tomu naopak. Každá složka má však své charakteristické rysy, které se projevují zvláště v práci výtvarné, v způsobu života, v náboženství, v úpravě domů a hrobů a v rasové odchylnosti tělesného typu.

Ve vlastním Řecku sídlili před Řeky obyvatelé, které nazývali staří Řekové *Pelasgy*. Ráz této civilizace na řecké pevnině nelze však tak dobře postihnouti jako v oblasti egejské. Vývoj nepokračoval v jednotlivých krajích stejným směrem ani týmž tempem. Také se nedá s bezpečností říci, pokud byly dány různé vývojové stupně vnitřním pokrokem, či zda

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
PRÁVNICKÉ FAKULTY UJEP
STARÝ FOND 01078
Č. inv.:

Koupil od *M. Karslová*
Darem od .....
v ..... za Kčs .....
Inv. čís: 34. 244
Sign

byly způsobeny vlivy vnějšími. Thessalie na př., která, jak se zdá, měla styky se severními kraji, nebo protože tam pronikly přední stráže Řeků, šla vlastní cestou vývojovou. Tam jsou na př. nejstarší doklady domů s megarem typu nordického, zatím co se současně v středním a jižním Řecku vyskytují domy s půdorysem oválným a kruhovým.

První obyvatelstvo na půdě starého Řecka, mluvící řeckým jazykem, označuje se společným jménem *Achajové* (název přijatý z Homéra). Přišli asi postupně ze severovýchodu poloostrova Balkánského okolo r. 2000 př. Kr. a podrobili si domácí obyvatelstvo svou vojenskou zdatností a převahou inteligence. Domácí civilisace nezůstala bez vlivu na přistěhovalce a stopy po ní se udržely v názvech některých míst, hor a řek.

O osídlení Achajů a o jejich politickém rozdělení lze si učiniti přibližnou představu podle básní Homérových a zvláště z II. zpěvu Iliady, kde je podán přehled řeckých kmenů a jejich vojenských kontingentů. Podle líčení básníka, který, jak se zdá, líčí starší poměry, než byly v jeho době, jednotlivé celky městské či venkovské, ovládané šlechtickými rody, byly v době míru autonomní, v případě války však se spojovaly k společné akci. Ctižádostiví jednotlivci z těchto vládců podmanili si však časem své sousedy a založili mocnější státy, z nichž nejeden zanechal po sobě památky, dochované dosud téměř po celém jižním a středním Řecku; z nich nejvýznamnější jsou v Argolidě (Mykény, Tiryns, Midea), jež měla v této době vedoucí postavení. Při pohodlném spojení s Kykladami a s Krétou podlehla i jejich vlivu kulturnímu.

Zachované zbytky paláců s pěknou dekorací a hrobky svědčí o bohatství i vkusu těchto achajských vládců. Silné hradby jsou dokladem válečných konfliktů mezi pány jednotlivých pevností a nasvědčují snad tomu, že tito vladaři potřebovali ochrany před svými novými poddanými, kteří pravděpodobně byli nuceni k těžké práci, spojené s výstavbou mohutných „kyklopských“ zdí pevností.

O výbojně síle achajského živlu lze činiti určité dohady na př. z mytů o zápase Kentaurů s Lapithy, o výpravě argejské proti Thébám, o výpravě Argonautů. Také pověst o válce trojské není asi pouhým výtvořem básníkovy fantazie; archeologické vykopávky zjistily existenci opevněného města Troie v krajině, kam je básník klade. Nalezeny byly také doklady sídel achajských na půdě maloasijské v době po zániku Troie. Vojenská moc achajská nabyla rozhodného vlivu mezi r. 1400 až 1200. Tato doba panství achajského se zve mykénskou, protože se našly první památky a opravdové poklady z této doby v Mykénách, kde sídlili mocní králové achajští. Název není výstižný, neboť na vytvoření vzdělanosti mykénské působila i jiná města. Užívá se proto nověji pro tuto dobu označení kultura helladská (střední a pozdní).

Achajové přišli brzy, zvláště asi od r. 1600, do styku se skvělou vzdělaností na Krétě, neboť hlavní střediska jejich (Mykény, Tiryns, Midea) byla ve spojení s mořem, po němž pronikaly oplodňující vlivy do všech

zálivů. Tato neřecká kultura, jejíž rozkvět spadá asi do let 1700 až 1400, měla silný vliv na Achaje a zvláště na jejich bohatší vrstvy. S upadáním politické moci krétské nabývali rozhodného významu v egejském světě Achajové, kteří dobyli Kréty a usadili se na ostrovech. A tak pronikla mykénská vzdělanost a zpětně působila na ostatní ostrovy moře Egejského (Naxos, Delos, Rhodos, Thera). Svědčí o tom nalézaná tam mykénská keramika. Je to první kolonisační období řecké směrem na ostrovy a k pobřeží maloasijskému a první vítězství řeckého ducha. Pro další jejich vývoj významné byly též styky s Foiničany a s Egyptany.

Slibný rozvoj achajské moci a vzdělanosti byl však přerušen kolem r. 1200. Všechna města té doby (Mykény, Tiryns, Argos, Nauplia, Midea, Orchomenos, Athény) zničila nějaká náhlá katastrofa. Byl to asi příchod nového obyvatelstva ze severu, které mluvilo též jazykem řeckým, ale bylo méně vzdělané; zato vynikalo bojovností, užívajíc zbraní ze železa (přílby, brnění, meče, kopí). Byli to *Dorové*.

Dorské kmény pronikly nejprve do Thessalie a Bojotie, odkud bohatší vrstvy Achajů přehly před přistěhovalci na břehy maloasijské. Část Dorů se usadila na sever od Parnasu a trvalou památkou na ně zůstalo asi jméno tohoto kraje, Doris. Hlavní proud nových příchozích pronikl na Peloponnes, kde se stali pány Argolidy, Lakonie a Messenie; vyvrátili achajská království a obyvatelstvo dílem vypudili, dílem zotročili. Část tohoto obyvatelstva udržela se na pobřeží Korinthského zálivu a dala jméno tomu kraji (Achaia), jiní přehly na ostrovy a přímoří maloasijské.

Dorským vpádem byly vytvořeny zcela nové politické poměry v Řecku; starší vzdělanost byla zničena a trvalo několik století, než vyrostla civilisace nová.

Nedlouho po dorském vpádu na Peloponnes a patrně následkem něho došlo k stěhování *Ionů* z Attiky a Euboje do Malé Asie, pokud se nepodrobili dorským vítězům. K této ionské emigraci připojili se též jiní kmenové, jako Arkadové, Fokové, Orchomenští a j. Tak bylo založeno několik měst na střední části maloasijského pobřeží: Miletos, Efesos, Priene, Kolofon, Klazomeny, Smyrna, osídlen byl Chios, Samos a j. Tato města ionská se sdružila v konfederaci panionskou, mající společnou svatyni, zv. Panionion, na pohoří Mykale; přední úlohu v tomto spolku měl Miletos. Pro výhodné podmínky klimatické, úrodnost půdy, čilý obchod a styky s východem nabyla Ionie na dlouhou dobu vedoucího místa v dějinách vzdělanosti řecké, zvláště ve filosofii, v básnictví a v umění výtvarném. Poslední byla emigrace dorská, která osadila Krétu, Theru, Rhodos, jihozápadní břeh Malé Asie a Kyrenaiku.

V VIII. stol. se ustaluje pro Řeky společný název *Ἕλληνες*, jehož výrazem jsou i všeřecké hry v Olympii, počínající se podle tradice r. 776. Hlavní řečtí kmenové měli již pevná sídla. Ionové, mezi nimiž bylo i dosti „Achajů“, osadili Kyklady a část západního pobřeží Malé Asie, v Řecku jen Attiku a Euboji. Maloasijská města ionská založila během VIII. a

VII. stol. množství osad kolem Černého moře — z nich Milet na 50 — a na jih pronikli až do egyptské delty. Dorové ovládli Peloponnes a uvedené ostrovy a zřizovali kolonie směrem západním v jižní Itálii (Tarent) a na Sicilii (Syrakusy, Gela, Selinus a j.).

Hlavně tyto dva kmeny vytvořily řeckou vzdělanost; každý přispěl svými odlišnými schopnostmi rozumovými, uměleckými a mravními. Ionové měli rozhodný vliv na vznik a vývoj literatury, umění výtvarných i věd. Politicky i hospodářsky byli nejpokročilejším řeckým kmenem. Obyvatelstvo neionské a nedorské zahrnovalo se pod jménem *Aiolů* (*Αἰολεις*), kteří sídlili v historické době na severních ostrovech egejských a na severozápadním pobřeží maloasijském.

Ve stol. VIII. a VII. mocnými městy na Peloponnesu byly Argos, Sparta, Korinth, z nichž vedoucí se stala Sparta; v středním Řecku největší moc měly Athény. Maloasijská města se dostala v VI. stol. pod moc králů perských a pokus o revoluci (500—494) se skončil nezdarem a zbořením Miletu. Za válek řeckoperských ubránili se Řekové imperialismu perskému. Zásluhy Athén o vítězství nad Peršany povznesly je na vedoucí místo v Řecku, ale peloponneská válka (431—404) pomohla Spartě k dočasné hegemonii nad Řeckem. Na krátký čas (371—362) byly rozhodující mocí v Řecku Théby. Zeslabená Hellas ztratila konečně r. 338 samostatnost a dostala se pod panství makedonské.

Výboje Alexandrovy rozšířily oblast řecké vzdělanosti až k hranicím Indie a zároveň úplně otevřely brány vlivům orientálním. Z rozpadlé říše Alexandrovy vznikly státy diadochů, které se postupně staly kořistí Římanů.

Část II.

MÍSTOPIS

Oblastí řeckého národa bylo vlastní Řecko s přilehlými ostrovy ionskými a moře Egejského, pobřeží Malé Asie, černomořské, nilská delta, Kyrenaika a jižní Itálie se Sicilii, jež pro množství hellenských osad byla zvána Velkým Řeckem. Z velikého počtu měst, jež hrála úlohu v dějinách řecké vzdělanosti, jsou uvedena nejvýznamnější a která byla archeologicky zkoumána, takže podávají přímý názor na řecké městské sídlo.

Kréta.

Kréta (*Κρήνη*) je nejjižnější a největší řecký ostrov (8600 m²), na kterém vykvetla svérázná a nejstarší evropská vzdělanost na vysoký stupeň.

Předhistorická Kréta byla hustě osídlena a měla množství městských sídel, takže Homér mluví o „stu měst“ na tomto ostrově (Ilias II 645). Vykopávky, prováděné tam od počátku tohoto století badateli anglickými (A. Evans), italskými a řeckými, v poslední době též francouzskými, potvrzují závažnost svědectví básní homérských. Většina dosud zkoumaných míst ve východní polovině ostrova ukazuje královské paláce nebo vily, kolem nichž se rozkládala města. Jsou to Knossos, Faistos, Hagia Triada, Gurnia, Malia. Společným jejich znakem jest, že na rozdíl od pevniny řecké byla neopevňena, což svědčí o celkem klidných poměrech vnitřních a o vědomí síly proti vpádu z vnějšku.

Knossos.

Knossos (*Κνωσός*), sídlo mythického krále Minoa, leží nedaleko dnešního hlavního města Herakleia (dříve Kandie), asi uprostřed sev. pobřeží ostrova, ale vzdáleno od moře. Uvedeno je v Iliadě (II 646, XVIII 591) a v Odyssei (XIX 178). O moci krétských králů svědčí nejlépe jejich palác, prozkoumaný A. Evansem.

Jeho rozměry byly velké: 130 m × skoro 130 m = 17.000 m² (pražský hrad má rozlohu 68.250 m²). Měl půdorys přibližně čtvercový, fasády byly obráceny k hlavním světovým stranám; všechny místnosti byly seskupeny kolem ústředního dlážděného dvora tvaru obdélníkového (asi 54 m × 23 m). Mimo něj zde byly menší dvorky a světlíky.

Nad přízemím měl dvě patra. Z celé stavby je poměrně dobře dochováno jen přízemí a část prvního patra, které mělo touž dispozici jako přízemí. Místností je přes 200; jsou tvaru obdélného a poměrně malé. V zá-

padní části jsou skladiště, komory a obytné prostory. Z nich nejlépe zachovaný a nejzajímavější je t. ř. trůnní sál, podél jehož stěn byla alabastrová sedadla a mezi nimi alabastrový trůn. Na východní straně paláce byly obytné salonky a „dvorní kaple“. Tato nevelká kaplička (1,5 m × 1,5 m) byla naplněna votivními dary (zvláště hliněnými nádobami) a v pozadí má nízký oltář a na něm několik terakot. Stěny komnat a sálů byly zdobeny freskovými malbami, zobrazujícími scény ze života dvorského. Budova byla opatřena odvodňovacím systémem pro odpad vody dešťové a užitě v domácnosti a splachovacím klosetem.

V sz. části hned vedle paláce je čtvercové prostranství, opatřené na dvou stranách schodištěm, které bylo opřeno o přirozený svah; bylo asi určeno za hlediště k sedění nebo k stání. Snad se tam prováděly posvátné tance a zpěvy.

Palác byl zničen patrně nenadálým nepřátelským vpádem a lehl popelem kolem r. 1400. Pod tímto palácem, vystavěným asi v XVII. stol., jsou zbytky staršího paláce, který byl vystavěn kolem r. 1700, a hlouběji jsou ještě zříceniny prvního paláce ze stol. XIX., který byl zničen požárem.

Z města, rozloženého kolem paláce směrem západním, severním a jižním, byla prozkoumána zatím jenom část, ukazující zbytky domů a dlážděné ulice.

Asi 120 m na sever od paláce je „královská vila“, která měla horní poschodí, jak svědčí dobře zachované schodiště. Na jih od paláce byla odkryta hrobka s předsíní a s několika místnostmi za sebou a nad sebou; náleží do XVI. století.

V *Amnisu* — byl to přístav pro Knossos — se zachovaly zbytky vily a v ní zlomky jemně provedených nástěnných fresek s květinovými náměty.

Faistos.

Nedaleko jižního pobřeží Kréty, 45 km na jih od Knossu, byl Faistos (*Φαιστός*), o němž je zmínka u Homéra (Il. II 648, Od. III 296). Výzkum jeho provedli archeologové italští.

I zde jsou zříceniny vladařského paláce, který leží na výšině s krásným rozhledem a je bez hradeb. Jeho středem je obdélné nádvoří (46 m × 22 m), ale půdorys je mnohem přehlednější než v Knossu; místnosti jsou větší a jest jich asi 100. Také zde jsou obytné pokoje, trůnní sál, skladiště, pohodlná schodiště, spojující jednotlivé terasy, sloupové síně a zámecká kaple. Byl zničen kolem r. 1400; pod ním je starší stavba ze XVI. stol. a jiná z XX. stol.

Město bylo rozloženo na svazích dvou vrchů.

Gurnia.

Plán a obraz krétského města dobře představuje Gurnia, ležící na severní straně východní části ostrova. Městečko, kvetoucí v XVI. stol. př. Kr., rozloženo je na svahu vrchu. Síť dlážděných ulic není pravidelná

a nemá přesné orientace podle světových stran. Nestejné niveau ulic vyrovnávala schodiště. Domy měly poschodí; jako staviva užívalo se nepálených cihel, a hliněné vodovodní roury svědčí o existenci vodovodu.

Z ostatních zkoumaných měst významný je Tylissos se zbytky domů, Hagia Triada, Palaikastro s hroby a zříceninami domů a Malia. V Malii se zachoval v zříceninách rozsáhlý palác (110 m × 80 m), který je starší než v Knossu a ve Faistu. Okolo něho se rozkládá veliké městské sídlo.

Mykény.

Mykény (*Μυκήναι*), jejichž králem v Homérově epeji je Agamemnon z rodu Atreovců, leží asi 10 km na sever od Argu při cestě vedoucí do Korinthu, na vrchu vysokém 278 m nad mořem, asi 50 m se zvedajícím nad okolí. Toto opevněné místo, strategicky výhodně položené, osídlené v polovici III. tisíciletí, dosáhlo vrcholu moci v 2. pol. II. tisíciletí; bylo opatřeno mohutnými, až 7 m silnými hradbami, zbudovanými z velkých balvanů způsobem „kyklopským“, t. j. bez přitesání a bez malty. Prolomeny byly na sz. straně jedinou branou, dosud stojící. Tvoří ji dva velké kolmo přitesané balvany, na nichž spočívá silný překrov, zdobený trojúhelnou kamennou deskou s reliefem; relief představuje dvě lvice, obrácené k sobě v heraldickém seskupení a opírající se předními nohama o pilíř je dělicí, na kterém je náznak kladí. Proto je zvána Lví branou. Na sv. konci byla ještě jedna branka, vedoucí k hradní studni; jiná velká studně byla nedaleko Lví brány na sz. straně pevnosti, napájena vedením pramenité vody z nedalekého vrchu. Podle severní zdi hradební jsou zbytky skladiště nebo kasáren.

Uvnitř hradebního pásu na nejvyšším bodě vrchu jsou zachovány v základech zbytky paláce, který byl postaven nad staršími svými předchůdci stavebními. Vrch byl totiž osídlen už v polovici III tisíciletí, ale dochované zříceniny pocházejí asi ze XIV. stol., kdy Mykény po zničení moci krétské nabyly rozhodného vlivu. Přístup k němu byl od hlavní brány po stoupající rampě a po schodišti.

Palác, založený na terase, měl předsíň, kterou se vstoupilo do sálu se stěnami zdobenými freskovou malbou a s malovanou štukovou podlahou. K tomuto sálu, kde stál trůn, poji se dvůr. Na východní straně dvora naproti je budova s megarem: má předsíň s dvěma sloupy, předpokoj a hlavní místnost se čtyřmi sloupy okolo krbu uprostřed. Zachovány jsou zbytky nástěnné výzdoby malované. Okolo byly obytné a hospodářské místnosti, skladiště a j. Palác byl zničen požárem a časem tu byl vystavěn na jeho místě dorský chrám. Jako akropolis mykénská bylo i město, rozkládající se pod ním, opatřeno hradbami; dosud bylo prozkoumáno jen částečně.

Do téže asi doby, t. j. do XVI. stol., patří i jámové hroby hned na

pravo od hlavního vchodu na akropolis. Jsou vyhloubeny ve skále a našly se v nich kostry členů vládnoucí dynastie (celkem 19) s bohatými šperky (náušnice, čelenky, náramky, jehlice) a zlatými, stříbrnými a měděnými nádobami, dýkami a meči, které se dávaly jako milodary královskému nebožtíkovi; našlo se též sedm zlatých masek, jež kryly obličej zemřelých. Některé kamenné náhrobní desky zobrazují v reliéfu muže na dvoukolem voze, na lovu nebo v boji. Jsou dosud jedinými vladařskými hroby, které se dochovaly na půdě řecké zcela neporušené. Mimo tyto šachtové hroby zjištěn byl hřbitov (asi z XV. a XIV. stol.) na vých. svahu horského hřbetu Kalkáni s hroby komorovými, vytesanými ve skále, k nimž často vede chodba či dromos.

Jiným typem hrobů jsou kopulovité hrobky (*θόλοι*), jichž je v Mykénách pod hradem zachováno devět. Z těch největší a nejlépe zachována je t. ř. hrobka „A treova“ ze XIV. stol. Skládá se z chodby, dlouhé 35 m a široké 6 m, a z kulatého prostoru 13,6 m vysokého, o průměru 14,2 m, který je zaklenut. Stěny a dveře byly ozdobeny bronzovou dekorací (růžice). Vlastní hrobka byla v postranní komůrce s rovným stropem. V jiných tholech byl nebožtík uložen v podzemním hrobě nebo v rakvi, umístěné na podlaze tholu. Jiné hrobky (na př. t. ř. Aigisthova, Klytaimestřina) měly úpravu jednodušší.

Mykény byly zničeny brzy po r. 1200 a nevzpamatovaly se dříve než v VII. stol., kdy tam byl vystavěn chrám Athenin a nová osada (jak do-
svědčují zřetelné archeologické doklady), jež žila do doby hellenistické; v době římské byly už zříceninou. Vědecký výzkum tohoto důležitého místa začal se r. 1874 Schliemannem a v jeho práci pokračovali jiní badatelé.

Tiryns.

Asi 10 km na jv. od Argu zvedají se u moře na skalnatém nevysokém (16—26 m) vrchu zbytky hradeb druhé tvrze vladařské v Argolidě, hradu tiryntského (*Τίρυν*). Podivuhodná je ochranná zeď kolem celého vrchu, silná 7—8 m, vystavěná z nepravidelných kusů kamene a velkých přitesaných balvanů. Chránila nejen hrad, nýbrž i podhradí. Původní výška byla asi 20 m, zříceniny dosahují 7½ m. Na několika místech byla hradba zesílena čtyřbokými věžemi. Uvnitř jsou zříceniny paláce, který byl přestavěn a rozšířen v době rozkvětu moci achájské (1400—1300) a představuje typický mykénský hrad. Zničen byl ohněm.

Výkopy, prováděné od l. 1884/85 a nejnověji od r. 1920, poskytly možnosti, učiniti si jasný obraz této stavby.

Úprava pevnosti byla velmi promyšlená. Vstupovalo se do ní po strmé stezce hlavní branou na straně východní; na západní straně byla branka a schodiště o 45 stupních, vedoucí k tajné cisterně, ležící mimo hradbu. Od hlavního vchodu stoupala dále ulička mezi hradební zdí a opěrnou stěnou paláce k menší bráně; tou se přišlo podle klenutých komor skladištních,

umístěných v hradební zdi, na volné prostranství. Z něho byl přístup na nádvoří (16 m × 20 m) jakýmisi propylajemi, které se skládaly ze sloupové předsíně a za ní ležící síně. Na jižní straně tohoto nádvoří byly v obvodové zdi zřízeny podobné komory jako na straně východní a sestupovalo se k nim po schodech.

Protější stranu severní zabíral vlastní palác, v poslední úpravě (asi kolem r. 1300) s půdorysem obdélným (25 m × 12 m). Před ním u vstupní brány byl kamenný oltář. Palác se skládal ze 3 částí: z vestibulu s 2 sloupy v průčelí, z předsíně a z hlavního sálu či megara (12 m × 10 m), v němž byl krb se čtyřmi sloupy okolo. O bohaté vnitřní výzdobě megara svědčí zbytky freskové malby stěn, část alabastrového vlysu se skleněnou inkrustací a malovaná štuková podlaha.

Z předsíně vedly dveře do dalších obytných místností pro vládce a služebnictvo a k prostorům hospodářským. Hned vedle mužského sálu (megara) byl menší sál pro ženy, ale přístup nebyl přímo. Z ostatních lokálů zajímavé je zjištění koupelny a zbytky koupací hliněné vany. Dobře bylo postaráno i o kanalisaci.

Pod tímto palácem byla zjištěna posledními výkopy (od r. 1926) starší stavební období královského sídla s půdorysem oválným z rané doby helladské (III. tisíciletí) a obdélným ze střední doby (z II. tisíciletí), které bylo méně rozsáhlé a přestavěno a rozšířeno kolem r. 1300. Celkem možno rozeznávat v stavební historii hradu 6 období v čase od III. tisíciletí do XII. století. Celá nynější zachovaná zřícenina hradeb a paláce je až z posledního období, kdy bylo do opevnění pojata i podhradí. Na jih od hradu jsou z této doby i zbytky domů a hroby.

Podhradí, jehož rozsah byl zatím zjištěn na jižní straně od pevnosti, bylo vystavěno podle jednotného plánu. Zdá se však, že obklopovalo hrad kolem dokola.

Na jv. od Tirynthu na východním svahu hory Eliášovy byla nalezena (r. 1927) nekropole s komorovými hroby ve skále. Jsou čtverhranného nepravidelného tvaru a mají dromos. Nekropole je asi ze XIV. stol.; byl to hřbitov chudšího obyvatelstva tiryntského.

Midea.

Midea (*Μίδεια*) náležela vedle uvedených měst k předním v Argolidě za doby předhistorické. Leží na cestě z Argu do Epidauru. Její zříceniny jsou asi čtvrt hodiny na jv. od dnešní vesnice Dendry.

Na vysokém a srázném vrchu ležela pevnost, jejíž 5—6 m silné hradby s dvěma branami ukazují hrubé, málo přitesané zdivo s výplní kamenů, primitivnější než v Tirynthu. Hrad byl zničen před koncem doby mykénské.

Nedaleko hradu na svahu vrchu byla zjištěna kopulovitá hrobka s bohatými a drahocennými milodary z doby mykénské. Z téže doby je kolem něho se rozkládající nekropole s komorovými hroby.

Ithaka.

Ithaka (*Ἰθάκη*), jeden z ostrovů v Ionském moři při západním břehu středního Řecka, s městem stejného jména, byla snad říší Odysseovou. Dělí se na dvě polovice, severní a jižní, spojené úzkou šíjí. Jest hornatý a býval lesnatý. Homér jmenuje tři přístavy, Reithron, Forkynův a třetí u města, a dvě pohoří, Neriton a Neion, Havraní horu (Korax) a pramen Arethusu.

Pohoří Neriton bylo asi na severní části ostrova, pak úrodná nížina, nad ní horstvo Neion a dále na severním břehu přístav Reithron. Mezi Neritem a Neiem v nížině u západního břehu bylo snad sídlo Odysseovo s blízkým přístavem městským, odkud Telemachos vyplul pátrati po otci, a na západ v moři ostrůvek Asteris (dnes Dhaskalio), kde záletníci čekali návratu Telemachova, strojíce mu úklady. Severovýchodně od města Ithaky v úrodné rovině byl snad dvůr Laertův.

V jižní části ostrova na východě oné šíje ve velkém zálivu (nyní Molo) umísťuje se přístav Forkynův (nyní Vathy), kde faiačtí plavci vysadili Odyssea; u něho jest jeskyně, kterou bylo by lze považovati za jeskyni nymf (Od. XIII 96). Na jih odtud byla hora Korax s pramenem Arethusou, dosud patrným, a pastvinami Eumaiovými. Do zálivu na jižním břehu (Andri) přistal asi Telemachos vraceje se ze Sparty.

Nejistota v místopisu Ithaky přivedla archeologa Dörpfelda k domněnce, že ostrov, dnes řečený Ithaka, není Ithakou Homérovou, nýbrž že jí byl sousední ostrov Leukas, na který by se lépe hodil popis Ithaky homérské (Od. IX 21 nn.).

Leukas.

Ostrov Leukas (*Λευκάς*), který je oddělen mořskou úžinou od Akarnanie, pokládá Dörpfeld za Homérovu Ithaku, protože se zkoumáním vzhledu dnešní Ithaky v 19. století shledalo, že se líčení Homérovo neshoduje s dnešní zeměpisnou skutečností. Zjištěny byly hroby, keramika a zbytky eliptických domů až z doby neolithické a doklady osídlení v době mykénské. Podle Dörpfelda Leukas prý se dříve jmenoval Ithaké a jméno bylo přeneseno na dnešní menší ostrov v době dorského stěhování.

Podle Wilamovitze však znalosti těchto krajů u básníka byly jen neurčité. Podle Burchnera, který nesouhlasí s Dörpfeldem, hlavní rysy líčení Ithaky u Homéra lze aplikovati na dnešní Ithaku.

Spor o Dörpfeldovu theorii o Ithace není rozřešen.

Athény.

Rovinu attickou, v níž leží Athény (*Ἀθήναι*), chrání od severu pohoří Parnes, na západě Aigaleos, na východě Pentelikon, na jihu je otevřena k moři. Na jihozápadním konci horského pásma Anchesmu, které prostupuje rovinu od severu k jihu, leží Athény ve vzdálenosti 5 km od moře. Jejich středem byl vrch Akropolis, vysoký 156 m, k němuž na severozápadě

se pojí Areopag (*Ἄρειος πάγος*), oddělený jen nízkým sedlem. Západní a jihozápadní část města vyplňuje pohoří Pnyx, skládající se ze tří návrší: pahorku nymf (Nymfeion), vlastní Pykny a Museia. Výběžek Nymfeia směrem severovýchodním se zve *Κολωνός ἀγοραῖος*, dále k severu je nevysoký vrch *Κολωνός Ἰππιος*. Na severovýchod od města jest vrch Lykabettos. Rovinu protéká řeka Kefisos; do ní se vlévá Ilisos, tekoucí na jih od města. Přítokem jeho jest říčka Eridanos, protékající městem.

Archeologické nálezy dosvědčují, že Athény byly osídleny už v době III. tisíciletí. Starší, asi původní neřecké obyvatelstvo „pelagické“ ovládli v druhém tisíciletí přistěhovali Ionové, kteří se později sami pokládali za autochthony. Střediskem jejich moci byl opevněný hrad na Akropoli. Zbytky hradeb zv. *τὸ Πελαργικόν* a staveb z neotesaných kamenů připomínají svým rázem stavby v Tyrnthu a v Mykénách, i nalezená tam keramika svědčí o osídlení v době mykénské.

Pod hradem časem vznikla osada na jižní straně a v dolině mezi Areopagem a Pyknou, z níž vytékal bohatý pramen Kallirrhoe. Roztroušené osady v okolí hradu spojil podle báje Theseus v jednu obec Athény.

Za vlády Peisistrata, jenž se zasloužil o stavební rozvoj města, Athény se neobyčejně povznesly. Na Akropoli byl nově upraven starší chrám Atheny (Poliady), podle délky 100 stop nazvaný *hekatompedon*, jež Peršané r. 480 pobořili. Po vítězství Řeků byl opět vystaven, ale ztratil na významu, když byl zbudován Parthenon. Po požáru r. 406 už nebyl obnoven. Zachované zbytky soch z jeho štítů jsou pěkným dokladem archaického umění.

Město se šířilo od jihozápadu k severu do severního údolí, kde vznikl nový okres, podle hrncířů (*κεραμεῖς*), kteří tam sídlili, nazvaný *Kerameikos*, a při něm pod Areopagem náměstí (*ἀγορά*). Na náměstí byl postaven oltář dvanácti bohů, od něhož vycházely cesty do Attiky. Peisistratos dal zříditi též podzemní klenutý vodovod, jdoucí od horního Ilisu po jižním svahu Akropole na západní svah až k Pykně, v níž byl starší pramen Kallirrhoe rozšířen na velkou nádržku s 9 výtoky a proto zvanou *Enneakrunos*.

Na východ od Akropole u Ilisu počal Peisistratos stavěti velkolepý chrám *Διῶν*, *Olympieion*, jež dostavěl teprve císař Hadrian. Poněvadž za Peisistrata počal Thespis hráti první tragoedie, soudí se, že založil bohu Dionysovi slavnost velkých dionysíí a zasvětil mu nový okres na jihovýchodním svahu Akropole.

Po pádu tyranů r. 510 stala se agora za demokratické vlády středem státního života a proto byla doplněna novými stavbami; polohu některých z nich lze určití zatím jen přibližně, poněvadž archeologické prozkoumání agory není dosud skončeno.

Na západní straně náměstí (*ἀγορά*), které mělo asi tvar čtyřúhelníka, stála *stoa basileios*, úřední budova archonta krále, kde v sloupořadí byly vystaveny na pilířích, deskách a stěnách zákony Solonovy, Drakontovy

a zákony změněné ústavy z r. 403. Před ní byl oltář, kde skládali archonti úřední přísahu. Opodál byla *stoa Dia Osvoboditele* (*ἡ τοῦ Διὸς τοῦ Ἐλευθερίου στοά*) vystavěná Diovi, jehož socha stála před stouou, z vděčnosti za odvrácení perského nebezpečí. Ozdobena byla obrazy z mythologie a historie athénské od Eufanora. Sloužila promenáde obecnosti a společenskému styku a byla opatřena lavičkami.

Dále k jihu je *radnice* (*βουλευτήριον*), kde zasedala athénská rada (*βουλή*). Zasedací sál měl sedadla pro členy rady, místo pro předsednictvo, řečnickou tribunu a oddělenou část pro posluchače. Vedle je *tholos* (*ἡ θόλος* či *σκιὰς*), budova, ve které se zdržovali a společně se stravovali členové rady a fyly právě úřadující. Má podobu rotundy; zde plál na krbu věčný oheň. Bylo tu i *strategion* a *hipparchion*, budovy pro vojenské úřady.

V sousedství jest *Metroon* (*Μητροῶν*) čili chrám Matky bohů Rhey. V jedné z jeho místností byl uložen státní archiv, obsahující usnesení lidu v radě a v sněmích, protokoly o schůzích, státní smlouvy a snad i úřední exempláře drammat soutěžících básníků, zvláště Aischylových, Sofokleových a Euripidových. Správu jeho měl tajemník rady. V těchto místech byly sochy *Harmodia* a *Aristogeitona*, kteří zrušili vládu Peisistratovců. Původní jejich sochy, pracované Antenorem, byly uloupeny od Peršanů; vrátil je teprve Alexander Veliký. Náhradní pomníky vytvořili Kritias a Nesiotes. Před radnicí stály sochy attických heroů, podle nichž měly jména attické fyly (*Erechtheus*, *Aigeus*, *Pandion* a j.), a sochy slavných athénských státníků.

Na východní straně agory dal postaviti svým nákladem pergamský král Attalos II. (159—138 př. Kr.) velkou dvoupatrovou *stou*, sloupořadí dlouhé 112 m a široké 20 m, do kterého se otvíraly krámy v přízemí i v patře. V průčelí bylo 45 dorských sloupů v přízemí, v patře sloupy ionské. Zachovaly se z ní značné zbytky.

Na severním konci agory byla *stoa poikile* (*ἡ στοὰ ἡ ποικίλη*), jež dostala své jméno „pestrá, malovaná“, že byla vyzdobena malbami od Polygnota, Mikona a Panaina. Byla určena hlavně pro společenský styk občanů a k promenáde. Vně byly zavěšeny štíty ukořistěné za války peloponneské. Byla to jakási národní galerie athénská a historické museum. Před ní stála socha Solonova. Koncem IV. stol. si tu zřídil filosof Zenon z Kitia školu, která se pak zvala podle stoe stoická.

Dále k severu od této stoe se asi táhla *στοὰ τῶν Ἐρμῶν*, zvaná tak podle řady hermovek (= *οἱ Ἑρμαί*), hranolových to sloupů s hlavou boha Herma nahoře. Sloužila asi účelům obchodním. Uprostřed náměstí stála socha Herma agoraia.

Agora byla dlážděna a na okrajích opatřena chodníky, podle kterých byly za Kimona vysázeny platany. Vedle funkce jako shromaždiště občanstva měla úkol hospodářský. Bylo zde tržiště různého zboží, které se prodávalo na určitém stálém místě náměstí (*κόλλοι*).

Náboženským střediskem města byla Akropolis.

Akropolis (vyšehrad) byla za Xerxova vpádu (r. 480) pobořena a za Kimona a Periklea nově upravena. Dřívější pevnost stala se novými budovami, chrámy a sochami jakýmsi výstavištěm umění stavitelského, sochařského a malířského. R. 447 počala se stavba nového chrámu bohyně Athény z mramoru, který podle panenské bohyně (*Ἀθηνᾶ Παρθένος*) časem se nazýval *Parthenon* (sr. str. 130 n.).

O 10 let později než Parthenon, mezi r. 437—432, postavena byla na západní straně Akropole slavnostní brána či *propylaje*, nejkrásnější světská stavba athénská, se sloupy ve slohu dorském, vystavěná z pentelského mramoru. Postavil ji za Periklea Mnesikles na místě, kde stály starší propylaje.

Propylaje (*τὰ Προπύλαια*) tvoří obdélný vestibul (25 m × 18 m), mající v průčelí, obráceném k západu, šest dorských sloupů. Mezi nimi se přijde do síně, jejíž kasetovaný strop byl opřen dvěma řadami po třech ionských sloupech, čímž vznikl trojpodlažní prostor. Zadní stěnu této síně tvoří hradební zeď, opatřená pěti vchody, z nichž prostřední je nejširší. Jimi se vstupuje do zadní síně, která je menší a stejně členěna a opatřena se strany východní, t. j. od vlastní akropole, rovněž šesti sloupy dorskými. Prostřední vchod, v němž byla ponechána přirozená skála, sloužil zvláště pro vedení obětních zvířat; k postranním vedly schody.

Po obou stranách vchodu do propylají jsou pobočná křídla. Severní má podobu chrámku se sloupořadím v průčelí. Zde byla pinakotheka, galerie maleb věnovaných bohyni. Jižní křídlo bylo menší a jinak upraveno; sloužilo za průchod k chrámu bohyně Niky. K těmto stavbám se měly pojití prostorné obdélné síně (23 m × 13 m), které však nebyly dostavěny, neboť původní plán nebyl nikdy uskutečněn. O skvělosti stavby svědčí, že náklad na propylaje činil přes 2000 talentů. Ze zachovaných zbytků stavby, která byla zničena výbuchem r. 1645, podařilo se řeckému architektu Balanovi provést restauraci této stavby.

Napravo před propylajemi na vysoké terase stojí dosti dobře dochovaná mramorová *chrámek Athény Niky*, s nevelkou cellou a se 4 sloupy v průčelí a na zadní straně. Jeho vlys a zeď balustrády, běžící kolem chrámu na 3 stranách, byly vyzdobeny krásnými reliefy; zvláště půvabné jsou obrazy okřídlených Nik. Svatyně je nejstarším dokladem ionského stylu v Athénách.

Za války peloponneské byl přestavěn v ionském slohu na sever od Parthenonu chrám *Erechtheion*. Byl zasvěcen Atheně, ochránkyni města (*Ἀθηνᾶ Πολιάς*), a Poseidonovi, ztotožněnému s mythickým králem athénským *Erechtheem*. Na tom místě stával starobylý „dům *Erechtheův*“, asi zbytek starého mykénského královského paláce.

Erechtheion se skládá ze dvou svatyní. Východní se sloupovou síní byla zasvěcena Atheně, jejíž prastará socha, vyřezaná ze dřeva (*ξύριον*), byla odívána o panathénajích novým rouchem (*ιεπλοί*). Západní část, zasvěcená Poseidonovi, leží na nižším niveau a opatřena je sloupovou předsíní. Uvnitř

má dvě místnosti, svatyni se síní, a vně dvě sloupové předsíně, severní a jižní; tato má šest sloupů v podobě dívčích postav (*κόραι*, karyatidy).

V tomto chrámu se zachovaly památky na mytický spor Atheny s Poseidonem o Athény. V severní předsíni se ukazovala v podlaže trhlina, kterou Poseidon vytvořil trojzubem, a blízko ní v první místnosti chrámové sláný pramen, řečený *θάλασσα*, ve skále jím vykouzlený na znamení, jako by moře mělo Athénám dáti největší prospěch. Ale Athena způsobila, že vedle pramene vypučela posvátná oliva, od níž prý měly původ všechny attické olivy a jež se tak stala požehnáním země.

Na západ od Erechtheia byl posvátný okres *Pandrosy*, dcery Kekropovy, v němž byla její svatyně, hrob Kekropův a posvátná oliva. Mimo jmenované chrámy byl na jihozápadní straně Akropole posvátný okrsek *Artemidy Brauronské*, pro jejíž velmi starý kult byl tu chrám nebo jen oltář. Nablízku bylo skladiště zbraní (*chalkotheke*).

Na volném prostranství akropolském u propylají stála mohutná bronzová socha ochránkyně hradu, *Atheny Promachos*, vysoká asi 12 m, kterou vytvořil Feidias na památku řeckého vítězství nad Peršany u Plataj. Ti, kdož se od Sunia plavili k Athénám, užřeli z celého města nejdříve lesklý hrot jejího kopí. Mimoto stálo na nádvoří mnoho jiných soch a oltářů rozličných bohů.

V severní stráni Akropole je několik jeskyň, z kterých jedna byla zasvěcena Apollonovi, jiná Panovi, Afroditě a Erotovi a j.

Na jihovýchodním svahu v posvátném okrese Dionysově, ohrazeném okolo zdi, leželo divadlo (*τὸ θέατρον τὸ Διονυσιακόν*). Původně (v VI. stol. př. Kr.) byl tam jen kruhovitý prostor (*δρχήστρα*), určený pro náboženské zpěvy a obřadné tance, uprostřed s oltářem pro oběti. V sousedství byly vystavěny dva chrámy na počest Dionysovi, z kterých jsou zachovány nevelké zbytky. Lid při bohoslužbě shromážděný díval se se svahu Akropole. Když se tam počaly provozovati divadelní hry, zbudováno bylo dřevěné hlediště, opírající se o svah akropole; na počátku V. stol. bylo zřízeno hlediště se sedadly z vápence a hercům stála kamenná budova skéné (*σκηνή*). Za skénou bylo sloupořadí otevřené do posvátného okrsku Dionysova.

K divadlu Dionysovu vedla ze severní části města kolem východního svahu Akropole ulice třínožek (*δὸς τριπόδων*), zvaná tak podle bronzových trojnožek, které tam dávali vystavovati na podstavcích choregové fyly, jež zvítězila v lyrických závodech o panathénajích sborem chlapcůkým nebo mužským a získala tuto čestnou cenu. Ze zachovaných podstavců vyniká uměleckou cenou pomník Lysikratův, mající podobu okrouhlého chrámku se sloupy v korintském slohu. Na vlysu má reliefní obrazy z mythu Dionysova; nahoře stála třínožka. Lysikrates byl choregem fyly Akamantis r. 334.

Na východ od Dionysova divadla stálo odeion, vystavěné r. 442 Periklem. Bylo to kryté divadlo skoro čtvercového půdorysu se stanovou

střechem. Určeno bylo pro hudební a zpěvní závody panathénajské i jiné. V něm se konal též proagon o vel. dionysiích a někdy i soudní jednání.

Na západ od divadla na již. svahu Akropole táhla se krytá chodba sloupová, stoa Eumenova, kterou dal postavit pergamský král Eumenes II. (197—159); byla největší stoa v Athénách, jsouc 163 m dlouhá. Zachovaly se z ní nepatrné zříceniny. V sousedství jest odeion Heroda Attika. Tento muž, rodilý z demu marathonského v II. stol. po Kr., byl velikým mecenášem a věnoval z velikého svého majetku mnoho na veřejné stavby athénské i jinde v Řecku. Odeion bylo kryté a sloužilo nejen hudebním produkcím, nýbrž i divadelním představením. Patřilo k nejlepším stavbám svého druhu v celé říši římské.

Výše nad stoa Eumenovou na západ od divadla byl posvátný okres Asklepiův s dvěma chrámy a pramenem léčivé vody, před kterým byly různé budovy k účelům léčebným. Našlo se tam množství votivních darů, věnovaných na památku uzdravení bohem Asklepiem. Vápenková skála Akropole, plná trhlin a jeskyň, byla a jest bohata vodními prameny.

Na počátku republiky, asi za Kleisthena, upraven byl vrch Pnyx, ležící záp. od Akropole v sousedství vrchu Museia, za velké shromážděniště lidu, kam se scházel na sněm. Místo pro účastníky bylo na uměle upravené terase, mající přibližně podobu polokruhu o průměru 120 m a stoupavé jako hlediště v divadle; sedadla byla asi dřevěná. Na průsečíku poloměrů bylo vytesáno přímo ze skály řečniště (*βήμα*) o 3 stupních, s oltářem Dia Agoraia na horní podestě, a za ním na svahu byla ve skále upravena sedadla pro úřadující pryntany. Celé prostranství bylo ohrazeno zdi, při níž byly sluneční hodiny od astronoma Metona. Dochovaná úprava Pykny pochází ze II. stol. po Kr.

Na východ od Akropole při řece Ilisu byl chrám Dia olympského či *Ὀλυμπείου*, který počal stavěti na místě starší svatyně Peisistratos. Ale po vypuzení králů zůstal chrám nedokončen po řadu století; dostavěl jej teprve císař Hadrian. Z tohoto největšího chrámu v Athénách (108 m × 41 m), provedeného v slohu korintském z pentelského mramoru, zachovalo se jen 16 sloupů. Uvnitř byla socha Diova ze zlata a slonoviny, kterou věnoval chrámu sám císař.

Dále k východu na levém břehu Ilisu mezi dvěma vrchy dal vystavěti ve IV. stol. př. Kr. státník Lykurgos stadiion pro panathénajské závody. Celá jeho plocha je dlouhá 204 m, široká přes 33 m a dráha k běhu je dlouhá 177.5 m, t. j. jedno attické stadion. Sedadla hlediště byla mramorová, která dal zříditi svým nákladem athénský mecenáš II. stol. po Kr. Herodes Attikos. Vešlo se do něho na 50.000 diváků. Po zničení během věků bylo obnoveno pro nově zavedené mezinárodní olympiady, slavené opět po prvé r. 1896.

Na východní straně Athén na jižním svahu Lykabettu, nedaleko pramenů Eridanu, leželo slavné gymnasion Lykeion. Bylo v hrazeném

okrsku, jehož středem byla svatyně Apollona Lykeia, od něhož asi dostalo jméno. Vedle gymnasia bylo tu rozsáhlé vojenské cvičiště, na němž se konaly přehlídky vojska, zvláště jízdy. Lykeion proslulo zvláště jako sídlo školy Aristotelovy, která byla zvaná peripatetickou snad podle jeho způsobu přednášení na procházce (*περιπατῶν*) nebo podle stromořadí zde zařízených (*περιπαταιοί*).

Na západ od agory se zvedá nevysoké návrší *Kolonos agoraios*, na němž stojí velmi dobře zachovaný chrám, zasvěcený asi *Hefaistovi a Atheně Hefaistii*, dříve pokládaný za Theseův (*Theseion*). Je to peripterální chrám (6 × 13 sloupů) v dorském stylu, celý z pentelského mramoru. Metopy představovaly činy Herakleovy a Theseovy; 50 jich však bylo bez výzdoby. Vlys také neobíhal celý chrám, sochy štítů se nedochovaly. Dokončen byl někdy koncem V. stol. př. Kr. a zachránil se tím, že sloužil kultu křesťanskému.

Z agory vedla ulice (*δρομος*) směrem k bráně dipylské, hlavní tu bráně města, na severozápadní straně města. Po tomto dromu ubíral se slavnostní průvod o panathénajích od *pompeia*, ležícího při bráně dipylské.

Dipylskou bránu tvořil prostranství uzavřené dvojicí bran vedle sebe — odtud jméno *τὸ Δίπυλλον* — na straně vnější a vnitřní. Na obranu byla opatřena věžemi.

Za ní mimo město sbíhaly se tři cesty. Jedna vedla z Peiraiea, druhá, zv. svatá cesta, od Eleusiny, třetí z předměstí od Akademie. Podle této byly čestné hroby významných státníků, vojevůdců a jiných slavných mužů athénských (*Thrasymbulos*, *Perikles*, *Chabrias*, *Konon*, *Lykurgos*, *Zenon*, malíř *Nikias* a j.) a státní hřbitov s hroby hromadnými i pro jednotlivce, po případě kenotafia těch, kdož padli v boji za vlast doma i na výpravách zahraničních. Nedaleko bylo prostranství, kde polemarchos konal roční oslavu na počest padlých. Podobně při svaté cestě byly náhrobky, z nichž mnohé se vyznačují uměleckou cenou. Při cestě do Peiraiea byl na př. hrob *Menandru* a *Sokratův*. Hroby před branou dipylskou přinesly druh váz předtím neznámých, s geometrickou výzdobou, které byly nazvány dipylské.

Akademie byla vzdálena od brány dipylské asi 1 ½ km. Byl tu veřejný park se svatyněmi a oltáři několika bohů (*Atheny*, *Dia*, *Hefaista*, *Herma*, heroa *Akadema* a j.) a gymnasion. V háji bylo 12 posvátných oliv, které byly pokládány za odnože olivy, darované městu od bohyně *Atheny*. V sousedství si zřídil školu či svatyni *Mus* a obydli pro sebe a své žáky filosof *Platon*; podle místa byla škola nazvána akademickou. Zde byl též *Platon* pochován a uctíván jako *heros*.

Nedaleko odtud, asi 2 km od Athén, na severní jejich straně, bylo na nevysokém návrší předměstí *Kolonos hippios*, mající jméno podle kvetoucího tu chovu koní. Zde se narodil a byl vychován básník *Sofokles*, jenž oslavil své rodiště v svém dramatu *Oidipus na Koloně*.

Nejistá je poloha gymnasia, zvaného *Kynosarges*, u kterého byla svatyně *Herakleova*. Klade se na východ od Athén nebo na jižní stranu města za řeku *Ilisos*. Bylo určeno pro poloobčanské *νόδοι*. Na počátku IV. stol. př. Kr. zřídil si v něm *Antisthenes* filosofickou školu, zvanou podle místa kynickou.

Město bylo obeháno hradbami, které byly z nepálených cihel s kamennou podezdívkou. Teprve během IV. stol. byly přestavěny v kamenné. Silněji opevnil město hradbami *Themistokles*. Snad jen obnovil a rozšířil starší hradby, pobožené válkami perskými. Přeměňuje *Attiku* na námořní stát, opevnil též hradbami tři přístavy *Peiraieus*, *Zeu* a *Munichii*, asi 5 km od Athén vzdálené; *Peiraieus* upravil za válečný a obchodní přístav, druhé dva za loděnice válečného loďstva. Za *Kimona*, jenž přestavěl hradby *Akropole*, spojeny byly Athény s těmito přístavy a s přístavem *Falerem* dvěma dlouhými zdmi (*τὰ μακρὰ τεῖχη* neboli *οκέλη*). Mezi nimi vystavěl *Perikles* třetí zeď.

I když Athény pozbyly moci politické, rostly jako sídlo věd a umění a zvelebovaly se, neboť se těšily přízni různých panovníků, zvláště pak římských císařů *Augusta* a *Hadriana*.

Tak na východní straně agory dal postavit svým nákladem pergamský král *Attalos II.* velkou dvoupatrovou stou. Jeho předchůdce *Attalos I.* věnoval Athénanům na *Akropolis* skupiny soch (v. str. 151), představující boje bohů s *Giganty*, Athénanů s *Amazonkami* a s *Peršany* a vítězství *Attalovo* nad *Gally*. Zachovaly se kopie některých soch z těchto skupin.

Také darem dostaly Athény dosud stojící t. ř. věž větrů či *horologion*, které dal vystavět z mramoru v I. stol. př. Kr. *Andronikos* z *Kyrrhu* (v *Makedonii*). Jest to osmiboká budova na východ od stoy *Attalovy*. Na vnější straně, ozdobené nahoře obrazy 8 bohů větrů, byly hodiny sluneční, uvnitř vodní.

Za podpory císaře *Augusta* byla založena na východ od staré agory nová *agora římská* na obdélníku 112 m dlouhém a 96 m širokém. Podle nápisu na mramorové desce, udávajícího pevné ceny oleje, soli a j., jmenuje se tento trh olejovým. Z vděčnosti postavili Athénané na *Akropoli* na východ od *Parthenonu* okrouhlý chrámek *Augustovi* a bohyni *Romě* a jeho velkému vojevůdci a zeti *M. Vipsaniu Agrippovi* nalevo před propylajemi jeho bronzovou sochu, patrně na voze se čtverospřežím, ze které se zachoval jen podstavec.

Z počátku II. stol. po Kr. pochází zbytek velkého náhrobního pomníku na vrchu *Museiu*, který byl vystavěn královskému mecenáši Athén, *Antiochu Filopappovi*.

Zlatá doba nastala Athénám za císaře *Hadriana*, jenž z ideálního nadšení pro slavnou minulost řeckou usiloval město povznést. Uprostřed města, na sever od římského náměstí vystavěl velkolepou veřejnou biblioteku, rozsáhlou budovu (122 m × 82 m) s nádvořím ozdobeným 100

sloupů. Nejvíce budov dal postavit Hadrian ve východní části Athén, která se pak nazývala Hadrianopolis nebo Nové Athény. Rozhraní starého a nového města dosud hlásá dobře dochovaná nádherná brána Hadrianova z pentelského mramoru. Středem této „římské“ čtvrti, kterou obývala vznešená společnost té doby, byl posvátný okres Dia olympského, v němž Hadrian dostavěl obrovský chrám Diův. Poloha jiných staveb Hadrianových (pantheon, chrám Heřin, gymnasion) nebyla dosud zjištěna. Hadrianův vodovod na Lykabettu zásoboval donedávna Athény vodou až od pohoří Pentelika.

Ačkoliv se ještě r. 440 po Kr. slavily v Athénách panathénaje, přece Athény poněkud klesaly, zvláště za doby velkého stěhování národů (Gothů a Slovanů). Císař Justinian dal zavřít r. 529 školy filosofů v Athénách, čímž byl ochromen kulturní život města tak, že klesly na nepatrné venkovské město. Když po pádu Konstantinopole Turci r. 1456 dobyli Athén, zpustly tak, že se staly chudou vsí. Teprve po roce 1834, založením řeckého království, vzrostly Athény na nové hlavní město.

Sparta.

Hlavním městem státu lakonského byla Sparta (*Σπάρτη, Λακεδαιμόνιον*). Ležela na pravém břehu středního toku řeky Euroty na náhorní rovině, zvedající se asi 15 m nad okolní rovinu, kterou uzavírají vysoká pásma horská se tří stran. Založena byla Dory, neboť není tu památek z doby mykénské. Podle Homéra Menelaos byl králem spartským. Z archeologických nálezů je patrné, že byla kvetoucím městem ještě za římské doby císařské; zničena byla Alarichem r. 395 po Kr. Nová Sparta byla založena r. 1834 na jih od starověké.

Vykopávkami anglických badatelů (1906—1910 a od r. 1924), které nejsou skončeny, zjištěny byly aspoň hlavní body topografie města.

Terrain města se dělil na čtyři okresy (*ὄβαι*): Pitana (na sz.), Limnai (při Eurotě), Kynosura a Mesoa (poloha není jistá). Na rovině při řece Eurotu bylo zjištěno Limnaion či chrám Artemidin. Na její počest tu tančily každoročně spartské dívky a přinášely oběti a před jejím oltářem byli bičovani spartští hoši (*διαμαστίγωσις*). Artemis zde byla ctěna jako bohyně úrody zemské. Z doby římské se dochovalo divadlo na svahu Akropole. Nad divadlem na Akropoli jsou zbytky svatyně Atheny Chalioikos.

Významné je odkrytí městské hradby, provedené z cihel na kamenné podezdívce; pochází až ze IV. stol. př. Kr., předtím byla Sparta neopevněna.

O jiných budovách se dovídáme z popisu Pausaniova. Na jih od Akropole byla agora s radnicí, kde zasedala gerusie, s budovou eforů a s několika svatyněmi a sochami. Poloha její však zatím není známa.

Našlo se množství keramiky (ze stol. VII.—V.) a jiné předměty, které ukazují, že ve Spartě byl umělecký život.

Olympia.

Toto místo panhellenských her olympijských (v. str. 111 n.) nebylo městem, nýbrž toliko posvátným okresem chrámu Diova. Leží na severozápadě Peloponnesu v Elidě nedaleko města Pisy na úpatí vrchu Kronova (Kronion), na pravém břehu Alfeia, do něhož tu vtéká Kladeos.

Původně to byl posvátný háj (*ἄλις* neboli *ἄλσος*) s oltářem, svatyní a věštírnou Dia Olympijského na úpatí hory Kronovy, na které bylo pradávne obětiště. Nejstarší stopy sahají až k r. 2000 př. Kr. Když se časem stal oblíbeným poutním místem se známými hrami a proto tam přicházeli netoliko okolní, ale i vzdálení a zámořští Řekové, byla vyzdobena Olympia velkolepými chrámy, opatřena závodišti, cvičišti a jinými budovami, oltáři a votivními sochami.

Pro rostoucí význam stala se předmětem zápasu mezi Pisou a Elidou, až konečně se stali pány Olympie Elidčané. Za doby římské se těšila přízni některých císařů. Rozkvět Olympie byl podlomen, když r. 393 po Kr. přestaly tu býti slaveny hry olympijské. Zkázu města přivodil císař Theodosios II., když r. 426 nařídil zničení chrámu; altis byla zapálena. Dílo zkázy dovršilo zemětřesení v VI. stol.

Zásluhu o prozkoumání Olympie má zvláště německý archeolog W. Dörpfeld, který provedl výkopy v r. 1875—1881 a dodatečně v r. 1922.

Posvátný okres, zvaný altis (200 m × 175 m), byl ohrazen se tří stran zdi; na čtvrté severní vypíná se hora Kronova. K východní zdi přistavena byla časem dlouhá sloupová síň (stoa) ozvěnová, zv. tak podle sedmeré ozvěny. Z bran hlavní byly propylaje v jihozápadní zdi, kudy vcházel slavnostní průvod.

Středem okresu byl starobylý oltář Diův. Hlavní budovou altidy byl chrám Diův, vystavěný v l. 468—447 př. Kr. v slohu dorském. Byl 64 m dlouhý, 28 m široký a až k vrcholu střechy 20 m vysoký. Mohutné jeho sloupy mají dole v průměru 2 2 m. Zvláště významná tu byla skulpturní výzdoba. Ve východním štítě byla plastická skupina, představující přípravu k vozovému závodu Pelopovu a Oinomaovu, v západním štítě byl znázorněn boj Lapithů s Kentaury; na metopách bylo zobrazeno 12 prací Herakleových. Největší uměleckou ozdobou chrámu byla 12 m vysoká socha *sedícího Dia*, ze zlata a slonoviny, dílo to Feidiovo. Obraz její se zachoval na elidských penězích (sr. str. 145). Mezi sochami, zdobícími cestu ke chrámu, stála socha *Niky* od Paionia, ze IV. stol.

V severozápadním rohu altidy byl chrám Heřin (Heraion), též dorského slohu, postavený snad v VIII. stol., takže se počítá mezi nejstarší řecké chrámy. Původně byl snad již v XI. stol. vystavěn z nepaláných cihel a dřevěné sloupy se časem zaměnily kamennými. V sutinách chrámu se našla při výkopech mramorová socha *Herma*, chovajícího malého Dionysa. Jest to jediná zachovalá původní práce Praxitelova (sr. str. 148).

Mezi oběma chrámy bylo ohrazené prostranství posvátného okresu

Pelopeion, s oltářem uprostřed, vyhrazené kultu Pelopovu. Mimo uvedené dva veliké chrámy bylo v severní části altidy Metroon, chrám Matky bohů; vedle něho k východu byla řada soch Diových, t. ř. Ζῶνες (od dorského Ζών = Ζεύς). Nad nimi na terase je vedle sebe 13 pokladních kapliček řeckých měst, do nichž si ukládala své chrámové dary a náciní. Na západ od Heraia dal postaviti Filip II., král makedonský, okrouhlou budovu, jakési heroon, t. ř. Philippeion, kde byly sochy členů královské rodiny Filipa a Alexandra Vel. V II. stol. po Kr. dal Herodes Attikos na úpatí Kronia vystavěti nad vodojemem monumentální stavbu podoby vysokého polokruhového výklenku s polobání, t. ř. exedru, zdobenou sochami rodiny Herodovy a sochami bohů.

V severozápadním rohu altidy bylo prytaneion, kde byl obecní krb se stálým ohněm, dům pořadatelů a soudců závodních (hellanodiků), kde bývali hostěni vítězové o hrách.

Jiné budovy byly vně ohrady. Za západní zdi byly řadou od severu gymnasion a palaistra (sr. str. 136 n.); obě měly velké dvory na cvičení, obklopené sloupovým loubím a sály k účelům gymnastickým. K jihu dále bylo obydlí kněží (theokoleion) a rozsáhlá budova Leonidaion, pojmenovaná po původci, jakýsi druh hotelu, kde o hrách bývali ubytování vzácní hosté; byla to největší budova v Olympii vůbec. Na jižní straně za ohradou bylo buleuterion, radnice rady elidské, a vedle ní dlouhé sloupové loubí (stoa). Z altidy šlo se v severovýchodním rohu klenutou chodbou do stadia, upraveného na svahu Kronia za stou o zvěnovou; za ním dále v rovině byl hippodrom.

Epidaurus.

V Epidauru (ἡ Ἐπίδαυρος) byla svatyně Asklepiova, patřící mezi nejslavnější v Řecku. Byl při ní léčebný ústav a lázeňské místo. Těšila se přízni i za doby římské, kdy na př. v II. stol. císař Antoninus Pius vyzdobil chrámový okrsek pěknými stavbami.

V Epidauru se konala asklepieia vždy po čtyřech letech, několik dní po hrách isthmických. Skládala se z procesí, gymnických her a závodů musických (divadelní hry a hudební produkce).

Středem tohoto poutního místa byl chrám, vystavěný ve IV. stol. Theodotem z mramoru ve slohu dorském. Chrámová socha z chryselefantiny představovala sedícího Asklepia s holí v ruce, s hadem a psem vedle něho. Zachovaná sochařská výzdoba štítů (boj s kentaury, boj s Amazonkami) patří k nejlepším dokladům řeckého umění sochařského. Vedle chrámu byl veliký oltář.

Na sz. od chrámu je tholos, rotundovitá stavba s dvoji řadou sloupů, vně dorských, uvnitř korinthských, kterou vystavěl kolem r. 350 Polykleitos ml.; byla zdobena malbami Pausiovými. Její účel není znám.

Prostranství uzavírala sloupová jednopatrová a přízemní, určená pro nemocné. Vedle chrámu Asklepiova měli zde svatyni též Apollon, Artemis a

jiná božstva. Bylo tu prytaneion, stadion, odeion a divadlo, které patří mezi nejlépe dochovaná a nejkrásnější divadla řecká (sr. str. 133 nn.).

Korinthos.

Korinth (ἡ Κόρινθος) měl šťastnou polohu na úžině, spojující střední Řecko s Peloponnesem, a proto brzy nabyt významu obchodního města prvního řádu. Byl osídlen již v době předřecké. Svými dvěma přístavy byl ve spojení se západem i východem Středozemního moře.

V pozdějších dějinách proslul vládnoucí rod Bakchovců, který byl vypuzen r. 657 Kypselem, po němž vládl jeho syn Periandros; ale r. 583 byla zavedena vláda oligarchická. Politicky a obchodními zájmy stal se Korinth soupeřem Athén a jako spojenec Sparty měl silný vliv za války peloponneské. Jako kvetoucí město byl rozbořen Římany r. 146 př. Kr. Nový rozvoj však nastal, když bylo město obnoveno Caesarem. Významná tu byla křesťanská obec, založená apoštolem Pavlem. Zničen byl r. 396 po Kr. barbary, vedenými Alarichem.

V Korinthu se konaly slavné isthmické hry při svatyni Poseidonové, kde bylo i divadlo a hippodrom. Proslulá byla jeho keramika, koberce a kovové zboží, které se vyváželo po celém Středomoří.

Vykopávky, začaté r. 1896 americkými archeology, jsou vedeny dále a nejsou dosud ukončeny; je odkryta teprve nevelká část města, a to jeho střed.

Město bylo opatřeno hradbami, majícími sílu zdi 3 ½—5 ½ m, které byly zesíleny čtyrbokými a kulatými věžemi; ochranné zdi spojovaly město s přístavem Lechaion. Z odkrytého chrámu Apollonova stojí 7 dorských sloupů. Divadlo mělo kamenné hlediště asi pro 20.000 diváků; pochází asi ze IV. stol. př. Kr., v době římské bylo přestavěno a konečně změněno na arénu. Také druhé menší divadlo, odeion, stalo se arénou. Z jiných chrámů významná je svatyně Asklepiova (z VI. stol.) s hrozeným okrskem (περίβολος); nedaleko něho je pramen Lerna s dobrou vodou. Agora z doby římské je vroubena loubím, do kterého se otvíraly krámy. Korinth měl i svou hrnčířskou čtvrť či kerameikos, kde se našla hojná keramika a terakotové sošky. Zkoumaná nekropole ukazuje památky (různou keramiku) od rané doby helladské, t. j. asi od r. 3000, do V. stol. po Kr.

Aigina.

Hornatý ostrůvek Aigina, ležící v zálivu Saronském proti Athénám, s městem téhož jména, nabyt přes svou nevelkou rozlohu (85 km²) značné moci svým obchodním loďstvem.

O jejím významu svědčí, že aiginská mince byla velmi rozšířena a stala se základní jednotkou pro měnu jiných měst. Aiginské kovolitectví (bronz) bylo proslulé. Dorské obyvatelstvo s aristokratickou ústavou bylo dlouho obchodním i politickým soupeřem Athén, až bylo podrobena Athéňany r. 455 př. Kr.

Význačný je zde chrám bohyně Afaie, jehož štít zdobily sochy, cenný to doklad řecké archaické plastiky s počátku V. stol.; jsou ozdobou glyptotheky v Mnichově. V poslední době byl zkoumán chrám Afrodity z V. stol., pod kterým jsou stopy svatyně ze VII. stol. Zachovaly se též zříceniny chrámu Diova. Cenné doklady přineslo zkoumání nekropole, kde se našla keramika domácí i cizí. Nikde v Řecku nejsou tak dobře dochovány předhistorické vrstvy, o kterých svědčí keramika a zbytky staveb, jako zde, takže je možno sledovati nepřetržitý vývoj až od 3. tisíciletí.

Théby.

Théby (*Θῆβαι*) leží v Bojotii na návrší asi 100 m vysokém; byly předním městem bojotským. Podle pověsti založeny byly bájným králem Kadmem a opatřeny hradbami od Amfiona. V době klasické dosáhly v letech 371–362 hegemonie nad Řeckem zásluhou Epameinondovou a Pelopidovou. Zničeny byly r. 335 př. Kr. Alexandrem Velikým; král Kassandros obnovil však město a hradby asi v l. 316–313. Za doby římské neměly význačného postavení v Řecku.

Výkopy řeckého archeologa Keramopulla (vedené od r. 1906 a dosud neskončené) zkoumaly hrad *Kadmei*, nad níž leží dnešní Théby. Našly se stopy staveb mykénských, snad zbytky paláce bájného Kadma (megaron, komnaty žen, skladiště s nádobami, zbytky nástěnných maleb). Hrad, zabírající prostranství asi 700 m × 400 m, byl opevněn podobnými zdmi jako Tiryns, jak ukazují dochované jejich zbytky. Podle báje měly Théby 7 bran (*ἐπιάνυλοι*); zjištěny byly však zatím jen tři. Na Kadmei byl chrám a posvátný okrsek Dionysův a jiné svatyně (Afrodity, Demetry, Persefony a j.).

Podhradí (*ὑπὸ τῷ πόλει*) se vytvořilo pod Kadmejí už v době mykénské (Homérova Ilias II, 50 *ὑποθῆβαι*); bylo zničeno po dobytí města Alexandrem Velikým, jenž ušetřil jen domu básníka Pindara. Na jih od Kadmeje byl zjištěn chrám Amfiaraův s věštírnou, jehož vznik sahá až do doby mykénské; trval asi do V. stol. př. Kr. Na této straně byla i svatyně Herakleova a blízko ní stadion, gymnasion a hippodrom (dosud nezjištěno). Théby měly též divadlo. Agora ležela na severovýchod od Kadmeje. Nedaleko brány Elektřiny ukazovali místo, kde podle báje Kadmos zasel dračí zuby; nalevo od ní se ukazoval dům Amfitryonův a rodný dům Herakleův. Hradby města, zřízené asi koncem VI. stol., jsou částečně dochovány.

Delfy.

Delfy (*Δῆλοι*) leží v středním Řecku ve Fokidě na již. úpatí Parnassu, asi 10 km od Itey, přístavu v Korinthském zálivu, v divoké horské krajině. Svou polohou patří k nejkrásnějším v Řecku. Z bývalé slavné věštírny Apollonovy a města Delf jsou tu jen zbytky.

Věštírnu tvořil posvátný okres chrámu Apollonova, rozkládající se na svahu pod dvěma holými skalními stěnami parnasskými, Faidriadami, které

tvoří groteskní pozadí místu. Odděleny jsou od sebe průrvou, ze které vyvěrá pramen Kastalia, který je veden do nádrže vyhloubené v přirozené skále; jeho vodou se očišťovali, kdo přišli k Apollonovi o radu.

Původně tam byla svatyně bohyně Themis a věštírna Gaie a zvala se Pytho, strážena jsouc drakem Pythonem. Po čase stal se pánem věštírny Apollon, který podle báje přišel s krétskými plavci, zabil draka a sám tam byl uctíván a o radu tázán. Již v VII. stol. př. Kr. staly se Deify národní svatyní se sborem obratných a prozíravých kněží, k nimž se přicházeli raditi Řekové i cizinci z Asie a Římané před důležitými podniky, jako na př. před zakládáním osad, před válkami, před stanovením nových zákonů a j. V Delfách bylo možno dojíti očištění od vraždy (Orestes). Po první „svaté“ válce r. 590, vedené proti Krise, přešly Delfy v ochranu thermopylské amfiktyonie jako samostatná obec a zavedeny v nich byly pythijské hry se závody musickými, gymnickými a jízdními, slavené s nemenší skvělostí než olympijské každého 4. roku.

Tamější věštírna hrála velmi důležitou úlohu v dějinách řeckých, zvláště před válkami s Peršany, představujíc aristokratického a konservativního ducha, který se stavěl v opozici proti tyranii a demokracii. Za válek řeckoperských osvědčila velmi málo vlastenectví a za bojů domácích mívala zvyk zachovávat neutralitu, ale klonila se k straně silnější. I král makedonský Filip našel zde oporu pro své cíle protiřecké.

Vykopávkami francouzských archeologů od r. 1892 byly odkryty zbytky části starověkých Delf; předtím bylo se třeba spokojiti s popisem těchto míst u Pausania (X. kn.). Vykopán je zatím posvátný okrsek či temenos Apollonův, temenos Atheny zv. Pronaia, stadion, gymnasion a několik jiných budov, ale rozlohu města možno určit. Delfy jsou rozloženy terasovitě a obráceny k jihu, výškový rozdíl dolní a horní části města činí 150 m — 200 m. Západní polovině města vévodí temenos Apollonův, východní ovládá menší okrsek Athenin.

Posvátný okres věštírny Apollonovy, mající podobu čtyřúhelníka (asi 190 m × 135 m), byl obehnan zdí. Od hlavní brány na jihovýchodní straně vedla vzhůru serpentinovitě ke chrámu Apollonovu dlážděná, příkře stoupající posvátná cesta. Podle ní po obou stranách byly pokladnice (*θησαυροί*) obcí a států v podobě chrámků, jiné budovy, množství sochařských děl a sloupů s trojnožkami a jinými votivními dary. Tak na př. Athéňané tu postavili skupinu soch, vytvořených Feidiou, na oslavu vítězství u Marathonu, Sparťané skupinu 37 bronzových soch po vítězství u Aigospotamů a j.

Ze všech těchto staveb jsou tu dnes pouhé zříceniny více nebo méně zachovalé: ze soch toliko podstavce a z budov většinou jen základy. Dobře se zachovala nejstarší pokladnice Knidu v podobě dorského chrámku s figurami ve dvou štítech a reliefy ve vlysu, jiná patřila Sikyonu, Sifnu a j.; thesauros ostrova Sifnu ve sluhu dorském významný je svými karyatidami, vlysem a štítem. Bylo možno rekonstruovati pokladnici Athéňanů, chrámek ve sluhu dorském in antis (10 m × 6 m), s reliefy v metopách a s nápisy na

stěnách, mezi nimiž se zachovaly dvě náboženské písně s notami (hymny na Apollona), cenné pro částečné poznání řecké hudby; v sousedství je buleuterion (radnice), dále thesauros Korinthu ze VII. stol.

Cennou památkou byl sloup ze tří stočených hadů z pozlaceného bronzu, asi 6 m vysoký, na němž stála zlatá trojnožka. Byl to dar bohu z kořisti platajské. Na sloupu jsou jména 31 obcí a států řeckých, které bojovaly u Plataj. Dnes stojí v Cañihradě v místech, kde byl v starověku hippodrom.

Potom se stáčí posvátná cesta k západu na terasu mohutného chrámu Apollonova, jenž ovládal celý okres věštírny; jsou z něho zachovány nevelké zbytky, neboť chrám byl bezpříkladně zničen. Byl to peripteros ve slohu dorském, obklopený 42 sloupy, s dvěma předsiněmi, s pronaem a opisthodomem, rozměrů přibližně týchž jako Parthenon (60 m × 24 m). Vstupní předsině (pronaos) do svatyně byla na východní straně s nápisy *Γνωθι σεαυτον* (Poznej sebe sama), *Μηδεν άγαν* (Ničeho příliš). Svatyně (cella) byla asi rozdělena dvěma řadami sloupů ve tři lodi; mimo jiné byl tam omfalos, kámen značící prý střed země, u něhož se setkali dva orlové, Diem k východu a západu vypuštění. Za svatyní bylo uzavřené adyton, nevelká místnost pro ty, kdož se přišli tázati o radu; z ní vedly schody do podzemního prostoru temného, kde stála trojnožka věštkyne Pythie. Trhlina v půdě však, z níž vystupovaly omamné páry, zjištěna nebyla. Pythia sedíc na trojnožce v omámení vyřážela slova, která kněží srovnávali ve verše a vydávali jako věštbu, často mající dvojí smysl. Chrám byl několikrát zničen a znovu obnoven; poslední přestavba je ze IV. stol. př. Kr.

Před vchodem do chrámu byl veliký oltář (8 m × 5 m, 4 m vysoký) a na prostranství okolo chrámu byly sochy vítězů, trojnožky a sochy Apollonovy, z nichž vynikal 15 1/2 m vysoký kolos Apollona, zv. Sitalkas.

V severovýchodní části okrsku byla lesche (hovorna) Knidských, budova s dvorem a sloupovým ochozem uvnitř, z které jsou zachovány jen základy. Na jejích stěnách byly Polygotovy obrazy Dobyti Troie a Odysseus v podsvětí, nejzralejší to snad díla umělcova; byla určena ke schůzím a společenským stykům. Mimo uvedené stavby bylo tu několik stoí. Nalevo odtud vyvěral pramen napájející fontánu Kassotis.

V severozápadním rohu je divadlo, jehož polokruhové hlediště asi pro 4000 diváků a orchestra jsou dobře zachovány.

Mimo peribolos chrámový poněkud výše směrem severozápadním je stadion: je dobře zachován jako žádné jiné na antické půdě. Pro závodní dráhu byla upravena terasa a pro sedadla bylo využito přirozené stoupajícího terénu. Delfy měly také svůj hippodrom, ležící v rovině Krisajské ale jeho zbytky dosud zjištěny nebyly.

Ve východní části města leží gymnasion, které sloužilo k tělesné i duševní výchově mládeže delfské a před pythijskými hrami jako místo pro training závodníků. Zachované zříceniny ukazují, že bylo zvláště v době římské velmi dobře vybaveno.

Na jihovýchod od Apollonova temene při silnici vedoucí do Delf z Bojotie byl odkryt *posvátný okres Atheny zv. Pronaia*. Nevelké prostranství (150 m × 40 m) obehnané zdí vyplňuje pět budov, orientovaných k jihu. Chrám bohyně, dorský peripteros (28 m × 14 m), byl zřízen asi v VII. stol. a potom několikrát byl přestavěn. Vedle něho jsou zbytky dvou kaplí, patrně thesaurů, a dále nejpečněji monument celého temenu, rotundovitý tholos, obstoupený 20 sloupy; není známo, čemu sloužila tato stavba.

Delfy byly množstvím staveb, soch, maleb a nápisů jako Olympia bohatým museem a výstavištěm výtvarných umění řeckých. Ze zachovaných soch nejceněnější jsou tyto: bronzová socha vozataje z počátku V. stol., Kleobis a Biton, Antinoos, socha filosofa a j.

V starých dobách řeckých požívala věštírna veliké úcty, později však za vlády římské (od II. stol. př. Kr.) a byzantské a vlivem křesťanství důvěra k ní mizela a Delfy upadaly. Odváželo se, co věkově tam snesli. Tak na př. Sulla vyloupil její poklady, Nero odvezl 300 soch a podle Plinia St. ještě jich tam zbylo 3000. Konstantin odvezl mnoho do Byzantia a konečně císař Theodosius zrušil r. 394 po Kr. hry pythijské zároveň s olympijskými. Ostatní zkázu přinesla zemětřesení, v Řecku občas se objevující. Na troskách Delf vznikla v době byzantské chudíčká ves (Kastri), která po zahájení vykopávek byla přenesena na jiné místo. Práce výkopná není dosud ukončena.

Olynthos.

Město Olynthos (*ή Όλυνθος*) na poloostrově Chalkidice, ležící při zálivu Toronském nedaleko korinthske osady Poteidaje, hrálo důležitou úlohu v době, kdy Filip II., král makedonský, ohrožoval svobodu Řecka. Po válkách řeckoperských byl Olynth členem athénské symmachie, až se z této závislosti vymanil za peloponneské války. Když byl od r. 351 ohrožován Filipem (sr. Demosthenovy řeči olynthské), neubráníl se mu, padl r. 348 a byl zničen. Od té doby, jak se zdá, město nebylo osídleno. Americké vykopávky, v posledních letech prováděné, odkrývají tak město doby klasické, V. a IV. stol. př. Kr., první doklad tohoto druhu vůbec.

Zkoumané město ukazuje pravidelnou síť ulic, protínajících se v pravém úhlu, a dobrou kanalisaci. Odkryty byly domy obytné a s krámy. Lepší z nich mají ústřední dlážděný dvůr s peristylem okolo. Nad přízemím bývá první patro s balkonem. Jsou tu mosaikové podlahy černobílé i různobarevné, které jsou starší než dosud známé mosaiky v Prieně a na Delu. Nekropole na východní straně města má hroby žárové i kostrové. Cenné jsou nálezy mincí, váz a terakot. Další výkopy odkryjí budovy veřejné.

Delos.

Vedle Delf a Olympie náboženským střediskem pro kmeny ionské byl nevelký (6 km × 1,3 km) ostrov Delos (*ή Δήλος*), podle báje rodiště Apollo-

novo a Artemidino a vedle Delf přední středisko Apollonova kultu. Již od VII. stol. se stal pro svou výhodnou zeměpisnou polohu i významným tržištěm. V VII. a VI. stol. byli rozhodujícími činiteli politickými na Delu Naxijští. V 2. pol. VI. stol. se podařilo Athéňanům, kteří na Delos posílali procesí, dostati jej pod svůj vliv. Ale teprve vítězství Řeků nad Peršany zajistilo Athéňanům rozhodující vliv na ostrově. R. 477 byl Delos zvolen za sídlo pokladny námořní symmachie athénské, ale r. 454 byl poklad přenesen do Athén. Časem se stala athénská hegemonie obyvatelům Delu obtížnou a válka peloponneská vrátila na krátkou dobu ostrovu samostatnost. Od r. 378 byl opět členem athénské spolků, až r. 315 stává se Delos pánem svých osudů. Následuje doba největšího hospodářského rozkvětu, za níž stojí pod protektorátem rozličných vládců a je střediskem mezinárodního obchodu. R. 166 př. Kr. se dostává pod vrchovanost římskou. Doba římská znamená vrchol hospodářského rozvoje, neboť Delos je centrem obchodu mezi Orientem, Řeckem a Itálií (prodej luxusních věcí, otroků, obilí); politicky závisí na Athénách z vůle Římanů. Zničení Delu přivodil Mithridates a námořní lupiči zvláště r. 69, kdy byly zničeny svatyně a obyvatelstvo prodáno do otroctví. Od té doby jsou tam zříceniny a ostrov jest jenom řídké obydlí. Jeho náboženské i politické dějiny a hospodářský vývoj daly se zjistiti výkopy francouzské školy, konanými od r. 1877 a zvláště pak od r. 1903.

Posvátný okrsek (τέμενος) Apollonův, mající podobu trapezoidu (180 m × 130 m) a ležící hned u přístavu, byl vrouben částečně sloupovým, částečně zdí (περιβολος); v něm byl mimo chrám Apollonův i temenos bohyně Artemidy. K tomuto okrsku, jehož hlavní vchod na jižní straně byl opatřen propylajemi, vedla posvátná cesta.

Chrám Apollonův byl dorský peripteros (6 sloupů v průčelí, 13 sloupů po stranách) a zachován je v podobě ze IV. stol. př. Kr. (18 m × 11 m). Hned vedle něho je chrám zv. athénský, dorský amfiprostylos, ve kterém byla do r. 454 spolková pokladna symmachie athénské. V sousedství je chrámek ze VI. stol., kde byla archaická socha Apollonova. Dále k severu je 6 chrámečků podobných thesaurům v Olympii nebo v Delfách.

Na východní straně temenu je obdélná stavba (67 m × 8,8 m). Skládá se z nehlubokého pronau, dlouhého obdélného basenu, obloženého mramorem, za nímž je svatyně s trojbokým oltářem. Čemu sloužila tato stavba, je nejisté. Vedle ní byl oltář Diův a Athénin. V posvátném okrsku byl též chrám Artemidin, kolosální sochy Apollonovy a mnoho jiných votivních darů.

Delos měl též divadlo, gymnasion, stadion, hippodrom, prytaneion, obchodní čtvrť. Za doby římské vznikla nová čtvrť městská v sousedství svatyně. Významné jsou doklady domů obytných a obchodních.

Město Delos i v zříceninách náleží mezi nejlépe dochovaná starověká města řecká.

Milet (ἡ Μίλητος), ležící na jz. břehu Malé Asie, byl osídlen Řeky již v XI. stol. př. Kr. a rozkvetl v největší obchodní město východního řeckého světa zvláště v době od VII. do V. stol. př. Kr. Založeno bylo z něho na 50 řeckých osad po celém Středomoří a v oblasti Černého moře. R. 494 bylo město zničeno Peršany jako středisko ionského povstání, ale bylo znovu vystavěno podle jednotného plánu s ulicemi, křižujícími se v pravém úhlu. Kvetlo i v době římské. Dnes leží v zříceninách, odsunuto od moře nánosy řeky Maiandru, proti jehož ústí leželo. V Miletě se narodil historik Hekataios, filosof Thales a architekt Hippodamos. Vykopávky německých archeologů (v l. 1899—1914) odkryly část obnoveného řeckého města a z doby římské, starší město staroionské zkoumáno nebylo.

Z doby po válkách řeckoperských pochází mohutné opevnění města. U severního přístavu je posvátný okrsek s hlavním městským chrámem boha Apollona Delfinia, jenž byl uctíván zvláště v přístavních městech. V něm byl městský archiv, z něhož se zachovalo mnoho mramorových desk s nápisy; nikde se dosud nenašel tak hojný materiál archivní jako zde.

Z doby hellenistické je dobře zachovaná radnice (buleuterion), jejíž zasedací síň je opatřena polokruhovitě stoupavými řadami sedadel jako moderní parlament.

Naproti buleuteriu bylo nymphaeum, bohatě členěné a vyzdobené četnými sloupy; jím bylo dekorativně zakončeno vyústění městského vodovodu.

Z doby římské je rozsáhlé náměstí (196 m × 164 m), největší zachovaná řecká agora, které bylo vroubeno sloupovým loubím; vstupovalo se na ně nádhernou branou, která je dnes ozdobou musea v Berlíně. Při něm byla basilika a chrám Serapidův. Opřeno o svah je obrovské divadlo, asi pro 36.000 diváků, největší ze starověkých divadel, pýcha města. Z římské doby vynikají dále obrovské thermy, stadion, gymnasion, sýpky.

K Miletu patřilo Didymeion, slavná věštírna a svatyně Apollonova (bronzovou jeho sochu vytvořil v VI. stol. Kanachos). Leží na výšině několik km na jih od města a vedla k němu z města i od přístavu, „svatá cesta“ kterou zdobily sochy, sfingy, terakotové náhrobky a různé votivní dary.

Z velkolepého mramorového chrámu (108 m × 55 m), který byl po zničení r. 494 znovu budován počínajíc Alexandrem r. 333 po několik století, ale nikdy dokončen, zachovaly se jen zříceniny. Ze 120 ionských sloupů, které tvořily dipteros, stojí dnes jen tři. Přes porušení je to nejlépe dochovaný velký chrám ionský; staviteli byli Paionios z Efesu a Dafnis z Miletu. Mecenáši jeho byli zvláště Seleukovci. Věštírna byla zřízena nad skalní rozsedlinou, z které vyvěral pramen. V době císařské tu byly konány slavnosti „didymeie“, spojené s atletickými závody.

Priene.

Z maloasijských řeckých měst byla úplně odkopána německými archeology Priene (*Πριήνη*), která byla znovu založena na jižním svahu pohorí Mykale před r. 334 př. Kr. podle plánů architekta Pythea. Starší město bylo zničeno Peršany r. 494 př. Kr.

Představuje typ hellenistického města asi o pěti tisících obyvatelů, s dlážděnými nestejně širokými ulicemi, vedenými pravidelně jako podle pravítka podle hlavních světových stran a křižujícími se v pravém úhlu. 8 ulic západovýchodních je prořato ulicemi severojižními; různé niveau bylo vyrovnáno mnohde schodišti. Město bylo opatřeno dobrou kanalisací a vodovodem, který vedl vodu až do domů.

Nad městem se vypíná Akropolis, přístupná z města po strmém schodišti. Hrad i město jsou obehnaný hradbou výborně zachovanou a proloženou třemi branami.

Město je rozloženo terasovitě na svahu příkrého vrchu. Nejvýše je svatyně Demetřina, na druhé terase je chrám Atheny Poliady a divadlo, na další je agora a na nejnižší čtvrté je stadion a gymnasion. Centrum města tvoří agora (75 m × 46 m) s chrámy, veřejnými budovami, soukromými domy z doby pozdně hellenistické a římské, obstoupená na třech stranách sloupořadím a vyzdobená sochami zaslužilých občanů prienských. Z veřejných budov při náměstí vyniká velmi dobře dochované ekklesiasterion, obdélná stavba, která sloužila schůzím občanstva a městské rady. Byla upravena podobně jako divadlo: asi 640 mramorových sedadel stoupalo amfiteatrálně na třech stranách obdélného prostoru kolem oltáře uprostřed; kde je v divadle jeviště, tam bylo podium pro předsednictvo, řečník stál na stupních oltáře.

V sousedství je městská úřadovna (prytaneion). Na terase nad agorou je chrám Atheny Poliady, vystavěný v ionském stylu od architekta Pythea (vystavěl též maussoleion v Halikarnassu); kultovní socha byla kopii Feičiovy Atheny v Parthenonu. Zachovaný nápis uvádí Alexandra Velikého jako zakladatele tohoto peripterálního chrámu (11 sloupů × 6 sloupů). Na téže terase je jedinečně zachované divadlo s hledištěm, rozloženým na svahu městského pahorku. Na dolní terase je gymnasion, které sloužilo účelům školním, a sportovní stadion.

Pro poznání řeckých domů obytných má Priene podobný význam jako Pompeje pro poznání maloměstských domů římských. Středem domů je dvůr, obklopený obytnými místnostmi. Vnější fasáda je bez oken. Charakteristickou vlastností většiny domů je, že mají k jihu obrácený sál (oikos), který sloužil za jídelnu a za přijímací pokoj, a před ním sloupovou předsíň (prostas). Obydlí pro ženy bylo v horním poschodí. Na stěnách se dochovala malířská výzdoba a v místnostech množství terakotových sošek, které též dekorovaly stěny a visely se stropů.

Množství nápisů a drobných nálezů dává možnost nahlédnouti do ve-

řejného i soukromého života občanů prienských, jejichž město bylo zničeno požárem asi r. 150 př. Kr., ale žilo dále jako provinciální město až do doby byzantské.

Pergamon.

Pergamon (*τὸ Πέργαμον, ἢ Πέργαμος*) jest obrazem hellenistického sídla královského. Bylo odkrýváno německými archeology od r. 1878 a nejnověji zkoumáno od r. 1927. Leží při záp. břehu Malé Asie proti Lesbu na vrchu 322 m vysokém, jsouc rozloženo na jeho třech terasách. Z původní nevelké pevnosti vyrostlo Pergamon v poměrně krátké době v skvěle residenční město královské rodiny Attalovců, kteří si získali válečnou slávu šťastnými boji proti Gallům. Přejíce vědám a uměním, shromáždili tito králové do Pergama umělce a učence, vystavěli nádherné stavby a založili bibliotheku světové pověsti s 200.000 knihami (charta pergamena, pergamen); závodili tak s egyptskými Ptolemaiovci. I za doby římské, zvláště v II. stol. po Kr., bylo Pergamon kvetoucím městem. Zaniklo teprve v XIV. stol. po dobytí Turky.

Město bylo rozloženo terasovitě na svahu vrchu, jemuž vévodil královský palác. Ozdobou vrchu byl monumentální oltář *Diūn*, zasvěcený Diovi a Atheně za vítězství nad Gally maloasijskými kol. r. 180 př. Kr. Eumenem II. (sr. str. 152). Oltář stál na vysoké podezdívce, na jejíž vnější straně byl vlys s reliefními obrazy gigantomachie; mytickým vítězstvím bohů nad giganty bylo oslavováno vítězné odražení Gallů. Na západní straně podstavy vedly schody vzhůru na plošinu, kde stál vlastní oltář. Kolem oltáře bylo sloupořadí, na jehož vnitřní straně byl druhý vlys s reliefními obrazy z pergamských pověstí o Telefovi.

Na prostřední terase byl nejstarší ze zachovaných budov města chrám Athenin na velkém nádvoří, obklopeném na východě a severu dvěma stoami; na prostranství okolo něho byly sochy králů a členů královské rodiny, vojevůdců a památníky na dějinné události domácí. S nimi sousedila na severu slavná pergamská bibliotheka o čtyřech sálech, vyzdobená sochami spisovatelů a bohů. Pod chrámem na západním svahu bylo divadlo s dlouhou divadelní terasou.

Na nejvyšší terase byl královský palác, ze kterého jsou zachovány jen zbytky, které ukazují, že se nijak nelišil od bohatšího domu soukromého. Mimoto byly zde odkryty sýpky s větracím zařízením, zbrojnice s válečným materiálem (kamenné koule) a kasárny pro posádku.

Z římské doby pochází mramorový chrám Trajánův ve stylu korinthském. Významnou stavbou města je gymnasion, rozložené na třech terasách, s cvičištem na každé z nich pro cvičence různého věku; dolní pro chlapce, prostřední pro efeby, horní pro muže. Patří mezi největší dochované antické stavby. Západně od gymnasia je svatyně Demetřina, významná svými mysterii. Na úpatí vrchu byly objeveny zbytky budov z doby římské, zvláště divadlo, thermy, amfítheatr a j. Za městem byla v po-

slední době odkopána svatyně Asklepiova s proslulým léčebným ústavem při ní zřízeným, ve kterém léčil v II. stol. po Kr. slavný lékař Galenos, rodák pergamský.

Efesos.

Mezi městy maloasijskými proslulo svými dějinami Efesos, ležící v rovině při řece Kaystru. Jako jedna z prvních osad ionských, osídlen byl snad již v XI. stol.; v VI. a V. stol. byl v moci králů lydských a perských, po válkách řeckoperských byl samostatný. Největšího rozkvětu se dožil za doby římské (133 př. Kr.—395 po Kr.), kdy byl hlavním městem provincie Asie. Efesos proslul chrámem Artemidiným a za doby křesťanské se stal významným střediskem nové víry.

O archeologický výzkum města se zasloužili angličtí a od r. 1898 rakouští badatelé, kteří odkryli památky města staroionského, hellenistického, římského a byzantského.

Ze slavného Artemisia, jež bylo hlavní ozdobou města a patřilo k sedmi divům antického světa, jsou zachovány jen zříceniny stavby starší (ze VI. stol.) i pozdější, když po zapálení svatyně Herostratem r. 356 dal ji Alexander Veliký obnoviti. Rozměry svatyně byly veliké (110 × 55 m) a vyzdobena byla sochami Skopovými a Praxitelovými a malbami Apellovými.

Z doby hellenistické, kdy se město těšilo přízni Lysimachově, jsou dochovány městské hradby s obrannými věžemi a několik budov. Město bylo vystavěno podle pravidelného plánu s ulicemi protínajícími se v pravém úhlu. Čtvercová agora (110 m × 110 m) byla opatřena kolem dokola loubími s krámy; přístup na ni byl monumentální branou.

Z doby římské pochází svatyně bohyně Kybely, Isidy a Serapida, gymnasia ve spojení s velkolepými thermami, divadlo, odeion, zříceniny knihovny, nejpěknější zachované budovy v Efesu. Z byzantské doby křesťanské jsou zbytky chrámu apoštola Jana (ze VI. stol.) a Panny Marie (z V. stol.) a hřbitov s katakombami a skalními hroby.

Troia.

Troia (*Τροία*, *Ἴλιον*) leží na sz. konci nízkého plateau, dnes zv. Hissarlik, blízko stoku Skamandru a Simoenta. Byla vzdálena asi jednu hodinu od Hellespontu, do něhož ovládala vstup. Pro příznivou polohu brzy rozkvetla, často byla zničena, ale znovu byla osídlena.

Schliemann a Dörpfeld zjistili zde v l. 1870—1894 devatero vrstev osídlení od doby kamenné ve IV. tisíciletí do doby římské: vrstva I.—VII. jsou předhistorické, VIII. řecká, IX. římská. Svědky jsou kusy zdiva hradeb a domů a zvláště keramika. Zvláště významná je vrstva II.: ukazuje opevnění z kamene a zříceniny domů s megarem, což byla obdělňá místnost po případě s předsíní a s krbem uprostřed. Podobají se pevninským stavbám (v Tiryntu, v Mykénách), které jsou však asi o 500 let mladší. Byl zde již v užívání hrnčířský kruh a obvyklé bylo pálení kera-

miky v pecích. Keramika je jednobarevná, má lineární ornament a rozmanité formy; zajímavé jsou tvary anthropoidní. Našel se zde bohatý poklad předmětů: zlaté diademy, náušnice, prsteny, perly, náramky, nádoby zlaté, stříbrné i bronzové, zbraně, meče, dýky, prkénkovité idoly z kamene a mramoru, bronzové figurky.

Pozničení této vrstvy požárem tu bylo osídlení vesnické (III.—V. vrstva).

V 1. polovině II. tisíciletí vznikl nový hrad s rozšířeným opevněním. Toto VI. město, vykopané Dörpfeldem, se pokládá za Homérovu Troiu. Jsou z něho zachovány jen části obvodové (hradba s věžemi a branami), protože za výstavby nového města v době římské byl vrch v horní části seříznut. Není tu proto ani zbytků vladařského paláce ani chrámů. Zeď hradební s několika věžemi a branami byla vystavěna z opracovaného kamene; v nevelkém množství zřícenin domů se našla keramika domácí a importovaná mykénská, terakoty, bronzové předměty a j. Přezkoumáním dřívější práce novými výkopy od r. 1932 se však shledalo, že město toto nebylo zničeno požárem, nýbrž asi zemětřesením. Stopy požáru jsou až v prvním období vrstvy VII., pro jejíž datování je pomůckou nalezená zde keramika pozdně mykénská. Zkoumání hřbitova VI. vrstvy ukázalo, že mrtví byli spalováni.

IX. vrstva je město doby římské, do kterého Římané s oblibou cestovali, aby shlédli kolébku rodu Aeneova. V době římské byl vrch seříznut a skopán a tím zahlazeny byly stopy tří vrstev starších, takže pod IX. vrstvou je hned město vrstvy VI. Z této doby se odkrylo několik veřejných budov: palaestra, rozsáhlé lázně a divadlo.

Samos.

Z ostatních ostrovů moře Egejského byl zkoumán Samos (*ἡ Σάμος*) s hlavním městem téhož jména na jv. ostrova, kde vládl v l. 537—522 slavný tyran Polykrates, jež město opevnil a opatřil vodovodem.

Zde byl proslulý chrám Heřin, jež zbudovali okolo r. 550 nejvýznamnější architekti své doby Rhoikos a Theodoros. Byl z poru a ze dřeva (s taškovou střechou), dlouhý přes 100 m, diperipterální (104 sloupů), uvnitř členěný na tři lodi dvěma řadami sloupů, z nichž jsou dochovány jen vápencové base pěkně profilované. Před chrámem byl oltář na podstavě dlouhé 36 m a opatřené schodištěm. Svatyně byla zničena požárem a novou stavbu začal asi Polykrates. Tato stavba, již se podíval Herodotos (III, 60) jako největší za své doby, které viděl, nebyla nikdy dokončena. Na samských mincích je zobrazena kultovní socha bohyně.

Město, rozložené v přímořské rovině a částečně na svahu, bylo opatřeno snad už před Polykratem hradbami, silnými skoro 5 m a dlouhými 6½ km, s kulatými a šestibokými věžemi. Z ostatních budov jsou dochovány zbytky divadla, odeia, gymnasia, loděnic, přístavních zařízení a také z doby římské zbytky staveb.

Za hradbami města je na straně sv. a záp. nekropole až ze VI. stol. př. Kr. s kamennými sarkofagy a s hroby šachtovými a komorovými.

Část III.

ŘECKÉ STÁTY.

Když byly ustáleny ethnické poměry v Řecku, vyvinuly se na pevnině a ostrovech malé státní organismy. K politické jednotě Řecko nikdy nedospělo, ale vytvořilo nevelké státní celky na podkladě náboženském, hospodářském nebo politickém, jejichž střediskem bylo město. Takovým městským státem byla na př. Sparta, Korinth, Athény, Théby a j. Tak vznikly též dobrovolně nebo pod tlakem silnější obce konfederace států, jako byla liga aitolská, achajská, fokidská, bojotská, thessalská, arkadská a j. Mocenská převaha jevila se mnohdy jako nadvláda či hegemonie jedné obce; z nich zvláštního významu nabyla hegemonie athénská, spartská a thébská.

Počáteční královská moc byla omezena šlechtou nebo vystřídána a nahrazena vládou oligarchickou (aristokratickou, plutokratickou) nebo demokracií; v VII. a VI. stol. a na západě a východě řeckého světa ještě ve IV. stol. vyskytovaly se samovlády jednotlivců či tyranidy (Kypselos v Korinthu, Peisistratos v Athénách, Polykrates na Samu, Dionysios v Syrakusách a j.), jež byly vyvolány utlačováním lidu se strany šlechty. Jinde byla nerovnost občanů postupně odklizená činností zákonodárců. Podrobnější zprávy jsou zachovány jen o ústavě athénské a spartské. Athény a Sparta představují zároveň dva hlavní systémy státního zřízení; oba státy chránily a podporovaly podobnou vládní formu i v obcích na nich závislých. Obraz státního života řeckého v nejstarších dobách podávají básně Homérovy.

Stát za věku herojského.

Nejstarší ústava řeckých států, jak ji poznáváme z Homéra, je dědičné království (*βασιλεία*), které přechází obyčejně na nejstaršího syna.

Králové odvozují svůj původ i důstojnost od Dia, slovouce *διογενέες*, *διοτρεφέες*, a patří k heroům. Král jest: 1. vojevůdcem ve válce (*βασιλεύς*) a v míru jakoby pastýřem lidu (*ποιμήν λαῶν*); 2. knězem a koná za obec nebo za stát oběti a modlitby; 3. nejvyšším soudcem a má jako odznak této moci žezlo (*σηκῆπτρον*). Moc králova není všude stejná. Za války se podřizují slabší a méně mocní vladaři silnějšímu; tak na př. řečtí králové před Trojí podléhají Agamemnonovi.

Králové mají jako úděl lidem daný pozemek (*τέμενος*) a dostávají čestné dary, podíl z obětí, hodů a z válečné kořisti. Žijí prostě, obstarávajíce si sami s rodinou mnohé domácí práce. Tak na př. Laertes obdělává zahradu, syn jeho Odysseus dovede si zhotoviti loď, umí orati a žíti, Helena

a Penelopa tkají a dělají roucha, Nausikaa pere prádlo, Paris pásí stáda ovcí. K službě jsou králi sluhové (*θεράποντες*) a hlasatelé (*κήρυκες*), chráněnci Diovi; družinou válečnou jsou mu *εταῖροι*.

Radu má z nejlepších předáků lidů neboli ze šlechty, zvaných *ἀριστῆες*, *ἀριστοι*, *βασιλῆες*, *ἀνακτες*, kteří mají velké statky, slavné předky a životní zkušenost, a proto se zovou *βουλευφόροι*, *ἡγήτορες* ἢ *δέ μέδοντες*, *γέροντες*. Králi radí, zasedají s ním na soudě a do boje mu vedou svůj lid. Není psaných zákonů, nýbrž platí právo zvykové. Vraždu stíhají a mstí příbuzní, ale dají se usmířiti náhradou (*ποινὴ*).

Lid (*λαός*, *δῆμος*), spojený v státní celek, má menší statky. Politickým středem jeho jest ohrazené vladařovo město (*πόλις*). Způsob jeho života jest venkovský. Chodí do sněmu (*ἀγορῆ*), kam je král dává svolávat hlasatelem. Souhlas, zřídka odpor, projevují voláním a křikem, nehlasuje se.

Kdo ze svobodných neměli polí a stád, pracovali jiným za mzdu jako dělníci (*θῆτες*).

Nejnižší stála čeládka, sami to nevolníci (*δοῦλοι*, *δμῶες*, *οἰκῆες*), získání válkou, únosem nebo koupí.

Vážení byli *δημιουργοί*, kteří provozovali řemeslně rozmanitá umění. Patřili k nim řemeslníci vůbec (*τέκτονες*), věštci (*μάντιες*, *θεοπρόποι*, *οἰωνοπόλοι*), lékaři (*ἰητροί*) a pěvci (*ᾄοιδοί*), kteří jako Demodokos u Faiaků a Femios na Ithace žili na hradech a v palácích vládců nebo k nim docházeli a zpívali jim o slavných událostech (*κλέα ἀνδρῶν*), doprovázejíce se strunným nástrojem (*κίθαρις*, *φόρμιγξ*).

Z cizinců přicházejí kupci (*πρηκτιῆρες*) a z domova prchající prosebníci (*ἰκέται*), kteří požívají ochrany boží u Dia (*Ζεὺς ξένιος*, *ἰκετήσιος*) a u krbu hledají ochrany. Ujme-li se kdo cizince, jest mu hostem (*ξείνος*), jehož občerství koupelí, pokrmem a přístřeším. Po několika dnech teprve vyzvídá, kdo jest a odkud. Při odchodu dávají si navzájem dary (*ξενίαια*) a jejich potomci jsou si *ξείνοι πατρώιοι*; i v bitvě, setkají-li se jako nepřátelé (Diomedes a Glaukos v 6. zpěvu Iliady), vzpomínají toho svazku.

Královská vláda je v Řecku od VIII. stol. postupně omezována a převaha nabývá šlechta; a tak je monarchie vystřídána vládou aristokratickou. Království se udrželo jen ve Spartě a Epeiru; jinde zůstala králi jen moc kněžská.

Stát lakonský.

Kolem r. 1100 př. Kr. přišel řecký kmen Dorů od severu až na Peloponnes a podrobil si tamní staré usedlíky řeckého kmene achajského. Centrem jejich byla *Sparta* neboli Lakedaimon, ležící v Lakonii. Zařídili si stát s vojenskou ústavou, s přísnou kázní a pořádkem; za původce příkazů (*ἐφηγοί*) a za svého zákonodárce prohlašovali Lykurga, žijícího kol. r. 800 neb až v VI. stol. Někteří badatelé však soudí, že L. není historickou osobností. Ústava spartská je nám známa zvláště ze stol. V. a IV. př. Kr.

Obyvatelstvo se dělilo na čtyři třídy: Dory či Sparťany, pány země, perioiky, heiloty a otroky. Otroci byli velmi početní v Lakonii; Thukydidés zaznamenal, že Sparta měla ze všech řeckých měst nejvíce otroků.

Heilotové (*οἱ ἐλλώτες, ἐλλῶται*) byli původní obyvatelé země, kteří byli zbaveni majetku a učiněni nevolníky vládnoucích Sparťanů, pro něž vzdělávali půdu. Jejich postavení bylo tím horší, čím více odporovali novým pánům. Náleželi státu a od pána svého nemohli být ani prodáni, ani propuštěni na svobodu. Ve válce byli lehkooděnci, veslaři i hoplity. Poměr jejich k Sparťanům byl nepřátelský a Sparťané obávali se ustavičně jejich vzpoury. Proto byli mezi ně vysíláni mladí Sparťané, kteří měli za úkol potlačit jakékoliv vzbuření.

To byla t. ř. *κρυπτεία*. Za války peloponneské bylo takto úkladně utraceno na 2000 heilotů. Kdo se jako hopliti vyznamenali, dostali od státu svobodu; stali se *νεοδαμῶδεις (δαμος lid)*, ale bez občanských práv.

Perioikové (*οἱ περίοικοι*) byli domácí obyvatelé měst, kterým ponechali Sparťané osobní svobodu a obecní samosprávu; neměli však účasti v řízení státu. Měli povinnost konati službu hoplitů a musili platit daně. Mohli mít a získávat majetek, v jejich rukou byla řemesla a obchod, kterými se Sparťané nesměli zabývat, a živili se též zemědělstvím.

Panující Dorové (*Δωριεῖς*) se nazývali naproti poddaným heilotům a perioikům *Σπαρτιάται*, naproti jiným státům v styku mezinárodním *Λακεδαιμόνιοι*. Třídili se ve tři rodové fyly Hylleů, Dymánů a Pamfylů, které byly brzy nahrazeny fylami místními. Fyly se dělily na 27 fratrií, rodů se společnými slavnostmi a oběti. Vedle nich se připomínají též *ὄβαί*. Občanského práva nabyli rodem; podmínkou však byla též státní vojenská výchova a přispívání k společnému stravování dospělých mužů v *syssitiích* (v. níže).

Každý Sparťan byl vlastníkem pozemkového údelu (*κλῆρος*), přiděleného od státu, který mu vzdělávali heiloti; Sparťané sami věnovali se jen vojenství. Původní rovnost majetku pozemkového se neudržela, takže i zde byli chudí a bohatí. Svou moc opírali Sparťané o vojenský řád. Počet jejich však stále klesal; z původního počtu asi 10.000 nebylo jich ve 4. století snad ani tisíc.

Státní moc byla rozdělena mezi krále, gerusii, sněm a efory.

Královská moc byla v rukou dvou králů, z nichž jeden byl z rodu Agiovců, druhý z rodu Eurypontvců, dědičná po meči. Původní jejich moc vojevůdcovská a soudní byla časem velmi omezena. Soudní moc přešla na gerusii a efory, králům zbylo právo rozhodovati v otázkách práva rodinného. Ve válce měli vrchní velení, ale doprovázeli je a dohlíželi na ně dva eforové. Králové byli kněžími Dia Lakedaimona a Dia Urania a vykonávali státní oběti, starajíce se o vše, co souviselo s kultem náboženským. Měli svůj pozemek, podíl na válečné kořisti, na obětech a společných hostinách.

Gerusia (*γερονσία*) byla rada 28 občanů aspoň šedesátiletých, doživotně volených lidem, nikomu neodpovědných. S počátku jim před-

sedali králové, pak eforové. Tato rada připravovala návrhy, které měly být předloženy sněmu lidu, a usnesení lidu mohla zamítnouti. S efory měla v rukou moc správní. Jako soudní dvůr byla nejvyšším soudem nad vrahy, vlastizrádcí a odsuzovala k trestu smrti, vyhnanství, konfiskaci majetku, k ztrátě občanství.

Sněm (*ἀπέλλα*) z občanů aspoň třicetiletých scházel se pravidelně jednou za měsíc v době úplňku; mohlo být však i shromáždění mimořádné jindy. Sněm neměl iniciativy, usnášel se jen za předsednictví eforů o návrzích gerusie. Hlasovali aklaací nebo rozestoupením na dvě strany; řečniti v sněmu mohli jen králové, eforové, geronti a někteří úředníci. Usnesení sněmu mohla gerusie zrušiti. Shromáždění se konala s počátku na volné rovině při pobočce řeky Eurotu, od VII. století ve zvláštní budově zv. *skias*.

Úřady. Nejdůležitějším spartským úřadem byl sbor pěti eforů (*ἑφοροί*), původně výpomocných dozorců králových. Od V. stol. se však jejich dozoreč pravomoc rozšířila na celou státní správu, takže všechna výkonná moc králů přešla na ně. Byli voleni ze všech občanů na rok a po roce musili skládati účty ze své činnosti svým nástupcům. První v kolegiu eforů byl eponymos, t. j. podle něho byl nazýván rok jako v Athénách podle archonta zv. eponymos (v. níže).

Jejich moc byla velmi rozsáhlá; všechno a všichni podléhali jejich kontrole. Dozírali na krále, takže je mohli dáti i odsouditi a vězniti, a úřadové jim skládali účty. Měli dohled na chování občanstva a výchovu mládeže, aby byla zachovávána ve státě spartská kázeň a vojenský pořádek. Svolávali gerusii a sněm a předsedali jim. Byli soudci v občanských sporech a spravovali státní pokladnu. Určovali, které ročníky vojska mají být mobilisovány, a dozírali na vojevůdce, jimž posílali ve válce tajné rozkazy, napsané na řemeni (*συντάλη*), otočeném kolem hole. Příjemce, dostav řemen, natočil si jej na stejně velkou hůl, takže písmena přišla do řádku. Jednali s cizími vyslanci, rozhodovali o válce, míru a smlouvách, vypovídali nepohodlné cizince.

O ostatních úřadech spartských nejsou správy dosti přesné ani úplné. Mezi vysokými úředníky důležitý byl velitel loďstva (*ναύαρχος*) a *παιδωνόμος*, který řídil výchovu spartské mládeže.

Vojenství. Celé státní zřízení spartské usilovalo o výchovu a kázeň vojenskou. Služba vojenská trvala od 20 do 60 let. Síla a sláva válečná byla v hoplitech či těžké pěchotě; lehkooděnci, jízda a loďstvo spartské měli menší význam. Velitelem byl král, který měl kolem sebe stráž 300 mužů. Za války peloponneské zřízena byla jízda, ale většího významu nenabyla nikdy.

Vojsko hoplitů se dělilo na lochy (*λόχοι*), v nichž počet mužů se v různých dobách kolísal (1000—300); zmenšování počtu souvisí s ubýváním spartských občanů následkem válek. Jednotkou lochu byly v V. stol. čtyři pentekostye (*πεντεκοστύς*), které se dělily na enomotie (*ἐνωμοτία*);

v V. stol. měla pentekostys čtyři enomotie, ve IV. stol. jen dvě. Dva lochy tvořily vyšší taktickou jednotku, moru (*μόρα*), jejímž velitelem byl polemarchos; jezdeckou moru vedl *ἵππαρμοστής*. Lochu velel *λοχαγός*, pentekostyi *πεντηκόνταρχος*, enomotii *ἐνωμοτάρχος*. O spartské vojenské organizaci se zevrubně poučujeme z Xenofontovy Anabase (v. str. 68 nn.). Ztráty, jež utrpěla spartská armáda za války peloponneské, přinutily Spartu, že začala užívatí též vojska námezdného.

Spartská výchova.

Jednotlivec měl se úplně podrobiti potřebám státu, který proto výchově dětí věnoval nejvíce péče. Cílem výchovy (*ἀγωγή*) byla vojenská a občanská zdatnost a kázeň. Narozené nezdravé dítě bylo odloženo do hor taygetských, jen zdravé dítě bylo ponecháno matce k výchově po 6 let. Spartanka sama, vychovaná gymnickými cviky hochů a dívek, vedla děti k otužilosti a ke kázni.

Druhý stupeň výchovy byl od 7. roku do 12. Dítě, vzaté z domu otcovského, bylo svěřeno vrchnímu dozorcí hochů (*παιδονόμος*); ten hocha přidělil družstvu (*ἴλη, ἀγέλη, βοῦα*). Každé družstvo mělo za svého cvičitele a vůdce 20letého muže, kterého musili přesně poslouchati; za neposlušnost byli bičováni. Výchovu podporovalo to, že hoch uzavřel se starším zkušeným jinochem přátelství a dával se jím poučovati. Měli málo stravy, lehký oblek, hlavy nekryli a chodili bosí. Cvičili se v běhu, skoku, zápolení, vrhání disku a oštěpu. Duševní výcvik obsahoval psaní, čtení, hudbu a zpěv, zvláště sborových písní; cvičili se též v náboženských a válečných tancích. Nazpaměť se učili básním Homérovým a státním zákonům.

Přísnější výchova nastala, když hoch dosáhl 12 let. Strava byla skrovná. Mohl si přilepšiti krádeží; ale byl-li polapen, pro neobratnost byl potrestán, nebyl-li chycen, byl pochválen. Šatili se jediným rouchem a po 15. roku spali jen na rákosí a síti a otužovali se koupáním. Každoročně bývali do krve bičováni u oltáře Artemidy, ale bolest projevit nesměli. V tomto věku se mohli časem účastniti společných hostin mužů, aby poslouchali jejich rozhovory o státu, o dobrých a špatných činech, i řeči vtipné a žertovné; tak rozšiřovali své názory a vědomosti. Byli-li tázáni, měli hned odpověděti krátce a vhodně („lakonicky“). Mravní výchova směřovala k tomu, aby se vypěstovala láska k vlasti a k svobodě a úcta k stáří.

Od 20. roku se stal mladý Sparťan vojínem a patřil k stolovému družstvu asi 15 mužů, kteří ve válce byli válečnou družinou (*ἐνωμοτία*) ve společném stanu (*σύσκηνοι*), musil se účastniti společného stravování, zvaného *συσίτια* neb *φιδίτια*, a přispíval na ně potravinami a vínem i penězi. Hlavním jídlem byla „černá“ polévka z masa, uvařeného s krví, octem a solí. Tím navykli prostotě v jídle a pití, udržovali se ve vojenském soužití a ve společenském vážném i veselém styku. Od té doby nechal si mladík růsti vousy a vlasy a cvičil se dále se svými vrstevníky.

Teprve 30. rokem stával se plnoprávným občanem a zakládal si vlastní domácnost nebo žil u otce nebo u nejstaršího bratra.

V míru žili muži po vojensku až do 60. roku, cvičíce se jako dosud, mimoto bavíce se a otužující se honbou. Příbytky měli prosté, na jaké prý stačila pila a sekyra, i oblek měli vždy jednoduchý. Dobrou školu ve vtipném hovoru a řečnění měli muži v budovách *λέσσαι*, kam se scházeli k besedám.

Sparťanky i po 7. roce žily u matky, cvičily se gymnicky, v tanci a hudbě, účastnily se závodů a při slavnostech náboženských tanců a sborových zpěvů s jinochy. Jejich výchova byla zcela odlišná od výchovy dívek jinde v Řecku. Takovou výchovou vynikly zdravím a krásou nad jiné Řekyně a chválily se jako oddané ženy, pečlivé matky a dobré hospodyně.

Stát athénský.

Vývoj ústavy. Obyvatelé Attiky původu ionského se pokládali za praobyvatele této krajiny čili za autochthony. Ale před Iony bylo v Attice obyvatelstvo jiné, s kulturou neřeckou a achajskou, jak dokazují nalezené kopulové hroby a mykénské vázy, a některá jména místní, svědčící o neřeckém původu (na př. *Τμητιός*).

Původně byla Attika politicky roztržštěná. Byla v ní řada drobných státeků se samostatnými vládci. Tyto jednotlivé autonomní obce spojil podle tradice Theseus v jednotu státní (*πόλις*) tak řečeným synoikismem kolem hradu Kekropie, na jehož úpatí poněmhu vzniklo hlavní město Athény. Všichni obyvatelé attičtí byli zároveň občany athénskými. Na památku tohoto sjednocení se konala každoročně slavnost synoikie.

Obyvatelstvo se dělilo odedávna ve čtyři f y l y, t. j. kmeny: *Γελεοντες, Ὀπλητες, Ἀργαεῖς, Αἰγυμορεῖς*, mající jména asi podle herojských zakladatelů. V čele každé fyly byl *φυλοβασιλεύς*. Fyle se dělila podle starověkých zpráv ve tři f r a t r i e (rodová bratrstva), fratrie ve 30 r o d ů (*γέννη*) a rod ve 30 r o d i n. Ale takovéto rozdělení by se dlouho nemohlo udržeti.

Rodiny udržovaly svou souvislost v rodě společným uctíváním některého heroa jako svého praotce (na př. Alkmaionovci Alkmaiona), společným kultem Dia Herkeia a Apollona Patroa i společným pohřebišťem. Příslušnost rodů k fratrii se projevovala v uctívání Dia Fratria a Atheny Fratria a slavením svátku apaturii.

Attičtí králové byli jako v heroické době, líčené Homérem, *βασιλεῖς*, jsouce nejvyššími vůdci, soudci a kněžími svého lidu. Ku pomoci jim byla rada (*βουλή*) vybraná ze šlechty.

Šlechta však omezovala moc královskou v VIII. a VII. stol. víc a více, přidávajíc králi úředníky ze šlechticů a přenášejíc na ně jednotlivé obory královské moci zprvu doživotně, pak na 10 let a konečně na rok. Z moci vojevůdcovské utvořen byl úřad polemarcha; vrchní státní správa přenesena byla na archonta, jenž později slul eponymos; původní ba-

sileus se stal úředníkem jen pro náboženský kult. Vedle těchto úředníků časem byl zvolen ještě sbor šesti thesmothetů, kteří zapisovali právní ustanovení a střežili jich. Tak vznikl z původní moci královské sbor 9 archontů.

Zrady královny se vytvořila jiná rada, časem nazvaná areopag (ἡ βουλή ἢ ἔξ' Ἀρείου πάγου, ἢ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλή) volená z bývalých archontů; jméno měla odtud, že zasedala na vrchu, zvaném Areios pagos. Tato šlechtická rada byla nejvyšší vládní mocí: dosazovala úředníky a kontrolovala je, střežla zákonů, ukládala tresty a měla odedávna i soudní moc nad vraždami.

Tím vším se změnila bývalá monarchie v aristokracii, vládu šlechticů či eupatridů (εὐπατρίδαι).

Když se v VII. stol. počala Attika účastniti zakládání osad a zámořského obchodu, byla z fyl sestavena družstva občanů, t. ř. naukrarie, pro stavbu válečných lodí (ναυκράτια). Každá naukrarie měla vypraviti jednu loď a dva jezdce.

Mezi panující bohatou šlechtou a chudým lidem, domáhajícím se větších práv, vznikaly spory, neboť nebylo psaných zákonů a rozhodovala libovůle vládnoucích. K ústupnosti donucená šlechta svěřila úkol zákonodárci Drakontovi, jenž asi r. 621 sestavil zákoník, kterým byla otrěsena privilegia eupatridů. Již Drakontovi se někdy přičítá, že rozdělil občany neb aspoň zařadil starodávné stavy podle majetku do čtyř tříd: pentakosiomedimnoi (statkáři), hippeis (jezdci), zeugitai (malorolníci), kteří měli spřežení dobytka k obdělávání svých polí, a thetes (dělníci). Občané prvních tří tříd za to, že konali vojenskou službu jako hopliti, nabyli vyšších politických práv.

Vedle rady areopagitů, majících nejvyšší dozor nad státem a zákony, vytvořil z občanů novou radu čtyř set (ve skutečnosti 401); vedle ní uplatňuje se sněm lidu (ἐκκλησία). Staré radě areopagu byly ponechány soudy nad úmyslnou vraždou, zhářstvím a travičstvím a nově zřízenému sboru 51 soudců, ephētům (ἐφέται), byly svěřeny jiné procesy kriminální (neúmyslná vražda, zabití cizince neb otroka).

Není však zcela jisto, zda tato úprava ústavy pochází již od Drakonta či až od Solona.

Nesrovnalosti majetkové a politické mezi šlechtickými velkostatkáři, chudnoucím lidem rolnickým a thety vedly k dalším sporům v státě, jež měly odkliditi r. 594/3 zákony Solonovy; jimi měl být stát politicky nově uspořádán:

1. Seisachtei (σεισάχθεια), t. j. setřesením platebních břemen, ulevil Solon zadluženým. Všechny dluhy, které vázly na pozemcích nebo za které dlužník ručil osobní svobodou, byly prohlášeny za neplatné. Pro budoucnost pak bylo zakázáno ručiti za dluh svou osobou.

2. Ústavu opravil Solon tak, aby zajistil účast při vedení státu i vrstev méně majetným, stanoviv práva podle odhadu (τίμημα) majetkového.

a) Dosavadní čtyři třídy (τέλη) občanstva rozdělil podle výnosu pozemků na třídy politické a podle nich jim vymezil povinnost vojenskou a práva občanská. Výnos se stanovil určitým počtem měr (μέτρα) obilí nebo oleje a vína. Při tom míra sypaného (medimnos) a míra tekutin (oleje, vína), zvaná metretes, platily stejně. Rozloha pozemků k dosažení stanoveného výnosu oleje a vína byla o mnoho menší než při osetí obilím; poměr byl asi 1 : 7.

Třída	μέτρα	Povinnost vojenská	Práva občanská
I. πεντακοσιομέδιμνοι, velkostatkáři	nejméně 500 43 ha (6 ha)	jezdci } hopliti	Volitelnost za archonta a poklad- níka nižší úřady část ve sněm a heliaji
II. ἵππεις, jezdci	300 26 ha (3·75 ha)		
III. ξενύχται, zemědělci	200 17 ha (2·5 ha)	lehkooděnci a veslaři	
IV. θήτες, drobní zemědělci a nádeníci	méně než 200		

Časem však nabývaly nižší třídy vyšších práv a tím i větších povinností; v pol. V. stol. na př. archontát stal se přístupný i zeugitům. Vůbec pokrokem demokracie stírala se postupně všechna nerovnost politická mezi občany a jejich třídami. Majetek se časem odhadoval podle peněžité hodnoty, nikoliv podle výnosu. Tyto třídy se udržely i ve IV. století.

b) Sněmu lidu, do kterého měli přístup i theti, dal voliti úředníky.

c) Lid učinil nejvyšším soudcem, zřídil z něho porotu a zároveň nejvyšší apelační soud, heliaji, k níž se občané mohli odvolávati z nálezů archontů.

Tím, že politická práva rozšířil i na thety, postavil Solon stát na širší demokratický základ. Proto archontátem Solonovým se počíná v Athénách demokracie, samospráva svobodného lidu, jemuž jest stát všem společným, všeobecným předmětem zájmu (τὸ κοινόν, τὰ κοινὰ) πράγματα).

Solon zavedl též nové míry, váhy a mince.

Samovláda (τυραννίς) Peisistratova a jeho synů (od r. 561/60—511/10) na ústavě Solonově neměla nic, jenom že tyran sám ji vykonával podle své vůle.

Když se po vypuzení tyranů šlechta snažila dobýti bývalého svého panství, byla zlomena její moc Kleisthenem. Jeho opravami od r. 508 byla upevněna athénská demokratická ústava, která se v následujících stoletích podstatně nezměnila. Jeho opravy směřovaly k tomu, aby byl zeslaben vliv bohatších tříd a zrušen význam organizace rodové a aby se vystřídal ve vládě co nejvíce občanů.

Proto provedl jiné rozdělení obyvatelstva a attického území. Attiku rozdělil na tři části: Athény s okolím, přímoří a vnitrozemí. Každá z nich měla 10 okresů či trittyi (τριτύς), takže bylo celkem 30 trittyi. V správní celek či fylu (φυλή) spojil po každé jeden okres městský, jeden přímořský a jeden vnitrozemský — bylo tedy 10 fyl. Fyly nebyly kraje místně souvislé, za to zastoupeny v nich byly všechny hospodářské vrstvy obyvatelstva. Fyly dostaly jména podle attických heroů a jejich pořadí bylo ustáleno takto: Έρεχθίδης, Αίγιγίς, Πανδιονίς, Δεωνίς, Ακαμανίς, Οίωνης, Κεκροπίς, Ίπποδωνίς, Αίαντις a Άντιοχίς. R. 306 byl jejich počet zvýšen na 12 (Άντιγονίς, Δημητριάς).

Podle fyl, v jejichž čele stáli επιμεληται της φυλής, volila se rada (po 50 radních z každé fyly), strategové (po jednom z fyly), rozdělovaly se leiturgie; také v organizaci vojenské byla fyla základem: každá fyla stávala pluk pěchoty a oddíl jízdy.

Tritttye se skládaly z osad (δημοί) nestejně rozlohy. Při tom menší dědiny byly spojeny v jednu správní obec a velká města (jako na př. Athény) naopak byla rozdělena na několik obcí. Původní snad počet 100 demů časem vzrostl; v II. stol. jich bylo 174. V čele obce byl starosta (δήμαρχος), volený na rok, jenž měl na péči seznam občanů své obce (ληξιαρχικόν γραμματεῖον), pozemkovou knihu, pokladnu, svolával schůze občanů (δημόται) a předsedal jim.

Staré čtyři fyly a fratric trvaly dále, ale měly význam jen pro náboženský kult a právo rodinné.

Z významných zařízení k ochraně demokracie byl zaveden střepinový soud či ostrakismos (οστρακισμός), kterým byli odsuzováni do vyhnanství, kdo ohrožovali trvání republiky; tím byl státní převrat takřka znemožněn.

Obyvatelstvo a jeho zaměstnání.

Attické obyvatelstvo se třídilo v občany (οι πολῖται), v zemi usazené cizince (οι μέτοικοι) a otroky (οι δούλοι). Počet občanů v V. a IV. stol. byl mezi 20.000 až 35.000, počet cizinců byl za různých dob různý (v IV. stol. přes 10.000) a otroků asi 100.000.

a) Občané (οι πολῖται) byli dvojí: buď narození z rodičů občanského původu (γένει πολῖται), jichž bylo nejvíce, nebo jmenovaní sněmem (νόμω πολῖται).

Formálně bylo přiznáno občanské právo přijetím do fratric a zápisem do demu.

Děti řádného občana a občanky byly παῖδες γνήσιοι. Byvše po narození po určitých formalitách zapsány do matriky rodové fratric (γραμματαῖον τῶν φραιτόρων), dostaly jméno, staly se tak i členy příbuzenstva a nabyly v něm dědického práva (ἀγχισιτία).

Jinoch dokončiv 18 let stal se dospělým (ἔφηβος). Byl přijat do demu neboli obce otcovy a zapsán v jeho seznam státních občanů (ληξιαρχικόν

γραμματεῖον). Tím se stal zletilým svéprávným attickým občanem s právy i povinnostmi občanskými a dostal plné jméno podle demu; na př. Δημοθένης Δημοσθένους Παιανιεύς, t. j. jméno vlastní, otcovo a podle demu Paianie.

Avšak dříve než mohl attický jinoch plně užívat občanských práv, musil jakožto efeb ztrávit dvě léta ve vojenském výcviku. Po dvouletém výcviku byli efebové zapsáni mezi občany, kteří směli chodit do sněmu, do seznamu zv. πίναξ ἐκκλησιαστικός. V 21 letech počali tedy činně užívat práv a plnit občanské povinnosti.

Cizím jednotlivcům i celým obcím uděloval občanství sněm. Tak na př. r. 427 dostalo se občanského práva Platajským, když bylo zbořeno jejich město. Jednotlivě dostávalo se občanství metoikům. Způsob udělování nebyl vždy stejný. Noví občané vstoupili do demu, který si zvolili. Jejich práva občanská byla však poněkud omezena; tak na př. nemohli se ucházeti o archontát ani zastávat kněžské úřady.

Občanství (ἡ πολιτεία) zahrnovalo v sobě tato práva: chodit do sněmu, v něm činit návrhy, mluvit a hlasovat, užívat soudu, uzavírat řádný sňatek, mít pozemky, po 30. roce věku ucházet se o úřady, být volen do rady a poroty. Povinností občana bylo chodit na vojnu, platit daně a konat leiturgie.

Úplná účast v občanských právech, hodnostech (τιμί) a povinnostech slula ἐπιτιμία. Ztráta těchto práv, t. j. ἀτιμία, z trestu byla buď úplná, takže postižený občan jsa ἀτιμος pozbyl nejen všech politických práv, ale byl i vyhoštěn z tržiště a ze svatyní a nesměl nikoho žalovat ani vésti soud, anebo částečná. Částečnou atimii byl stížen na př. ten, kdo (jako Aischines proti Demosthenovi) v trestním soudě jako žalobník nedostal ani pětiny hlasů porotců; nesměl pak podávat podobné žaloby a zaplatil 1000 drachem pokuty. Naopak občané o vlast zasloužilí bývali vyznamenáni tím, že byli osvobozeni od leiturgií (ἀτέλεια), při slavnostech sedávali na čestných místech (προεδρία), byli před občanstvem ověnčeni, byli obci v prytaneiu pohoštění nebo doživotně stravováni.

Občas byla prováděna všeobecná revize občanského práva, protože některé demy udělovaly občanství příliš blahovolně a mnohdy byli zapsáni do seznamu někteří jednotlivci neprávem. Pro bezprávné osvojení občanství bývaly podávány žaloby (γραφὴ ξενίας). Trestem bylo zabavení majetku a ztráta osobní svobody.

b) Metroikové (οι μέτοικοι) byli cizinci (ξένοι) usedlí v Attice, kteří byli svobodní, ale bez politických práv; metoiky se stávali i propuštěni otroci. Nemohouce nabýt pozemků a domů, živili se obchodem a řemesly, byli lékaři, staviteli, bankéři, průmyslníky a j. Při jednání u soudů a jiných úřadů musili mít z občanů právního zástupce (προσιάτης). Časem však tato ochrana zmizela a metoikové vystupovali na soudě sami.

Povinností jejich bylo: platit daň z hlavy (μετοίκιον), mimořádnou daň válečnou (εἰσφορά), konat leiturgie mimo trierarchii a podle majetku

býti na vojně hoplitou nebo lehkooděncem nebo na válečném loďstvu veslařem; do jízdy přístupu neměli. Měli tedy povinnosti skoro tytéž jako občané, daňovou povinnost pak o *μετοίκιον* větší. Měli právo účastniti se náboženských slavností, po případě zakládali spolky svého cizího kultu a žízvovali si pro něj svatyně.

Ti z nich, kdož se zasloužili o obec, byli usnesením sněmu v mnohé věci postaveni na roveň občanům. Na př. dostali právo zakupovati v Attice pozemky a domy, byli osvobozeni od daně metoikia a leiturgií, v platebních povinnostech se rovnali občanům (*ισοτέλεια*) a nabývali i občanských práv; mnozí byli počtěni titulem *εὐεργέτης* nebo *πρόξενος*.

Státní *proxenie*, významná instituce pro mezistátní styk řeckých obcí, vyvinula se ze soukromého pohostinství mezi občany rozličných obcí. Měl-li na př. občan athénský známého občana v Argu, u něhož za pobytu v Argu byl hostem, stalo se zvykem, že i jiní občané athénští přišedše do Argu počádali téhož argejského občana za pohostinství, ochranu a různou pomoc, zvláště před soudem. Konečně obec athénská uznala ho usnesením lidu za *proxena*, asi ve smyslu moderního honorárního konsula. Tato hodnota poskytovala různých výhod, které bývaly uvedeny v jmenovacím dekretu. Přišel-li *proxenos* do Athén, byl hostěn v *prytaneiu*, nejednalo se s ním jako s metoikem, mohl se tam zakupovati a na soudě nepotřeboval *prostata*.

c) *Otroci* (*οἱ δοῦλοι*) byli buď koupení z ciziny nebo domácí, t. j. narození v domě pánově, nebo váleční zajatci. Byli bez práv, avšak jejich páni nesměli jich ani zabít, ani s nimi krutě zacházeti. Před soudem je zastupoval jejich pán. S kterým otrokem se krutě nakládalo, mohl se utéci k některému oltáři a žádati, aby byl prodán jinému pánu. Neměli přístupu do sněmu ani do gymnasia a před soudem byli vyslýcháni právem útrpným (*βάσανος*). Smrti mohli být potrestáni jen po řádném soudu. V Athénách bylo postavení otroků mnohem lepší než jinde v Řecku. Dělal rozmanité práce a provozovali řemesla v domácnosti, byli vychovateli (*παιδαγωγοί*) dětí a provázeli je do školy; venku obdělávali pole, pracovali v dolech a j. Jako občané (na př. Nikias jich měl v laurijských dolech 1000) tak i stát míval mnoho otroků, hlavně za strážníky (*τοξῆται*, zvláště Skythy), za písaře, sluhy, v mincovnách, v dolech a časem ve válce jako veslaře.

Svobodným (*ἀπελεύθερος*) se stal otrok buď že se vykoupil, nebo že byl propuštěn pánem za dobré služby; od státu mohl být propuštěn za to, že prozradil nějaký zločin, ohrožující stát, nebo pro válečné zásluhy. Dostal se pak mezi metoiky a bývalý jeho pán byl mu ochráncem (*προστάτης*).

Obyvatelstvo se zabývalo zemědělstvím; toto však neprodukovalo tolik obilí, aby stačilo na výživu všech, i musilo se dovážeti. Zato hojně pěstování olivy a révy dovolovalo vývoz olivového oleje a vína. Vedle drobných pracovitých a šetrných zemědělců byli tu statkáři i velkostat-

káři, kteří však nevlastnili latifundií, jako tomu bylo v Itálii. Pozemky na venkově měli i obyvatelé měst. Mnoho lidí živil rybolov. Přírodní bohatství (mramor, dříví, stříbro z dolů laurijských, zlato z dolů pangajských) poskytovalo podmínky k rozvoji umění a uměleckého průmyslu; dařilo se i rozmanitým řemeslům, živnostem a průmyslu. V Athénách kvetlo hrnčířství, průmysl zbrojařský, klenotnictví, výroba textilií, voňavkářství a j.; zboží, vyráběné v dobré kvalitě, bylo určeno o velké části pro vývoz. O rozkvět obchodu se zasloužili zvláště metoikové, z nichž mnozí měli přední obchodní domy v Peiraieu. Vedle velkoobchodníků byli obchodníci a drobní kupci s krámy nebo stánky svými v ulicích a na agoře. Při cílém mezinárodním styku hojně činnosti se naskytl bankéřům a směnárníkům. Námořní obchod podporoval stavitelství lodí. Z živnostníků (pekaři, řezníci, kováři, tesaři, truhláři, barvíři, zedníci a j.) byli významní holiči, jejichž officiny navštěvovali všichni, kdo byli zvědaví na nové zprávy o denních událostech.

Osadníci a kleruchové.

Když se měla z důvodů politických, obchodních nebo vojenských založiti na cizím území nová osada (*ἡ ἀποικία*), poslali do Delf poraditi se s věštírnou a opatřiti si její schválení. Pak se určily bližší podmínky založení osady a stanovily se její politické a náboženské vztahy k mateřskému městu.

Vystěhovalcům býval postaven v čelo vážený občan, aby je odvedl na určené místo, tam jim s přidělenou komisí rozdělil a vyměřil půdu a tak osadu založil i řídil. Nazýval se *οἰκιστής* neboli *κτίστης* a požíval po smrti jako heros božské úcty.

Z mateřského města (*μητρόπολις*) vzali si vystěhovalci do nové osady oheň z obecního krbu v *prytaneiu*, sošky bohů obecních a rodinných. Ačkoliv osada byla politicky na metropoli nezávislá, přece s ní zůstala v jistém svazku; zvláště k jejím slavnostem posílala poselstva (theorie).

Kleruchie (*ἡ κληρουχία*) vznikla z podmaněného území. Athéňané dobyvše města, poslali tam své chudší občany a jim dali podily (*κληροί*) z pozemků, pokořenému městu částečně odňatých, aby se tam usadili a hájili panství athénské. Kleruchové byli závislí na Athénách a zůstali athénskými občany, ale měli svůj sněm, radu a úředníky. Vojenští úředníci však bývali posíláni z Athén. Tohoto kolonisačního způsobu užívali Athéňané zvláště v době své hegemonie v námořním spolku obcí řeckých k posílení své vojenské převahy.

Attická státní moc.

Státní moc v době rozkvětu athénské demokracie dělila se mezi dva sbory: sněm lidu a radu. Svrchovanou moc měl lid (*ὁ δῆμος*); jeho zastupcem ve správě státu a poradním sborem byla rada (*ἡ βουλή*). Výkonným orgánem vůle lidu a rady byli úředové (*αἱ ἀρχαί, οἱ ἀρχοντες*).

Sněm.

Lid vykonával svou moc v národním shromáždění neboli sněmě (*ἡ ἐκκλησία*). Přístup do něho měli jen občané, kterým bylo přes 20 let a byli bezúhonní (*ἐπίτιμοι*). Sněm se scházel nejčastěji na pahorku Pykně, někdy na agoře, jindy v divadle Dionysově, aspoň 40krát do roka (čtyřikrát za jedné prytanie). Vedle těchto pravidelných schůzí mohly být schůze mimořádné, svolané v čas potřeby. Členové sněmu (*οἱ ἐκκλησιασται*), počtem nejvýše 6000, dostávali od dob Perikleových po obolu, později po třech i více obolech platu za jednu schůzi (*μισθὸς ἐκκλησιαστικὸς*).

Pět dní před sněmem byl ohlášen prytany, kteří svolávali shromáždění, pořad (*πρόγραμμα*) toho, o čem se v něm bude jednati. V den sněmování vlál na Pykně prapor. Sněm se sešel časné dopoledne a počal očistnou obětí a modlitbou, již odříkával hlasatel. Jednání o každém předměte programu se obyčejně počínalo tím, že předseda sněmu (*ὁ ἐπιστάτης*) dal přečísti dobré zdání rady (*προβούλευμα*), t. j., jak rada předmět, podaný sněmu k jednání, dříve posoudila a zda jej sněmu doporučí. Neboť vše, o čem měl sněm jednati, dříve rada prozkoumala a rozhodla, má-li se to předložit sněmu. Obsahovalo-li probuleuma určitý návrh, dal předseda hlasovati, přijímá-li jej sněm hned, či chce-li o něm rokovati.

Poněvadž o důležitých předmětech lid obyčejně chtěl rokovati, dal předseda hlasatele oznámiti: *τίς ἀγορεύειν βούλεται*; Obyčejně se přihlásil obratný řečník (*ὁ λέγων, ὁ δῆτωρ*) a politik (*ὁ πολιτευόμενος*), dal si na hlavu myrtový věnec na znamení nedotknutelnosti, vstoupil na vyvýšené řečnické místo (*παριέναι, παρελθεῖν εἰς τὸ βῆμα*) a mluvil buď za probuleuma neb je doplňoval nebo doporučoval samostatný návrh svůj. (Sem patří na př. Demostenovy *λόγοι συμβουλευτικοί*.) Každý návrh se podával písemně; odtud sloveso *γράφειν* značilo i navrhovati něco, *ὁ γράφων* byl navrhovatel. Nehlásil-li se již nikdo o slovo, předseda dá hlasovati (*ἐπιψηφίζει*). Lid hlasuje (*ἐπιψηφίζεται*) buď tajně tabulkami (*αἱ ψῆφοι*), na př. při ostrakismu, buď veřejně vyzdvíženou rukou (*χειροτονεῖ*). Usnesení neboli název lidu (*τὸ ψήφισμα*) se zapsalo a uložilo ve státním archivu (*τὸ Μητροῶν* = chrám Matky bohů); často, bylo-li důležité, se vyrylo v kamennou neb kovovou desku a veřejně se vystavilo na náměstí nebo na Akropoli. Podle staršího zvyku počínala se usnesení sněmu slovy: *Ἐδοξεν τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ*... Nové usnesení nesmělo odporovati platným do té doby zákonům. Za návrh sněmem přijatý měl navrhovatel rok odpovědnost.

Soudil-li některý občan, že návrh ve sněmě projednávaný jest proti zákonům, mohl před hlasováním nebo po něm vystoupiti a odročovaci přísahou (*ἱπαμοσία*) vytknouti tuto nezákonnost a navrhovatele pro ni žalovati (*γραφὴ παρανόμων*) před heliaji. Pak se nemohlo až do soudního vyřízení o návrhu hlasovati, nebo, byl-li již přijat, nenabyl platnosti. Tako-

věto zařízení bylo ochranou proti libovolnému měnění zákonů a ústavy. (Tak na př. Aischines žaloval Ktesifonta z nezákonného jednání, protože navrhl, aby byl Demosthenes veřejně v divadle ověncen, ač účtů z úřadování jako *τειχοποιός* ještě nesložil.)

Neočekávanými zjevry (*διοσημαίαι*), jako bylo zemětřesení, zatmění slunce, bouře nebo dešť, bývalo jednání sněmu náhle přerušeno. Jinak, když se sněmovní jednání skončilo, předseda shromáždění rozpustí (*λύει*).

Kompetence sněmu. Lidu náleželo ve sněmě rozhodovati zvláště o těchto věcech:

1. O zákonech. V stol. V. muži zákonů znali vypracovali návrh nového zákona a předložili jej radě; ta jej se svým posudkem (probuleuma) odevzdala sněmu, kde byl buď přijat nebo zamítnut. Ve IV. stol. za času Demostenových však na prvním sněmě každého roku lid hlasoval, mají-li se zákony měniti a které, či dáti nové. Když se sněm pro to vyslovil, tu chtěl-li někdo navrhnouti změnu zákonů, vystavil návrh veřejně na náměstí. Sněm pak, když mu byl návrh přečten, sám o něm nerozhodoval, nýbrž přenechal to zvláštnímu sboru zákonodárců (*νομοθέται*), svolanému z 500—1000 heliastů a buletů. Před nimi jako na soudě doporučoval navrhovatel nový zákon, kdežto starého zákona hájili obhájci (*συνήγοροι*), zvolení z lidu. Hlasováním nomothetů byl nový zákon přijat nebo zamítnut. (Tak na př. Demosthenes v 3. řeči olynthské vybízí ke změně zákona o theorikách a praví: *νομοθέτας καθίστατε*.)

2. Lid volil nejvyšší úředníky vojenské (strategy, taxiarchy, hipparchy), finanční a stavitele lodí válečných, jmenoval své vyslance a přijímal cizí. Všichni úředníci byli odpovědní sněmu a byli pod jeho stálou kontrolou.

3. Sněm lidu rozsuzoval také některé žaloby. Po rozšíření moci heliaje omezila se soudní moc sněmu na to, že se u něho neb u byly podávaly žaloby (*εἰσαγγελία*) na vlastizrádce a na ty, kdož usilovali o převrat ústavy, a že je sněm odsoudil; někdy však odsouzení přenechával heliaji. Když někdo chtěl žalovati u soudu, zvláště sykofanta, dříve na něj podal u sněmu žalobu zvanou *προβολή*. Když se sněm vyslovil o vině nebo nevině udaného, žalobník, jsa jakoby kryt (*προβάλλεσθαι*) rozsudkem sněmu, tím jistěji přistoupil pak k žalobě u soudu, nebo ji nechal.

Ostrakismem, zavedeným od Kleisthena, odsuzoval sněm vlivné vůdce nepohodlných politických stran do vyhnanství na deset let, aby se zamezilo obnovení tyranidy. Ve zvláštním shromáždění, konaném na agoře aspoň jednou za rok za přítomnosti nejméně 6000 občanů, hlasovalo se o tom, kdo se zdá nebezpečný svobodě státu. Jméno toho, jenž byl podezřelý ze snahy po samovládě a proto se měl z občanstva vyloučiti, se psalo na hliněnou stěpinu (*ὄστρακον*). Proti komu byla většina hlasů, musil opustiti Athény, ale nepozbýval občanských práv ani majetku. Ostrakismem byl stižen i Aristeides, Themistokles, Kimon a j. Poslední doklad o užití jeho se připomíná r. 417 př. Kr.

4. Lid rozhodoval o válce i míru, o počtu vojska a o jeho vyzbrojení (Demosthenes na př. radí sněmu, aby poslal pomoc Olynthu.)

5. Určoval daně dobrovolné (*ἐπιδόσεις*), mimořádné v čas války (*εἰσφορά*), cla a státní finance vůbec; rozhodoval o stravování zasloužilých mužů v prytaneiu, o udělení práva občanského, v kultu o nové bohoslužbě a j.

Rada.

Od dob Kleisthenových měla athénská rada (*ἡ βουλὴ οἱ πεντακόσιοι* neboli *ἡ βουλή*) 500 radních (*βουλευταί*), nejméně třicetiletých, bezúhonných (*ἐπίτιμοι*), losem zvolených na rok z I.—III. třídy občanstva po 50 z každé fyly. Jsou-li buleuti právem zvoleni, prozkoumala (*δοκιμασία*) stará bule.

Nastupující na svou funkci, skládali buleuti přísahu, že budou zachovávat zákony. Zasedali denně mimo svátky v radnici (*βουλευτήριον*) i jinde, majíce na hlavě myrtový věnec na znamení nedotknutelnosti; schůze byly veřejné. Buleuti byli prosti vojenské služby, při slavnostech sedali na prvních místech a od dob Perikleových měli denního platu 5 obolů (*μισθὸς βουλευτικὸς*).

Povinnosti rady. Rada byla prostředníkem mezi sněmem a úředníky, majíc úkol poradní a moc výkonnou.

1. Jako *poradní* sbor zkoumala vše, o čem měl národ ve sněmě rokovati a se usnášeti, a o tom podala sněmu svůj návrh (*προβούλευμα*), buď mu něco doporučujíc nebo to zamítajíc.

2. Jako *správní* sbor dávala úředníkům rozkazy a od nich přijímala zprávy; vyjednávala s cizími státy a ujednané smlouvy předkládala sněmu.

3. Měla vrchní dozor a správu financí, válečného loďstva, jízdy, veřejných budov a svatýň, zkouškou (*dokimasií*) potvrzovala nově zvolené buleuty a archonty.

4. Bule měla také moc soudní, s počátku dosti rozsáhlou, ale ve IV. stol. omezenou na provinění, na které byla pokuta nejvýše 500 drachem. Těžší případy vyřizovala heliaia a sněm.

Rada mívala schůze skoro denně, neřadovala však celá, nýbrž jen stálý výbor z ní. Za tím účelem rozdělilo se oněch 500 členů rady podle fyl na 10 sborů po 50 členech z každé fyly a ti úřadovali střídavě desetinu obyčejného roku, asi 35 neb 36 dní, v přestupném roce 38 nebo 39, jako výbor rady. Fyla úřadující slula *φυλὴ πρωτανεύουσα*, její členové *πρωτάνεις* a doba jejich vlády *πρωτανεία*.

Prytanové většinu dne dleli nedaleko radnice v obecním domě, zvaném *σικιάς* neb *θόλος*, kde se na obecní útraty společně stravovali. Předseda (*ἐπιστάτης τῶν πρωτανείων*) s třetinou prytanů byli v tholu ve dne v noci. Jejich úkolem bylo vyřizovati denní potřeby nejvyšší státní správy, na př. přijímati oznámení úředníků, hlasatele a cizí vyslance, připravovati návrhy pro radu a svolávati její schůze a sněm.

Předseda úřadující fyly (*ὁ ἐπιστάτης*), nejvyšší státní úředník, jakýsi prezident athénské republiky, byl denně volen losem; v V. stol. předsedal radě i sněmu, opatroval klíče od státních pokladen, od archivu a státní pečeti. Tuto hodnost nesměl nikdo zastávati déle než jeden den a noc a toliko jednou v životě. Za dob Demosthenových byla jeho moc omezena. Z neúřadujících 9 fyl totiž se volovalo 9 předsedů (*πρόεδροι*), z každé fyly po jednom, a z nich jeden, zvolený losem, předsedal radě i sněmu, nikoliv onen předseda prytanů.

K ruce měla rada písaře neboli tajemníky (*γραμματεῖς*), kteří vedli protokol, měli na starosti archiv a pečovali o publikaci usnesení rady, a pokladníky. Po roce musila skládati účty (*εὐθύνη*) ze své činnosti. Za dobrou správu státu byla poctěna zlatým věncem.

Tato rada 500 radních, volená z lidu, převzala vládní moc, kterou dříve měl většinou aristokratický areopag. Areopag byl dále omezován, až za státníka Efialty r. 462 byl zbaven vlivu na státní správu a podržel jen moc rozsuzovati vraždy, travičství a paličství; občas mu byl svěřen úkol, provésti vyšetřování ve velkých procesech velezrádných, korupčních a j.

Úřadové.

Řádní úředníci v demokratických Athénách (*αἱ ἀρχαί, οἱ ἀρχοντες, τιμαί, τὰ τέλη, οἱ ἐν τέλει*) bývali buď voleni (sněmem *χειροτονητοί*, fylami *αἰρετοί*) nebo častěji losováni (*ζληρωτοί*). Voleni bývali ti, u nichž záleželo na odborných vědomostech a technické zkušenosti, jako nejvyšší důstojníci, úředníci finanční a techničtí. Někdy byl obojí způsob spojen: byli zvoleni kandidáti a z těch se teprve potřebný počet úředníků vylosoval. Tak se mělo zabrániti tomu, aby nebyli vylosováni neschopní k dané práci.

Zvolení museli se podrobiti zkoušce (*δοκιμασία*), archonti před radou a heliaji, ostatní před heliaji, při které se zjišťovalo, jsou-li občany, mají-li předepsaný věk, konali-li své vojenské, finanční a náboženské povinnosti a jak se chovají k rodičům.

Z obavy o osud demokracie byla moc úředníků v Athénách omezena různými opatřeními. Služba v úřadě trvala jen rok a jsouc čestnou důstojností (*τιμή*) konala se zadarmo; jen málokterí úředníci dostávali stravné. Týmž úředníkem mohl býti občan jen jednou, radním dvakrát, toliko vojenským nebo technickým úředníkem mohl býti někdo vícekrát. Nebylo dovoleno zastávati současně několik úřadů. Byla obvyklá kolegia, nejčastěji 10členná.

Nastupující na úřad, obyčejně počátkem občanského roku 1. hekatombaionu (asi v polovici července), konali přísahu, že budou úřadovati podle zákonů a poctivě. Úředníci neměli zvláštního úředního šatu, jen archon král měl zvláštní oděv a obuv. Při slavnostech (na př. v divadle) měli právo seděti na předních místech (*προεδρία*).

Mimo svou výkonnou moc měl úředník v svém oboru i jistou moc soudní a trestní; ale z jeho rozsudku mohl se odsouzený odvolati k lidu. Poněvadž správa státu byla veřejná, lehko si občané osvojili vědomosti k úřadům potřebné. Mimoto mívali ku pomoci na př. první tři archontové přísedící (*πάρεδροι*), všichni jiní písaře (*γραμματεῖς*), hlasatele (*κήρυκες*) a sluhy. Úřední budovy (*ἀρχαῖα*) mívaly jméno podle úřadu tam umístěného, na př. *θεσμοθετεῖον, πρυτανεῖον* a j.

Po dobu úřadování mohli si občané na úředníky ve sněmě stěžovati, neplnili-li svých povinností. Po roce úředníci, majíce odstoupiti, byli *ἐπεθῦνοι*, t. j. musili složiti účty ze své činnosti, zvláště z peněz (*λόγον καὶ εἰσθῦνας διδόναι*), před sborem účetních revisorů (*λογισταί, εἰσθῦνοι* a *συνήγοροι*). Dokud úředník účtů nesložil, nesměl nastoupiti na jiný úřad, ani odejiti do ciziny, ani nemohl býti za dobré služby ověřen.

Archonti.

Archonti byl sbor losem zvolených devíti nejvyšších úředníků (*οἱ ἐννέα ἄρχοντες*), kteří po vypuzení králů jako dědici jejich moci vedli veškerou správu obce. Vývojem demokracie byli však omezeni a zbyla jim jen moc soudní a sakrální.

Ve věcech soudních obyčejně jen spor vyšetřili (*δικάζειν*) a rozsudek vynést (*διαγνώσκειν*) přenechali některému soudnímu sboru heliaje, v němž předsedali (*ἡγεμονία τοῦ δικαστηρίου*). Co se týká jejich působnosti sakrální, měli na starosti pořádání slavností a obětí o svátcích. Při vykonávání svého úřadu měli na hlavě myrtový věnec na znamení své nedotknutelnosti. Úřední jejich místnosti byly na agoře. Po roce se stali členy areopagu. Archontát se udržel až do konce starověku.

První archon byl předsedou sboru archontů a nazýval se prostě *ἄρχων*; poněvadž jeho jméno bývalo v čele úředních listin, byl zván v době císařské *ἐπιώνυμος* a podle něho se jmenoval rok (na př. *Ἐπὶ Ἐθελκείδου ἄρχοντος*, t. j. r. 403 př. Kr.). Byl strážcem práva rodinného a dědického, chránil sirotky, vdov a rodičů proti dětem a řídil příslušné spory. Sakrální jeho funkcí bylo obstarávání slavnost velkých dionysií (určiti básníka, obstarati chor, jmenovati choregy), rovnati spory při tom vzniklé, vypraviti delskou pout (theorii), slavnost thargelií a j. Úřadoval v prytaneiu.

Druhý byl archon král (*βασιλεύς*), jenž vykonával náboženské povinnosti bývalých králů (srov. rex sacrorum). Řídil kult bohů, konal oběti jménem státu, staral se o slavnost eleusinských mysterií, o anthes-terie, lenaje a jejich divadelní hry a o závody pochodňové. Jeho soudní moci náleželo vyšetřovati provinění proti náboženství, zvláště v *γραφαι ἀσεβείας*, a v této věci předsedati soudnímu sboru heliaje (před ním byl na př. souzen Sokrates), areopagu a efetům při souzení vraždy. Úřadoval na agoře v *στοὰ βασιλείας*.

Třetím archontem byl polemarchos (*πολέμαρχος*), který byl do V. stol. vrchním vojevůdcem. Když tato moc přešla na sbor desíti strážců, zbyly mu jisté sakrální povinnosti, na př. obstarávání pohřební slavnosti ke cti padlých na poli válečném a péče o sirotky po padlých vojácích. Soudní jeho moci slušely spory, jež mívali metoikové, *ισοτελείς*, propuštěnci a cizinci vůbec s attickými občany (srov. praetor peregrinus). Úřadoval v Epilykeiu, jež leželo na severním úpatí akropole.

Ostatních šest archontů, zv. *θεσμοθέται* (zákonodárci), tvořilo sbor soudců a znalců práv. Měli za úkol prohlížeti zákony, aby jejich vady a nedostatky dali sněmu opravit. Určovali losem soudy porotním sborům; sami předsedali v některých žalobách ze zločinu proti ústavě a bezpečnosti státu, jako v *γραφῆ παρανόμων, εισαγγελία, προβολή*, jiné pak vyšetřovali, na př. *γραφῆ συγκοφαντίας*,¹⁾ a soudili i některé pře soukromé. Jejich úřadovnou bylo *θεσμοθετεῖον*.

Policejní úředníci.

Funkci policie vykonávali tito úředníci: *Ἀστυνόμοι*, kteří dozírali na čistotu ulic a náměstí a dodržování stavebních předpisů. *Ἄγορανόμοι* dohlíželi na trh, na jakost zboží a potravin. *Μετρονόμοι* měli dozor na míry a váhy, *σιτοφύλακες* na prodej obilí a cenu i váhu pečiva. Úřadům k ruce byli obecní strážníci, brání většinou ze státních otroků původu skythského (*Σκῦδαι, τοξῆται*).

K úřadům, zřízeným na čas, náleželi *τειχοποιοί*, volení od fyl k opravám hradeb, a rozmanití *ἱεροποιοί* k vykonávání obecních obětí a pořádání náboženských slavností.

¹⁾ *Συκοφαντής* byl, kdo za určenou odměnu udával ty, kteří proti zákazu státnímu vyváželi z Attiky fíky, pak žalobník vůbec; dále každý, kdo druhému hrozil neoprávněnou žalobou jakoukoliv, aby od něhoho úskočně vynutil peníze neb jiné výhody; odtud „zištný žalobník, udavač“.

Část IV.

SODNICTVÍ.

Rozhodování soudních sporů měli v starší době jednotliví archonti a kolegium šesti thesmothetů a v okruhu své pravomoci měli právo trestati pokutami do určité výše i jiní úředníci. Od V. stol. však obstarávali archonti a thesmotheti zpravidla jen administrativní stránku soudního procesu a předsedali soudu. Kriminální případy patřily pod pravomoc areopagu. Postupně však téměř veškerá soudní moc přešla na lid, t. j. na sbory jej zastupující (eklesia, bule, heliaia). Eklesia rozhodovala při zločinech ohrožujících stát; až do IV. stol. rozsáhlá byla soudní moc bule, jež vynášela rozsudky znějící na pokutu, vězení i trest smrti. Vedle ní však od V. stol. rozhodující instancí soudní stala se heliaia. Soudcovského stavu z povolání v Athénách nebylo.

Žaloby a soudy.

Podle toho, kdo byl poškozen nějakým činem, byly dva druhy žalob: soukromoprávní (civilní), stala-li se křivda jednotlivci, a veřejná (trestní), když byl poškozen stát a zločinem ohrožen celek.

1. Ve věcech soukromoprávních žaloval poškozený občan, aby uhájil svého práva. Podle toho slula žaloba soukromá *ἀγών¹⁾ ἴδιος, δίκη ἰδία*, nebo prostě *δίκη*. Menší spory vyšetřovali a soudili *οἱ κατὰ δῆμονος δικασταί*, těžší spory *οἱ διατηρηταί* a jiní úředníci podle své právní moci. Pokuta, kterou musil obžalovaný zaplatiti, připadla žalobci. Nebyly-li strany s rozsudkem spokojeny, odvolaly se k heliaji, aby spor rozsoudila. Vyhrál-li při žalobce, sám si vymáhal na odsouzeném náhradu, a nedostal-li jí, mohl mu zabavit majetek. Ale osud mladého Demosthena, jemuž poručníci s majetkem špatně hospodařili a, ač byli odsouzeni, přece mu náhrady nedali, ukazuje, jak těžko bylo soukromníku uplatniti rozsudek soudu.

2. Týkala-li se žaloba poškozených zájmů obecných neboli státních, byla to pře veřejná (*ἀγών δημόσιος*) a žaloba slula *γραφή*. Poněvadž nebylo jako u nás veřejných žalobců (státních zástupců), mohl podati žalobu kterýkoliv občan, při vraždě jen příbuzný. Navrhoval-li na př. někdo ve sněmě něco proti dosavadním zákonům, mohl kterýkoliv občan proti němu podati *γραφὴν παρανόμων*. Tak žaloval Aischines Ktesifonta, že navrhl v radě, aby byl Demosthenes veřejně ověřen, ač ještě ne-

¹⁾ Attická řeč užívá v soudní mluvě terminologie vzaté z oboru závodnictví. Pře jest zápas *ἀγών*, žalobce *ὁ διώκων*, žalovaný *ὁ φεύγων*, usvědčiti *αἰρεῖν*, býti odsouzen *ἀλλῶναι*, býti osvobozen *ἀποφεύγειν*.

složil účtů jako *τειχοποιός*. Meletos žaloval veřejně Sokrata *ἀσεβείας*. Jiná *γραφή* byla na zbabělé vojiny a zběhy: *δειλίας*, *λειποταξίου* a j. Nedostal-li žalobce (jako na př. Aischines proti Ktesifontovi) aspoň pětiny hlasů při hlasování heliastů, platil 1000 drachem pokuty a upadl v částečnou atimii, t. j. nesměl přistě podati podobnou žalobu.

Podle způsobu, jak se žalovalo, měly veřejné žaloby tato jména:

1. *Ἀπαγωγή*. Žalobce odvede (*ἀπάγει*) vinníka přistíženého při činu (*ἐπ' ἀποσφώρω*) před úřad, na př. zloděje, loupežníka před sbor *οἱ ἔνδεκα*, kteří jej, je-li vina jeho patrná, odsoudí sami, ale v pochybném případě ho postaví před heliaji.

2. *Ἐνδειξις*. Žalobce pisemním udáním (*ἐνδεικνύναι*) pohne úřad, aby zakročil proti těm, kdož si osobují právo, které jim nenáleží nebo jehož pozbyli atimii (na př. mluvit ve sněmě).

3. *Εἰσαγγελία*. Radě nebo sněmu byli udáni ti, kdož ohrožovali bezpečnost státu, na př. zradou. Rozsudek obyčejně vynesla heliaia.

4. *Προβολή*. Žalobce dříve, než podal žalobu (zvl. na sykofanty, na rušitele slavností, na ty, kteří nesplnili lidu daného slova), aby „se kryl“ (*προβάλλεσθαι*) za soud lidu, udal vinníka sněmu prostřednictvím rady. Schválil-li sněm žalobu, pak teprve ji podal žalobce heliaji, která však nebyla vázána rozhodnutím sněmu (viz Demosthenovu řeč proti Meidioví).

Trestem při veřejných žalobách (*γραφα*) bývala smrt, vyhnanství, vězení, ztráta svobody, atimie, zabavení majetku a peněžní pokuta. Trest smrti dávali ve vězení vykonati úředníci *οἱ ἔνδεκα*; peněžní pokuta připadla státu.

Heliaia.

Heliaia (*ἡλιαία*), jejíž zavedení se připisuje Solonovi, byl nejvyšší soud lidu, který rozhodoval většinu při trestních i soukromoprávních. Byla jednak porotním soudem, pokud rozsuzovala veřejné (trestní) žaloby (*γραφαί*), jednak nejvyšším odvolacím soudem, pokud se ve věcech soukromoprávních sporné strany dovolávaly jejího rozsudku (*διαγνώναι*).

Heliaia se skládala z 6000 souců neboli porotců (*ἡλιασταί, δικασταί*), které archonti vylosovali po 600 (500+100) z každé fyly, z občanů aspoň 30letých, dobrovolně se hlásících; z nich bylo 1000 náhradníků. Ostatních 5000 po výkonu přísahy bylo rozděleno na 10 soudních sborů neboli soudních dvorů (*δικαστήρια*) po 500 členů. Někdy se spojila dvě až čtyři dikasteria; počet dikastů se řídil důležitostí pře. Který sbor ve které místnosti a ve které při měl zasedati, bylo v V. stol. ustáleno; ve IV. stol. však thesmotheti až ráno před soudem to určili losem, aby nikdo z porotců nemohl býti podplacen.

Heliaia zasedala asi pod širým nebem na ohrazeném místě, ale kde se konala, není přesně známo; snad na severní straně akropole. Není však

vyloučeno, že heliaia měla svou vlastní budovu. Den líčení i žaloby určovali jednotlivým sborům thesmotheti. Porotci, zasedající na soudě, měli jako odznak soudní moci hůl. Po soudě dostávali po 1 a asi od r. 425 po 3 obolech platu (*μισθὸς δικαστικός*), který zavedl asi Perikles v pol. V. stol.

Soudní řízení před heliaji.

1. *Πύλον* (*κλήσεις, πρόσκλησις, προσκαλεῖσθαι*).

Žalobník (*κατήγορος*) vyzval protivníka na veřejném místě před dvěma svědky, aby určitého dne (5.) přišel k příslušnému úřadu. Toho dne odevzdal žalobník úřadu písemnou žalobu (*γράφεται γραφήν νιν*) s návrhem trestu (*τίμημα*), nebyl-li již trest zákonem určen. (Meletos na př. podle Platonova Euthyfrona zažaloval Sokrata *ἀσεβείας* u archonta krále.) Přijal-li archon napsanou žalobu, dal její předmět (*ἐγκλημα*), t. j. z čeho byl kdo vinný, veřejně vyhlásiti na tabuli a určil oběma stranám den k vyšetření viny.

2. *Πρόδικον* (*ἀνάκρισις*).

V den výsledku obou stran před archontem, jakožto vyšetřujícím soudcem, do jehož moci pře náležela (nedala-li se pře rozsouditi smířím soudem a měla-li tedy býti rozsuzena heliaji), žalobník odpřisáhl svou žalobu; i obžalovaný potvrdil svou písemnou odpověď (*ἀντιγραφή*) přísahou. Obě přísahy i obě žaloby přísahou stvrzené slují *ἀνωμοσία* nebo *διωμοσία*. Vyšetřující soudce vyslechl svědectví stran, přijal jejich listiny, zákonné doklady, jichž se dovolávaly, po případě výroky otroků, vynucené mučením. Po skončeném výsledku zápis o tom uložil do dvou pouzder, zapečetil a uschoval do dne porotního soudu. Strany musily též složití soudní poplatky.

3. *Πρόδικον* (*ἀνάκρισις*).

Určeného dne (*ἡ κυρία*) odebral se sbor porotců (*δικαστήριον*), thesmothetem vylosováný, na místo určené k přeličení, kam archon jako předseda soudu předvolal i sporné strany.

Po oběti a modlitbě, vykonané hlasatelem, přečetl písař žalobu i obranu a vše, co bylo zjištěno při vyšetřování. Pak mluvil žalobce a po něm se obžalovaný hájil řečí (*ἀπολογία*), jakou se na př. podle Platonova spisu (*Ἀπολογία*, kap. 1—24) asi hájil Sokrates. Oběma byl čas řeči vyměřen vodními hodinami (*κλέψυδρα*). Stávalo se, že obě strany místo svých vlastních řečí přednesly řeči, jež si daly vypracovati od právního ředce (*λογογράφος*), jakým byl na př. Demosthenes. Často po krátkých řečech stran mluvili za ně jejich v řeči obratnější přátelé (*συνήγοροι* neboli *σύνδικοι*). Mimoto hleděl obžalovaný nakloniti si soudce prosbami a nářkem přítomné své rodiny.

Po těch řečech hlasovali porotci tajně pro vinu či nevinu, házejíce do osudí hlasovací kaménky (*ψήφοι*), místo nichž časem užívali bobů, skořepin z lastur a v IV. stol. bronzových kotoučků. Pro odsouzení byly černé kaménky nebo bronzové kotoučky s otvorem, pro nevinu bílé kaménky nebo

kotoučky bez otvoru. Rozhodovala prostá většina (Sokrates na př. byl uznán vinným většinou 60 hlasů), stejnost hlasů osvobozovala.

Tim byl soud skončen při žalobách řečených *ἀγῶνες ἀτίμητοι*, při nichž byl odsouzenému trest určen zákonem. Nebyl-li v zákoně stanoven určitý trest, byl to *ἀγῶν τιμητός*; tu musil v žalobě navrhnouti trest (*τίμημα*) žalobce, t. j. musil oceniti vinu odsouzeného (*τιμᾶσθαι*). Proti tomu i odsouzený měl právo sám si navrhnouti trest (*ἀντιτιμᾶσθαι*). Podle toho na př. v Platonově Apologii Meletos dává návrh trestu pro Sokrata slovy: *τιμημα θάνατος*; a Sokrates praví: *Τιμᾶται δ' ὅδιν μοι ὁ ἀνὴρ θανάτου. Ἐπεὶ ἐγὼ δὲ δὴ τίνας ὑμῖν ἀντιτιμῆσομαι*; Potom porotci hlasovali po druhé pro ten či onen navržený trest (tak Sokratovi odhlasovali trest smrti otrávením). Předsedající úředník ohlásil výsledek soudu, jenž se musil za den skončiti, a soud rozpustil. Trest vykonati na odsouzeném měli povinnost *οἱ ἐνδρακα*.

Jiné soudní instance.

Vedle heliaje trvaly dále některé staré soudní tribunály, jejichž kompetence nebyla však za všech dob stejná; byl to areopag a sbor efetů, které za předsednictví archonta krále soudily těžké zločiny.

Areopag (*ἡ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλή*), nejstarší jediný a nejvýznamnější soudní dvůr, jehož členy se stávali bývalí archonti, zasedal na vrchu Areopagu. Soudil zločiny úkladné vraždy a pokusy o ni, zhárství a travičství. Při rozsudku byla trestem smrt nebo vyhnanství s konfiskací majetku.

Efetové (*ἐφέται*) byli od dob Drakontových stálý sbor o 51 členech, kteří byli rozděleni na čtyři soudní dvory, zasedající na čtyřech různých místech (u Palladia, Delfinia, ve Freattys a v prytaneiu). Soudili případy neúmyslné vraždy (zabití v sebeobraně, při hře, smrt při lékařském ošetřování a j.) a smrtelných úrazů a poranění. Trestem mohla býti smrt nebo vyhnanství bez konfiskace majetkové. Ve IV. stol. za doby Demosthenovy soudní moc efetů přešla na heliaji.

Vedle uvedených soudních instancí byli ještě zvláštní soudci, kteří rozhodovali civilní spory, jejichž předmět měl určitou nevysokou hodnotu.

Οἱ κατὰ δῆμονος δικασταί soudili v městě i po venkovských obcích menší soukromé spory, týkající se vlastnictví, placení dluhů, zachování smluv a j. S konečnou platností rozhodovali spory oceněné do 10 drachem. Byli losováni po čtyřech z každé fyly a podle celkové počtu sluli též *οἱ τετραράζοντα*.

Soukromé spory vyšší hodnoty rozsuzovali smířící soudcové *οἱ διαίτηται*, jimiž byli po dobu jednoho roku občané posledního ročníku vojenské služby, tedy 60letí. Komu z nich byl losem přidělen spor, vyšetřil jej a pokusil se o smír stran. Když se smírně nevyrovnaly, pronesl rozsudek sám a odevzdal jej úřadu, který jej ohlásil stranám. Obě strany platily diaite-

tovi po drachmě. Tato dvě kolegia soudců jsou typickým dokladem demokracie athénské soudnictví.

Jestliže strany nebyly s rozsudkem smírčího soudu spokojeny, mohly se odvolat k soudu lidu neboli porotě (*ἡλιαία*). Pře totiž byla odevzdána určitému archontu, který ji vyšetřil a dal ji rozsouditi heliaji jakožto nejvyššímu soudu odvolacímu.

K soudním úředníkům patřil též sbor jedenácti (*οἱ ἑνδεκα*), t. j. 10 členů a písař, kteří měli dozor nad vězením a vykonávali svými sluhy rozsudek smrti na odsouzených (na př. na Sokratovi otrávením). Samostatně soudili zloděje, lupiče a podobné zločince.

Část V.

FINANČNÍ SPRÁVA.

Hornatá a skalnatá Attika nebyla by mohla uhrazovati svá vydání, ač měla úrodnou rovinu athénskou a eleusinskou, dobré přístavy a doly laurijské. Politickým vzrůstem zjedнала si však dostatek příjmů, takže v dobách míru před válkou peloponneskou ještě po velikých stavbách Perikleových bylo v státní pokladně 6000 talentů. K úhradě státních výdajů přispívalo obyvatelstvo určitými dávkami, daněmi a poplatky; mimoto zdrojem příjmů byl výnos ze státního majetku a podniků.

Státní příjmy.

Řádnými příjmy (*αἱ πρόσοδοι, οἱ πόροι*) byly: cla z dovozu a vývozu, tržní a přístavní poplatky, daň metoiků z hlavy a z živnosti, daň z otroků, soudní poplatky a pokuty, nájemné ze státních budov (na př. divadel), pozemků a výnos z dolů laurijských.

Po válkách perských hlavním příjmem byl poplatek (*ὁ φόρος*), jež odváděly od r. 477 ostrovy a města námořního spolku athénské do spolkové pokladny na Delu na válečné potřeby (*στρατιωτικά*). Tuto pokladnu, kterou spravoval sbor 10 hellenotamiů, dal Perikles r. 454 přenést do Athén, kde byla uložena v opisthodomu Parthenonu. Výše příspěvků dosáhla z původních 460 talentů až 1200 talentů. Když si Athéňané zvykli pokládati spojence skoro za své poddané a při tom skutečně konali nejvíce válečné práce za své spojence, počali peněz spolkových užívati i k svým účelům, na př. na stavby a na vstupné lidu do divadla i k jiným slavnostem. Po pádu Athén r. 404 se však athénský spolek rozpadl.

Když pak r. 378/7 byla obnovena hegemonie athénská, byl časem opět zaveden příspěvek spojenců, zvaný *σύνταξις*. Ale opět se vzmožil dřívější způsob ukládati přebytek válečných peněz, pokud ovšem byl, mezi peníze, ze kterých se lidu platilo vstupné do divadla (*θεωρικά*) a k jiným zábavám. Takto *θεωρικά* pohlcovala válečné úspory (*στρατιωτικά*), do čehož si Demosthenes v řečech olynthských velmi stěžuje. Trest smrti byl stanoven pro toho, kdo by navrhl vrátiti theorika válečné pokladně. Konečně přece rok před bitvou u Chaironeje (338) zákonem Demosthenovým byly peníze vráceny svému účelu vojenskému. Bitvou u Chaironeje byl učiněn konec tomuto druhému athénskému spolku.

Mimořádné příjmy. Občané neplatili pravidelných přímých daní, nýbrž v čas potřeby na vyzvání státu skládali dobrovolné příspěvky (*ἐπιδοσις*) a v čas války byla jim uložena mimořádná daň (*εἰσφορά*).

Tato válečná daň se vybírala původně asi podle jmění čtyř tříd, upravených Solonem; po prvé se připomíná r. 428. Aby se rychleji sešla, sbírala se ve IV. stol. podle symmorií. Obyvatelstvo bylo rozděleno na stejné platební skupiny (*συμμορία*); počet jejich není jistý, snad jich bylo 100. V každé symmorii přispívali poplatníci podle svého jmění, které bylo občas zjišťováno. Zprvu vybíral od nich daň stát sám. Poněvadž se však někdy peníze nesešly včas, bylo stanoveno po r. 362, aby 300 nejbohatších občanů složilo za všechny hned státu určenou válečnou daň (*προεισφορά*), a pak si ji od ostatních symmorií a ti od ostatních občanů jako od svých dlužníků vymáhali. V čele symmorie byl předseda (*ηγεμών*) a jednatel (*ἐπιμελητής*).

Zvláštní druh daňového břemene, jež museli nésti bohatí občané a metoikové, byly leiturgie. *Λειτουργία* (*ληϊτός* = *δημόσιος, ἔργον*), služby lidu pro obec, byly z největší části určeny pro organisování her a slavností náboženských. Stát je ukládal občanům, majícím jmění aspoň 3 talenty. Kdo nebyl s to plnit tuto povinnost, buď se spojil s jiným, nebo navrhl za sebe jiného bohatšího; zdráhal-li se bohatší, nabídl mu chudší občan výměnu svého majetku (*ἰντιδοσις*), takže bohatší musil voliti mezi leiturgii a výměnou majetku. V takových sporech rozhodovala heliaia. Za svědomitě provedenou leiturgii byli občané vyznamenáváni, a tak jejich občanská obětavost byla posilována ctížádostivostí. Bylo dosti těch, kteří se chtěli pochlubit svým bohatstvím a získati si přízeň lidu.

Leiturgie byly řádné (*ἐγκύκλιοι*) a mimořádné. Ročně se opakovaly tyto hlavní leiturgie: choregie, gymnasiarchie a hestiasis; mimořádné byly trierarchie a architheorie.

a) *Χορηγία* ukládala občanům, opatřiti pro lyrické a dramatické závody o svátcích dionysií, panathenají, thargelií a j. sbory zpěváků a hudebníků, dáti je vycvičiti, stravovati a vystrojiti je a platiti jim; občan konající tuto povinnost se zval *χορηγός*. Zvítězil-li choregos sborem ve zpěvních nebo hudebních závodech, byl poctěn trojnožkou, kterou si dal postaviti na podstavci s nápisem o svém vítězství. Z nich se dosud zachoval choregický pomník Lysikratův. Zvítězil-li sborem při divadelních hrách, měl právo dáti si to vryti na desku a veřejně ji vystaviti.

b) *Γυμνασιαρχία* ukládala gymnasiarchovi povinnost opatřiti, platiti a živiti závodníky při lampadedromii (= závody pěšky i koňmo s hořícími pochodněmi) o panathénajích a jiných slavnostech a vyzdobiti závodistiště. Tato leiturgie byla zvláště nákladná.

c) *Ἑστιασις* byla povinnost obstarati pohoštění členů své fyly o velkých slavnostech, o dionysiích a panathénajích nebo při jiné náboženské slavnosti. *Ἑστίατωρ* měl tu také značné výdaje.

d) *Τριηραρχία* značila náčelnictví válečné lodi, s čímž souviselo vystrojení státem dodané triery, opatření mužstvem, udržování a správa její občanem. Před perskými válkami bylo úkolem naukrarií, družstev to bohatých občanů, opatřiti obci válečné lodi. Od dob Themistokleových

bylo dáváno 100 zámožných občanů po talentu stříbra z dolů laurijských, aby každý opatřil mužstvem trieru postavenou obcí a ve válce aby ji vydržoval. Z r. 405/4 máme první doklad syntrierarchie, při které se při všeobecném zchudnutí spojilo několik občanů k vypravení lodi, když jednotlivec by byl nestačil.

Od r. 357/6 byl zaveden nový způsob vypravování válečných lodí, totiž symmoriemi. Vybráno bylo 1200 bohatých občanů k vypravení lodi a rozděleno na 20 symmorií po 60 členech. Poněvadž však při tom 300 nejbohatších, stojících v čele symmorií, nespravedlivě svalovali břemeno na ostatní, bylo roku 340/39 Demosthenovým návrhem (podal jej v řeči *Περὶ συμμοριῶν*) přijato, aby občané vypravili lodi podle svého majetku: jednu, kdo má 10 talentů; dvě, kdo má 20 talentů, atd.; kdo však nemá 10 talentů, aby se spojil s jiným (*συντέλεια*).

Před námořní výpravou (*ἀπόστολος*) dal stát trup lodi, časem i náčinní lodní, konečně i mzdu a stravu. Trierarch pak vystrojil loď k plavbě vším ostatním, opatřil lodníky a veslaře a staral se o ni, jsa i jejím velitelem, t. j. trierarchem, ale řídě se rozkazy strategů. Po roce musil loď státu v pořádku odevzdati a před logisty složit účet.

e) *Ἀρχιδωρία* byla povinnost vypraviti a vésti slavné poselstvo (*θεωρία*) za hranice, na př. na Delos, do Delf, Dodony, k národním slavnostním hrám, na př. do Olympie a p. Stát přispěl na vydání jen určitou kvotou.

Vydání.

1. Služné a platy. Ačkoliv úředníci vykonávali funkce bezplatně, pokládajíc úřad za občanskou povinnost a čestný úkol, přece dostávali od dob Perikleových za čas ztrávený ve službách obce jistou náhradu (*μισθός*). Archonti měli denně po 4 obolech platu, členové rady po 5 obolech, pryta nové stravné, heliasté po 2—3 obolech, členové sněmu původně po 1, časem po 3, 6, 9 obolech (*μισθός ἐκκλησιαστικός*). Služné měli písaři, hlásatelé a strážníci.

2. Dary a podpory. Koncem V. stol. začaly se vypláceti chudému lidu ze státní pokladny 2 oboly denně na vstupné do divadla (*θεωρικόν*), pak i na jiné slavnosti. R. 354 bylo stanoveno, aby všechny rozpočtové přebytky plynuly do zvláštní pokladny t. ř. *theorik*, kterou spravovali *οἱ ἐπὶ τὸ θεωρικόν*; podle tradice pod trestem smrti bylo zakázáno použití těchto peněz na účely válečné. Demosthenovi však se přece podařilo, že *θεωρικά* byla změněna na *στρατιωτικά*. Koncem IV. stol. byla theorika zrušena. — Občané nemajetní a práce neschopní (*ἀδύνατοι*) a děti padlých v boji dostávali denní podporu, chudí často i obilí. Občané zasloužili o vlast bývali stravováni v prythaneiu (jak si přál i Sokrates) a vyznamenáváni zlatými věnci a sochami. Cizí vyslanci bývali hoštěni nákladem obce.

3. Veřejné slavnosti byly spojeny s nákladnými průvody, závody, obětmi a pohoštěním lidu po nich. Na panathénaje a dionysie vynaložili

prý Athéňané podle Demosthena více než na válečnou výpravu, zato ovšem měli jméno mužů nejzbožnějších (*ἄνδρες εὐσεβέστατοι*). Taktéž se vydalo mnoho na stavby chrámů, veřejných budov (na propylaje na př. přes 2000 talentů), vodovody a p.

4. Vydání vojenská a válečná. Značnou položku činily náklady na stavby a opravy hradeb a lodí, na výzbroj, na plat velitelům, žold hoplitům, jezdcům a ostatnímu mužstvu vůbec.

Finanční úřady.

Počátky finanční organisace athénské jsou málo jasné; v VI. stol., jak se zdá, měl rozhodující vliv areopag, později rada, jež spravovala finance svými úředníky, kteří tvořili desítičlenná kolegia.

Πράκτορες (*πράκτω*) vymáhali soudní pokuty peněžní a platy státních dlužníků. *Πωληταί* prodávali majetek státem zabavený a osoby odsouzené do otroctví; pronajímali státní doly a cla jednotlivcům nebo společností, poněvadž stát sám cel nevybíral.

Důležitými pokladními úředníky v V. stol. byli *κωλακρέται*, na jejichž místo nastoupili ve IV. stol. *ἀποδέκται*. Jsouce vrchními pokladníky, přijímali v radnici za přítomnosti rady daně, nájemné a jiné peníze do státní pokladny a vypláceli jednotlivým pokladnám rozličných úřadů peníze, usnesením lidu poukázané, na př. za veřejné stravování, slavnostním poselstvům a j.

Nejdůležitější pokladnou byla ta, do níž se odváděly poplatky námořního spolku athénského. Její pokladníci, také počtem 10, sluli *ἑλληνοταμίαι* a byli voleni losem z nejbohatších občanů. Tato spolková pokladna byla původně (od r. 476) na Delu, od r. 454 v Athénách v opisthodomu chrámu Parthenonu vedle chrámového pokladu bohyně Atheny. Parthenon měl své pokladníky (*ταμίαι τῆς θεοῦ*), kteří opatrovali i onen spolkový poklad. Šedesátý díl ročních poplatků spolkových (*μῶν ἀπὸ τοῦ ταλάντου*) a přebytky spolkové pokladny se odevzdávaly pokladně Athenině.

I jiné chrámy měly své pokladny, kde se ukládaly peníze z nájmu chrámových pozemků a votivní dary; spravovali je vlastní pokladníci. Ale před válkou peloponneskou byly tyto pokladny sloučeny, uloženy v Parthenonu a spravovány sborem *ταμίαι τῶν ἄλλων θεῶν*.

Po válce peloponneské asi r. 403 byla sloučena pokladna Athenina s pokladnou ostatních bohů pod jednu správu sboru *ταμίαι τῶν ἱερῶν κομηάτων τῆς Ἀθηναίας καὶ τῶν ἄλλων θεῶν*, ale později byly zase rozděleny.

Když se ve IV. stol. (někdy kolem r. 360) rozmohlo rozdávání peněz lidu na slavnosti, zvláště na vstupné do divadla (*θεωρικά*), byl k jejich správě volen sbor *οἱ ἐπὶ τῷ θεωρικῷ*. Poněvadž se do této pokladny ukládaly přebytky válečných peněz a válečné peníze vůbec a z nich se zakupovala přízeň lidu, nabyla pokladna velikého významu pro stát-

níky, ale leckdy ke škodě státu. Zásluhou Demosthenovou byly r. 339 ty peníze vráceny nové pokladně válečné, již spravoval nově zřízený *ταμίαι τῶν στρατιωτικῶν*, hlavní pokladník státní v dalších dobách.

Ve IV. stol. bývala správa financí svěřována odpovědným jednotlivcům; tak na př. Eubulos vedl athénské finance od r. 354 do 339, Lykurgos od r. 338 do r. 326 př. Kr.

Všichni úředníci finanční byli povinni po roce složit účet ze svěřených peněz před vrchními revisory (logisty a synegyry). Vrchní dozor na úředníky finanční a vrchní správu státních financí měla rada.

Peníze a váhy.

Za Homéra se neužívalo peněz (*νόμισμα*), byl jen obchod výměnný. Jednotkou hodnoty bylo dobytče (kráva neb býk). Cena zbroje, otroka, trojnožky a j. se určovala podle ceny dobytka (sr. na př. ocenění zbroje Glaukovy a Hektorovy u Homéra). Vzácne kovy se vážily a název váhy zůstal i pozdějším penězům, takže *τάλαντον* značilo nejen váhu, nýbrž i hodnotu peněžní. Pro pohodlí dával se jim tvar hůlek (*ὀβολός* = *ὀβελός*), tabulek a později okrouhlých plátků. *Δραχμή* jest hrst takových hůlek.

Nejstarší peníze během VIII. stol. měli podle Herodota Lydové v Malé Asii po způsobu babylonskému, a to stater z elektra, smíšeniny to zlata a stříbra (*λευκός χρυσός*). Kroisos zavedl dvojí razbu: stater stříbrný a stater čistě zlatý (*Κροίσειος σιατήρ*). Podle vzoru lydského stateru dal raziti perský král Dareios (522—485) své zlaté statery, zv. podle něho *δαρειοί*, které se staly oběživem mezi Řeky maloasijskými i v Evropě. Také města maloasijská začala raziti své mince zlaté a stříbrné, z kterých zlaté peníze Kyziku se zvláště rozšířily vedle dareiků.

V Řecku připisuje tradice zavedení stříbrných mincí Feidonovi, králi v Argu, jenž vládl asi v polovici VII. stol. a dal raziti mince na Aigině. Aiginská a eubojská mince byly v Řecku nejstarší. Od polovice V. stol. ujal se v Řecku peníze stříbrné a od polovice IV. stol. měděné a bronzové. Ve Spartě měli peníze železné v podobě hůlek. Solon zavedl měnu eubojskou v Athénách, jejichž rozkvetlý obchod rozšířil později stříbrnou měnu athénskou. Aby se ručilo za váhu peněz, vybrázely na nich obce a státy svou pečeť, zvláště obraz boha, ochránce obce, odznak obce a po Alexandrovi Velikém obraz vladařův. Athény zobrazovaly obce a po Alexandrovi Velikém obraz vladařův. Athény zobrazovaly na líci hlavu Atheny s přilbou, na rubu sovu, jež stojí na ležící amfoře, a olivovou ratolest s nápisem či legendou *ΑΘΕ* t. j. *Ἀθηναίων* roz. penězích podobu Diovu podle Feidiovy sochy v jeho chrámu olympijském, což jediné nám dnes podává obraz té slavné sochy. Nejuměleji razili mince Řekové sicilští.

Athénská měna byla tato:

Hodnoty neražené:	$\tau\acute{\alpha}\lambda\alpha\nu\tau\omicron\nu$	=	60 $\mu\nu\acute{\alpha}\iota$	=	26·2 kg stříbra
	$\mu\nu\acute{\alpha}$	=	100 $\delta\rho\alpha\chi\mu\alpha\iota$	=	437·00 g „
Hodnoty ražené: stříbrné	$\delta\rho\alpha\chi\mu\acute{\eta}$	=	6 $\delta\beta\omicron\lambda\omicron\iota$	=	4·37 „ „
	$\delta\beta\omicron\lambda\omicron\varsigma$	=	8 $\gamma\alpha\lambda\kappa\omicron\iota$	=	0·73 „ „
měděný	$\gamma\alpha\lambda\kappa\omicron\upsilon\varsigma$	=	2 $\lambda\epsilon\pi\tau\acute{\alpha}$	=	0·09 „ „

Nejvíce obíhala stříbrná $\delta\rho\alpha\chi\mu\acute{\eta}$ a $\tau\epsilon\tau\rho\acute{\alpha}\delta\rho\alpha\chi\mu\omicron\nu$, mající na přední straně (avers) hlavu Atheny a na spodní (revers) athénský erb sovu. Zlatý peníz, celkem vzácný, byl $\sigma\iota\alpha\tau\acute{\eta}\rho$ = 20 drachmám; téže ceny býval zlatý perský $\delta\alpha\rho\epsilon\iota\kappa\omicron\varsigma$.

Míry.

Míry délkové. Základní jednotky délkové jsou odvozeny z míry části lidského těla; odtud i název délek: δ $\pi\omicron\upsilon\varsigma$ noha, stopa, δ $\pi\acute{\eta}\chi\upsilon\varsigma$ loket, δ $\delta\acute{\alpha}\kappa\tau\upsilon\lambda\omicron\varsigma$ prst, palec, $\acute{\eta}$ $\delta\rho\gamma\upsilon\acute{\alpha}$ sáh. Cesta se měřila délkou závodistiště ($\sigma\iota\acute{\alpha}\delta\iota\omicron\nu$), dlouhého 600 řeckých stop. Délka těchto měr nebyla stejná ve všech státech. Tak na př. stadion olympijské měřilo 192·3 m, v Delfách a v Attice 177·5 m. Uvádíme proto jen rozměry jednotek attických.

$\sigma\iota\acute{\alpha}\delta\iota\omicron\nu$ attické	=	6 $\pi\lambda\acute{\epsilon}\theta\rho\alpha$	=	600 stop	=	177·5 m
		$\pi\lambda\acute{\epsilon}\theta\rho\omicron\nu$	=	100 „	=	30·8 m
		$\delta\rho\gamma\upsilon\acute{\alpha}$	=	6 „	=	1·77 m
		$\pi\omicron\upsilon\varsigma$	=		=	0·308 m
		$\delta\acute{\alpha}\kappa\tau\upsilon\lambda\omicron\varsigma$	=		=	0·019 m

Délka vojenských pochodů se určovala vzdáleností stanovišť (δ $\sigma\tau\alpha\delta\mu\omicron\varsigma$), kde vojsko po denním pochodě odpočívalo; proto slovo $\sigma\tau\alpha\delta\mu\omicron\varsigma$ nabylo významu „denní pochod.“ Denní obvyklý pochod řeckého vojska uvádí Xenofon v Anabasi obvyčejně na 5 parasang, což jest asi 28 km. Perský δ $\pi\alpha\rho\alpha\sigma\acute{\alpha}\gamma\gamma\eta\varsigma$ = 30 stadiím = 5·5 km.

Míra plošná. Čtverec plochy, jejíž strana měřila 1 plethron, nazýval se též plethron a rovnal se ploše asi 9 arů. Byla to míra běžná zvláště pro měření pozemků.

Míry duté. Činil se rozdíl mezi měrami pro věci sypané ($\mu\acute{\epsilon}\tau\rho\alpha$ $\xi\eta\rho\acute{\alpha}$) a pro tekutiny ($\mu\acute{\epsilon}\tau\rho\alpha$ $\upsilon\gamma\rho\acute{\alpha}$). Pro obojí byla společnou jednotkou $\kappa\omicron\tau\upsilon\lambda\eta$. Ostatní míry jsou násobky nebo zlomky této.

Pro věci sypané byly:

	$\chi\omicron\iota\nu\acute{\xi}$	=	4 $\kappa\omicron\tau\upsilon\lambda\acute{\alpha}\mu$	=	1·08 l	
	$\acute{\epsilon}\kappa\tau\epsilon\upsilon\varsigma$	=	32 $\kappa\omicron\tau\upsilon\lambda\acute{\alpha}\mu$	=	8·64 l	
δ $\mu\acute{\epsilon}\delta\iota\mu\omicron\varsigma$	=	48 $\chi\omicron\iota\nu\acute{\xi}$	=	192 $\kappa\omicron\tau\upsilon\lambda\acute{\alpha}\mu$	=	51·84 l

Pro tekutiny byly vedle kotly:

$\chi\omicron\upsilon\varsigma$	=	12 $\kappa\omicron\tau\upsilon\lambda\acute{\alpha}\mu$	=	3·24 l
$\mu\epsilon\tau\rho\eta\tau\acute{\eta}\varsigma$	=	12 $\chi\omicron\upsilon\varsigma$	=	38·88 l
$\kappa\upsilon\acute{\alpha}\theta\omicron\varsigma$	=	$\frac{1}{6}$ $\kappa\omicron\tau\upsilon\lambda\acute{\alpha}\mu$	=	0·05 l

Část VI.

VOJENSTVÍ.

Po celou dobu svého národního vývoje byli Řekové zaměstnaní starostmi válečnými. Jako v jiných oborech, i ve vojenství byli vynálezci a tvůrci. Vytvořili si a zdokonalili zbraně, vynikli v taktice bojové a v oblehací technice. Nepřetržitý téměř vývoj jejich válečného umění je možno sledovati od nejstarších dob až do doby hellenistické.

Doba předhistorická.

O zbraních a vojenském zřízení Achaíů, kteří byli kmenem válečníků, víme velmi málo. V boji užívali asi sekery, dýky, bronzového kopí, luku a praku; neznali asi přilby, brnění a sotva asi štítu. Když se dostali do styku s vyšší vzdělaností krétskou, přejali v době mykénské též krétské zbraně: dlouhé bronzové meče, přilbu z plsti nebo kůže, opatřenou kováním nebo kančimi kly, velké kožené štíty a válečný vůz. Koncem doby mykénské se objevuje přilba s chocholem, brnění, holeně, kulatý štít a dlouhá kopí. Organizaci vojenství je možno si představit asi podle Homéra: Velitelem je král, jemuž jsou povinni vojenskou pomocí podřízení jemu vládcové, kteří přivedou určený počet bojovníků. Každý byl povinen se vyzbrojit sám.

Větší bojovností a snad i lepší výzbrojí vynikli Doriové, kteří vyvrátili achajskou moc.

Události líčené u Homéra jsou asi ohlasem bojů v době achajské, ale detaily jsou z doby pozdější. Obrazy zbraní věku Homérova, který je ve vývoji válečnictví obdobím přechodným, možno nalézt i na vázách dipylských, jednak na pozdně mykénských.

Ve výzbroji třeba rozeznávati zbraň ochrannou a útočnou.

Zbraň ochranná se skládala ze štítu, brnění, přilby a holení.

1. Štít věku herojského byl buď podlouhlý nebo okrouhlý. Velký podlouhlý štít ($\acute{\eta}$ $\acute{\alpha}\sigma\pi\acute{\iota}\varsigma$, $\tau\omicron$ $\acute{\alpha}\lambda\kappa\omicron\varsigma$, $\acute{\eta}$ $\beta\omicron\upsilon\varsigma$, $\acute{\eta}$ $\acute{\rho}\iota\omega\varsigma$), asi 1·5 m vysoký, kryl tělo od krku až ke kotníkům ($\acute{\alpha}\mu\phi\iota\beta\omicron\rho\omicron\iota\omicron\varsigma$, $\acute{\eta}$ $\upsilon\tau\epsilon$ $\pi\acute{\upsilon}\rho\gamma\omicron\varsigma$, $\pi\omicron\delta\eta\eta\epsilon\kappa\acute{\eta}\varsigma$). Buď byl obdélníkový, nebo vejčité okrouhlý s dvěma výkrojky na delších stranách a vypuklý; složený byl z navrstvených kůží nebo byl dřevěný. Okraj ($\acute{\alpha}\nu\tau\upsilon\acute{\xi}$) tvořil kovový rámeček a vnější jeho plocha byla zpevněna kovovými pláty nebo byla pobita hřebíky s velikými hlavicemi (puklami), z nichž byla největší vypuklina uprostřed, řečená $\delta\mu\phi\alpha\lambda\omicron\varsigma$. Na těle byl zavěšen štít na řemeni závěsním ($\tau\epsilon\lambda\alpha\mu\omicron\nu$), napiatém přes rámě a plece, pro držení levou rukou bylo držadlo ($\pi\acute{\omicron}\rho\omicron\pi\alpha\acute{\xi}$).

Mladší době herojské a další historické náleží menší okrouhlý štít

(ἀσπίς εὐκνωλος), mající asi $\frac{2}{3} m$ v průměru, který kryl tělo asi po kolena. Vyráběn byl z vrstev kožených, pobitých kovem, nebo jen z kovu. Na vnitřní konkávní ploše měl jedno nebo dvě drzadla (κανόνες) k navléknutí na ruku a k držení. Na vnější ploše býval místo omfalů obraz Medusy, hlava kančí, trojzub, sfinx a jiná znamení k zastrašení nepřítele a jako k ochraně před neštěstím nebo jako odznak obce.

2. Dokud se bojovníci kryli velikým štítem, nebylo třeba kovového pancíře. Chránili se širokým koženým pásem (μικρή) s ozdobným kováním nebo zcela kovovým na vlněném chitonu (Ἀχαιοὶ χαλκοχιτώνες). Jiný druh pásu bylo ζῶμα, kryjící břicho. Skutečný pancíř (θώρηξ) se objevuje později s menším okrouhlým štítem. Skládá se ze dvou spězových plátů (τὰ γύατα), položených přes krátký chiton na prsou a zádech, takže kryjí trup zřepedu a zezadu, a spojených nad rameny a pod pažďím řeménky; mimoto nad kyčlemi byl utažen opaskem (ζωστήρ). Někdy je dolní část břicha chráněna koženou zástěrkou.

3. Přílba (κνήνη, κόρυς, πῆληξ, τρυφάλεια) byla původně kožená, zvláště z kůže psí, odkud její název κνήνη t. j. δορά (kůže), často i z několika vrstev (τριπύχος), s kovovým okrajem (σειφάνη). Pro větší pevnost i ozdobu byla pobita hřebý s lesklými hlavičkami neboli puklami (τὰ φάλαρα) κνήνη τετραφάληρος. Z téhož důvodu bývaly na ní připevněny hustě kančí kly. Přes téměř přílby táhl se odzadu k čelu oblouk (φάλος), vyčnívající jako hřeben neb štítek. Takové oblouky bývaly dva i více; odtud přívlastky ἀμφίφαλος, τετραφάλος. Z oblouků trčel chochol (λόφος) z koňských žíní a proto se zve přílba ἑπυορις. Byly také přílby kovové; přívlastek χαλκοπάροχος (kovolící) značí přílbu bronzovou s velikými postranními puklami, chránícími tváře před sečnou ranou se strany.

4. Holeně (αἰ κνημίδες) byly původně jen z kůže a kryly holenní kost před nárazem velkého štítu. Ochrannou zbrojí se staly, když byl zaveden menší okrouhlý štít, který již nohou nekryl, a pak byly i ze spězových ohýbaných plátů, připevněných k noze řeménky a přezkami. Homér připomíná pěkné holeně Řeků před Trojou epithetem εὐκνήμιδες Ἀχαιοί.

Zbraní útočnou byly oštěp, meč, dýka, sekera, luk a prak. 1. Oštěp (τὸ δόρυ, τὸ ἔγχος, ἢ αἰχμή, ἢ μελίη), asi $2\frac{1}{2} m$ dlouhý, skládal se z dřevěného hlazeného ratiště (δόρυ, ξυστόν), obyčejně z dřeva jasanového (μελίλιον ἔγχος, μελίη). Na předním konci měl kovový dvojsečný hrot (αἰχμή) a na dolním konci kovový tupý bodec (σαρωτήρ), aby se jím oštěp zabodl do země. — Menší metací kopí slulo ἄκων.

2. Meč (τὸ ξίφος, φάσαγον, τὸ ἄορ) byl z bronzu, dvojsečný, rovný. Jilec (κόπη) býval ozdoben hlavičkami hřebů (ἀργυρόηλος) a vyložen často slonovinou; i čepel míval ornamentální výzdobu. Visel v kožené pochvě (κολοός, -όν) po levém boku na řemeni (τελαμών, ἀορτήρ), přehozeném přes pravé ramě. Μάχαιρα byl nůž nebo dýka. Mimoto od pradávna se užívalo i válečných seker (ἀξίνη, πέλεκυς) a palice (παλκάτου) κορύνη.

3. Luk (τόξον, τὰ τόξα, βίος) se skládal z pružného dřevěného oblouku nebo ze dvou rohů, uprostřed spojených kovovým obloukem (πήχυς), a z tětiny (νευρή), struny z hovězích střev. Šíp (ὁ ἰός, ὀσπίός, τὸ βέλος) byl ze třtiny, rákosu nebo ze dřeva, s kovovým hrotem trojstrým (τριγλῶχis), opatřeným háčky (ὄγκοι); na konci měl zářez (γλυφίς), kterým by zachytil tětinu, a pečení, aby určitěji letěl. Šipy se nosily v toulci (φαρέτρη), víkem (πῶμα) zakrytém (ἀμφορεφής).

4. Lehčí zbraní byl prak (σφενδόνη), dvojitě složený provaz nebo řemen na metání kamení.

Válečný vůz (τὸ ἄρμα, τὰ ὄχηα, ὁ δίφρος). V dobách herojských hrdinové někdy bojovali stojíce na lehkém a nízkém dvojkolém vozíku. Na předu oje byli koně zapřaženi pode jho (ζυγόν), jež jim leželo na šíji a ke krku bylo připevněno řemeny. Náprava (ἄξων) nesla korbu (δίφρος) dřevěnou nebo pletenou, zřepedu do výše kolen uzavřenou, vzadu otevřenou. Koně řídil vozataj (ἡνίοχος) a vedle něho stál bojovník (παραιβάνης), k boji připravený. Válečný vůz, dosvědčený v Řecku literárně i archeologicky, brzo vyšel z užívání a udržel se v některých krajích jako zastaralý válečný prostředek.

Boj za věku homérského.

Podle líčení Homérova nebylo jízdy ani válečného loďstva, nýbrž jen válečné vozy a pěší vojsko, složené z těžkooděnců, nazvaných různě podle zbraně (ἀσπισται, κορυσται, αἰχμηται), a z lehce vyzbrojených lučištníků a prakovníků. Branný lid (λαοί) vedli do boje bohatýři (βασιλεές, ἥρωες).

Do boje táhli po vykonání oběti spořádání v jednotlivé řady (στίχες) podle kmenů se svými vůdci, muž vedle muže tvořice bitevní řadu (φάλαγξ). Cílem boje v uzavřeném šiku bylo prolomit řady nepřátel. Přijdou-li na dostřel, metají šipy a lehčí oštěpy. Při útoku není jednotného vedení, každý vůdce jedná samostatně, na svou pěst.

Častěji dochází k soubojům (μονομαχία) bohatýřů, na př. Parida s Menelaem, Aianta s Hektorem a j. Jako πρόμαχοι, πρόμοι vjedou obyčejně oba na volný prostor mezi oběma vojsky na válečných vozech (ἵππεύς, ἵπποια, ἵππηλάτα) a počnou boj na voze a s vozem (ἀφ' ἵππων). Za věku herojského nebojovalo se totiž na koni, nýbrž na voze a pěšky. Seskočivše s vozu a stojíce za mohutným štítem metají na sebe oštěpy i kameny; když se k sobě přiblíží, vedou zápas oštěpem nebo mečem. Vůz s vozatajem stojí opodál, aby v případě ústupu odvezl bojovníka do bezpečí, nebo abych mohl hrdina na něm pronásledovati prchajícího nepřítele. Padlému svlékne vítěz zbroj a odnese jako svou válečnou kořist (τὰ ἔναρα). Hledí se zmocniti i mrtvol, čemuž druhové padlého vši silou brání; mrtvol padlých byly spalovány. Zajatci se stali otroky, nepropustil-li jich vítěz za výkupné (ἀποιωα). K ochraně před náhlým přepadením byly rozestavovány stráže ve dne i v noci.

Doba historická.

Stěhování Dorů, války řeckoperské, válka peloponneská, války Filipa a Alexandra Velikého přinesly mnoho změn a pokroku do vojenství, jež se nejvíce zdokonalilo za panství makedonského. Zbraň se hotovila i ze železa a počalo se užívatí obléhacích strojů a hrubé střelby.

Vojenství athénské.

Athénský občan byl povinen k vojenské službě 42 let, od dokončeného roku 18. do 60 let. První dvě léta byla věnována výcviku; muži od r. 21. do 50. roku byli záložníky a konali za války službu doma a za hranicemi, ostatních 10 ročníků jen na domácí půdě. Nejlépe jsme zpraveni o způsobu vojenské přípravy občana ve IV. stol. př. Kr.

Mladík, dokončiv 18. rok, byl pokládán za občansky dospělého (*ἐφηβος*) a byl zapsán do seznamu demotů; tím mu nastala první občanská povinnost, služba vojenská, na niž se nastupovalo koncem září. Vykonav vojenskou přísahu, byl zařazen mezi vojny schopné efebů a první rok byl podroben výcviku hoplitů i ve zbraních lehké pěchoty. Efebové bydlili v Peiraieu v posádce, mající kasárna v Munichii a v Akte, a stravovali se společně na státní útraty. Jako uniformu nosili volný plášť (*χλαμύς*) barvy tmavé, později bílé, a klobouk (*πέτασος*). Jejich výchovu ve vojenské kázní vedli představení *σωφρονισταί*, kteří byli podřízení kosmetovi (*κοσμητήης*); gymnický výcvik řídili *παιδοτριβαι* a výcvik ve zbraní (*ὄπλομαχεῖν* = šerm, *τοξεύειν*, *ἀκοντίζειν*, *καταπέλτην ἀφιέναι* = střelba z velkých praků) učitelé hoplomachie. Po roce byla veřejná zkušební přehlídka efebů v divadle před lidem; po ní každý dostal od obce štít a oštěp. O ostatní výzbroj a v čas války o stravu na tři dni musil se athénský vojín postarati sám; chudým občanům opatřil výzbroj stát. Druhý rok konali efebové vojenskou službu v posádkách opevněných míst a jako zemská a pohraniční stráž, nazývající se *περίπολοι*. Velitelem jejich byl *περιπόλαρχος*. Koncem IV. stol. byla zkrácena efebie na jeden rok a stala se fakultativní; ztrácela též čistě vojenský ráz.

Po této presenění službě byl občan podle svého majetku zařazen do některého druhu vojska. Ze Solonových čtyř tříd občané první a druhé sloužili jako jezdci, občané prvních tří tříd jako těžkooděnci (hopliti), thetové z poslední třídy jako lehkooděnci a veslaři na válečných lodích, výjimečně jen i jako hoplité. Od vojenské služby byli osvobozeni členové rady a snad i úředníci. V době nouze byli k službě vojenské přibíráni i otroci a metoikové.

Druhy vojska. Řádné vojsko těžké pěchoty či těžkooděnců (*ὀπλιται*) dělilo se podle fyl na 10 pluků (*τάξεις*, též *φυλαί*); *τάξις* dělila se na setniny neboli roty (*λόχοι*). O počtu hoplitů máme zprávy z r. 431, kdy mohly Athény sebrati asi 17.000 hoplitů. Jinak množství jejich záviselo na počtu mobilisovaných ročníků.

Skutečnou jízdu zřídili si Athéňané teprve za válek řeckoperských (kol. r. 477); předtím užívali výborných jezdců thessalských a thráckých. Původní počet 300 byl zvýšen na 1000. Tato jízda 1000 mužů dělila se na deset oddílů (*φυλαί*) po 100 mužů, což byl kontingent jedné fyly. Občané 1. a 2. třídy, kteří byli vázáni k službě jízdní, musili si chovati pro vojnu 1. a 2. třídy, stát jim přioplácel na výzbroj (*κατάσταισις*) a platil drachmu stravného (*σίτος*). Mimo jízdu z občanů byla lehká jízda 200 *ἰπποτοξόται* z najatých cizinců, zvláště Skythů, kteří konali na venkově policejní službu.

K lehkooděncům patřili: peltasti (*πελτασταί*), kteří se zvali podle lehkého štítu *πέλτη*, lučištníci, kopiníci a prakovníci, kteří byli zpravidla odváděni z thetů, lučištníci i z najatých cizinců (Krétané, Thrákové) a spojeneckých měst.

Ve IV. stol. rozšířila se všeobecně vojska námezdná. Athénské vojsko zoldnéřské, zvláště peltasty, zorganizoval počátkem IV. stol. slavný vůdce Ifikrates, aby byli schopni boje proti hoplitům. Tato najatá lehká pěchota zatlačila do pozadí těžkou pěchotu občanskou, která časem zanikla.

Velitelé. Po králích převzal nejvyšší vojenský úřad z archontů polemarchos; jeho moc však byla od V. stol. omezena na úkoly náboženské.

Od té doby bylo v čele vojenství kolegium 10 strategů (*στρατηγοί*), volených lidem zprvu z jednotlivých fyl, později z veškerého občanstva. V boji velel každý svému oddílu a v úřadě nejvyššího vůdce buď se denně střídali, anebo bylo jednomu svěřeno vrchní velení a druzí byli jeho rádci. Po skončení války jednali o podmínkách míru a podpisovali též smlouvy. V míru vedli zahraniční politiku, pečovali o bezpečnost země, řídili odvod, symmorie, jmenovali trierarchy a opatřovali prostředky na vedení války, dozírali na loďnice, zbrojnice a předsedali vojenským soudům (*γραφὴ ἀστρατείας*, *δειλίας* a j.). Asi od polovice IV. stol. měl každý strateg vymezenou svou agendu.

O významu tohoto úřadu svědčí, že Periklova moc se zakládala na tom, že byl po 14 let (443—429) strategem. Volby se konaly každoročně a bylo možno voliti touž osobu opět a opět. Fokion na př. byl strategem 45krát.

Strategům podléhalo 10 *taxiarchů*, volených svou fylou, kteří stáli v čele pluku (*τάξις*) své fyly; těmto byli podřízeni velitelé lochu (*λοχαγοί*). O dalším dělení lochů na *πεντηκοστῆς* a *ἑνωμοτίαι* a o vůdcích těchto menších oddílů není známo nic určitého.

Jízdě veleli 2 *ἑπταρχοί*, jimž bylo podřízeno 10 *φύλαρχοι*, kteří vedli 10 fyl (švadron).

Taktika athénské vojska celkem se nelišila od spartské, známé z Xenofontovy Anabase (v. níže).

Athénská zbroj ochranná i útočná podobala se, jako vůbec řecká zbroj historické doby, zbráním homérským z mladší doby, jak ukazuje na př. náhrobní relief Aristionův, který představuje athénské hopliti VI. stol. př. Kr.; v podstatě se nelišila od výzbroje vojska spartského.

Proto další popis zbroje vojska v Xenofontově Anabasi, složeného větší částí z mužstva peloponneského a řídicího se válečnictvím spartským, může podat celkový obraz výzbroje vojska athénské, po případě řeckého vůbec.

Řecké vojsko námezdné.

Již před válkami perskými se Řekové dávali najímati za žold do cizích služeb od samovládců na západě i východě řeckého světa. Chudí obyvatelé Arkadie na př. rádi vstupovali do cizích služeb. Ve větším měřítku pak se rozmohlo žoldněství za války peloponneské. Sparťané používali najatých vojáků zpravidla pro podniky zahraniční. Athéňané měli najaté vojsko při sicilské výpravě a zvláště v zápase s Filippem Demosthenes marně usiloval, aby vojenskou službu konali občané. Silné vojsko námezdné měl Kyros mladší proti perskému králi Artaxerxovi — na 13.000 mužů řeckých, většinou hoplitů, bylo v jeho službách. Zprávy o něm máme v Xenofontově Anabasi.

Toto vojsko námezdné proti Artaxerxovi (405—362) najalo mu do služby devět řeckých vůdců v Řecku. Poněvadž většina těchto vojinů pocházela z Peloponnesu, mělo vojsko vojenské zřízení spartské. Bylo to vojsko pěší (*οι πεζοι*), jež se dělilo na těžkooděnce a lehkooděnce.

Těžkooděnci či těžká pěchota (*οπλαῖται*) byli jádrem vojska. Jejich zbroj byla 1. ochranná (přilba, pancíř, holeně, štít) a 2. útočná (oštěp, meč, dýka, šavle).

1. Přilba kovová (*το κράνος*) byla s ochrannými štítky v týle, na čele, na nose a na obou lících; pod ní silná páska spinala vlasy a chránila před odřením. Strategové a taxiarchové měli přilbu s trojím chocholem. Podle tvaru rozeznávala se přilba korintská, athénská a spartská.

Pancíř kovový (*ο θώραξ*) skládal se ze dvou plátů, oblékaných přes chiton jako šněrovačka a na prsou sepiatých. Ohebnější bylo brnění řetězové. Místo kovového krunýře nosili kožený kabát (*η σπολάς*) nebo plátěný, opatřený kovovými nebo kostěnými šupinami. Dolní část chitonu nebo kabátce na ochranu břicha byla pošíta svislými plátky kovovými nebo koženými. Přes brnění měl voják k ochraně proti chladu plášť, který se za bitvy odkládal. Důstojníci nosili plášť purpurový.

Holeně (*αι κνημίδες*) tvořily kovové pláty, kryjící nohu napřed od kolena ke kotníkům. Vespod byly opatřeny ohložením, aby chránilo nohu před odřením. Ifikrates zavedl lehké jakési holeně, ale vzhledu jejich neznáme.

Štít (*η ασπίς*) těžký, oválný, zvýší muže, byl zhotoven ze dřeva nebo pletený z proutí a potažený kožemí. Vnější vrstvou byl kovový plát, ozdobený puklinami a odznaky (u Sparťanů písmenem Λ, u Athéňanů sovou). Na vnitřní straně byl opatřen řemenem k držení. Jiný štít byl okrouhlý a menší, ř. argolský.

Významnými svými reformami vojenskými usiloval Ifikrates, aby

dosáhl větší pohyblivosti hoplitů. Proto nahradil kovové brnění koženým a plátěným a místo kovových holení a přilby zavedl kožené.

2. Oštěp (*το δόρυ*), dlouhý přes 2 m, byl opatřen na jednom konci ratiště ostrým bodcem, na druhém tupým hrotem. (Vojsko Filippovo a Alexandrovo mělo oštěp zv. *σάρισσα*; jeho délka se kolísala mezi 5·3 m až 7·1 m.)

Meč (*το ξίφος*) s čepem obousečným nosil se na levém boku v pochvě. Mimoto mívali na pase dýku (*το ἐγχειρίδιον*) a zakřivenou šavli. Důstojníci měli výzbroj v lepším provedení.

Lehkooděnci či lehká pěchota (*οι γυμνήτες, γυμνοί, ψιλοί*) neměli ochranné zbroje a kryli se často jen koží nebo chlamydou přehozenou přes levé ramě. Útočnou zbraní jim byl luk, prak a kratší kopí. Patřili k nim též peltasti (*οι πελτασται*), zvaní tak podle malého kulatého dřevěného štítu, potaženého koží (*η πέλιτι*), který byl na horní straně vykrojen ☐. Aby byli způsobilí k boji zblízka i z dálky, měli mimo štít i dlouhý oštěp, meč a k tomu několik metacích kopí (*το ἀκόντιον*), 1—2 m dlouhých. Aby akontion dále doletělo, bylo opatřeno v těžišti řemínkem s klíčkou na konci; *πέλιτι* a *ἀκόντιον* jsou zbraně původu thráckého.

Ostatní lehcí oděnci neměli ochranné zbroje; majíce jen útočnou zbraň, byli určeni k boji z dálky. Podle zbraně byli to: lučištníci (*οι τοξόται*), střelci z luku, prakovníci (*οι σφενδομήται*), metající z praku (*σφενδόνη*) kameny neb olověné a hliněné koule, a kopiníci (*ἀκοντισται*), ozbrojeni jen krátkými kopími (*ἀκόντιον, παλτόν*). Pro tyto zbraně byli najímáni z Kréty lučištníci, prakovníci z Rhodu a kopiníci z Aitolie a Akarnanie.

Jízdní vojsko. Řekové neměli vynikající jízdy. Jezdci, nemajíce sedla ani třmenů, nebyli dosti způsobilí k boji. Athéňané měli skrovný počet jezdců, a to spíše k slavnostním průvodům; od polovice V. stol. měli sbor 1000 jezdců, jejichž udržování patřilo k leiturgii (*επιποροφία*). Sparťané si zřídili jízdu až za války peloponneské a řecké vojsko v Anabasi sestavilo si jízdu až na zpátečním pochodu. Od V. stol. však proniká do vojska jízda; proslulá byla jízda thessalská a bojotská. Filippos a Alexandros kladli důraz na jízdu, která začínala bitvu, a rozmnožili její počet — činila asi $1/6$ — $1/7$ celé armády, dříve asi $1/12$.

Jízda měla malý štít, nebo byla bez něho, kožené kabátce nebo kovový krunýř, kožené holínky (jako boty) a kožené rukávce. Útočnou zbraní jí byly kopí a meč.

K vojsku patřili štítonoši (*ὀπασπισται*), t. j. sluhové těžkooděnců a důstojníků, trubáci (*σαλπυγκται*), hlasatelé (*κήρυκες*), lékaři (*ιατροι*), věštci (*μάντιες*), řemeslníci, prodavači potravin (markytáni), soumaři (*τα ὑποζύγια*) s čeládkou, stany a vozy a p. Počet těchto (*σκευοφόροι, ὀδχλος*) byl značný.

Těžkooděnci platil Kyros s počátku měsíčně jako žold (*μισθός*) 1 da-

reikos, setníku a jezdcům dvakrát a veliteli čtyřikrát tolik. Z toho si každý opatroval oděv, zbraň i stravu. Za války peloponneské byl žold hoplitův jedna drachma.

Vojenské oddíly a jejich vůdcové.

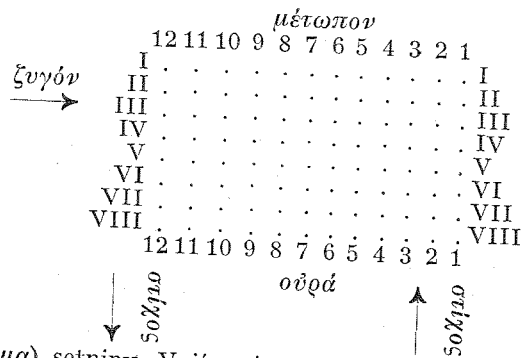
Kdo který vojenský sbor Kyrovi najal, byl i jeho velitelem (*στρατηγός*); jemu k ruce byl podvelitel (*υποστρατηγός*). Sborny těžkoodděnců se dělily na setniny neboli roty (*λόχοι*) asi po 100 mužích, jimž velel setník (*λοχαγός*) a místosetník (*επολοχαγός*). *Λόχος* se dělil na polosetniny (*πεντηχοστίες*) asi po 50 mužích s náčelníkem *πεντηχοστήρ* (asi náš poručík) a na 4 čety (*ένωμοίαι*) asi po 25 mužích s vůdci *ένωμόταρχοι* (asi četaři).

Lehká pěchota nemajíc přesného rozřídění, přidělovala se rozličným vůdcům. Jen někdy se mluví o jejich oddílech (*τάξεις*).

U Lakedaimoňanů *τάξις* označuje větší oddělení těžké pěchoty, rovnající se dvěma *λόχοι*, a *ταξιαρχοι* jsou jejich velitelé. V Athénách *taxiarchos* byl velitelem jedné fyly a podřízen byl strategovi. U Xenofonta *τάξις* je libovolný oddíl vojska a *ταξιαρχοι* jsou velitelé peltastů a jízdy.

Vojenská taktika.

Setnina (*λόχος*) byla obvykle sestavena tak, že vojínové stáli za sebou v osmi podélných řadách po 12 mužích; byla tedy 8 mužů hluboká a 12 mužů široká.

Hluboká řada 8 mužů stojících za sebou (I–VIII) slula *σίχιος*. Podélná řada 12 mužů stojících vedle sebe (1 až 12) slove *ζυγόν*. Vojínové první podélné řady (I–I) slují náčelníci, předáci (*ήγεμόνες*, *λοχαγοί*) a tvoří čelo (*μέτωπον* nebo *στό-*

μα) setniny. Vojínové poslední podélné řady (VIII–VIII) slují zadáci (*οὐραγοί*) a tvořili zád (*οὐρά*). Vojínové první řady, kteří boj začínali, a vojáci poslední řady, kteří dozírali na řady před sebou stojící, byli zvláště stateční a spolehliví. Tři řady do hloubky stojící vedle sebe 1. 2. 3. — 4. 5. 6. atd. činí enomotii.

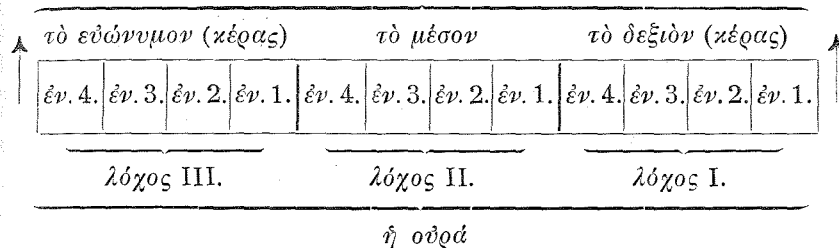
Všechny obraty a zatačky vpravo děly se na povel *ἐπι δόρυ*, vlevo *ἐπ' ἀσπίδα*, poněvadž na levém rameni byl štít a v pravé ruce kopí; na př. *ἐπι δόρυ κλίνων* = vpravo vbokl

Na pochodu vojsko táhlo v dlouhém proudu nebo v bitevním šiku.

Dlouhým proudem (*ἐπι κέρας* nebo *κατὰ κέρας πορεύεσθαι*) se pochodovalo tak, že lochy a v nich enomotie šly za sebou. Čelo bylo úzké, hloubka velká. Přední voj slul *τὸ κέρας*, *τὸ ήγούμενον*, zadní voj *ή οὐρά*, *οι οπισθοφυλαειες*; před vojem a po jeho bocích byli jezdcí a lehko-odděnci.

Byl-li nablízku nepřítel a mělo-li dojít k boji, vojsko táhlo sešikováno v bitevní řadě neboli šiku (*φάλαγξ*, *συντεταγμένων τῶ στρατεύματι*, *έν τάξει*). Lochy a enomotie byly na pochodu seřaděny vedle sebe. Čelo takto postupujícího vojska slove *τὸ μέτωπον* neboli *στόμα* a dělí se na střed (*τὸ μέσον*), pravé křídlo (*τὸ δεξιὸν κέρας*) a levé křídlo (*τὸ εὐώνυμον κέρας*). Zadní řada sluje *οὐρά*.

τὸ μέτωπον (τὸ στόμα)

ή οὐρά

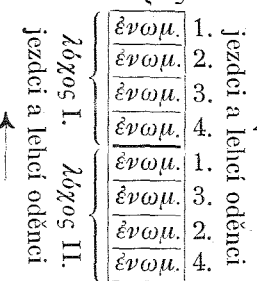
Na pravém boku bylo místo nejnebezpečnější, poněvadž pravá strana nebyla kryta štítem, a proto i nejčestnější. Po boku a vpředu konali službu výzvědnou jízda a lehčí odděnci.

Úspěšnou novotu v taktice zavedl v IV. stol. Epameinondas tím, že bitvu počínal t. ř. šikmým neboli kosým šikem (*λοξή φάλαγξ*) na levém křídle. Do té doby bitevní falanx měla hloubku všude stejnou a všeobecný útok se vedl na celé frontě a boj se rozhodoval pravým křídlem. Epameinondas soustředil hlavní vojenskou sílu na levé křídlo, kterým útočil na určitý bod nepřátelské fronty, aby ji prolomil; při tom střed a pravé křídlo volně postupovalo a mělo úkol defenzivní. Tím zvítězil u Leukter a Mantineje. E. lze označiti za nejlepšího taktika válečného v Řecku. Pelopidas zavedl oddíl 300 hoplitů zasvěcených smrti. Další zdokonalení tohoto způsobu provedli Filippos a Alexandros svou makedonskou falangou, bojovou jednotkou, složenou z těsně sražených řad těžké pěchoty o hloubce 16 mužů, opatřených dlouhým kopím (*σάρισσα*).

Proudy setninové (*λόχοι ὄρθιοι*) sestávalo po prvé Xenofon, bylo-li třeba útokem dobývatí kopců nepřitelem obsazených. Setniny, jež šly za sebou „dlouhým proudem“, postavily se vedle sebe tak, že eno-

Jezdci a lehčí odděnci

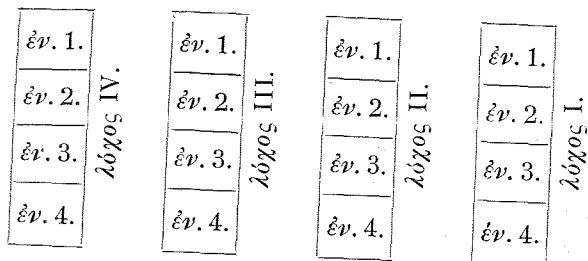
τὸ κέρας

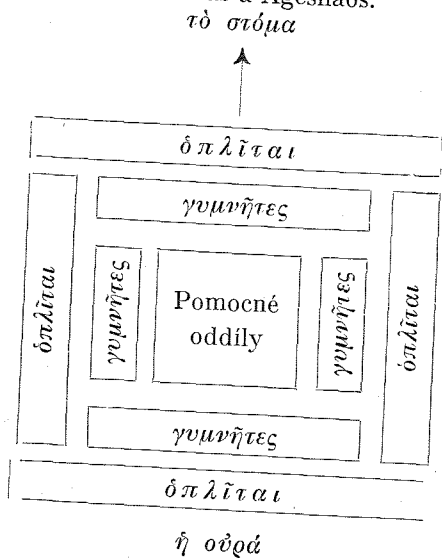
atd.

ή οὐρά

motie stály v nich za sebou. Tím měla setnina čelo úzké a velkou hloubku. Tak vznikl nový druh falangy s mezerami.

Pochod čtverhranem (*πλαίσιον*) nastal, když mohlo každou chvíli s kterékoli strany dojít k bitvě. Těžká pěchota utvořila dutý čtverhran, v němž byli umístěni lehkooděnci a pomocné oddíly, jízda byla napřed a vzadu. Této formace užívali Řekové v Anabasi a často jí užívali spartští králové Brasidas a Agesilaos.

Denní pochod (*σταθμός*) od stanice k stanici uvádí Xenofon obyčejně na 5 parasang, t. j. asi 28 km. Vyšlo se časně ráno, kolem poledne byla zastávka a snídaně (*τὸ ἀρισιον*) a odpoledne na stanici (*σταθμός*), kde se vojsko po denním pochodě zastavilo a utábořilo, bylo hlavní jídlo (*τὸ δεῖπνον*).

Rozkazy dával velitel obyčejně ústně kapitánům a kapitáni mužstvu (*παράγγελσις, παραγγέλλειν, παρεγγυᾶν*). Znamení k útoku neb k ústupu dávalo se rovnou trubkou, polnicí (*ἡ σάλπιγξ*); rohu (*τὸ κέρας*) se užívalo jindy.

Když se vojsko sestavilo v bitovní šik (*φάλαγξ*), jak svrchu naznačeno, vykonala se oběť. Bylo-li zvnitřnosti obětního zvířete věštěno

vítězství, vojevůdce měl k vojsku povzbuzující řeč a vydal nějaké blahověstné heslo (*τὸ σύνθημα*); v bitvě u Kunax na př. „*Ζεὺς σωτήρ καὶ νίκη*“. Mužstvo si je svěřovalo tiše od pravého křídla k levému a zpět. Potom prosil Area o vítězství, zazpívalo válečnou píseň (*παιάν*). Pak zvolna postupovalo a na znamení k útoku, dané polnicí, dalo se do válečného křiku (*ἀλαλά, ἐλελεῦ*) a hnalo se rychle na nepřítele. Někdy již střely lehkooděnců obrátily nepřítele na útěk; jindy musilo dojít k boji hoplitů (*τὸ εἰς*

χεῖρας δέχεσθαι), kteří vrhli kopí a pak bojovali mečem muž proti muži.

Po vítězství se vzdávala děkovací oběť, a kde byl nepřítel na útěk obrácen (*τρέπω*), postaveno bylo vítězné znamení (*τρόπαιον*) z ukořisťených zbraní, které se připevnilly na kůl.

Vojsko se někdy ubytovalo po městě nebo vesnici. Nocovalo-li pod širým nebem v stanech, obyčejně kožených, nemělo ve zvyku jako Římané zabezpečovati si místo naspem a příkopem, nýbrž chránili se jen strážemi. Plán tábora nebyl pravidelný jako u Římanů, ale řídil se povahou krajiny; Sparťané zřizovali s oblibou tábor okrouhlý. Před táborem (*τὸ στρατοπέδον*) bylo volné místo střežené, kde složili zbraň a shromažďovali se k schůzím. Jiné místo bylo určeno za tržiště (*ἀγορά*), na němž prodavači s vojskem táhnoucí prodávali potraviny. Při větších podnicích válečných bylo organizováno náležité zásobování z domu a rekvizicemi ve válečném území. V noci byly v tábore i okolo něho hlídky (*φυλακαί*), které se střídaly a pálily strážné ohně (*τὰ πυρά*).

Loď doby homérické.

Řekové přejali od Kréťanů vedle jiných vymožeností též asi stavbu námořních lodí. Ale ještě ani za doby homérické nebylo válečných lodí, nýbrž jen obchodní a dopravní, které se při plavbě držely ponejvíce pobřeží.

Homérická loď jest velký, otevřený plachtový člun s vesly, dlouhá asi 30 m. Kostru lodní drží jako páteř silná kláda, řečená kýl (*τροπίς*), s žebry (*δρόσοι*) po dvou proti sobě, které jsou spojeny příčnými trámy. Palubu (*ἴκρια*) má jen před (*πρώρη*) a zád (*πρόννη*). Uprostřed lodí stojí stěžň (*ιστός*), zapuštěný na dně v toulci (v botě, *ιστοπέδη*); dá se vyndati a položit na loď. Vzpřimoval se dvěma lany (*πρόνοι*), která spojovala vrchol stěžně s přídělí. Plachta (*ιστίον*) visela na ráhne (*ἐπίκριον*), jež příční svou polohou tvořilo se stěžněm kříž. Spouštěla se do lodí a vytahovala vzhůru napínacím lanem (*ἐπίπυρος*), jež jedním koncem bylo u paty stěžně navinuto, vzhůru se táhlo po stěžni, v jeho vrcholu prošlo děrou a druhým koncem drželo ráhno s plachtou. Plachta byla ovládána od zádi lodními provazy: dvěma horními (*ὑπέραι*), ovládajícími ráhno, na jehož obou koncích byly přivázány, a dvěma dolními (*πόδες*), jež byly spojeny s dolními cípy.

Loď řídil kormidelník (*κυβερνήτης*) kormidlem (*πηδάλιον*) a poháněli ji veslaři (*ἐρέται*), sedíce na lavicích (*ζυγά*), vesly (*ἐρειμά*), jež byla nasazena na kolíky (*κλιῖδες*) na bočních stěnách lodních.

V přístavu buď byla k břehu přivázána zadními lany (*προμνήσια*) nebo zakotvena kotvovými kameny (*εἰδναί*) nebo vytažena na souš. Byla natřena smolou na černo, odtud slula *μέλαινα*, a suříkem červeně vyzdobena (*μυλοπάροχος*). Byla zvaná *ὠκύπορος* (rychlodrodá), *κοίλλη, γλαφυρή* (dutá), *εἴση* (souměrná), *ἀμφιέλισσα* (zahnutá vpředu i vzadu) nebo *κορωνίς, ὄρθοκραιρή* (zakřivená), *εὐσσελμος* (lepokrovná), *πολυκλήης* (mnohověslá).

Obrazy vázové z 8. a 7. stol. ukazují, že se tehdy užívalo bitevních

lodí s palubou po celé délce. Při pozdějším zdokonalování lodí šlo o zvýšení rychlosti lodí, aniž bylo třeba zvětšovat její délku. I přistoupilo se k zřízení dvou řad vesel nad sebou. Zásluhy o technický pokrok v stavbě lodí mají zvláště Korinťané. Z dvojveslice se časem vyvinula trojveslice (τριήρης), poháněná třemi řadami vesel nad sebou, nejběžnější to typ lodí. Triaera na různých místech řeckého světa měla různou úpravu; nejlépe známe attickou. Posud se neví jistě, jak byli veslaři umístěni. Zdá se, že řady byly nad sebou: nejnižší byli *θαλαμίται*, výše *ζυγίται*, nejvýše *θρανίται*.

Válečné loďstvo athénské.

Před bitvou marathonskou (r. 490) měly Athény jen 50 válečných lodí. Když vlivem Themistokleovým byl výnos laurijských dolů věnován na stavbu nových trier a touž dobou byl Peiraieus opevněn na válečný přístav, vzrostl počet lodí tak, že jich bylo v bitvě u Artemisia a Salaminy 180, takže se Athény staly první námořní mocí řeckou. Před válkou peloponneskou měli Athénané 300 lodí; po této válce se námořní moc athénská zhroutila, ale během 4. století se opět vzpamatovala.

Válečné lodí (*νῆες μακροί, ταχειάι*) byly delší a užší než nákladní (*τὸ πλοῖον, ἢ ὀλκάς*); vpředu mívaly bodec (*ἐμβολον*) na poškozování nepřátelských lodí. Veslaři seděli zprvu jednou řadou na každém boku; podle počtu vesel byly lodí 20—50veslové a podle toho sluly, na př. *πεντηκόντορος* = padesátiveslice. Později byla vesla dvěma a obvykle třemi řadami nad sebou, odtud název *ἡ τριήρης* (trojveslice, trojřadovka). Triaera bývala asi 35—38 m dlouhá, 5 m široká a malého ponoru. Lodním kapitánem byl *ὁ τριήραρχος*, podřízený strategovi (u Spartanů *zv. ναύαρχος*) všeho loďstva. Posádka lodí měla asi 200 mužů, z nichž 150—170 byli veslaři (*ἐρέται*) vybraní z thetů, metoiků, otroků i cizinců, 10—25 lodních vojáků (*ἐπιβάται*) a ostatní byli lodníci (*ναῦται*) a kormidelník (*κυβερνήτης*), jenž byl prvním důstojníkem lodním; po něm byl *πρωρεύς*, který měl místo na přídi lodní. Vždy jen třetina veslařů každé řady veslovala v taktu podle zvuku píšťaly, na kterou písal *τριηραύλης*. Velení nad veslaři měl *κελευστής*.

Vedle trier, které byly nejdokonalejším a nejlépe vyhovujícím typem antické válečné lodí, stavěly se válečné čtyrveslice, pětiveslice, až dokonce šestnáctiveslice v době diadochů; jak byly konstruovány, nevíme. Takovéto velké bitevní lodí mohly býti vyzbrojeny obléhacími přístroji.

Lodí stavěl stát v loděnicích (*τὰ νεώρια*) a měl je pohotově ve válečných přístavech Peiraieu, Munichii a Zei. V době míru byly válečné lodí uloženy v hangárech (*νεώσοικοι*).

Když se mělo válečné loďstvo vydati na moře, veliká část výloh se kryla leiturgií, *zv. trierarchií* (v. str. 58 n.). Dozor nad stavbou lodí měla bule. Loďstvo Spartanů bylo méně významné; jejich moc se opírala o vojsko pozemní.

Námořní boj se podobal pozemnímu tím, že s palub střelili a metali

oštěpy a oheň na mužstvo nepřátelské lodí. Pak hleděli poškoditi lodí, že prudce projeli (*διέκπλους*) nepřátelským loďstvem a při tom zurátili jeho vesla, aneb hleděli je objeti (*περίπλους*) a prorazití bok. Často jsouce těsně u cizí lodí, naskákali na ni a bojovali muž proti muži.

Pevnosti.

Hornaté a skalnaté Řecko poskytovalo dosti možností k stavbě pevností na srázných vrších. Už v době mykénské vznikla pevná místa, jako Mykény a Tiryns, ukazující silné kamenné hradby, do kterých vedla jediná brána. Takovými citadelami byla též akropolis athénská a korinthská, sloužící v době nebezpečí za útulek obyvatelům měst, která ležela na úpatí těchto vrchů. Poněvadž při vzrůstu města nestačila k ochraně všeho obyvatelstva, časem (zvláště v VI. stol.) byla opevněna i sama města hradebním pásem z kamene nebo z cihel, opatřeným věžemi a cimbuřím. Tak opevnil v V. stol. Themistokles Athény; za Kimona a Perikla byly Athény spojeny s Peiraieem „dlouhými zdmi“. Na západě dostaly Syrakusy v té době skvělé opevnění od Gelona; významným dílem řeckého pevnostního stavitelství byla tvrz Euryalos u Syrakus, skvělý byl obranný systém akropole v Selinuntě. Obvyklým typem opevnění je hradba opatřená věžemi a branami.

Se zdokonalováním opevnění zlepšovala se též obléhací technika, zvláště za války peloponneské, a vyvinuly se *obléhací stroje*. Pokud nebylo možno zmocnit se opevněného města náhlým útokem neb zradou, došlo k zdoluhavému obléhání, při kterém se snažili obléhatelé dostat se do města proražením části hradby nebo jejím podkopáním, nebo vyhlodáním. Tak bylo dobyto na př. Athén r. 404 př. Kr. K rozbíjení zdí se užívalo t. ř. berana (*κρίός*). Byl to zahrocený a okovaný trám, zavěšený na kladce nebo na posuvném podvozku, kterým se bušilo do základů hradeb. K ochraně před střelbou obránců měli útočníci nad sebou ochranné loubí, *zv. želva* (*χελώνη*). Podkopávaná zeď bývala opřena dřevěnými trámy, které byly pak spáleny, a zeď se zřítla.

Dionysiovi st. (405—367) se přičítá vynález *καταπέλτης* (kol. r. 400 př. Kr. v boji proti Karthagu) na metání šípů, jakýsi druh děl, které byly zdokonaleny zvláště v 3. stol. Jejich úprava se udržela až do konce středověku, kdy byla nahrazena děly prachovými. Jména luků ručních *εὐθύτονον* a *παλίντονον* byla přenesena na strojní luky či děla; euthytona se užívalo na metání šípů, palintona většinou na vrhání kamenů. Tyto zbraně přejali od Řeků Římané.

Makedonská armáda dobývala pevností blokádou, ničením hradeb berany, vrtáky (*τρούπανα*) a podkopy (*δρύγματα*) a útokem s posuvných věží a po řebřících. Byly známy i vrhače plamenů. Přístav byl obléhán z moře tím způsobem, že se metací stroje a věže umístily na lodí.

Obléhací umění zdokonalilo se zvláště za doby diadochů: užívalo se

děl různého kalibru (*καταπέλται ὀξυβελεῖς* a *πειροβόλοι*), obléhacích věží s padacími mosty, ochranné stříšky (želvy) a řebříků (*σαμβύκαι*).

Skvělým způsobem vedl obléhání Rhodu r. 305 Demetrios, zvaný proto Poliorketes. Geniálním vynálezcem válečných strojů byl Archimedes, který hájil rodných Syrakus v druhé válce punské proti Římanům. Skladiště zbraní bývala na akropolích. Pěkný doklad takového arsenálu se našel v Pergamu.

Část VII.

SOUKROMÝ ŽIVOT

Při politické roztržténosti Řecka na množství samostatných států, které žily svým vlastním životem, byl i způsob denního života rozdílný. Io této složce máme nejvíce zpráv a dokladů z Athén, po případě ze Sparty, zvláště v době V. a IV. stol. př. Kr.; tyto dva státy představují řecký život soukromý s dvou různých stránek. Pro dobu předhistorickou pramenem jsou básně Homérovy.

Dům homérický.

Podle popisu v Iliadě a Odyssei hlavní části domu homérického, který se celkem shoduje s typem paláce tiryntského, byly tyto:

1. Dvůr (*αὐλή*). Zvenku se vstupuje do dvora, obklopeného zdi, dvojkřídlými vraty (*θύραι ἀλλεῖαι, δικλίδες*) v bráně *zv. τὰ προπύλαια*. Sloupy se stříškou před vraty a za vraty tvoří na vnější a vnitřní straně dvoru podloubí (*αἰθουσα ἀδλῆς*); přední vnější nazývá se též *πρόθυρον*. Uprostřed dvora jest oltář Dia, ochránce domu (*βωμὸς τοῦ Διὸς ἑρκείου*). Na dvoře bývala okrouhlá budova (*θόλος*), snad zásobárna nebo skladiště. Kolem dvora byly různé místnosti, jako ložnice pro hosty, světnice pro čeládku, komora pro ruční mlýn; mimoto tam byly kolny, stáje, studně a hnojiště. Většina těchto místností bývala též na jiném zvláštním dvoře, jak je viděti v Tiryntu. V domě Odysseově byla tam ložnice Telemachova. Někde měli kolem celého dvora sloupové loubí a u zdi stávaly kamenné lavice.

2. Vlastní dům (*δῶμα*) má dvě hlavní části: světnici a předsíň.

Ze dvora se vstupuje do otevřené předsíně (*αἰθουσα δώματος, πρόδομος, πρόθυρον*), jejíž střecha spočívá na postranních zdech domu a sloupech v průčelí. Z předsíně se šlo do prostrané rodinné světnice (*μέγαρον*), v níž se shromažďují jak členové rodiny, tak hosté k společenskému styku a hostině. Megaron bylo podepřeno uprostřed sloupy (*κίονες*), mezi nimiž byl domácí krb (*ἑσχάρα, ἰστίη*). Podlaha byla upěchovaná, zdi byly z nepálených cihel, proložené trámy, omítnuty, v dolní části často obloženy dřevěnými deskami, v horní pomalovány, ano i vyzdobeny kovovými deskami nebo vzácným kamenem a nahoře římsou nebo vlysem (*θριγκός*) z modré skelné slitiny (*κωνός*). Nad megarem bývaly v patře (*ὑπερῶον*) pokoje, kam se vstupovalo po schodech. Tam na př. ráda dlela Penelopa. Megaron mělo střechu rovnou nebo sedlovou. Světlo vnikalo otvorem ve stropě nad ohništěm a dveřmi. Dveře se zavíraly závorou, posouvanou řemenkem.

Ze dvora i z megara přišlo se na chodbu (*λαύρη*) a tou do místností ženských (megaron ženské), kde přebývá paní s dětmi a pracuje se služkami, a dále do světniček určených za ložnice (*θάλαμος*), do pokladny, zbrojnice, skladiště a koupelny. Zadní část domu s rozličnými světničkami (nebo snad kout megara) nazývá se též *μυχός*. Za domem bývala zahrada.

Obraz venkovského obydlí je možno si učiniti z Homérova popisu Eumaiova sídla (Odys. XIV, 5 nn.): je to domek s hlavní světnicí, v níž je krb, a s předsíní a dvorek se stájí pro dobytek.

Dům doby historické.

Dům doby historické se liší od domu homérského. Tvar jeho prochází změnami během staletí a není na všech místech stejný, liší se také dům chudých od domu bohatých. Ale zůstává přece řada prvků, které jsou společné všem. Pro dobu klasickou je řecký dům nyní znám z města Olyntu; z Athén máme o něm skoro jen zprávy literární. Je třeba lišiti dům venkovský a městský.

Venkovský dům míval jedinou obytnou místnost, ve které byl krb, po případě též pec; bohatší měli domy o 2—3 světnicích; v poschodí byly sýpky a špýchary.

Městské domy byly různých typů a velikosti podle zámožnosti a povolání majitelova; měly nevelký dvorek nebo byly bez dvorku. Obraz bohatého domu podává na př. Platon (Protag. 6, 7) liče dům Kalliův, kde dlel Protagoras. Celkem však athénské domy, jež známe ze zpráv literárních (Xenofon, Platon, komedie), byly malé a prosté, kontrastující s monumentálními budovami veřejnými. Místnosti byly nevelké; teprve pokoj domů v městech hellenistických měly větší prostornost a bohaté vnitřní zařízení.

Středem domu jest dvorek s různými místnostmi dokola; v jižních teplých a suchých krajích jest dvůr též místem denního pobytu. Z ulice vede do dvorka chodba, často se sloupovou předsíní (*πρόθυρον*), za níž jsou domovní dveře. Kdo chce vstoupiti, klepe klepadlem na vrátného (*θυρωρός*), aby otevřel. V čelní části domu bývaly po obou stranách chodby mimo místnost pro vrátného dílny a krámy s dveřmi do ulice. Před vchodem domu stávaly hermovky, t. j. sloupy s hlavou Herma, Apollona a Hekaty. Dvůr (*αὐλή*) zámožnějších domů byl obklopen sloupovou chodbou (*περίστυλος, προστύλον*) a slul *περίστυλιον*; uprostřed něho stál oltář Díův (*Ζεὺς ἐρικεϊός*), na němž obětovala hlava rodiny. Za sloupovím byly pokojíky (*τὰ δωμάτια, οἰκήματα*), jako jídelna, ložnice, špižirny, pokoj pro hosty a j. Z nich největší byl pokoj mužský (*ἀνδρῶν*), kde pán domu dlužal s rodinou nebo se společností mužů, na př. při hostinách. Tato síň, ležící proti domovnímu vchodu, byla do dvora otevřena a měla krb (*ἑστία*) pro sakrální účely. Před ní bývala do dvora otevřená předsíň (*προστιάς, παρασιάς* i *πασιάς*). Tato velká, otevřená síň často nahrazovala místnost *ἀνδρῶν*.

Místnosti, kde prodlévala paní s dítkami a s otrokyněmi (*γυναικωνίτις*), nebyly odděleny přísně od mužských, bývaly v zadní části domu nebo v patře. Některé domy byly opatřeny koupelnou, většina měla studni a sklep, za domem bývala zahrada (*κῆπος*). Dosahovaly časem výšky až tří poschodí a do ulice i do dvora vybíhaly často balkony a verandy.

Z doby hellenistické jsou zachovány zbytky domů na Delu, v Prieně a v Pergamu. Na Delu je množství různých typů domovních, které však jsou v plánu celkem shodné, i když se liší ve stavbě a výzdobě. Vedle prostých jsou tu bohaté domy a luxusní vily. Společným znakem je nevelký dvůr (10—60 m²), který je zdrojem světla pro místnosti okolo něho; ty se otvírají do dvora dveřmi buď přímo nebo do sloupohradí (peristylu). Peristyl je však obyčejně jen u bohatších domů; nebývá na všech stranách dvora, nýbrž často jen na jedné straně. Počet obytných místností v přízemí je průměrně 4—6, maximální 10, a tolikéž v patře. Ve všech domech je zpravidla veliký pokoj, který sloužil k obývání, jako jídelna a přijímací pokoj, a mimoto ložnice a místnosti pro služebnictvo. Není oddělených místností pro ženy. Do ulice jsou u mnohých domů krámy; okna jsou hojnější v poschodí, ke kterému vedou schody zvnějšku nebo zvnitřku domu, než v přízemí. Podobně jsou upraveny domy v Prieně a v Pergamu. Největší dům ze IV. stol. se zachoval v Larise n. Hermem, s frontou dlouhou 40 m. Chudé rodiny musily se ovšem spokojiti po případě i s jedinou obytnou místností.

Celkem na rozdíl od domů nové doby řecký dům byl orientován dovnitř. Vzduch a světlo vnikalo do světnic nejvíce dveřmi ze dvora. Byla sice nevelká okna nade dveřmi a u patrových domů ve zdi do ulice, ale většinou vnějšek domů byl uzavřený. Tepló šlo s ohniska krbu nebo z přenosných pánví, na nichž doutnalo uhlí. Střechy s mírným sklonem byly kryty taškami, pokud to nebyly domy s plochou střechou terasovitou.

Výzdoba domů byla celkem skromná, jen boháči si dovozovali bohatou dekoraci od významných umělců. Tak na př. Alkibiades měl dům vymalován slavným malířem Agatharchem a vyzdoben sovkami. Stěny byly malovány, podlahy se vyzdobovaly mosaikovou dlažbou a vnitřek domu sohami a soškami, vázami a koberci. Stavba a výzdoba domu hellenistického byly napodobeny v jižní Itálii a od Římanů vůbec, takže na př. stavby pompejské v mnohé věci doplňují jeho obraz.

Nábytek a nářadí.

V řeckém domě nebylo mnoho nábytku, v souhlase s prostým celkem způsobem života řeckého; také místnosti nebyly velké.

Vedle stolů, sedadel, postelí, lehátek nebylo jiného nábytku. Tvary byly jednoduché, ale účelné a elegantní, často velmi vkusně zdobené. Představy o nich získáváme z obrazů, neboť není dosti dochovaných exemplářů původních. Zachovaly se jen ty, které byly kovové, nejčastěji z bronzu, a mramorové; dřevěný nábytek se nedochoval.

Stoly byly obyčejně ze dřeva, bronzu nebo mramorové, luxusní i z drahých kovů a vzácných dřev, po případě vykládané drahými kameny a slonovinou. Měly tvar kruhový, oválný nebo obdélný a čtvercový. Stály na jedné, na třech nebo na čtyřech nohách, rovných nebo zahnutých, které často tvoří elegantní křivku a podobají se noze zvířecí. Byly nízké a nevelké, zpravidla lehké; podobaly se našim přenosným stolkům servírovacím. Každá osoba měla svůj stolek. O psacích stolech není zpráv, uvádějí se však stolky hrací.

Sedadla jsou trojího typu: 1. *Δίφρος* byla nízká stolička bez zadního opěradla se 4 nohami svislými nebo zkříženými, které byly rovné nebo stočené v ladnou křivku, po případě měly podobu nohy zvířecí. Zvláštním druhem těchto sedadel byl *δίφρος ἀκλαδίας*, přenosné sklapovací sedátko, které nosili otroci svým pánům. 2. *Κλισμός* bylo neobyčejnější sedadlo, opatřené zpravidla rovnými a ven šikmo vykloněným opěradlem. Nohy i opěradlo jsou často prohnuty v úhlednou křivku, ale jinak jsou bez výzdoby. Působí zvláště svými proporcemi a pěknými liniemi. Je to originální typ řecký. 3. Nejvhodnějším sedadlem byl *θρόνος* (křeslo). Vzadu měl rovné neb účelně prohnuté opěradlo a po stranách oporu pro ruce. Thronos je sedadlem bohů, heroisovaných nebožtíků, vládců a jiných významných osob. Jeho tvary jsou velmi rozmanité, zvláště v zakončení opěradel; nohy bývají prohnuté, hladce zaoblené, čtyřboké, v podobě zvířecí tlapy, někdy je spodek plný. Pro nohy byla podnožka (*θρονύς*), tvořící často s křeslem jeden celek. Na sedadla se kladly podušky, kožišiny, koberce nebo jiné přehozy.

Lůžko (*λέχος*) tvořil podstavec kovový, dřevěný nebo kamenný, s řemením nebo provazy místo dnešních prkenných příček nebo drátěné vložky. Na ně se nastlaly kožišiny (*κώεα*), houně (*δήγεα*) a koberce (*τάπης*) i matrace, plněné vlnou (*κνέφαλον*). Příkrývkou byly též koberce, plachty a přehozy (*χλαίνας*), jak je na jihu dosud zvykem místo peřin. Viditelné části konstrukce byly často zdobeny řezbami nebo vykládáním.

V době historické rozšířil se orientální zvyk při jídle ležeti na lehátku; homérští hrdinové při jídle seděli. Lehátka (*κλίνη*) bylo bez opěradla a na jednom konci vyvýšené jako náš otoman a opatřeno poduškou. Časem mělo i zadní opěradlo a nabylo podoby dnešní pohovky. Sloužilo za lůžko i za odpočívadlo, na kterém Řekové (a brzy po nich i Římané) seděli nebo leželi na levém boku a bavili se prací, hovorem, čtením, psaním a též jidali. Při hostinách stavěla se široká lehátka pro několik osob kolem nízkého a malého stolu (*τραπέζα*).

Skříň u nás obvyklých v Řecku nebylo; místo nich se užívalo truhly (*ή χηλός, λάραξ*). Do truhel, které byly zdobeny řezbami nebo vykládáním, ukládala se roucha a prádlo. Na skvosty byly malé skříňky (*κιβώτια*). Byly někdy dřevěné, bronzové nebo z jiných kovů a hliněné (*πυξίς*).

Už v době mykénské bylo užíváno zrcadel (*κάτοπτρον*). Řecká zrcadla

byly kovové hlazené deštičky (z bronzu, stříbra, zlata) a měla obyčejně tvar kotouče. Na jedné straně byla dobře leštěná a na druhé bývala ryta figurální výzdoba nebo v reliefu. Byla opatřena rukovětí, rovněž zdobenou, nebo nožkou. K ochraně před odřením byla leštěná strana opatřena pouzdem s dekorací reliefní nebo rytou. Běžná byla i zrcátka „kapesní.“

Nádoby (vázy) byly hliněné, dřevěné, kamenné, skleněné, kovové, v bohatých domech i z drahých kovů. Bývaly vyzdobeny kresbou, malbou i tepanou prací. Sloužily k vaření, k pití, k uchování vína, oleje, ovoce, obilí, medu (místo našich dřevěných sudů a soudků) i k výzdobě bytů, za dary chrámům a vítězům v závodech. Zvláště hojně se dávaly do hrobů, kde se zachovaly do našich dob v takovém počtu a neporušenosti, jako žádný jiný předmět antické kultury. Jsou na nich zobrazeny různé výjevy ze staré doby a jsou proto vzácnou památkou nejen malby, ale i antické vzdělanosti. Největší počet je nádob hliněných.

Podle tvaru, jenž byl přizpůsoben účelu, byly běžné tyto nádoby: *πίθος*, velká hliněná nádoba, i zvší člověka, podobná sudu; dole byla zahrocená, aby se dala zabořiti ve sklepe neb ve skladišti do země. Amfora (*ἀμφορεύς*) byl štíhlý džbán dvojuchý na olej a víno; *ὄδρια* byl velký vydutý džbán na vodu s třemi uchy; za svislé ucho se držela při nabírání tekutiny a při nalévání, druhými dvěma vodorovnými se držela, pokud se nesla na hlavě. *Ἡ λήκυθος* byla štíhlá nádoba s tenkým táhlým hrdlem, obyčejně s bílým nátěrem, které se užívalo na vonné masti a oleje. Měsidlo či *ζρατήρ*, mající tvar zvonovité nádoby s dvěma uchy a s širokým otvorem, sloužilo na míšení vína s vodou. Na chlazení nápojů užívali nádoby zv. *ψυκτήρ*, naplněné sněhem nebo ledem. Z krateru se víno čerpalo džbánkem *οἰνοχόη* a nalévalo do ploché číše bez nožky, *ζυφιάλη*, které se užívalo k ulitbám. Táž číše s uchy a s nožkou podoby kalichu slula *κύλιξ*; u Homéra sluje pohár *δέπας* a má podobu sklínek nebo šálek; s dvěma uchy zve se *ἀμφικύπελλον*. *Κύαθος*, šálek s uchem vyčnívajícím nad kraj, sloužil k nabírání i k pití; *σκύφος* byl hrneček k pití. K nádobám na pití patří též *κάνθαρος* a *καρχήσιον*; pilo se také z nádob v podobě rohů (*κέρας, ζυτόν*) hliněných i kovových a zakončených zvířecí hlavou. Na voňavky byla drobná, štíhlá *ἀλάβαστρα*; *πυξίς* v podobě kulaté schránky se užívalo na masti a drobné toaletní předměty.

Při mytí rukou se lila voda (*χέρουσι*) z konvice (*πρόχους*) nad kotlíkem tvaru umyvadla (*λέβης*), obyčejně postaveným na trojnožce (*τριπόυς*). Tímto jménem se označuje také trojnožka s kotlem na ohřívání vody i k vaření. Koupací vany byly hliněné a kamenné. Hlavní kuchyňská nádoba byl hliněný hrnec (*χύτρα*), který se stavěl na třínožku a rožeň (*ὀβελός*).

K osvětlování se užívalo v době homérské louči (*δαδες*) a pochodní (*λόφεις*), ač již v době předřecké se vyskytovaly lampy. V historické době používali hlavně hliněných nebo kovových lampiček olejových (*λύχνος*), nejrozmanitějších tvarů a výzdoby, které bývaly stavěny na stoly nebo připevňovány do svícňů neb kandelábrů.

Oděv a jeho doplňky.

Šat řecký byl velmi jednoduchý a nebylo podstatného rozdílu mezi oblečením mužů a žen. Móda byla u jednotlivých řeckých kmenů různá, časem se měnila, ale ne tak rychlým tempem jako za naší doby.

Nejstarším oděvem byla kůže zvířat, pak roucha vlněná i lněná a od doby hellenistické též hedvábná i bavlněná. Látky na ženské šaty byly lehčí a jemnější; zvláštní jemností proslula průsvitná roucha z ostrova Kou. Jejich barvy byly živé (červené, modré, žlutavé), mužské byly obyčejně bílé nebo tmavé.

Za věku homérského byl oblekem mužů chiton a chlaina. Spodní roucha (*ὁ χιτών*) sešité jako košile, bez rukávů nebo jen s krátkými, bylo vlněné nebo lněné. Slavnostní chiton sahal po kotníky; při práci a do boje pod krunýř se stahoval opaskem a vykasal výše. Přes chiton se brala *ἡ χλαῖνα* jako svrchní roucha nebo jako plášť. Byl to obdélný kus vlněné látky, u zámožných zbarvený nachem (*πορφυρέη*) a pestře vyšívaný. Kryl horní část těla a na ramenou nebo na prsou se spínal sponou; sloužila však též jako pokrývka na lože. Při práci a jídle se odkládala. Urození nosili jemnější plášť z egyptského plátna, řečený *φᾶρος*.

Oblekem žen býval jako spodní roucha *ὁ πέπλος*, obdélný to kus vlněné látky (asi 220 cm dlouhý a 180 cm široký) nesešívaný a spojovaný nahore a po straně jen sponkami. Na hořejším konci se překládal asi v jedné čtvrtině délky tak, že přeložená část, splývající dolů jako široký přívěsek nebo límec (*ἀποπνυγμα*), kryla záda i prsa. Nad kyčlemi se stáhl pásem (*ζώνη*) tak, že povytažen nad pás visel přes něj a tvořil záhyb (*ὁ κόλπος*). Takto upravený peplos, často pestře vyšívaný a lemovaný, udržel se i v dobách historických. Rukou nezakrýval — odtud epitheton žen *λευκώλενος*. Ženy urozené nosily místo vlněného pepelu jemnější lněný *φᾶρος* a vůbec lněná roucha (*ὀδόνη*). Hlavu a ramena kryly si za nepohody a parna šátkem nebo závojem plátěným neb vlněným (*τὸ κρηδεμνον, καλύπτρον*).

V době historické muži nosili doma krátký a přepásaný vlněný *χιτών* dorský a o slavnostech, zvláště náboženských, plátěný chiton ionský, dlouhý, s rukávy. Řemeslníci, vojáci a otroci měli prostší chiton (*ἰξωμίς*), kus látky, sepjatý jen nad levým ramenem a nad kyčlemi stažený pásem. Šlo-li se ven, zahalovali se v *ιμάτιον*, vlněný přehoz podoby čtverce neb obdélníka, jež si otočili kolem těla a přes ramena a upravili v čtelné a pěkné záhyby jako Římané togu.

Ani starodávná vlněná halena (*χλαῖνα*) nezanikla, jsouc stále chudinně často jediným oblekem a svrchním rouchem pro pocestné. Menší plášť tvaru polokruhového byla *ἡ χλαμύς*, které užívali jezdcí, efebové a pocestní; do Attiky se dostala z Thessalie a Makedonie.

Ženy nosily jako jediný a hlavní svůj oděv *πέπλος*. Po válkách řeckoperských byly oblíbeny dorské peply nesešívané, spjaté jen sponkami

a podkasané pásem. Předtím nosily se vedle dorských též ionské peply, které byly sešité a z plátna. Přes peplos nebo chiton halily se ženy svrchním rouchem (*τὸ περίβλημα, ἡ ἀμπερόνη*); volný konec himatia, které bylo podobné mužskému, přehazovaly si přes hlavu neb užily ho jako závoje.

Obuvi (*τὰ ἐποδήματα*) byly ve všech dobách kožené opánky (*τὰ πέδιλα, τὰ σάνδαλα*), přivázané k noze řemenky, většinou bez podpatků. Na cestách, na lovu a na vojně nosila se též obuv podobná střevicům a botám. Doma chodili ponejvíce bosí; Sokrates chodil bos i v městě. Herci nosili na jevišti střevíce s vysokými podešvy, řečené *κόθοροισι*. Punčochy se nenosily a rukavice jen zřídka.

Pokrývkou hlavy v zimě, zvláště na cestách, byla kožená nízká čepice (*κυνέη, κυνή*) a čepice tvaru homolovitého nebo polovejčitého, plstěná aneb kožená, zv. *ὁ πῖλος*; nosili ji plavci a z mythologických postav Odysseus, Charon, Dioskurové. Od ní se lišila tak zvaná fryžská čepice se špičatým cípem nahoře kupředu přehnutým. Klobouk (*πέτασος*) měl širokou střechu a opatřen byl vázáním; bývá odznakem boha Herma. Jinak mívali Řekové hlavu nepokrytu.

Za věku homérského nechávali si dlouhé vlasy a pečlivě si je upravovali; odtud epitheton *κάρη κομόωντες*. Vous si vyholovali nad horním rtem. Po řeckoperských válkách vešlo ve zvyk, že si mužové mírně přistříhovali vlasy a vousy; jen dětem do věku efebů ponechávali dlouhé vlasy. Ve stol. V. a IV. nosili mužové plnovous (Perikles, Demosthenes, Sokrates, Platon a j.). Od dob Alexandra Velikého až do doby Hadrianovy byla módou úplně vyholená tvář; jen filosofové dále mívali plnovous. Otroci měli vždy krátké vlasy. Ženy nosily dlouhé vlasy upravené uměle rozmanitým způsobem, často bohatě zkadeřené a spjaté stužkami a vlásenkami. K toaletě elegantně oděného mladíka athénskému patřila též hůl.

Již za mykénské a homérské doby zdobily se ženy zlatými, stříbrnými a bronzovými čelenkami, náramky, řetízky, korály z perel jantarových, achátových, zlatých, náušnicemi, knoflíky a prstýnky s drahokamy broušenými a rytými, jež nosili i mužové. Časem užívaly i slunečníků (*σινάδειον*), vějířů (*ὀπίς*), kovových zrcadel (*κάτοπρον*) okrouhlých s rytými kresbami na spodní ploše, vonných masť a olejů v lahvičkách (*λίχνθοι*) a různých přípravků k umělému zkrášlení tváře.

Život rodinný.

Manželství je Řekovi povinností k bohům, státu a k vlastnímu rodu. Nejstarší formou získání manželky byl únos; jeví se to na př. v pověsti o únosu Persefony Plutonem.

Za doby homérské se vyznačuje rodinný život mravní ušlechtilostí, jak dosvědčuje na př. manželství Hektora a Andromachy, Odyssea a Penelopy, Alkinoia a Arety. Převládá monogamie. Řádná manželka (*μνηστή*,

κουριδίη ἄλοχος) tráví život doma, rozděljuje domácí práce služebnictvu, pečuje o kuchyni, má na starosti děti, přede a tká na stavu roucha. Jest rovnocenná s mužem, na př. Hekabe, manželka Priamova, je skutečnou královnou. Nesmí se ovšem zapomínati, že homérské ženy patří k vrstvám vyšším, a takovéto ženy si udržely větší svobodu i v dobách pozdějších.

Ženich dostává nevěstu za dary (věno, *ἔδνα*), na př. za dobytek, peníze, zlato, domy a jiné cenné věci, jež dá jejimu otci. Za to nevěsta přinese z domu otcova zásobu šatstva a skvosty, též *ἔδνα* zvané. Snad ale už v době homérské ženy přinášejí věno; Penelopa a Andromacha jsou *ἄλοχοι πολύδωροι*.

Svatba záleží v slavnostní oběti a hostině v domě otcovském, odkud si ženich nevěstu odvede domů za záře pochodní, za zpěvu svatebních písní (*ἑμμέναϊος*), tance mladíků a hudby píšťal i formíngy. (Hom. II. XVIII., 491 n.)

Proti dětem vlastním (*γνήσιοι*) níže stojí nevlastní (*νόθοι*), zrozené z otrokyně nebo z cizinky. V této době hoši cvičili se ve zbraní, v hudbě a tanci a za vzor jim byly kladeny ctnosti předků.

Za doby historické bylo postavení žen v různých státech různé. Poměrně velmi samostatně vystupovaly ženy v rodině i ve veřejnosti u Spartanů. U kmene ionsko-attického s rozvojem politickým, kdy se muž věnoval občanským povinnostem a mnoho dlel mimo rodinu, žena byla doma osamocena, ve volnosti omezena a ve vzdělání zanedbána. Pro úkol v domácnosti stačilo ženě umění čísti, psáti a počítati, vyšší vzdělání bylo výjimkou. Veřejný úřad, mimo funkci kněžky, zastávati nesměla; právně vystupovati sama nemohla, to činil za ni její *κύριος*, t. j. muž nebo syn neb nejbližší příbuzný. Mimo dům se objevují ženy volně při některých náboženských slavnostech a při procesích, v Athénách se účastní i divadelních představení; na ulici ji provází služka. Ženy chudé a na venkově nemohly ovšem žítí v uzavřenosti při své práci. Žena u Aiolů, na př. na Lesbu, měla též postavení volnější.

Ženicha nebo nevěstu vyhledají zpravidla otcové sami svým dětem, ujednají věno, které přináší žena, a uzavrou svatební smlouvu (*ἐγγύησις*). Blízké příbuzenství pokrevní nebylo překážkou sňatku, zvláště šlo-li o udržení rodinného majetku. Rozvod (*ἀπίστευσις*) byl možný.

Sňatek, který se konal nejčastěji v době zimní (v měsíci *γαμηλιών*), byl v přední řadě občanskou smlouvou. Při svatebním obřadu nebylo kněží, ale před svatbou se konaly oběti a modlitby k Diovi, Heře, Artemidě a Afroditě. Na znamení očisty pro nový život se připravovala nevěstě koupel z posvátného pramene, v Athénách z pramene Kallirrhoe. V den svatby se vykonal náboženský obřad v domě otce nevěstina, pořádala se hostina a navečer při svitu pochodní byla nevěsta odvážena do domu ženichova za zpěvů svatebních písní. Po svatbě se přinášely novomanželům různé dary pro domácnost.

Jídlo. V Řecku byla strava celkem jednoduchá. Nebyla však stejná

na všech místech řeckého světa, lišila se i v různých dobách, nejedli stejně chudí a bohatí. Spartské syssitie byly příslovečně svou prostotou, naopak Řekové sicilští a v jižní Itálii (zvláště obyvatelé Sybaridy) byli známi jako labužníci, Bojotané byli pokládáni za silné jedlíky. Kdežto homérští hrdinové si potrpěli na hodně masa, v pozdějších dobách dávali Řekové celkem přednost stravě rostlinné, vegetáriské (zelenina, saláty, cibule, česnek, ovoce, med, olivy, moučná jídla, sýr, ryby).

Za věku homérského jedlo se třikrát denně. Ráno byla snídaně (*τὸ ἄριστον*), v poledne oběd (*δειπνον*) a navečer večeře (*δὴρπον*). Strava byla rostlinná a masitá (*σίτος* = chléb *καὶ κρέα*). Moučné jídlo se připravovalo z pšeničné a ječné mouky; zvláště ječné koláče, do tvrda upečené, jež se před jídlem navlhčovaly, byly obvyklým jídlem. Maso hovězí, ovčí, kozí, vepřové a zvěřina se peklo na rožni. Nápojem bylo víno smíšené s vodou. Pilo se též mléko, zvláště kozí a ovčí; kravské bylo považováno za nezdravé.

Při hostině (*δαίς*, větší *εἰλαπίνη*) si před jídlem i po jídle účastníci umyli ruce, poněvadž se jedlo bez nože a vidličky. Každý jedl sedě u svého malého stolku. Víno se nabíralo z velkých měsidel (*κρητήρ, κεράννυμι*). Před jídlem i po jídle se koná bohům úlitba (*λοιβή, σπονδή*) čistého vína. Po hostině se baví účastníci epickým zpěvem pěvců (*αἰοδοί*), jakými byli na př. Femios a Demodokos, hrou na formíngu a tancem mladíků.

Za doby historické hlavní jídlo (*δειπνον*) se posunulo až k večeru, jak jest dosud na jihu zvykem; místo oběda byla jen přesnídávka. Ráno bylo *ἀκράτισμα*, zvané odtud, že snídali chléb a různé pečivo, omočené v nemíchaném víně; v poledne po dopolední práci bylo *τὸ ἄριστον* se silnější stravou (obvyčejně studené jídlo s vínem). Při hlavním jídle (*δειπνον*) kol. 6. hod. mimo maso a chléb byly ryby, zelenina, ovoce (fiky, datle, mandle). Časem se dostala do Řecka z orientu drůbež, různé ovoce a rýže. Jako tuku na maštění se užívalo oleje olivového, jež zatlačil tuky zvířecí; másla se užívalo jen medicíně. Sladilo se medem; proslulý byl med hymettský a hylejský.

Velká hostina se konávala pitkou (*συμπόσιον*), k níž si účastníci natírali vlasy vonnými mastmi a oleji a hlavu zdobili věnci z čerstvých květin. Zvyky hostiny, zvláště určování poměru míšení vína s vodou, které se provádělo v krateru (obvyčejný poměr byl 2 : 3), řídil zvolený král kvasu (*συμποσιαρχος, συμποσίον βασιλεύς*). Nejběžnějším nápojem vedle vody bylo víno různé kvality a stáří, které se pilo v různé upravené: vařené, chlazené a kořeněné, zpravidla smíchané s vodou. Pivo (*ζύθος*) bylo v Řecku pokládáno za výrobek barbarský a pilo se zřídka; zato bylo rozšířené v Egyptě a u Skythů. Při symposiu bavili se hovorem, hrou v kostky, zpěvem písní, zvláště skolií, a hudbou pozvaných umělců, mimickým tancem a kejklady obratných artistů. Z her byla oblíbená hra *κότταβος*; záležela v tom, aby hodující zasáhl zbytkem vína, vrženým z poháru, misku, připevněnou na vrchu tyče, a shodil ji.

Obraz takové hostiny líčí na př. Platonovo Symposion. Mnohé vázové obrazy pak podávají přímý pohled do hodovní síně a ukazují, jak byly hostiny aranžovány. Hosté leželi na pohovkách (*κλίνη*) opření o levý loket. Jídlo se servovalo na malé stolky. Nebylo vidliček ani nožů, ani ubrousků; jedlo se rukou. Po jídle byly stolky odklizeny a přistaveny jiné s ovocem, sýrem a desertem (*δεύτεροι τράπεζαι*).

Vedle hostin v soukromých domech bývaly i hostiny o náboženských slavnostech, o svatbě a jiných slavnostních příležitostech. O panathénajích a dionysiích byly společné hostiny fyl.

Výchova mládeže.

Výchova mládeže v Řecku nebyla jednotná, jak ukazuje srovnání výchovy spartské a athénské. Ve Spartě šlo o vypěstování obránců vlasti a proto se kladl důraz na výcvik tělesný, v Athénách naproti tomu byla celkem rovnováha mezi výchovou tělesnou a duševní. Ve Spartě byla výchova v rukou státu, v Athénách to byla povinnost otce. První školy v našem slova smyslu vznikly u Ionů v Malé Asii a na přilehlých ostrovech. V době homérské bohatší měli býti i dobří řečníci, dovedli hráti na lyru a zpívati (na př. Achilleus, jehož učitelem byl Foinix). Vzdělání se opatrovalo soukromě v rodině.

Výchova u Athénanů.

V Athénách zákony Solonovy stanovily určité zásady pro výchovu všech dětí státních občanů, ale vzdělání vyššího se dostávalo jen bohatým; nebylo stejného vzdělání pro všechny ani v době klasické.

Pátého dne po narození bylo dítě nošeno kolem domácího oltáře, jsouc tím dáváno v ochranu domácích bohů a přijímáno v rodinu; 10. dne bylo mu dáno jméno, hochu obyčejně po dědovi. Oba dni slaveny byly hostinou mezi příbuznými. Při nejbližší slavnosti apaturii, již slavili na podzim členové každé fratry, byly děti zapsány do seznamu otcovy fratry, čímž se jim zajistilo právo dědické. Zápisy do státní matriky děly se teprve v době hellenistické. K úřední potřebě bylo uváděno jméno otce a místo narození (na př. *Δημοσθένης Δημοσθένους Παιανιεύς*).

Jako naše děti i řecké bavily se rozmanitými hračkami (míč, loutky, obruč, houpačka, zvířata) a vyprávěny jim byly pohádky, pověsti a bajky. Do 7. roku bylo dítě doma vychováváno rodiči, chůvou a pedagogem. U Athénanů spolehlivý otrok (*παιδαγωγός*) stále hlídal a doprovázel hoča, dokud nedospěl v efeba, maje ho vésti k slušnému chování. Kdežto u Sparťanů stát si vzal hoča od jeho 7 let z domu otceva do svého vojenského vychování, v Attice rodiče sami musili se starati o jeho tělesné i duševní vzdělání. Nebylo státních škol ani státních učitelů, nýbrž jen soukromé, a proto délka školní výchovy závisela na hospodářských poměrech rodiny.

Cílem vzdělávání byla *ἀρετή πολιτική*, občanská ctnost: šlo o to, vypěstovati v hochu a mladíku tělesné i duševní vlastnosti tak, aby z něho byl dokonalý občan (*καλὸς κἀγαθός*). Tuto všeobecnou vyspělost podmiňují ctnosti *σωφροσύνη, ἀνδρεία, σοφία, δικαιοσύνη* a *δουλιότης*.

Vzdělávání bylo dvojí: musické a gymnastické.

Vzdělání musické (*μουσική*) v širším slova smyslu obsahovalo nejen hudbu, ale i *τὰ γράμματα*, t. j. čtení, psaní, počítání (*λογίζεσθαι*) a později (od IV. stol.) i kreslení.

Psáti a čísti učil učitel písma (*ὁ γραμματιστής*). Žáci psali rydlem (*γραφίς*) na tabulce potřené voskem, později na egyptském papyru a na pergameně perem a inkoustem (*μέλαν*). Lavic ani stolů ve škole nebylo, psalo se na kolenou. Pak u téhož učitele nebo později u učitele mluvnice (*ὁ γραμματικός*) čtli žáci básně Homérovy, Hesiodovy, Theognidovy, Solonovy, Tyrtaiovy a z nich se dovidali o chvalných činech slavných mužů; v nich obsažené etické myšlenky (*γνώμαι*) a zásady, jimž se učili nazpaměť, staly se základem jejich výchovy mravní. Hudeb se učili po 12. roce. Učitel hudby (*ὁ κιθαριστής*) učil je hráti na prostém strunném nástroji lyře, časem i na složitější kithaře. Méně oblíbeným nástrojem byla v Athénách píšťala (*αὐλός*); v Bojotii se však těšila zájmu. S hudbou se učili zpěvu a lyrickým písním; též se cvičili v tanci, zvláště náboženském. Hudební vzdělání nebylo samo o sobě cílem, avšak připisoval se mu vliv na zušlechtění povahy.

Současně s musickou výchovou počalo se po 7. roku vzdělání gymnastické (*γυμναστική*) pro utužení těla k práci, pro válku a pro jeho zušlechtění. Cílem bylo zdravé, silné a krásné tělo. Cvičitel hochů (*ὁ παιδοποιήτης*) cvičil je v tělocvičně na volném prostranství (*ἡ παλαιστρα*) v zápolení (*πάλη*), v běhu (*δρόμος*), skoku (*ἔλμα*), házení disku (*δισκοβολία*) a metání oštěpu (*ἀκοντισμός*); to bylo t. ř. pentathlon (pětiboj). Učili se též plavati.

Toto musické a gymnastické vzdělávání se končilo asi 16. rokem. Další vzdělávání záleželo na majetkových poměrech rodičů.

Dospělí attičtí mladíci, kteří se nemusili věnovati živnosti otcově, vzdělávali se dále. Zdokonalovali se zvláště v gymnastice, cvičice nazí s muži v uzavřených gymnasiích pod vedením mistrů tělocviku (*γυμνασται*). Každé větší město mělo časem své gymnasion. Aby tělo učinili kluzkým a uchránili se též nachlazení, natírali se olejem. Po cvičení stírali prach a písek s těla hřebílkem (*συλεγγίς*) a vykoupali se. Cvičili se jednak pro veřejné závody (*ἀγῶνες*) o národních slavnostech, jednak pro vojenskou službu, kterou konal efebos od 18. roku do 20. Veřejné závodnictví podporovalo rozvoj umění zápasnického (*ἀθλητική*) a rohovnictví (boj pěstní). Pro vojnu cvičili se mimo uvedené pentathlon v hoplomachii (šerm a cviky se zbraněmi) a jízďe na koni.

Vedle tohoto vyššího tělocviku v gymnasiu bylo třeba dospělému mladíku a občanu se seznámiti se zákony a správou státní. Aby se tomu naučil, poslouchal veřejná soudní přelíčení, účastnil se hovorů

s muži toho zkušenými, chodil do sněmu, četl si zákony na deskách veřejně vyvěšených a opatřoval si vlastní zkušenost.

Hlubšího vzdělání vědeckého mohli Athéňané nabýti poslouchajíc výklady filosofů, přednášky sofistů a cvičice se ve školách rétorických. Poněvadž se v gymnasiích scházeli výkvět mladíků a mužů, chodili tam filosofové, sofisté a rétoři přednáseti a učiti. Platon na př. učil v Akademii a Aristoteles v Lykeiu. Tak se stalo řecké gymnasion nejen sídlem vyššího cvičení tělesného, ale i vzdělání vědeckého.

Toto vyšší vzdělání počalo se šířiti od dob Perikleových a po válce peloponneské zvláště zásluhou Sokrata a sofistů, kteří se vydávali za učitele všeho; skutečně také rozmnožili vyšší vzdělání o nové obory. Protagoras na př. učil *ἀρετὴν πολιτικὴν*. Gorgias *τέχνην ὀητορικὴν*, jiní učili geometrii, astronomii, jiní taktice. Vedle škol sofistických vznikají školy rétorů — z nich nejslavnější byla škola Isokratova — které podávaly mimo gramatické a literární vědomosti i právní a připravovaly své žáky, aby dovedli mluvit před soudem a ve shromáždění lidu. Proto se staly nejhledanějšími školami starého věku a poskytovaly mládeži vyššího vzdělávání. Možnost tohoto vzdělání měli však jen bohatší.

Vzdělání dívek naproti tomu bylo velmi omezené. Kdežto ve Spartě se dostává dívkám vedle výcviku ve zpěvu a v tanci velmi důkladné výchovy tělesné, aby byly zdravými a silnými matkami, v Athénách jsou dcery vychovávány a vzdělávány matkami zpravidla v domácím hospodářství. Zámožnější se naučily čísti, psáti a počítati. Platon však vyslovil požadavek stejné výchovy dívek jako jinochů. Na ostrově Teu chodila děvčata do školy s chlápci. Celkem se omezilo vzdělání dívčí v Řecku na učení tanci, zpěvu a někde gymnastice.

Ačkoliv časem mnoho řeckých měst vynikalo školami, učenci, bibliothekami a musei, jako v době hellenistické a římské Alexandria, Antiocheia, Pergamon a j., zůstaly mezi nimi Athény přední antickou universitou a vždy byly pokládány za matku umění a věd. Jejich filosofické školy byly zavřeny až za císaře Justiniana r. 529 po Kr.

Písmo a knihy.

V egejské kultuře se již psalo na hliněné desky, ale písmo to se nepodařilo dosud rozluštití. Různé systémy krétského písma však upadly v zapomnutí.

Homér mluví o napsání značek na složené desce (*σήματα γράφας ἐν πίνακι πινυκτῷ*, Ilias VI, 168) a o značkách na losech (*οἱ δὲ κλήρον ἐσημήσαντο*, Ilias VII, 175 a 187). Byla to asi jen znaménka, podle nichž v prvním případě vládce Lykie poznal, že má Bellerofonta usmrtiti; v druhém případě rekové metalí losy, kdo má zápasiti s Hektorem, a každý si označil svůj los svou značkou. Skladatelé básní homérských ovšem již asi psáti dovedli. Řekové přijali písmo od Foiničanů, jejichž abecedu zdokonalili

a upravili pro své potřeby; zvláště přidali znaky pro samohlásky. Jako byla řada nářečí, tak byla i řada abeced vzájemně odlišných, až se ustálila jedna společná o 24 písmenech.

Látka, na které se psalo, byla rozličná. K denní potřebě a pro školní cvičení užívalo se u Řeků i u Římanů a jinde obyčejně dřevěné tabulky natřené voskem. Do něho se ryla (*γράφω*) písmenka kovovým rydlem (*στυλός, γραφείον*). Druhým sploštěným koncem rydla se dala popsaná tabulka uhladiti pro nové psaní. Dvě, tři a více deštiček se spojilo v knihu (*διπτυχον, τριπτυχον, πολυπτυχον*) tak, že se dírkou uprostřed tabulek táhla tkanice, která se omotala kolem deštiček a na koncích zapečetila voskem. Veřejná oznámení, mající trvalou platnost, na př. zákony, se vrývala do kamenných anebo kovových desek. Nejprostší psací látkou byla hliněná střepina (*ὄστρακον*), které se užívalo v Athénách na př. při ostrakismu.

Trvalejší látkou byl papyros, vyráběný z egyptské rostliny zv. *πάπυρος* neb *βύβλος*. Tenké proužky papyrových lodyh byly na sebe kladeny horizontálně a vertikálně a pak slepeny v dlouhé pruhy (listy), vylišovány, vysušeny a uhlazeny. Kvalita papyru byla rozmanitá. Na vnitřní straně se psaly řádky ve sloupcích a celý pruh se svinul na tyčku v svitek. V knihovnách byly svitky uloženy v kulatých pouzdrech a označeny zvláštními listky. Délka svitků byla často velmi značná. Mnoho starořeckých papyrů se našlo v Egyptě.

V Egyptě, u Israelitů i u Ionů maloasijských mnoho se psalo na uhlazené kůži zvířecí (ovčí neb kozi). Tato psací látka zatlačila časem úplně papyrus pro svou větší trvanlivost a protože dala se vyráběti kdekoliv. Její výroba se zdokonalila v II. stol. př. Kr. v Pergamu, i ujal se pro ni název pergamen (*διφθέρα*). Psalo se na něm na obou stranách inkoustem perem rákosovým a později kovovým. Inkoust se dal s pergamenem smýti, takže se mohlo na něm opět psáti; takové pergameny znovu popsané se nazývají palimpsesty (*πάλιν ψάω* = znovu uhlazují). Často se tak smyl starší vzácnější text, než byl nově napsaný; ale chemickým postupem lze obyčejně druhý text smýti a vyvolati písmo původní.

Co se týče tvaru starověké knihy, ať papyrové či pergamenové, pozorujeme, jak starší svitek ustupuje knize s listy tvaru čtvercového; tato jest v převaze od III. stol. po Kr., i když se svitek tradicí udržoval dále. Rozšíření pergamenu dopomohla církev, zvolivši jej pro své posvátné knihy. Nejstarší zachovaná řecká kniha s literárním obsahem je část dramatu „Peršané“ od Timothea ze IV. stol. př. Kr. (nyní v Berlíně). Knihy byly také ilustrovány perokresbami a kolorovanými obrázky.

Ze soukromých knihoven zvláště je známa Aristotelova. Od doby hellenistické byly zakládány velké knihovny veřejné. Z těch proslula bibliotheka v Pergamu a v Alexandrii.

Knihy se šířily a množily asi opisováním, t. j. spisovatelé a knihkupci dali je diktovati současně několika písařům. Lze tak souditi z podobného

způsobu, obvyklého u Římanů. Při tom brzy bylo užíváno zkratk písmen, slabik a slov, což bylo počátkem rychlopisu (tachygrafie). Při opisování rukopisů vloudily se do textu leckdy chyby a libovolné přídavky (interpolace). Mnohá místa byla opatřena vysvětlivkami na okraji knihy, které se zvou scholia. Kritikou textovou a výklady už starověkých gramatiků (zvláště v Alexandrii v III. a II. stol. př. Kr.) a filologů nového věku texty spisovatelů se opravily a dosud opravují.

Pohřeb.

Součástí úcty k zemřelým jest jejich pohřbení. Způsob pochovávání nebyl všude a za všech dob stejný. Zemřelý byl buď spalován (incinerace) nebo pochován (inhumace).

V době mykénské byly mrtvoly pohřbívány buď v hrobech jámových, jaké se našly uvnitř hradu mykénského, buď v kopulových hrobkách (*θόλος*), objevených u Mykén i jinde, nebo v hrobkách vysekaných ve skalách vodorovně nebo svisle jako komory s chodbami. Obličej bohatších mrtvol byl zakryt zlatou škraboškou a nebožtíkovi byly dány do hrobky zbraně, nářadí, nádoby a skvosty.

V době homérské byli mrtví spalováni, jak nás poučuje líčení pohřbu Patroklova v 23. zp. Iliady. Mrtvolu umyli, natřeli olejem a rouchem zahalenou položili na lůžko. Pozůstali nářkem se s ní loučili, posypávajíce si hlavu a šat popelem. Pak ji spálili na hranici a s ní věci za živa mrtvému milé, jako zbraň, zvířata a mimoto zajatce. Nad popelem, uloženým v nádobu, nasypali mohylu (*τύμβος*) a vyznačili sloupem (*στήλη*). Pohřeb se končil hostinou a pohřebními závody.

Básník Homér mluví podrobně o zpopelnění heroů, ale chudí bývali zpravidla pochováváni. Pohřbítí mrtvolu náleželo k náboženským povinnostem pozůstalých. Hlavním přáním padlých v boji bylo, aby nezůstali nepohřbeni a nestali se kořistí dravců; neboť podle zbožné víry duše těl nepohřbených nebyly vpuštěny do Hadu a nedošly klidu v říši mrtvých. Aspoň tolik obřadu měli mrtvému mimojdoucí prokázati, aby ho posypali třemi hrstmi země (jako učinila na př. Antígona Polyneikovi). Řeckému zločinci a zrádci vlasti byl však pohřeb odepřen.

V době historické byly běžné oba způsoby pohřbívání (*ταφή*): v období starším bylo obvyklé pochovávání, od VI. stol. proniká spalování. Pohřební zvyklosti byly v jednotlivých krajích řeckého světa rozmanité. V Attice byly tyto pohřební obřady:

Když byla mrtvola umyta, natřena vonným olejem a oblečena v roucha, obličej byl zahalen a hlava ověčena, byla v domě smutku vystavena na lůžku (*πρόθεσις*). Do úst jí vložili jeden nebo několik obolů pro Charona, převozníka v podsvětí. Před dům byla postavena nádoba s vodou, aby se každý, odcházející od mrtvoly, očistil od poskvrny, způsobené podle víry blízkostí nebožtíkovou. K mrtvole se scházeli příbuzní

a známí; přitom najaté ženy zpívaly žalozpěvy (*θρήνοι*), rvouce si symbolicky vlasy a bijíce se v prsa na znamení zármutku.

Pohřeb se konal před východem slunce, aby se pohledem na mrtvého neposkvrnilo, mrtvolu nesli nebo vezli (*ἐκφορά*) za smutečních zpěvů a s hudbou za město, kde podle cesty byly hroby a náhrobky. Tam ji buď pohřbili nebo spálili. Spalování bylo dražší a proto obvyklé zvláště u bohatších; jinak bylo běžné v době epidemie a ve válce. Byla-li mrtvola spálena, popel uhasili vínem a uložili v popelnici. Do hrobů k rakvím i popelnicím dávaly se nádoby (*λίχνυθοι*) s olejem a jiné vázy, ženám skvosty a toaletní předměty, dětem hračky, mužům zbraň. U Řeků v Egyptě byli nebožtíci mumifikováni a obličej byl pokryt obrazem zemřelého, malovaným na dřevěné desce nebo na plátně. Nebylo žádných modliteb; s mrtvým se rozloučili provolavše mu třikrát *χαίρε*. Doma pak vykonali očistu a pohřební obřady zakončili hostinou (*περίδειπνον*).

Po pohřbu konali oběti 3., 9. a 30. dne — tím se vlastně končila doba smutku — a pak ročně v den narozenin pohřbeného, v den úmrtí i jindy na hrobě, ulévající smíšeniny medu a mléka s vodou, vínem neb olejem. Společný projev úcty k mrtvým se konal v den *Νεκύσιον*. Doba smutku trvala v Athénách 30 dní, ve Spartě jen 12 dní. Smuteční šat byl zpravidla černý.

Na rozdíl od římských pohřbů řecké byly prosté — nebylo tu zvláště chlubitvého řečnění pozůstalých. Slavné byly pohřby padlých za vlast, kdy řečnili významní politikové. Tak na př. nad padlými na počátku peloponéské války mluvil Perikles (Thuk. II 34 nn.), nad hrdiny u Plataj Aristides, nad bojovníky u Chaironeje řečnil Demosthenes.

Hroby byly za branami města podle cest, (v Athénách byly na př. odkopány za branou dipylskou), i na vlastních pozemcích nebožtíků. Byly to obvyčejně prosté rovy ozdobené kvítím, cypřiši nebo sloupy a stelami čili náhrobními deskami kamennými, na nichž bylo uvedeno jméno nebožtíkovo a později byly v módě i oslavné verše; obvyčejně byly na nich vytesány nebo namalovány výjevy ze života pochovaného nebo dojemné loučení s ním. Mezi nejkrásnější patří na př. náhrobek Hegesin a Dexileúv. Mnohé vynikají uměleckou cenou. Místo desek a sloupů stavěli také velké lutrofory a lekythy. Nejlepší sbírka jich jest v Národním museu v Athénách.

Bohatší si stavěli hroby v podobě oltářů nebo chrámků (heroon), kde se popelnice ukládaly do výklenků ve stěně. Od doby hellenistické v oblibě byly rakve kamenné, zv. sarkofágy (*σαρκοφάγος*), s plastickými obrazy na vnějších plochách. Velkolepý a umělecky cenný jest na př. Alexandrův sarkofág ze Sidonu. Nádhera řeckých hrobek dostoupila vrcholu v mausoleich, majících jméno podle obrovské hrobky karského vládce Mausola v Halikarnassu, jehož hrobka byla počítána k sedmi divům antického světa.

Zemřelému v cizině stavěli v rodišti čestný náhrobní pomník zv. kenotafion (prázdný hrob).

Část VIII.

NÁBOŽENSTVÍ.

Nejstarší náboženství nám na půdě řecké známé je krétské, o němž se dovidáme jen z památek hmotných. Toto náboženství mělo nepochybně vliv na vznik a vývoj náboženských představ a obřadů kmenů řeckých, podobně jako působila na Řecko i náboženství Přední Asie a Egypta. Achajové, kteří přejali ne jeden prvek náboženský předřeckého obyvatelstva pelasgického, uctívali mnoho bohů, byli polytheisté. Jejich bohové byly zosobněné síly a zjevy přírodní; symbolem jejich byly kameny, sloupy, stromy a zvířata — dokladem je na př. relief nad branou mykénskou. Úcta k pramenům, řekám, posvátným stromům a kamenům se udržela i později (v Dodoně na př. posvátné duby); také zvířata zasvěcená jednotlivým božstvům (sova, orel, had, holubice) svědčí o starých symbolech. Představě božských, nadpřirozených sil dali časem podobu lidskou či antropomorfovali ji — antropomorfismus je charakteristickým rysem řeckého náboženství. Boží podobají se lidem svými vlastnostmi dobrými i špatnými, ale mají je v míře větší a jsou nesmrtelní.

Při politické roztržičnosti Řecka je přirozené, že, jako měl každý stát zvláštní své zřízení, měl i své bohy a odlišný způsob bohoslužby. Odlišné prvky byly dány též rozmanitostí lokální tradice předřecké. A proto řecké náboženství je směsí názorů přistěhovalých Řeků a prvků domácího obyvatelstva, k nimž přistoupily elementy orientální. Vedle náboženství obce, které bylo uznáváno oficiálně, měla své náboženství inteligence a podobně i lidové vrstvy, jejichž mysl ovládaly pověry druhdy zcela naivní.

Rozličné jevy v přírodě a vznik jejich vykládali si staří Řekové bájemi či mythy. Souhrn těchto bájí, jež vypravují o zrození bohů, bohyň a polobohů (theogonie), jejich činech a osudech, o vzniku světa (kosmogonie), o činech a zážitcích hrdinů či heroů, zve se mythologie.

Mythologie.

Řecká mythologie neznala boha, jenž by stvořil svět a existoval před ním — takové pojetí bylo řecké víře cizí. Zeus se stal vládcem světa teprve později; on i bohové olympští měli předchůdce v moci nad světem.

Kolisavé představy o bozích ustálili svými básněmi zvláště Homér a Hesiodos. U Homéra jest původcem všech věcí a otcem bohů Okeanos, velká řeka obtékající zemi; voda tedy jest počátkem všeho. Podle Hesioda byl na počátku chaos, nesmírný prostor naplněný mlhou a temnotou. Z něho má původ země (Gaia), pod ní propast Tartaros, moře (Pontos) a nebe (Uranos).

Uranos a Gaia jsou původci starého rodu bohů. Z nich se zrodilo 6 Titanů a 6 Titanek (nejčastěji se jmenují Okeanos, Themis, Mnemosyne, Kronos, Rheia a Iapetos), Kyklopy, Hekatoncheirové a Giganti. I synové Iapetovi, Prometheus, Epimetheus a Atlas, se zovou Titany.

Kronos, nejmladší z Titanů, zmocniv se pomocí matky Gaie vlády otce Urana, založil druhé, dokonalejší pokolení bohů. Za něho měli lidé „zlatý věk“. Děti Krona a jeho manželky Rheie byly: Hestia, Demeter, Hera, Hades, Poseidon a Zeus. Kronos boje se, aby ho děti nezbavily vlády, snažil se je utratiti; ale Zeus, byv Rheiou na Krétě potají vychován, dal se s hory Olympu, jsa podporován Kyklopy, do boje proti Kronovi a Titanům (Titanomachia). Po jeho vítězném boji Titaní byli svrženi do Tartaru. Taktéž vítězně podstoupili Zeus a olympští bohové boj s obrovským pokolením zpupných Gigantů.

Zeus a Hera jsou zakladateli mladšího pokolení bohů, t. ř. olympských, sídlících na Olympu. K této rodině náleželi Poseidon, Hades, Hera, Hestia, Demeter a děti Diovy: Athena, Apollon, Artemis, Ares, Afrodite, Hermes a Hefaios. O vládu světa se rozdělili bratři tak, že Zeus jako král bohů i lidí vládl na nebi, Poseidon na moři a Hades v podsvětí. Tím nastal nový řád světový; chaos, nespořádaná hmota, konečně změnil se v kosmos = krásný řád.

Bohové (*θεοί, δαίμονες*) jsou bytosti nadlidské, ve všem dokonalejší člověka. Jsou nesmrtelní, všemohoucí a blažení: *αἰὲν ἔσονται, ἀθάνατοι καὶ ἀγήραοι, μάκαρες, ἕϊα ζῶοντες, πάντα ἴσασιν, πάντα δύνανται*. Určují osud (*μοῖρα θεῶν, Διὸς αἴσα*), svou vůli projevují znamením (*σῆμα, τέρας*), sami se zjevují v podobě vlastní nebo lidské; avšak mnohdy osud omezuje jejich moc. Vládou jimi lidské vášně a nejednají vždy z mravních a vpravdě božských pohnutek.

Pokrmem jest jim ambrosia, nápojem nektar; jejich krev sluje *ιχώρ*, mají i svou řeč, od lidské odlišnou. Bohové nebesští sídlí společně na Olympu, nejvyšší řecké hoře, kde mají své paláce, podle pozdějších názorů na nebi (*Ὀὐρανίωρες*); podzemní mají sídlo v Hadu, vodní ve vodách a vůbec ve svých živlech, jimiž vládnou.

Tyto představy o bozích a náboženství, jak je ustálili Homér a Hesiodos, zůstaly po dlouhou dobu v podstatě nezměněny, i když za všech dob pronikaly do náboženství prvky cizí. Básníci, zvláště Aischylos a Sofokles, je však zušlechtili.

O vývoji lidstva hlásá Hesiodos, že prošlo paterým věkem: od nejblaženějšího zlatého, kdy lidé žili jako bohové, upadalo v horší stříbrný, měděný až v železný; předposlední (čtvrté) bylo pokolení heroů, které zahynulo při obléhání Théb a Troje. Řecké bájesloví připomíná i potopu světa, kterou pokolení lidské bylo zahlazeno mimo Deukaliona a Pyrrhu, zachráněné na velkém korábu.

V době hellenistické se ujímá u Řeků kult bohů cizích, zvláště egyptských (Osiris, Isis, Serapis, Anubis, Horos), maloasijské Kybely a iránského

boha slunce Mithry. Nastalo míšení čili synkretismus božstev domácích s cizokrajnými.

Božstva olympská.

Zeus (*Ζεύς*), syn Kronův a Rhein (*Κρονίδης, Κρονίων*), jest původně bůh nebes vůbec, oblaků, hromu, blesku i jasna, dárce deště, sněhu, větru, *Ὀλύμπιος, οὐράνιος, αἰθέρι ναίων, ὑψιβρεμέτης* (vysokohřímající), *ἐρίγδοπος* (silnohřmotný), *τεροπικέρανος* (bleskometný), *ἀστεροπητής* (blyskatel), *νεφεληγερέτα* (mrakosběratel), *κελαινεφής* (černomraký), *αἰγίοχος* (aigidonosný*), *ἑξίτοvládný*, *εὐρύοπα* (širohlučný nebo širovidoucí). Po jeho vůli bohyně Hory pravidelně řídí a střídají roční doby a počasí (*νότιες τε καὶ ἡμέραι ἐκ Διὸς εἰσιν*).

Jako nejvyšší bůh jest *πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε, θεῶν ἕπατος καὶ ἄριστος, ἕπατος μήστωρ, μητίετα* (nejvyšší rádce). Staraje se o lidi, rodinu a stát, jest *ἐρεκίος, ξείνιος, ἰκέσιος, ὄρκιος*; slouží mu Themis, Dike a Nemesis. Zákony lidské (*θέμιστες*) a smlouvy jsou pod jeho dozorem, rozhoduje bitvy (*ταμίας πολέμοιο, τροπαίος*). Od něho pocházejí věštby, neboť zná budoucnost. Znameními a sny dává rady, varuje i klame. *Διὸς βουλή* jest lidem neodvratným osudem (*αἴσα, μοῖρα*), ač i on a bohové jako lidé časem podléhají Moře. Posly jeho jsou mu Hermes (podle Odyssey) a Iris (podle Iliady); obsluhují ho Hebe a Ganymedes.

Sídlí na Olympu, na Idě u Troje a na Krétě, kde po svém narození byl skrýván a živen nymfou či kozou Amalthejí; v Dodoně byla jeho věštitelna, kde věštili ze šelestu listů posvátného dubu. Nejslavnější jeho svátky se slavily v Olympii každá čtyři léta a v Nemei vždy za dvě léta. Zaslaveny mu byly vrcholy hor, dub a orel. Symbolem jeho moci byl blesk, štít aigis, žezlo a okřídlená Nike.

Sochy Diovy, na př. Feidiova v olympijském chrámu a t. ř. Otricolská, představují ho jako vyspělého muže mocné síly, s mohoutnu křtící a plnými vousy, obyčejně sedícího v klidné vznešenosti a vážné laskavosti. Jindy je zobrazen stojící s bleskem v ruce.

Hera (*Ἥρα*), dcera Kronova a Rheina, sestra a choť Diova, jest královnou nebes a velebnou bohyní; zasedajíc vedle Dia na zlatém stolci i ona sesílá bouře, hromy a blesky. Slula *πότνια, δια θεάων, χρυσόθρονος*; její vznešená krása je vyjádřena epithety *βοῶπις, ἠύκομος, λευκώλενος*. Jest přísnou ochránkyní manželství a života rodinného (*γαμηλία, ζυγία*). Děti její jsou Hebe, bohyně mladosti, Ares a Hefajstos.

Ve sporu Hery, Afrodity a Atheny přičkl Paris cenu krásy Afroditě; odtud jest zášti Heřino proti Troji a Aineiiovi. V mythu často se činí zmínka o její svárlivosti a žárlivosti.

Zaslaven jí byl páv, kukačka a granátové jablko. Zvláště byla uctívána

* Aigida se podobala koženému pancíři, kryjícímu prsa a ramena, s trásněmi v podobě hadů a uprostřed s hlavou Gorgony; mimo Dia nosila ji též Athena.

v Argu (*Ἀργεῖη*), kde na jaře oslavovali její sňatek s Diem, na Samu, ve Spartě, v Mykénách a v Olympii. Ve slavném jejím chrámu u Argu byla její socha ze zlata a slonoviny, nejslavnější dílo Polykleitovo. Ze zachovaných jejích soch nejznámější jsou Hera Barberinská, vynikající prostou vážností, Hera Ludoviská a Hera Barberinská. Jest představována jako královna s diademem nebo jako vznešená matrona.

Athena (*Παλλάς Ἀθηνα*) jest *Διὸς τέκος, κόρη Διός, ὀβριμοπάτηρ* (silnorozenka), narodivši se podle pohomérské tradice z hlavy Diovy. Jest zosobněná moudrost Diova; známkou její moudrosti jsou veliké jasné oči, pro něž sluje *γλανκῶπις* (sovooká). Jest bohyně panenská (*παρθένος*).

Jako bohyně války přeje boji chytře vedenému a dodává rozvážné odvahy; chrání proto Tydea, Diomeda a Odyssea. Jest *ἀτροντώνη* (nepřemožená), *πρόμαχος, Νίκη, γοργῶπις*. V jméne Pallas tají se snad původní její význam přírodní bohyně; k tomu asi ukazuje i název *τροιτογένεια* (proudorozenka nebo Tritorozenka), že se narodila z potoka Tritonského. Jest bohyní některých oborů zaměstnání žen i mužů v míru, zvláště předení, tkaní a jiných řemesel; učí uměním a vědám a chrání jich v obcích. Odtud její název *ἐργάνη, πολιάς* (ochránkyně obcí).

Nejvíce byla ctěna v Athénách, jimž podle báje v zápase s Poseidonem o Attiku dala olivový strom. Měla tam na Akropoli tři chrámy: Erechtheion, chrám Niky a Parthenon. V Erechtheiu byla ctěna jako Athene Polias. V něm se chovala stará její dřevěná socha, řeč. palladion, s nebe spadlá, jež o svátcích panathénajských byla odívána novým rouchem (*πέπλος*). Největším jejím svátkem byly velké panathénaje (*τὰ Παναθήνια* *τὰ μεγάλα*), slavené v Athénách každého 3. roku olympiady. (Viz str. 113.) Zaslavena jí byla sova a oliva. V umění byla zobrazována stojící jako bohyně boje v plné zbroji, ve válečném oděvu, majíc přílbu na hlavě, na prsou aigidu s hlavou Gorgoninou, v ruce oštěp a u nohou okrouhlý štít. Starožitné sošky, zv. Palladia, chovaly se jako talisman a záruka trvání obce. Nejproslulejší byla socha Athenina, kterou ze zlata a slonoviny pro Parthenon vytvořil Feidias.

Apollon (*Φοῖβος Ἀπόλλων*) jest *Ἀθητὸς καὶ Διὸς υἱός*, narozený na Delu (*Δήλιος*) pod horou Kynthem (*Κύνθιος*). Jest snad původně bohem slunce a světla: odtud příjmení *Φοῖβος, Φαέθων*. Byl ztotožněn často s Heliem. Vysílá paprsky své jako střely: *ἀργυρότοξος* (stříbroluký), *ἐκάεργος, ἐκ(ατ)ηβόλος* (dalekostřelný); dává jimi život, ale vedrem a žárem ničí přírodu a působí mor (II. 1. zp.).

Jako přírodní božstvo chrání orby (*φντάλιμος, σμινθεύς*) a stád (*νόμιος*); stará se o dospívající mládež (*κουροτρόφος*), odvrací zlo (*ἀλεξίκακος*), vinníky očistou zbavuje viny (Orestes) a léčí (*Παιάν*); Asklepios jest jeho syn. Apollon zbavil Delfy draka Pythona, jenž pustošil okolí; pomstil uraženou matku Leto, usmrtiv s Artemidou syny a dcery chlubitivě Nioby. Rodiny attické ctily ho jako praotce (*πατρῷος*). Je ochráncem plavců a vystěhovalců.

Jako bůh slunce vše vidí a věští (*λοξίας, Διὸς προφήτης*). Dává nejen nadšení věštecké (na př. Kalchantovi), ale i příbuzné jemu nadšení básnické, hudební (Demodokos, Femios) a taneční, sám jsa vůdcem Mus (*Μουσαγέτης*).

Z neobyčejného množství jeho svatých, z kterých většina měla věštírnu, nejslavnější v Řecku byla v Delfách a na Delu, na půdě asijské v Didymě u Miletu a v Klaru nedaleko Kolofonu. Zsvěcen mu byl vavříin (*δάφνη*), labuť, delfín a báječný pták noh. Na Delos posílali Athéňané každoročně slavné poselstvo (*θεωρία*) na památku, že je Theseus zbavil lidských obětí, posílaných Minotaurovi. Po dobu této pouti nesměl býti žádný odsouzenec usmrčen. (Sr. o Sokratovi v Platonově Kritonu.) V Delfách, též Pytho zvaných, slavili ho každá čtyři léta pythijskými hrami, ve kterých hlavním číslem byly závody básníků, hudebníků a malířů (opak olympijských).

Umění jej vypodobovalo jako jinoha dlouhých kadeří, stuhou vkusně spjatých, nahého nebo s přehozenou chlamydou, s lukem a toulcem; takový jest na př. Apollon belvederský (str. 149). Jiné podoby jest Apollon Musagetes neboli Kitharodos s lyrou v ruce, oděný v dlouhou řízu (sr. str. 147).

Artemis (*Αρτεμις*), *Αητοῦς καὶ Διὸς κόρη, παρθένος*. Jako jest bratr její Apollon snad původně bohem slunce, tak jest ona bohyní měsíce. Jsouc ozbrojena lukem a šípy (*ιοχέαιρα*, střelostypná, *τοξοφόρος*) jako lovkyně a ochránkyně zvěře (*πόρνια θηρῶν*) ráda se prohání po horách, časem vede rej nymf, krásou nad ně vynikajíce.

Podporuje vzrůst rostlin, zvířat (*ταυροπόλα*, na býku jezdicí) i lidí (*παιδοτρόφος*); zvláště chrání žen, jsouc jako Hera bohyní manželství. Je dárkyní života i smrti; její šípy přinášejí záhubu náhle (dcery Niobiny) nebo pozvolna (matka Andromachy).

Jako bohyně měsíce byla ztotožněna se Selenou a Hekatou, ochránkyní čarodějného umění, ctěnou na křižovatkách. Artemis Taurská, jejíž kult snad přišel z taurského Chersonesu, kde jí byli obětováni lidé, byla zvláště uctívána ve Spartě. Tam se dávali hoši u oltáře Artemidy zv. Orthia bičovati na důkaz své otužilosti. Zsvěceny jí byly laň a pes. Na mnoha místech byla uctívána společně s Apollonem. V Efesu měla Artemis chrám, jenž náležel k sedmi divům starého světa. Jakýsi Herostatos, chtě nabýti nesmrtelné pověsti, zapálil jej téže noci, které se narodil Alexander Veliký. Představovali si ji jako dívku oděnou srnčí koží nebo krátkým chitonem, s lukem a toulcem, s pochodní v ruce a pŕlměsícem na temeni. V umění výtvarném proslulá je zvláště Artemis „versailleská“.

Ares (*Ἄρης*), syn Diův a Heřin, původem náleží asi kultu bojovných Thráků, od nichž se dostal do Řecku.

Na rozdíl od Atheny, která je ochránkyní v boji rozvážném, představuje Ares boj krutý a bez rozvahy. Jako bůh surové války, jest ob-

rovský. (*πελώριος, ὄβριμος*), milovný bitevní vřavy a vražedný (*ἀνδρείφοντης, βροτολοιογός, ἐνδάλιος*), nenasytný boje (*ἄτος πολέμοιο*) a boří města (*πολλοποροσος*).

Provázeci ho synové *Δεῖμος* (Děs) a *Φόβος* (Hrůza), sestra *Ἔρις* (Svár), *Ἐνώ* (furie vražedného boje) a *Κήρες* (bohyně smrti). Jméno jeho značí metonymicky často boj vůbec, na př.: *ξυνάγειν Ἄρηα* = sváděti boj, *μένος Ἄρης* = bojovná zmužilost a j.

Celkem nebylo v Řecku mnoho svatých pro jeho kult. V Athénách měl chrám na severním svahu Areiopagu, vrchu snad podle něho nazvaného. Jsa lidmi nenáviděn, neměl zasvěcených svátků. Odznakem tohoto mladistvě statného boha jest oštěp a plná válečná zbroj. Z uměleckých zobrazení znám jest zvláště Ares Ludoviský v Římě a Ares Borghese v Louvru (sr. str. 146).

Afrodite (*Αφροδίτη*) jest podle Homéra *καλή θυγάτηρ* Dia a Diony; podle Hesioda se narodila z mořské pěny (*ἀναδυομένη, ἀφρογενής*) na Kypru. Byla manželkou Hefajstovou, ale někde ji měli za choť Areovu.

Jsouc snad prvotně bohyní mořskou (*ποντία*), stala se bohyní ženské krásy, lásky a manželství. Jest *καλή, χρυσεή, φιλομειδής* (usměvavá) a dárkyní všeho půvabu a krásy. V jejím průvodě jsou Charitky, *Πειθώ* a zvláště Eros, okřídlený hoch s lukem a šípy nebo s hořící pochodní, jenž miluje Psychu, mající podobu motýla nebo dívky s křídly motýlovými. Též Hymen (*Ἵμνη*), bůh manželství, slouží Afroditě. Miláčkem jejím byl Adonis; synem jejím a Anchisovým byl Aineias. Za války trojské přála Trojanům, zvláště Paridovi, jenž jí přiřkl cenu krásy; zachránila ho na př. v souboji s Menelaem. Později Řekové rozeznávali Afroditu nebeskou (*Ὀυρανία*) a obecnou (*Ἰανθήμος*).

Zsvěceny jsou jí holubice, myrta, růže, jablko, labuť a delfín. Nejdůležitějším střediskem jejího kultu byl ostrov Kypr, kde se podle báje narodila z vln mořských; z tamních mnohých svatých proslula zvláště v Pafu. V Malé Asii byla ctěna zvláště v Knidu; po celém Řecku byly její svatyně a na Sicilii slavný byl její chrám na hoře Eryku.

Umění jí velmi rádo vypodobovalo; od IV. stol. byla zobrazována jako krásná bohyně zpravidla bez šatu, předtím oděná. Nejpůvabněji vytvořil její sochu Praxiteles pro svatyni v Knidu. Jeho Afrodite knidská se stala vzorem nesčetných napodobenin; z těch slavné jsou Afrodite kapitolská, medicejská ve Florencii, melská v Louvru, z Kyreny v Římě a j.

Hermes (*Ἑρμῆς*), syn Diův a Majin, narodil se na arkadské hoře Kylleně. Podle báje hned po narození obelstil Apollona, vzav mu luk a jeho stáda; na želvi krunýř napial dovedně struny a vynašel tak lyru.

Jest poslem Diovým (*Διὸς ἄγγελος*), jasně vše ohlašujícím (*ἀγγελίφοντης, διάκτορος, εὐσκοπος* (bystrozraký). Odvádí duše do podsvětí (*ψυχοπομπός, πομπαιός*) a přivádí odtud sny; jest ochránцем a průvodcem pocestných (*ἐνόδιος*) a chrání hlasatelů.

Jsa ve všem chytrý a dovedný, uděluje duševní i tělesnou obratnost

a vynálezavost, tím pak i bohatství (*δωτήρ ἑάων*). Jako vynálezce lyry jest ochráncem hudby a poesie, je patronem gymnastiky (*ἀγώνιος*) a tím mládeže vůbec. Na rozcestích a v závoďistích stavěli mu „hermovky“, t. j. kamenné sloupy s jeho hlavou nahoře. Jest bohem pastýřů (*νόμιος*) z té doby, kdy stáda byla hlavním bohatstvím a výměnným zbožím, je strážcem obchodu a kupců i chytrých zlodějí. Syny jeho jsou Pan a Dafnis, pastýřští bohové. Byl uctíván v gymnasiích a palaistrách.

Byl zpodobován jako krásný, štíhlý a silný jinoch s výrazem chytrosti, s hlasatelskou berlou (*κηρύκειον*) v ruce, s okřídleným kloboukem a okřídlenými sandály, které ho unášely přes země a moře. Praxitelův Hermes, vzácný originál nalezený v Olympii (sr. str. 148), drží v náručí malého Dionysa; bronzová socha Herma odpočívajícího jest v museu neapolském, z Kyreny pochází nadživotní socha Herma v podobě stojícího atleta.

Hefaistos (*Ἡφαιστος*), syn Diův a Heřin, narodil se nevzhledný a kulhavý (*χολός, κλυτοπόδιον* = křivonohý). Proto ho buď Hera nebo Zeus svrhl s nebe do moře, kde se ho ujala Thetiš. Chotí jeho jest podle Iliady Charis, v Odyseji Afrodite.

Jest bůh ohně a tím všeliké práce kovářské (*ἀμφιγυήεις χαλκείος* silnoramenný kovář, *δαίδαλος, κλυτοτέχνης* slavný umělec), učí a chrání všeliké umělce. Sám vystavěl kovové paláce olympské, ukoval aigidu a žezlo Diovo, zhotovil Achilleovi zbroj a j. Dílny má na Olympu a v sopkách v Aetně a na Lemnu; zde bylo významné středisko jeho kultu.

V Athénách ho uctívali v jisté svátce (na př. o chalkejších a Hefaisteích) společně s uměnilovnou Athenou a dárce ohně Prometheem. Žádná socha jeho není zachována.

Hestia (*Ἑστία*), panenská sestra Diova, jest dcera Krona a Rhey. Jsouc bohyní domácího krbu (*ἑστία*) a jeho ohně, byla ochránkyní života rodinného a tím i obce jako římská Vesta. Krb mívál velký význam; nejen se na něm udržoval oheň, peklo a vařilo, ale byl i domácím oltářem, u něhož byly sošky rodinných bůžků a kolem něhož se obnášelo novorozeně. V radnici řeckých měst (*prytaneion*) mívají posvátný krb obecní s oltářem, na němž plápolal věčný oheň; z toho si osadníci brali oheň do nové osady. V umění výtvarném je představována sedící nebo stojící, oděná v bohaté roucho.

Nižší božstva olympská.

Musy (*Μοῦσαι*), *Διὸς κοῦραι, Ὀλύμπια δώματ' ἔχουσαι*, byly dcery Diovy a Mnemosyniny. Jsou bohyněmi zpěvu, kterým obveselují bohy, a podněcují pěvce nadšením k zpěvům epickým. Později byly pokládány za bohyně zpěvu, tance, básnictví a rozličných umění i věd.

Kdežto v homérských básních jmenuje se jen jedna, později uváděno jich bylo devět: Melpomene, zobrazovaná s tragickou maskou, jest musa tragedie; Thaleia, s maskou komickou, m. komedie; Kalliope,

s fabulkou a rydlem, m. epiky; Erato, s kytarou, m. milostné písně; Euterpe, s dvojitou píšťalou, m. lyriky; Kleio, se závitkem a rydlem, m. dějepisu; Pol y(hy) mnia (*Πολυμνία*), zahalená, m. zpěvů hymnických; Terpsichore, s lyrou, m. chorické lyriky a tance; Urania, s globem, m. hvězdářství.*) Vůdce jejich jest Apollon *Μουσαγέτης*. Sídlem jejich jest mimo Olymp krajina Pierie u Olympu, pohoří Helikon a kastalský pramen u Delf.

Svatyně mus na Helikoně byla střediskem slavností (*Μουσεῖα*), konaných každého 5. roku, při nichž se pořádaly závody básníků a hudební. Patřily k nejslavnějším v Řecku; pořadatelství měly Thespie a konfederace bojotská. V umění známo jest zvláště plastické skupení mus na reliefu Archelaově ve Vatikáně.

Hebe a Ganymedes na Olympu přísluhují bohům při hostinách jako číšníci. Ganymeda, sličného syna trojského krále Troa, dal si Zeus unést svým orlem. Výjev únosu zobrazil sochař Leochares.

Charitky (*Χαριτες*), Aglaia, Thalia a Eufrosyne, jsou bohyně mladistvého půvabu a radostí mládí.

Themis, dcera Urana a Gaje, bohyně zákonitého pořádku a božského práva v přírodě a v životě lidském, dávala v Delfách věštby před Apollem. Jejimi a Diovy dcerami byly Hory a Moiry.

Hory (*Ἥραι*), Eunomia, Dike a Eirene, bohyně ročních dob, pravidelně se střídajících, i řádu v lidstvu, střehou Olympu a otvírají jeho brány slunci.

Moiry (*Μοῖραι*, Sudičky), tři sestry, dcery Noci, jsou bohyně neodvratného osudu, určeného lidem i bohům. Moiry spřádají osud člověka: *Κλωθώ* přede nit osudu, *Λάχεσις* ji navijí a *Ἄτροπος* přetíná. V umění tvoří skupinu tří starších žen s přísnou tvář.

Nemesis jest trestající bohyní pomsty. Kdo poruší pravou míru nebo štěstím zpyšní, toho stíhá tresty a neštěstím, dokud se nevrátí rovnováha. Umělci ji zobrazovali jako okřídlenou bohyni s váhami v rukou a s kolem.

Tyche (*Τύχη*) jest bohyně šťastné náhody a blahobytu pro jednotlivce i celé obce. Vypodobována byla obyčejně s rohem hojnosti v rukou. Nejstarší socha této ochránkyně měst nám zachovaná je Tyche města Antiochie n. Orontem, dílo Eutykidovo.

Daimon (*Δαίμων*) byl bůh vůbec, potom jakýsi prostředník mezi člověkem a bohy; časem se různili dobří a zlí daimoni. Každý člověk měl svého dobrého a zlého daimona.

Asklepios (*Ἀσκληπιός*), syn Apollonův, byl bůh lékařství, v němž byl vyučen moudrým kentaurem Cheironem. Jeho syny byli řeční lékaři před Trojou Machaon a Podaleirios. V jeho svatyních se nemocní oddávali spánku, čekajíce, že jim bůh snem vyjeví lék k uzdravení. Chrámy jeho byly u léčivých pramenů, na př. v Epidauru, na jižním svahu Akropole

* Mnemotechnickou pomůckou k zapamatování jsou slova: tum peccet (cc=kk)

athénské a na jiných místech (Kos, Pergamon), jež se pak stala slavenými lázněmi a léčebnými ústavami. Uzdravení zanechávali v chrámě z vděčnosti a na památku úd z kamene nebo hlíny, jež jim bůh vyhojil. Zasněžen mu byl kohout. Býval zobrazován jako statný vousatý muž v plné životní síle, s holí, kolem které se vine had.

Helios (*Ἥλιος*), syn titana Hyperiona; sestrou jeho byla Eos. Maje na hlavě věnec paprsků, vyjíždí ráno na zlatém voze se čtverošpřežím z Okeanu na nebeskou klenbu a večer se do něho na západě snaší. V noci pluje na zlaté lodi k východu, kde má skvostný palác. Děti jeho jsou Kirke a Faëthon. Na ostrově Trinakrii má stáda krav a ovcí, každého 350 kusů, kolik právě dní a noci měl starý rok. Za zabíjení tohoto dobytka byli zahubeni druhové Odysseovi (Odys. XII, 387).

Při jeho jméně se konaly přísahy, protože všechno ví (*ὄς πάνι' ἐφορᾷ καὶ πάνι' ἐπακούει*). Významným střediskem jeho kultu byl ostrov Rhodos. Tam byla obrovská jeho socha, známý kolos rhodský, který patřil k sedmi divům světa.

Selene (*Σελήνη*), sestra Heliova, bohyně měsíce, jezdí v noci po nebi s dvojspřežím. Byla směšována s Artemidou, Hekatou i Persefonou. Jejím miláčkem byl Endymion, krásný pastýř, který darem bohů podržel věčné mládí, ale i věčný spánek.

Hekate (*Ἑκάτη*) provádí své reje na rozcestích (*τριόδιτις*) za měsíčné noci, provázena jsouc dušemi zemřelých, jež nedošly klidu, a psy. Má moc sesílati zlé sny a přízraky. Stala se bohyní čarodějnou a lze ji usmířiti zařikáváním a kouzly. Byla uctívána na mnohých místech řeckého světa. Její sochy stávaly zvláště na rozcestích; bývala zobrazována trojtělá.

Eos (*Ἠώς*), sestra Heliova, bohyně ranních červánků, jež *ἠριγένεια* (ránorodá), *ῥοδοδάκτυλος* (růžoprstá), *κροκόπεπλος* (šafránorouchá). Jež manželkou Tithona, bratra Priamova, pro něhož si vyprosila na Diovi nesmrtnost, ne však věčné mládí, a matkou hvězdy jitřenky, jež navečer sluje večernice (Heosforos neboli Fosforos). Výtvarníci ji obyčejně představovali jedoucí na voze, taženém čtverošpřežím.

Iris (*Ἴρις* = duha) jež v Iliadě větronohou poselkyní bohů (*ποδὴρνεμος, ἀελλόπους* větronohá).

Atlas, z rodu Titanů, byl po porážce jejich potrestán tím, že musí držeti na svých plecích klenbu nebes. Ve výtvarném umění je představován jako vousatý stařec, nesoucí na šíji zeměkouli a přidržující ji rukama. Podle jiné báje byl Atlas hrdinou proměněným od Persea v nebetyčnou horu v sev. Africe (horstvo Atlas).

Jako jiné zjevy přírodní byly personifikovány i větry: severní studený Boreas, jižní bouřlivý Notos, západní Zefyros, přinášející Řekům deště a bouře, ale západním zemím lahodné počasí, a jihovýchodní suchý Euros. Známým obrazem jejich je relief zdobící „věž větrů“ v Athénách.

Aiolos jež z Homéra známý vládce větrů, sídlící na ostrově Aioiia u Sicílie. Harpyje, těla ptačího s divčí hlavou, jsou podle Hesioda bohyně vichru vše uchvacujícího.

Božstva vod.

Poseidon (*Ποσειδών*) je syn Kronův, bratr Diův a Hadův. Jako vládce moře a vod vůbec nese a obkličuje zemi (*γαλιόχορος* zeměnosný). V hlubinách mořských má palác, kde sídlí s chotí Amfitritou a synem Tritonem. Jako moře jež *κναροχαίτα* (tmavovlasý). Jež ochráncem plavby a poslouchají ho větrové a jejich král Aiolos. Vyjíždí se čtverošpřežím po hladině, jež provázen mořskými božstvy, a žezlem svým, trojzubem (*τρίαινα*), rozbouří vlny a otřásá zemi (*ἐννοσίγαιος, ἐνοσίχθων* zemětřas); trojzubem také moře tiší. Za sporu s Athenou o Attiku stvořil lidstvu koně (*ἔπιπιος*). Oblíbil si Aithiopy, Trojanům nepřaje a Odyssea stihá, protože mu oslepil syna Polyfema.

Byl mu zasvěcen kůň, býk a delfín, obrazy to pohyblivých vln. Obětovala se mu černá zvířata. Slaven byl každá dvě léta isthmickými hrami (atletické závody, koňské dostihy, závody lodí), při nichž odměnou byl věnec smrkový. Z jeho chrámů je nejlépe zachován v Paestu (Poseidonia) na půdě již. Itálie.

Umění ho obyčejně zobrazovalo podobného Diovi, ale zpravidla stojícího, s trojzubem a delfínem (sr. sochu jeho v Lateráně).

Okeanos jež zosobněný veletok mořský, obtékající zemi; Řekové si jej představovali jako řeku, nikoli jako moře. Podle Homéra jež původcem světa a bohů. Manželkou jeho byla Tethys. Pontos, bůh hlubiny mořské, má syna Nerea, jež měl nadání všetecké a schopnost proměňovati se v různé podoby. Z jeho 50 dcer Nereoven (*Νηρηίδες*), obyvatelek mořské hlubiny, Amfitrite jež chotí Poseidonovou a Thetis chotí Peleovou a matkou Achilleovou. Syn Amfitritin a Poseidonův jež Triton, půl člověk, půl ryba. Jeho zápas s Heraklem byl zobrazen ve štítě chrámu v Assu a ve štítě starého chrámu na athénské akropoli. Touž podobu má Glaukos, zachmuřený mořský stařec. Proteus jako Nereus má dar věštní a dovede změnit svou podobu; věštil jen tomu, kdo dovedl jej přemoci a spoutati. Nereovná se podobají nymfy, vily vod, hor a lesů. Mimo vodní *Ναϊάδες* (rusálky) sídlící zvláště u pramenů řek, byly horské *Ὀρειάδες* a lesní *Δρυάδες*. Nymfou jež i Kalypso a kouzelnice Kirke.

K mořským příšerám patří tři sestry Gorgony (*Γοργόνες*), mající místo vlasů hady a oči s kouzelnou mocí změnit v kámen vše, nač pohlédly. Gorgonu Medusu usmrtil Perseus a z její krve povstal okřídlený kůň Pegasos. Plavcům byly zhoubné Skylla, jež strhovala veslaře s lodí, a Charybdis, jež vírem je pohlcovala. Seireny (*Σειρήνες*) jsou božské bytosti mořské, jež zpěvem vábí k sobě plavce a usmrcují je. Známý jsou z dobrodružství Odysseova, jež jim šťastně unikl (Odys. XII, 154 nn.). Byly zobrazovány v podobě ptačí s hlavou divčí. Bohy řek si představovali

vali jako býky s lidskou tváří neb úplně v lidské podobě; význačné místo mezi nimi zaujímá Acheloos. Známa je zvláště socha řeky Nilu v museu vatikánském (sr. str. 153).

Božstva země.

Gaia neboli Ge (*Γαῖα, Γῆ*), manželka Uranova, jest země sama, matka všeho (*παμμήτωρ*), jež před Apollonem byla uctívána v Delfách.

Rhea (*Ρέα*), dcera Urana a Gaje, manželka Kronova, byla pokládána za matku bohů (Dia, Poseidona, Hada a j.); časem byla ztotožněna s fryžskou Kybelou a ctěna jako dárkyně zemské plodnosti.

Demeter (*Δημήτηρ*) jest bohyně plodné, vše živící země, dárkyně obilí. Dceru její Persefonu neboli Koru unesl Hades, když si na Sicilii trhala kvítí. Demeter hledajíc ji přišla do Eleusiny a naučila Triptolema, syna vladaře eleusinského, síti obilí (sr. relief eleusinský, str. 146). Tím zavedla rolnictví, základ to stálých sídel, a jím občanský řád, mravy a manželství (*θεσμοφόρος*). Dověděvši se o své dceři, s Hadem ujednala, aby Persefone třetinu roku dlela u něho jako vládkyně podsvětí, dvě třetiny u matky na zemi. Tak právě zaseté símě přes zimu je v zemi a s jarem se vrací na povrch zemský.

Sídlem jejího kultu byla Eleusis, kde o slavnosti „velkých eleusinií“ (sr. str. 113 n.) po devět dní byla slavena tajnými obřady (mysteriemi), jež se vztahovaly k nauce o nesmrtnosti duše, jak k ní vede pozorování rostlinstva, vždy umírajícího a opět k životu se vracícího. O svátcích haloi (*Ἁλωί*) a thesmoforii byla uctívána jako ochránkyně rolníků a dárkyně plodnosti. Byla zobrazována jako matrona s věncem obilním na hlavě, s košíkem obilních klasů nebo s pochodní v ruce (sr. Demeter knidskou, eleus. relief).

Dionysos (*Διώνυσος, Βάκχος, Ἴακχος*), původně asi thrácký bůh, byl podle báje syn Dia a Semely, dcery thébského krále Kadma. Po předčasné smrti své matky byl vychován nymfami a Silenem. Chotí jeho jest Ariadne, dcera krétského krále Minoa, kterou našel opuštěnou Theseem na ostrově Naxu. Jest bohem vegetace, zvláště vína, zapuzujícího starosti (*λυαῖος, ἐλευθέριος*), a vznešeného nadšení v básnictví, hudbě a věštění. Proto v jeho kultu vznikla lyrická píseň dithyrambos a dramatická poesie (drama satyrské, tragedie a komedie), jimiž byl uctíván.

Aby mezi lidem rozšířil pěstování révy a ovocného stromoví, putoval zeměmi, provázen jsa hlučným průvodem (*ὁ θίασος*) satyrů a silenů, mainad a bakchantek, opírajících se o berlu (*ὁ θύρσος*), ovinutou révou a břečtanem, a bujně se veselících při hlučné hudbě píšťal a bubínků. Podle toho slavnosti Dionysovy někdy se změnily v bujně veselí vášnivého rázu, zv. orgia (*ὄργια*), kdy lidé opojení a u vytržení (ekstasis) provozovali reje a tance vyskajíce *εδοί, ιακχε*. Kdo se vzpírali jeho kultu, byli často krutě potrestáni; tak odpykal svůj odpor Lykurgos, král thrácký, a Pentheus, vládce thébský.

Uctíván byl všude, kde se pěstovalo víno, zvláště pak v Attice. V Athénách měl dvě svatyně, starší Lenaion a mladší na jižním svahu Akropole s divadlem, řečeným Dionysovým. Ročně se v Athénách slavilo čtvero jeho velkých svátků: dionysie venkovské, lenaje, anthesterie a dionysie městské. (Viz str. 114 n.)

V umění výtvarném znázorňovali Dionysa v starší době jako voušatého starce, později jako mladíka těla až zženštilého. Jeho odznakem byl břečtanový věnec, thyrsos a panther. Dionysa jako dítě chová v náručí Praxitelův Hermes. V průvodě Dionysově byli satyrové, bujni a často nevázaní daimonové lesní a horští; jsou podoby lidské s tváří výrazu zvířecího, s nohama a ohonem kozím. Umělci výtvarní však časem zušlechtili jejich vzhled, jak ukazuje Satyr od Praxitela (sr. str. 148).

Silenos, syn Panův, byl vychovatel a stálý průvodce Dionysův; vynikal moudrostí a měl schopnost věšteckou.

Pan (*Πᾶν*), syn Hermův, národní bůh arkadský, podoby půl kozlí, půl lidské, jest ochránce pastýřů. Vynalezl šalmaj (syngin) a miluje tanec. V lesní samotě leká pocestné „panickým strachem“. V Athénách měl svatyni pod Akropolí, zřízenou z vděčnosti za pomoc v bitvě marathonské, kde, jak se věřilo, šířil úděs v řadách Peršanů. V umění výtvarném byl později zvířecí prvek úplně potlačen.

Priapos, syn Dionysův, jest ochránce stád ovcí a koz, zahrad a vinic, kdež stávaly jeho sošky. Jako dárcce úrody a plodnosti byl ctěn zvláště od venkovanů.

Kentaurové (*Κένταυροι*) jsou lesní daimoni, často průvodci Dionysovi, mající podobu koně, u něhož místo hlavy je lidský trup s rukama a hlavou lidskou. Mimo moudrého Cheirona, učitele Achilleova, jsou povahy divoké. Známí jsou bojem s Lapithy, jimž při svatbě Peirithoově chtěli unést ženy. Herakles zabil kentaura Nessa, když se pokusil mu unést manželku Deianeiru.

Mainady (*Μαινάδες*), průvodkyně Dionysovy, patří k nymfám. Mainadami byly zvány i ženy oddané kultu Dionysovu, jež uctívaly vzrušenými tanci za zvuků hlučné hudby. Umění je zobrazovalo s révoým nebo břečtanovým listem ve vlasech a s thyrssem v ruce.

Božstva podsvětí.

Hades (*Αἴδης, Αἰδής*, atticky *Αΐδης*), bratr Diův a Poseidonův, jest vládcem podsvětí, Diem podzemním (*Ζεὺς καταχθόνιος*), jenž všechny k sobě přijme (*παγκοίνης, ἀδάμαστος* nezdočný, *ἀμείλιχος* neúprosný, *σινυερός* hrozný); proto jest *θεῶν ἐχθιστος ἀπάντων*. Ale zbožný se ho nebojí a nechťeje jeho jména vysloviti, zve ho eufemisticky *εὐβουλεύς* (blahovolným). Manželka jeho Persefone jest vládkyně stínů žen. Její kult byl pěstován zvláště v Lokrách.

Temné lůno země pohlcuje sice všeliký život, ale jest též původcem

a v megaru krb neb ohniště (*εσχάρα, εστία*) sloužilo i za oltář. V palácích vládařů byl krb místem státního kultu. Hradby z doby mykénské nemají s top po svatyních ani po sochách. Také Ilias a Odysseia se ještě málo zmiňují o chrámech a sochách, uvádějíce jen chrám Athenin se sochou a Apollonův na hradě Priamově. Teprve počátkem I. tisíciletí př. Kr. jsou zřizovány vlastní budovy chrámové.

Kněžstvo.

Oběti a modlitby v rodině vykonával otec, v obci a státě panovník neb úředník. Zvláštního organisovaného stavu kněžského Řekové neměli; nebylo prostředníků mezi lidem a bohy. Řečtí kněží (*ιερείς*) a kněžky (*ιέρειαι*) byli jen strážci chrámů a dozorcí nad zvyky a obřady kultu a pomocníky obětujících, nebo sami konali za ně obětní obřady a modlitby. Jejich funkce byly především liturgické a ceremoniální. Jejich úkolem nebylo učiti náboženským povinnostem nebo kázati, zpovidati, udělovati svátosti a pohřbívatí. Bývali buď voleni nebo určení losem, nebo si svou důstojnost zakoupili, nebo ji dědili. Tak na př. hlavní knězka Athenina a hlavní kněz Erechtheův v Athénách byli z rodu Eteobutadai. Příjmy měli z chrámových pokladen, z obětních zvířat a z odměn za vykonávání obětí. Při oběti nosili dlouhá, obyčejně bílá roucha a hlavu si zdobili věnci s bílými stuhami. K ruce měli sluhy, hlasatele, zpěváky a pištee. Kněží měli v divadle čestná přední sedadla (*προεδρία*); v Athénách nejčestnější místo měl kněz Dionysův, z knězek zvláštní úctě se těšily na př. kněžky Heřiny v Argu.

Vedle kněze míval velký chrám jakýsi výbor chrámový, volený z občanů (*ιεροποιοί*), jenž se staral o obětní zvířata, o pořádek chrámových slavností, o majetek a o právo chrámů. Byly zakládány též náboženské spolky či *θίασοι*, zvláště pro kult cizích bohů.

Věštění.

Věštcí (*οἱ μάντιες*) vysvětlovali lidem vůli boží a budoucnost z určitých znamení. Znamení byla buď přímá, jako *κληθόμενες* (nahodilé zvuky), *φήμαι* (slova), zjevy přírodní (*τὰ τέρατα*), jako hrom, blesk, zemětřesení, duha, zatmění slunce a měsíce, buď nepřímá, jež pomáhal vysvětliti věstec. Sny vykládal *ὄνειροπόλος*, let ptáků věstních ptakopravec (*οἰωνοπόλος*). Poněvadž u Řeků ptakopravec, čekající na věstného ptáka, hleděl k severu, byl *δεξιὸς ὄρνις* (od pravé strany), t. j. od východu letící, blahověstným; kdežto *ἐπ' ἀριστερὰ πετόμενος* (po levici letící) přinášel neštěstí.

Věštění podle obětních zvířat slulo *ιεροσκοπία*. Na obětních zvířatech pozorovali jejich chování před zabitím, srdce, plíce, játra a slezinu; při oběti pak i oheň a kouř. Před bitvou zkoumal vojevůdce budoucnost z obětí (*σφάγιον*), již opakoval, až mu věstila příznivě (*καλλιχεῖν*).

Podle řecké víry projevovali bohové svou vůli jistými znameními, zvláště však tak činili na určitých místech, ve věštírnách (*τὰ μαντεῖα, τὰ χρησθηρία*). Tam se dotazovali o radu jednotlivci i celé obce, šlo-li o nějaký podnik, jehož výsledek byl nejistý, nebo byla-li obec stížena nějakou pohromou (nemocí, válkou, neúrodou); na př. Kroisos před válkou s Kyrem, Athéňané za války s Peršany, Xenofon před účastí ve výpravě s Kyrem ml. a j. Před dosažením věštby bylo třeba splniti určité předpisy, na př. vykonati oběť, postiti se atd. Způsob věštění byl na různých místech různý. V Dodoně v Epeiru, v prastaré věštírně Diově, kněží (*Σελλοί*) věstili z šelestu dubů a podle bublání posvátného potoka. Prosebníci psali tu své otázky na olovené deštičky (našlo se jich mnoho). Z jiných věštíren Diových proslula jmenovitě v oase Dia Ammonia v Egyptě, již vyhledal také Alexandros Veliký. V Delfách, jejichž věštírna hrála nejdůležitější úlohu v Řecku, dávala věstbu Gaia, později Themis, pak Apollon ústy kněží (*προφῆται*). V nepřístupné části chrámu (*ἄδυτον*) vystupovaly jakoby ze země omamující páry. Nad nimi na třínožku usedla knězka *Πυθία* a v omámení pronášela nesouvislá slova, jež pak kněží prosebníkům sestavovali obyčejně do verše; smysl věštby býval nejasný nebo dvojnásobný (sr. na př. *Κροῖσος Ἄλυν διαβάς μεγάλην ἀρχὴν καταλύσει*). Poněvadž dnů k věštění určených bylo v roce málo, a těch, kdož přišli si dát věstiti, bylo mnoho, určovalo se jejich pořadí losem. Napřed přišli ti, kterým věštírna pro nějaké zásluhy udělila právo t. ř. *προμακτεῖα*. Mimo delfskou nejslavnější byla Apollonova věštírna v Didymě u Miletu. V Epidauru ve svatyni Asklepiově hledali nemocní uzdravení; ulehnuvše v chrámu (inkubace) ve snu bohem seslané dostávali rady a často byli snad i vyléčení.

Náboženské spolky.

K vykonávání obětí, náboženských slavností a her při některé ústřední svatyni sdružovaly se obce okolní v chrámový spolek či amfiktyonii. Obyvatelé těch obcí (*οἱ ἀμφικτύονες*) pečovali o udržování chrámu i jeho majetku a pokladů. Shromažďující se tam jako na pout, udržovali mezi sebou jistou jednotnost náboženskou i národní, sjednocovali se ve zvycích, mravech i zákonech, utvrzovali je smlouvami a spory mezi sebou srovnávali smírně. Po dobu slavnostního shromáždění byl udržován mezi všemi členy spolku svatý mír (*ἐκεχειρία*). Zaváděním jakéhosi mezinárodního práva nabývaly amfiktyonie i politického významu. Společná náboženská střediska Olympia, Delfy, Delos, Isthmos stala se tak místy národního sjednocování.

Z amfiktyonií jsou známy argejská, sjednocující státy dorské, na ostrově Kalaurii, korinthská kolem chrámu Poseidonova a dobře známá delfsko-athénská u chrámu Apollonova na Delu, kam Athéňané posílali každoročně poselstvo (*θεωρία*) na zvláštní poutní lodi.

Nejslavnější byl spolek 12 kmenů (Thessalové, Bojotové, Ionové, Do-

rové, Lokrové atd.) kolem chrámu Demetřina v Anthele u Thermopyl, amfiktyonie pylská, s níž se časem spojila mladší amfiktyonie delfská s chrámem Apollonovým. Úkolem této amfiktyonie pylsko-delfské bylo chránit pozemků, patřících delfskému Apollonovi, a stíhati „svatou“ válkou toho, kdo by si je přivlastňoval neprávem; v případě války mezi sebou byli vázáni přísahou, že nebudou bořit dobytého města a kaziti pitné vody. Válka mohla být vypověděna teprve po předcházejícím rozhodnutí ostatních amfiktyonů. Spolek razil i své stříbrné mince a přispěl tak k rozvoji hospodářskému. Slavnostní shromáždění, řeč. *Πυλαία*, konalo se na jaře a na podzim střídavě v Thermopylách a v Delfách. Delegáti obcí nazývali se pylagoroi a tito hájili zájmů obce před shromážděním. Správu amfiktyonie měla rada, v níž každý kmen měl po dvou stálých zástupcích, volených na rok, t. ř. hieromnemes, t. j. obstaravatelé posvátných úkonů, kteří měli za úkol spravovat majetek svatyně a organizaci her pythijských; z pylagorů si přibírali rádce a pomocníky. R. 346 byly odňaty Fokům jejich dva hlasy a byly dány Filippovi makedonskému, který tím nabyl práva účastnit se rozhodování v sporech řeckých států.

Oběti .

Bohy uctívali modlitbou spojenou se sliby (*εὐχαι*), obětmi a dary (*ἀνάθημα*), svátky se slavnostními závody a hrami a tajnými obřady (mysteriemi). Darem přinášeli bohům podíl z válečné kořisti, svou vítěznou zbraň, třínožky, roucha, sochy, vázy, votivní tabulky za zachránění neb uzdravení a plasticke napodobení uzdravených údů. Podstatnou součástí náboženské úcty byly oběti, které byly nekrvavé a krvavé.

Oběti nekrvavou byly věnce obilní nebo květinové, ovoce, polní plody, koláče, med, pálení kadidla a vonných rostlin, úlitba vína (*σπονδαί, λοιβαί*), mléka, oleje, medu, zvláště na počátku i na konci jídla a hostiny a na počest zemřelých.

Oběti krvavou byl dobytek hovězí (Atheně, Poseidonovi), skopový, vepřový (Demetře), koně (bohům řek), kohout (Asklepiovi), holubi (Afrodité), pes a j. Zvířata barvy světlé se obětovala bohům nebeským, barvy tmavé božstvům chthonickým. Hekatomba (*εκατόμβη*), původně oběť 100 kusů dobytka, později oběť velkého počtu zvířat, byla spojená s pohoštěním občanstva. Chudí obětovali často jen zvířátka uhnětená z těsta. hlíny, vosku, nebo vyrobená ze dřeva. V nejstarších dobách byly i lidské oběti; tak na př. Achilleus zabil a obětoval zajatce trojské ke cti Patroklově a Agamemnon Ifigenii.

Před bohoslužbou obětující, oděni v bílý šat, umyli si ruce, hlavu ozdobili věncem a stužkami; též obětní zvíře bylo ověněno a vedeno pak k oltáři. Přítomný lid byl pro očistu (*καθαρότης*) pokropen vodou a k tiché slavnosti vyzván slovy *εὐφημείτε*. Obětnímu zvířeti posypali hlavu a šíji tlučí (rozemletým ječmenem, *ὀλοχύται*), ustříhli srst z jeho hlavy a

vhodili do ohně. Pak zvíře zabili, jeho krvi pokropili oltář, který býval zdoben květy nebo ověněn, nebo ji při oběti bohům podzemním vylili na zemi. Potom byly zkoumány vnitřnosti za účelem poznání vůle bohů. Bohům dali podle Homéra z obětního zvířete na oltáři spáliti kousky masa kýtý (*μηρία*) obložené tukem (*κνίσση*), k čemuž přiložili kousky masa (*ἑμοθετεῖν*). Tuto hořící oběť pokropili vínem smíšeným s vodou a na oheň házeli vonné látky (kadidlo). Při tom se konaly modlitby, zpěvy, někdy i sborové tance, doprovázené hudbou pištěů. Modlíci se stáli a obraceli se k východu a dlaně vztahovali vzhůru při modlitbě k bohům nebeským, při vzývání bohů podzemních klonili dlaně k zemi. Nebylo zvykem při modlitbě klečeti.

Z obětního zvířete hned si upekli játra, srdce, plíce a slezinu, t. ř. *σπλάγγνα*, a snědli je. Část masa dali knězi a z ostatního si připravili o velkých svátcích hostinu, které se účastnila celá obec. Zpravidla po každé oběti byla hostina. Jen podzemním bohům se spálila celá oběť, t. ř. holokauston.

Kalendář.

Základem řeckého kalendáře byl měsíc lunární, kterému bylo dávano střídavě trvání 29 a 30 dní (ve skutečnosti trvá 29 dní, 12 hodin a 44 minut). 12 lunárních měsíců činilo 1 měsíční rok (= 365 d., 5 h., 55 m., 12 vt. podle Hiparcha) asi o 11 dní. Aby se tento rozdíl vyrovnal na sluneční rok, byl vkládán po jistém počtu let (po 3., 5. a 8. roce) 13. měsíc (*μὴν ἐμβόλιμος*) o 30 dnech, zv. *Ποσειδεῶν δεύτερος*, takže přestupný rok měl 384 dní.

Ve všech státech řeckých nezačínal rok ani měsíce stejně; každý stát měl i svůj kalendář slavností a svátků. Athénský rok se počínal uprostřed léta prvním novým měsícem po letním slunovratu, v druhé polovici června nebo v první polovici července.

Názvy měsíců a některých svátků byly tyto: 1. *Ἑκατομβαιῶν* (druhá polovina července a první polovice srpna) měl svátky synoikie na památku politického sjednocení attických obcí Theseem a panathénaje, 2. *Μεταγεναιῶν* (srpen/září), 3. *Βοηδρομιῶν* (září/říjen), s památnými dny vítězství marathonského a s velkými eleusiniemi, 4. *Πυανεσιῶν* (říjen/listopad) s thesmoforiemi a apaturiemi, 5. *Μαιμακτηριῶν* (listopad/prosinec), 6. *Ποσειδεῶν* (prosinec/leden) s venkovskými dionysii, 7. *Γαμηλιῶν* (leden/únor) s lenajemi, 8. *Ἀνθεστηριῶν* (únor/březen) s anthesieremi a malými eleusiniemi, 9. *Ἐλαφηβολιῶν* (březen/duben) s velkými dionysii, 10. *Μουνιχιῶν* (duben/květen) s oslavou památky na vítězství salaminské, 11. *Θαργηλιῶν* (květen/červen) s thargeliemi a 12. *Σκιροφοριῶν* (červen/červenec) se skiroforiemi.

Měsíc byl rozdělen na tři dekady. První dekada, kdy měsíce přibývá, slula *μὴν ἰστάμενος*; druhá, kdy je v úplňku, *μὴν μεσῶν*; třetí, kdy ho ubývá, *μὴν φθίνων*.

Podle toho:

1.	den	měsíce	slul	<i>νομηνία</i>	=	nový	měsíc	
2.—10.	„	„	„	<i>δευτέρα</i> až <i>δεκάτη</i>	} <i>Σόλων</i>	<i>ισταμένου</i>	neb	<i>ἀρχομένου</i>
11.—19.	„	„	„	<i>πρώτη</i> až <i>ἐνάτη</i>		} <i>Σόλων</i>	<i>μεσοῦντος</i>	neb
20.	„	„	„	<i>εἰκάς</i>	} <i>Σόλων</i>		<i>φθίνοντος</i> ,	<i>λήγοντος</i>
21.—29.	„	„	„	<i>δεκάτη</i> až <i>δευτέρα</i>		} <i>Σόλων</i>	<i>ἀπιόντος</i>	
(21.—28.)								
30.	„	„	„	<i>ἐνν</i> (starý)		<i>καὶ νέα</i> (<i>σελήνη</i>)	neb	<i>τριακάς</i> .

Den občanský se počítal od západu slunce jednoho dne do západu druhého dne, nikoliv od půlnoci do půlnoci; v době hellenistické se počítal den od východu slunce. Dělení na hodiny bylo umožněno teprve vynálezem gnomonu či slunečních hodin od Anaximandra kolem r. 520 př. Kr.; mimoto se užívalo vodních hodin, z nichž pro měření krátkých úseků časových (na př. při soudním jednání) se užívalo klepsydry. Hodina byla přibližně $\frac{1}{12}$ dne, takže její délka byla v různých dobách ročních různá.

Rok se udával v Athénách podle archonta eponyma (na př. *ἐπὶ Ἐνκλείδου ἀρχοντος*...), ve Spartě podle krále nebo jednoho z eforů, v Argu podle kněžky bohyně Hery a od doby hellenistické obecně podle olympiád.

Olympiada (*Ὀλυμπιάς*) bylo období čtyř let, které uplynulo mezi jednotlivými hrami olympijskými. V olympijských závodech se pravidelně zapisovala jména vítězů od r. 776 před Kr. Tento rok značí první rok všeřecké éry. V každé olympiadě se rozeznává 1., 2., 3. a 4. rok. Jest tedy 1. rok I. olympiady rok 776; 2. rok I. ol. = 775 atd., 1. rok II. ol. = 772; 3. rok XLIV. ol. = 776 — $(43 \times 4 + 3) = 601$ př. Kr. Při tom však je třeba přihlížeti k době roční, poněvadž začátek roku řeckého se nekryl s počátkem našeho. Na př. datum bitvy marathonské, svedené v 3. roce 72. ol. na podzim, vypočteme takto: $776 - [(71 \times 4) + 2] = 490$ př. Kr. Jde-li o datum po Kr., odečte se naopak od obdrženého čísla 776 neb 775.

Svátky.

Jako jednotlivé obce řecké uctívaly pravidelnými svátky své bohy a památku svých historických událostí (Athéňané na př. slavili panathénaje, eleusinie, dionysie, synoikie na památku politického sjednocení Attiky za Thesea, oslavovali bitvu marathonskou a salaminskou), tak i celý národ hellenský zvykl si slaviti na jistých místech v určité době společně, panhellenské národní svátky, o nichž božstvo uctívali průvodem, obětmi a závody čili hrami (*ἀγῶνες*). Po dobu takových velkých národních svátků byl všeobecný mír (*ἐκεχειρία*).

Bylo čtvero hlavních národních svátků hellenských: olympijské na oslavu Diovu v Olympii v Elidě, ze všech nejslavnější; pythijské na oslavu Apollonovu v Delfách; pak isthmické v Korinthu na oslavu Poseidonovu a nemejské u Nemeje v Argolidě na oslavu Diovu.

Hry olympijské.

Hry olympijské (*Ὀλυμπιάδες*) slavily se od r. 776 pravidelně vždy po čtyřech letech druhý nebo třetí měsíc po letním slunovratu, t. j. v srpnu nebo v září, v Olympii v Elidě v posvátném okrese Diově, zv. *ἄλις* (viz popis Olympie str. 21 n.). Udržely se po 12 století až do r. 393 po Kr., kdy byly zrušeny císařem Theodosiem.

Když se blížila doba her, rozešli se poslové elidští po městech řeckého světa, zváti k slavnosti a ohlásiti všeobecný (svatý) mír po dobu potřebnou na cestu do Olympie a zpět. Přípravu i provedení her řídil sbor pořadatelů a soudců (*Ἑλληνοδίκαι*). Bylo jich 9, 10 neb 12 a byli jmenováni 10 měsíců před slavnostmi, které organizovali i řídili; byli též soudci výkonů při závodech a rozdělovali odměny vítězům. Jejich úkolem bylo zjistiti, že přihlášení závodníci jsou svobodní Řekové, mravně zachovalí, a že se aspoň deset měsíců cvičili. Závodníci se sešli 60 dní před hrami, aby v gymnasiu olympijském a palaistře konali poslední cvičení. Přicházela poselství (*θεωρία*) řeckých měst a se všech stran se scházeli tisícové Hellenů.

V době největšího rozkvětu trvaly slavnosti a hry sedm dní, z nichž první a poslední den byly věnovány obětem. Před zahájením vykonali závodníci přísahu u oltáře Dia Horkia, že se nedopustí podvodu, a hellanodikové, že budou spravedlivě a nestranně soudcovat.

1. dne byl slavnostní průvod do chrámového okrese a vykonána velká oběť Diovi; 2. dne byly ve stadiu závody v běhu; 3. dne byl pětiboj (*πένταθλον*), t. j. závod v běhu, skoku, zápasení (křížkování), vrh oštěpem a diskem. 4. dne byl zápas pěstní, křížkování a *πανκράτιον* (zápolení spojené pěstním bojem); 5. dne byl běh; 6. dne byly nejskvělejší závody, závody jízdní (hippické) v hippodromu. Ke konci byl běh vojínů v plné zbroji, později jen se štítem. 7. dne dali hellanodikové slavnostně vyhlásiti jména vítězů, ověnčili je věncem olivovým nebo palmovou ratolestí a po děkovné oběti pohostila je elidská rada v prytaieiu.

Vítězové, olympionikové (*Ὀλυμπιονίκαι*), měli právo dáti si postavit v altidě nebo jinde své sochy a domů se vraceli v triumfu. Vítězství v olympijských hrách bylo nejvyšší poctou, jaké mohl dosáhnouti řecký atlet. Rodiště nejednou odměnilo svého vítěze peněžitou odměnou a poskytl mu privilegium, býti živen na obecní útraty. Básníci, jako Pindar, opěvovali je oslavnými básněmi.

Zápasy gymnickými a hippickými nebyly slavnosti olympijské vyčerpány. Poněvadž se v Olympii shromažďovala celá Hellas, přišlo tam

i mnoho řemeslníků, obchodníků a umělců jako na trh a výstavu; básníci a dějepisci tam předčítali svá díla, řečníci, sofisté a filosofové měli přednášky. Pořádány tu byly i závody trubačů a hlasatelů. Často se tu též uzavíraly a ohlašovaly smlouvy mezi obcemi.

Hry pythijské.

Pythijské hry (*Πύθια*) byly konány každého čtvrtého roku počátkem září na počest Apollonu při jeho svatyni v Delfách; náležely vedle olympijských k nejvýznamnějším v Řecku. Podle místní tradice zařídil je sám Apollon na památku svého vítězství nad drakem Pythonem. Původní soutěž hudební časem byla rozmnožena o jiná čísla a organizaci závodů měli na starosti amfiktyonové. Reorganizovaná pythiada byla po prvé slavena r. 582 př. Kr.

Na rozdíl od ostatních her bylo v Delfách hlavním programem soutěže závodění ve hře na píšťalu (aulos), ve zpěvu s průvodem píšťaly, na kytaru, závody básníků a dramatiků. K nim časem přistoupily závody v běhu, pankration a koňské závody vozové.

Podobně jako v Olympii zahájeny byly oběťmi a slavnostním průvodem, jehož se účastnily oficiální delegace řeckých států. Odměnou vítězů byla palma a vavřínový věnec, časem i peněžité dary. Pythionik měl právo postavit si v Delfách sochu a mnozí vítězové byli oslavováni básníky.

Hry isthmické.

Vedle olympijských nejslavnější byly hry isthmické (*Ισθμια*), založené podle tradice Sisyfem nebo Poseidonem na počest Melikerta, ctěného v Korinthu, podle jiných Theseem. Slaveny byly po dvou letech každého druhého a čtvrtého roku olympiady na jaře na úžině korinthské. První isthmiada byla r. 502 př. Kr. Péči o vypravení měl Korinth a po jeho zboření r. 146 město Sikyon. R. 196 př. Kr. na isthmických hrách prohlásil Flamininus svobodu Řecka. Konaly se v stadiu, nedaleko něhož byla svatyně Poseidonova a Melikertova (Palaimonova). Bylo tam i divadlo a hippodrom.

Hlavními body programu byly atletické výkony (pankration, pentathlon, běhy a j.), závody koňské a jízdní; konaly se snad i závody lodní a soutěže dramatické a hudební. Odměnou vítěze byl věnec z mířiku (prý suchého), později smrkový.

Hry nemejské.

Jinou panhellenickou slavností byly hry nemejské (*Νέμεια*), konané pravidelně od r. 573 každého druhého roku v měsíci červenci. Založeny byly podle tradice Adrastem nebo Heraklem na počest Diovu.

Nemea leží asi 20 km na sever od Argu a zachovala zbytky chrámu Diova (dorský peripteros, 6 × 13 sloupů) ze 4. nebo 3. stol. př. Kr.; měla

stadion, hippodrom a divadlo. Organizaci závodů měly Kleonai a od 5. stol. město Argos. Program byl podobný olympijskému. Po slavnostních obětech na počest Diovu byly závody gymnické a hippické, časem i dramatické a hudební. Odměnou byl věnec z čerstvého mířiku.

Svátky panathénajské.

Velké panathénaje (*τὰ μεγάλα Παναθήναια*), největší svátek Athenin, slaveny byly v Athénách třetího roku každé olympiady po šest až devět dní v měsíci hekatombaionu (červenec/srpen). Oslava se skládala z náboženských obřadů a závodů tělocvičných a musických.

Předvečer počaly slavnosti během pochodňovým (*λαμπαδηδρομία*). Druhého dne byly v odeiu Perikleově agony musické, hudební a zpěvní. K nim bylo připojeno od dob Peisistratových nebo Solonových přednášení básní Homérových rhapsody. Další dni byly věnovány agonům gymnickým a hippickým, které se konaly nedaleko Peiraieu, od IV. stol. v stadiu panathénajském, zřízeném od Lykurga. K tomu patřil i válečný tanec efebů *πυρρίχη*, zápas fyl o to, která má nejvíce krásných a nejstatečnějších mužů (*εὐανδρία*), a závod trier v Peiraieu. Odměnou v agonech byl zlatý věnec nebo trojnožka neb amfory (t. ř. panathénajské) s olejem z posvátných oliv.

Vrcholem slavnosti byl velký průvod (*πομπή*), ve kterém bylo nesené na Akropolis do Erechtheia nové roucho (*πέπλος*) Atheně Poliadě. Roucho toto utkali paní a dívky athénské a vyzdobily vyšitými obrazy ze zápasu Dia s Giganty, v němž měla účast i Athena. V průvodu se vezlo napjaté jako plachta na lodi, pohybující se na kolečkách. V průvodu šli kněží, úředníci, důstojníci, delegace cizích států a athénské osady, starci s olivovými ratolestmi, muži a efebové ve válečné zbroji, paní a dívky, jízda, vítězové v agonech, ostatní občané a metoikové. Seřadili se u brány dipylské a kráčeli vnitřním Kerameikem hlavní ulicí (*ὁρόμος*) na agoru, po severním úpatí Akropole, ulicí trojnožek ke chrámu a k divadlu Dionysovu, odkudž se ubírali k propylajím a vystoupili na Akropolis. Na hradě oděli starobyrou sochu Atheninu (xoanon) peplem a vykonali oběť žertev, po níž byl veškeren lid pohoštěn.

Feidias zobrazil tento průvod plasticky na vlysu cely parthenonské (sr. str. 145).

Vedle těchto velkých panathénajů slavily se každoročně panathénaje méně okázalé.

Svátek velkých eleusinií.

Velké eleusinie (*Ἐλευσίνια*) slavili Athénané po žních koncem srpna ke cti Demetry, Persefony a Dionysa (Bakcha) po devět dní.

Věřící se k nim připravovali očistou u moře, posty a oběťmi. Středem svátků bylo velké procesí z Athén po „svaté cestě“ do Eleusiny, kde se

podle báje Demeter opět shledala se svou dcerou Persefonou, když byla unesena Plutonem; nesli tam sochu Bakcha za slavnostního zpěvu. K středisku slavnosti do chrámu Demetřina přišlo se po západu slunce. Tam se konaly noční slavnosti (*παννυχίδες*), které záležely v tajemných obřadech, k nimž měli přístup jen zasvěcenci, a zachovávan byl půst.

Zasvěcenci byli nižší, *οἱ μύσται* (mlčící), a úplně zasvěcení *ἐπόπται* (nazírající). Všem bylo mlčeti o tom, co v chrámě (*τελεστήριον*) viděli a slyšeli. Mysterie, jak se zdá, záležely ve výkladu tajné nauky (*λεγόμενα*) a v předvádění posvátných výjevů (*δρώμενα*). Před shromážděnými se asi dramaticky představoval osud oslavovaných božstev (historie únosu Persefony a shledání s Demetrou, drama o sňatku Dia s Demetrou, smrt Dionysova a jeho vzkříšení). Byly to snad jakési náboženské pantomimy, doprovázené zpěvy a hudbou, jejichž cílem bylo utvrzovati víru v nesmrtnost duše naději na blažený život po smrti.

Svátky Dionysovy.

Na počest Dionysa, boha vegetace a zvláště vína, byly konány slavnosti po celém řeckém světě, ale nikde tak skvělé jako v Attice, kde se slavily čtyřery svátky:

a) *Διονύσια τὰ κατ' ἀγρούς* čili *τὰ μικρά* byla slavena na venkově koncem prosince, více nebo méně okázale podle zámožnosti demu. Tyto „hody“ vyplnily veselé průvody (*κῶμοι*) se zpěvem, tancem a vtipným škádlením. Kde měli divadlo, provozovaly se od V. stol. starší tragédie a komedie; v Peiraieu však byly často dávány i premiéry dramatických kusů.

b) *Λήναια* (*ληνός* = lis) konána byla v lednu u svatyně Dionysovy, zvané Lenaion. Mimo jiné zábavy hrály se od r. 442 nové komedie a od r. 433 i tragédie. O uspořádání této slavnosti a her se staral archon král.

c) *Ἀνθεστήρια* byla jarní slavnost v únoru, kdy okoušeli vykvašeného vína.

d) *Διονύσια τὰ ἐν ἄστει* neboli *τὰ μεγάλα* byla vedle panathénají největší slavnost athénská, k níž se sjížděli účastníci se všech stran řeckého světa. Pořádal ji archon eponymus v posvátném okrese Dionysově, na jihových. svahu Akropole; trvala od 10. do 15. elafeboliona.

Prvního dne se konal skvělý průvod, kterého se účastnilo celé město s úřady, v čele s archontem eponymem, pořadatelem průvodu, i cizinci. V něm byla nesena nebo vezena starobylá socha Dionysova. Průvod vyšel snad ze svatyně Dionysovy u Akademie, prošel celým městem a sochu boha postavili pak v orchestře divadla neb v chrámě Dionysově u divadla.

Druhého dne byly lyrické závody chlapeckých a mužských sborů jednotlivých fyl v divadle a později v Perikleově odeiu; zpěvem a tancem oslavovaly Dionysa. Vítězem byla fyly, která dostala jako čestnou cenu trojnožku (*τρίπους*); tu dal choregos fyly veřejně vystaviti na podstavci.

V Athénách ve IV. stol. jedna ulice k divadlu byla jimi vroubena a zvala se *ὁδὸς τριπόδων*. Z jejich podstavců zasluhuje zmínky tak řečený pomník Lysikratův, mající podobu rotundy.

Vrcholu dostoupila slavnost ve dnech následujících, kdy se provozovaly nové divadelní hry. 12. elafeboliona se hrály komedie, od 13. do 15. elafeboliona byly předváděny tragédie.

Divadelní hry.

Jako jiná božstva byla o svátcích mimo oběti uctívána zpěvy, mimickými tanci a mysteriemi (na př. Demeter mysteriemi eleusinskými), tak v kultu Dionysově stalo se zvykem o jeho svátcích připomínati si písněmi jeho osud a mimicky předváděti výjevy z jeho života. Z náboženských obřadů o Dionysových svátcích časem se vytvořila sborová píseň lyrická dithyrambos (*διθύραμβος*) a nové druhy poesie řecké: drama satyrské, tragédie a komedie.

Podle Aristotela se vyvinula řecká tragédie z dithyrambu, sborové to písně zpívané s průvodem pískaly na počest boha Dionysa. Umělecky jej vypěstoval zvláště lesbický básník Arion (koncem VII. stol. př. Kr.). Ve stol. V. a IV. trval dithyramb vedle dramatu, ale poněkud změněn pod jeho vlivem. Na rozdíl od tragédie měla v něm převahu hudba a tanec nad slovem básnickým.

K změně dithyrambu, který měl též prvky epické, v dramatickou hru byl učiněn krok tím, že náčelník sboru vyprávěl v přestávkách mezi písněmi nějakou epizodu ze života Dionysova. Když pak r. 534 př. Kr. *Thespis* postavil proti sboru samostatného herce (*ὑποκριτής*), vyvinul se dialog, základ to dramatu (*δράμα*).

O nejstarších tragediích, jejichž látka byla čerpána vesměs z mythu, původně o Dionysovi, pak i o jiných postavách bohů a heroů, není nic známo. Pokusy, uvést do hry námět ze současné doby, se nedařily. Představiteli tohoto vývoje jsou *Pratinas*, *Choirilos*, jenž zavedl masky pro herce, a *Frynichos*, který zavedl úlohy ženské. Dobu rozkvětu značí stol. V. př. Kr., kdy žili nejslavnější básníci dramatictí *Aischylos*, *Sofokles* a *Euripides*.

Pro vnitřní vývoj tragédie jsou důležitá tato fakta: Aischylos zavedl druhého herce (*δευτεραγωνιστής*), čímž se dostal do hry dramatický dialog, a omezil zpěvy sborové, které předtím byly hlavní součástí tragédie. Skládal kusy látkově souvislé, tvořící celek o čtyřech hrách čili tetralogie, t. j. tři tragédie a jedno drama satyrské. Sofokles rozmnožil počet herců o třetího (*τριταγωνιστής*); tento počet nebyl nikdy překročen. Omezením sborových zpěvů dosáhl větší dramatickosti. Jeho tetralogie se skládaly z dramatu s dějem zcela samostatným. V Euripidových kusech přestávají býti sborové písně v souvislosti s dramatickým dějem. K rozřešení zápletek hry objevuje se u něho *θεὸς ἀπὸ μηχανῆς*, t. j. spor se rozhodne zásahem nějaké vyšší nebo božské moci.

Drama satyrské, jež bylo hráno jako zakončení tří dramát (trilogie), mělo ráz žertovný; mísily se v něm prvky heroické báje s burleskními rysy. Důležitými jeho složkami byly hudba a tanec. Má jméno od sboru satyrů, kteří v něm vystupovali.

Počátky komedie nejsou dobře známy. Čest vytvoření tohoto druhu poesie si osvojovali Dorové, u nichž zvláště na Sicilii a v již. Itálii byly běžné produkce a zvyky, mající podobnost s komedií. Literárně je dochována jen vyvinutá komedie athénská. V jejím vývoji je možno rozeznávat zhruba dvě období: Starší (do konce V. stol.), jež představuje *Aristofanes*; stará komedie tepala nezdravé zjevy života veřejného (v politice, literatuře, filosofii). Mladší období či novou komedii reprezentuje *Menandros*, jež zsměšňoval zvrácenosti denního života v typických jeho představitelích. Tato komedie měla vliv na vznik a vývoj komedie u Římanů. Do programu dionysií byla zařaděna r. 486, do lenají r. 422 př. Kr.

Provozování divadelních her.

Provozování divadelních her, či *διδασκαλία*, patřilo ke kultu náboženskému a bylo povinností státní. Celou slavnost velkých dionysií, kdy se hrály novinky tragedií, obstarával archon eponymos, a lenaje, kdy se hrály hlavně nové komedie, archon král. Cyklus představení se konal ve formě soutěže (*ἀγών*) básníků o cenu. První den divadelních závodů soutěžilo pět básníků komedie, každý jedním kusem; koncem války peloponneské hrály se jen tři komedie. Další tři dny byly vyhrazeny třem básníkům tragedií. Každý z nich závodil třemi tragediemi či trilogií a jedním dramatem satyrským — celkem čtyřmi kusy (tetralogií).

Který básník se chtěl účastniti dramatických závodů, t. j. chtěl hráti své drama, předložil je archontovi s žádostí o chor (*χορὸν αἰτεῖν*) podle prvotního zvyku a rázu tragedie, kdy sbor byl ve hře vším. Archon si vybral básníka, jehož dramata uznal za vhodná, určil mu ze zámožných občanů chorega (*χορηγός*), jež by svým nákladem dal sbor vycvičiti, vystrojiti a stravovati po dobu zkoušek (sr. str. 58); sám opatřil prvního herce (*πρωταγωνιστής*) a pro posouzení hry jmenoval sbor soudců. Nastudování a provedení hry (*διδάσκειν*) a inscenaci měl na starosti básník. Přidělování herců a choregů dělo se losem, ale asi v polovici IV. stol. stalo se zvykem, že každý protagonista hrál jedno drama každého ze tří básníků.

Básník býval s počátku i hercem, a to prvním či *πρωταγωνιστής*, a sám se účastnil závodu. Skládal hudební partie divadelního kusu, sestavoval a nacvičoval tance, cvičil sborové písně a vůbec řídil celé představení po stránce umělecké. Sofokles první přestal sám hráti a úlohu protagonisty přenechal herci.

Herci (*ὑποκριταί*) byli jen tři. První hrál hlavní, po případě titulní úlohu; jsa státem placen, sám si přibral a platil pro ostatní úlohy druhého

a třetího herce (*δευτεραγωνιστής* a *τριταγωνιστής*). Poněvadž bývalo ve hře více jednajících osob než herců, musil každý herec hráti několik úloh. Ženské úlohy byly představovány muži, hereček nebylo. To bylo možno proto, že užívali škrabošek (*τὸ πρόσωπον*), jež svou ustálenou výrazností představovaly určité typy lidí. Ztrnulost výrazu tváře se nepocífovala rušivě v rozlehlém divadle a v době, kdy nebylo kukátků. Široký otvor pro ústa zesiloval hlas podobně jako hlasná trouba. V tragediích celý zjev osoby zvyšovaly *ὄγκος* (vlásenka) s vysokým účesem nad čelem, střevice (*κόρυμβοι*) s vysokými podešvy, dlouhý chiton s rukávy a skvostná svrchní roucha, jež se ještě vycpala k dosažení dojmu mohutnosti těla. V komedii se odívali herci v roucha denního života, často ale i tak, aby vzbudila smích; střevice byly obyčejné. V satyrském dramatu satyrové byli bosí. Mnohé kusy vyžadovaly i četných statistů; sluli „němé osoby“ (*κωφὰ πρόσωπα*).

Vedle herců vystupoval v řeckém dramatu sbor (*χορός*). Chor v tragedii měl za Aischyla 12 osob (*χορευταί*), od Sofoklea 15 a v komedii 24. Úbor jejich se lišil obyčejně od šatu herců a byl přizpůsoben nižšímu zpravidla jejich stavu; v dramatu satyrském byli představitelé satyrů skoro úplně nazí. V staré komedii vedle typů lidových a bytostí mytologických vystupovaly postavy v podobě zvířecí (na př. v podobě vos, ptáků, žab, čápů, ryb a j.) a fantastické (oblaka, počasí, lodi atd.). Nová komedie neměla sboru, s dějem souvisejícího.

Jeho místo bylo na orchestře, kam vcházel se svým náčelníkem (*χορηγῆς*) parodou a postupoval v řadách, při čemž obyčejně náčelník recitoval pochodovou píseň. Na orchestře stál v obdélném čtverhranu, ve třech řadách po pěti nebo v pěti řadách po třech; někdy se rozdělil na dva polosbory. Své sborové písně provázel mimickým tancem vážného rázu v tragedii (*ἐμμέλεια*), veselým v komedii (*κόροδαξ*) a bujným v dramatu satyrském (*σίκιννις*). Hudební doprovod obstaral píseň, hrající na dvojitou píšťalu (*αὐλός*). Za hry herců sbor, obrácený k jevišti, klidně jen pozoruje děj, nezasahuje do něho, a ve vážných okamžicích radí, těší nebo mírni osobu jednající. Jest tlumočnickem vznešených pravd náboženských a mravních. Těsný poměr sboru k jednajícím osobám se však uvolnil již za Euripida, jež skládal sborové písně, které nebyly s dějem v žádném spojení. V době hellenistické sbor z tragedie zmizel.

Části divadelní hry.

Řecká tragedie se skládala z částí mluvených, deklamovaných a z partií zpívaných; mluvené jsou v nářečí attickém a zpívané z největší části v nářečí dorském.

1. Prolog (*ὁ πρόλογος*) jest první výstup herců na počátku hry před příchodem choru. Složen v iambických trimetrech byl herci prostě přednášen. V prologu byla podána expozice dramatického děje jako u nás v I. jednání.

2. Parodos (*ἡ παράδοος*) jest první píseň, kterou zpíval hned po prologu chor při svém vstupu na orchestru. Tato pochodová vstupní píseň (na př. v Aiantu) skládá se ze systémů anapaestických, zakončených veršem paroimiakem, po kterých následují metra lyrická. Byla asi recitována náčelníkem sboru melodramaticky (*παρακαταλογί*) s průvodem píšťaly a provázena rytmickými pohyby. V některých tragediích byla celá parodos složena v metrech lyrických; tu asi zpíval náčelník sboru sám. Někdy vešel sbor tiše a teprve v orchestře zpíval (na př. v Antigoně).

3. Po zazpívání sborové písně následují jednotlivá dějství či epeisodia (*τὸ ἐπεισόδιον*). Jsou to dialogické části dramatu, složené iambickým trimetrem a deklamované herci mezi jednotlivými zpěvy sborovými. Název pochází z dob, kdy hlavní součástí hry byly zpěvy a dialog byl pouhou vložkou či epeisodion. Jsou to vlastní dramatické části tragedie, podobající se dějstvím dnešních dramát. Většina zachovaných tragedií má tři epeisodia.

4. Stasima (*τὰ στάσιμα*), vlastní chorické písně lyrické (*τὰ μέλη*), složené v nářečí dorském, zpíval za doprovodu píšťaly celý sbor na svém stanovišti na orchestře; provázel je vážnými, obřadnými tanci (*ἐμμέλεια*). Skládají se ze strofy, antistrofy a epody. Jimi se dělí tragedie na několik, nejčastěji na tři jednání, nepočítajíc v to prolog a exodos.

5. Exodos (*ἡ ἔξοδος*) jest dramatická, herci přednášená část dramatu po posledním stasimu, kterou se hra končí.

Mimo uvedené hlavní části bývají v tragedii ještě tyto:

6. *Κοιμοί* (odvozeno od *κόπιω* = biji, t. j. biji se v prsa na znamení zármutku), žalozpěvy plné nářku, zpívané střídavě mezi chorem a herci při vzrušeném ději.

7. *Τὰ (μέλη) ἀπὸ σκηνῆς* jsou zpěvy herců na jevišti; buď to byly *μονοδία* či sólové písně, nebo duetta a tercetta.

8. *Τὰ ὑπορχήματα* jsou kratší zpěvy sborové, provázené tancem a živou mimikou, obsahu jásavého, jimž se sbor oddával po náhlém domněle příznivém obratu dramatického děje. Básník dosahoval hyporchematem silného účinku; neštěstí, jež potom nenadále přikvápí, dojmá diváka tím více.

Při vzrušené dramatické scéně rozmlouvají mezi sebou herci jen jednotlivými verši, čímž vznikají t. ř. *συχονυθία*, anebo jen částmi verše, to jsou t. ř. *ἀντιλαβαί*.

Stavba komedie, jak ji známe z kusů Aristofanových, je složitější. Vedle prologu, který je v komedii delší, vedle parody, epeisodií a stasim je místo I. stasima parabasis (*παράβασις*), která byla jednak recitována, jednak zpívána; v ní básník ústy sboru, jenž se obrací k publiku, vykládal své názory politické a umělecké a prosil o přízeň obecnosti. Dialogické části jsou složeny nejen trimetrem iambickým, nýbrž i tetrametrem iambickým, trochejským a anapaestickým. Místo vážného tance byl v ní bujný *κόρδαξ*. V nové komedii Menandrově zmizely sbo-

rové partie a byly nahrazeny zábavnými vložkami, které s dějem neměly souvislosti.

Divadelní stroje.

Řeckové užívali v divadle různých zařízení a strojů, aby dosáhli určitého efektu a zvýšili ilusi diváků. K nim patří 1. *μηχανή*, divadelní stroj podobný asi jeřábu; pomocí něho mělo být provedeno zjevení bohů nebo heroů, kteří přišli s nebe obyčejně za tím účelem, aby se dramatická zápletka nečekané z vyšší vůle rozuzlila. Tohoto prostředku (*θεός ἀπὸ μηχανῆς*, deus ex machina) s oblibou užíval Euripides a jeho vlivem i Sofokles, na př. v svém Filoktetu. Tétož zařízení bylo asi možno použití jako létacího stroje, kterým se mohly jednající osoby vznést do výše. — 2. *Θεολογείον* možno si představit jako nějaký balkon nebo přístavek na střeše skeny, kde se bohové jakoby na Olympu zjevovali. — 3. *Ἐκκύκλημα* bylo asi dřevěné podium, na němž se jako živý obraz divákům předváděly výjevy odehrávající se uvnitř; na př. ze stanu Aiantova (z pozadí *proskenia*) ukáže se tímto strojem Aias, sedící na kupě pobitých zvířat. O mechanismu tohoto zařízení neví se nic určitého. Buď bylo posuvné na kolečkách nebo otáčivé, asi jako otáčivé jeviště. — 4. „Schody Charonovy“ (*Χαρώνιοι κλίμακες*) byly asi obyčejný žebřík, po kterém vystupovali duchové z podsvětí. Řecké divadlo mělo i propadliště (*ἀναπίεσμα*). — 5. K dosažení iluse hromu sloužilo *βροντεῖον*, postavené za jevištěm. Byla to velká bronzová nádoba, do které se házelo kamení, nebo napiatá suchá kůže, na kterou se spouštěly kulaté kameny. K napodobení blesku se užívalo *κεραυνοσκοπεῖον*. Dojmu blesku se dosáhlo máváním pochodněmi nebo pozlacenými dřevěnými blesky.

Obecenstvo v divadle.

Do Dionysova divadla na jihových. svahu Akropole vešlo se asi 17.000 osob. Poněvadž divadelní představení bylo částí náboženské slavnosti, měli přístup do divadla všichni, muži, ženy, děti, otroci i cizinci. Vstup byl původně volný, později se lepší místa a konečně všechna prodávala za jednotné vstupné 2 obolů denně; vstupné neplatili, kdož měli právo na čestná místa v prvních řadách (*προεδρία*). Ale asi od konce V. stol. platilo se chudému občanstvu vstupné ze státních peněz pod jménem *θεωρικά*. Hrál se za dne od časného rána 3—5 dramát, takže diváci ztrávili v divadle 8—9 hodin. Do divadla přicházeli v rouchu slavnostním a ověnčení, přinášejíce si jídlo i nápoj. Spokojenost s výkony herců projevovalo obecenstvo tleskáním a opakování se domáhalo voláním *αἰδώς* (= ještě jednou); nelibosti dalo výraz syčením, mlaskáním a dupáním. Celkem mělo athénské publikum vytříbený vkus zásluhou vynikajících svých básníků.

Po divadle.

Po hrách bylo v divadle shromáždění lidu, v němž vylosování soudcové podali úsudek o hodnotě a výpravě provozovaných kusů a posoudili výkony účinkujících. Který básník, choregos a herec dostal první cenu, byl archontem ověněn břečtanovým věncem před zraky publika. Vítězný básník dostal mimo honorář od státu ještě závodní peněžitou cenu, z čehož přinesl oběť bohům, počastoval sbor a herce a vystrojil hostinu svým přátelům (tak na př. básník Agathon vystrojil hostinu, kterou líčí Platon v Symposiu). Dvě třetiny dramát Aischylových a Sofoklových dosáhly první ceny, Euripides zvítězil jen jednou pětinou svých kusů. Dostati třetí cenu znamenalo s kusem propadnouti. Choregos, jenž svým nákladem vypravil pěvecký sbor dramatu poctěného první cenou, směl si v posvátném okrsku Dionysově veřejně vystaviti votivní desku s nápisem o svém vítězství.

Mimo tato vyznamenání dal archon zapsati do úředních protokolů v státním archivu jméno vítězného básníka, chorega a prvního herce s názvy dramát. Zápisy byly časem vyryty na mramorové desky a vystaveny v okrsku Dionysově; zachovaly se nám z nich zlomky. Podle těchto úředních záznamů sepsal Aristoteles dvě díla o vítězných básnících a jejich dramatech, *Nīxai Dionysiazai kai Aḡvaxai* a *Διδασκαλία*, z nichž se nám zachovaly aspoň zlomky, velmi cenné pro dějiny řeckého dramatu.

Část IX.

VÝTVARNÉ UMĚNÍ.

Než dospělo řecké umění výtvarné k vrcholným dílům stavitelským, sochařským a malířským, prošlo dosti dlouhým vývojem, ve kterém umělci hledali stále nové cesty. Poměrně rychlý rozvoj k dokonalé kráse lze vysvětliti skvělým nadáním uměleckým a úctou řeckých umělců k tradici; umělec pokračoval v práci starší generace, zdokonaloval, neznal překotného úsilí vytvořiti originální dílo stůj co stůj. Ačkoliv větší část uměleckých výtvorů je pro nás navždy ztracena a zbyly pouhé trosky, přece se dochovalo ještě tolik, že je možno sledovati aspoň hlavní stupně uměleckého vývoje.

Silný vliv na předhistorické umění achajské, rozkvetlé zvláště v Argolidě, měla výtvarná práce krétská. Bohatství a luxus vládců na Krétě působil na vladáře achajské, kteří volali k sobě krétské umělce, aby pro ně pracovali. I je třeba pro pochopení vývoje zmíniti se o umění krétském.

Umění krétské.

Krétské umění je svérázné, neboť umělci dovedli zpracovati a přetvořiti po svém, i co přijali z ciziny, zvláště z Egypta. Typické je nadání malířské a záliba pracovati drobné umělecké předměty; zřetelná je radost z přírody a z barvy. Umělec hledí otevřenými očima na přírodu a její pestrý život, směle se zmocňuje každého námětu, neváže se omezující tradicí jako umění egyptské — proto má zvláště čestné místo ve vývoji umění lidstva.

Umění krétské reprezentují stavby paláců a domů, které po zničení ve XIV. stol. př. Kr. leží v zříceninách, hrobky, nástěnné malby, keramika, skulptura ze slonoviny, z kamene, fayence a výtvořiny glyptiky.

Paláce měly nepravidelný půdorys s velkým počtem místností (v Knossu přes 200, ve Faistu na 100) kolem ústředního dvora. Je v nich množství chodeb, dvorků, světlíků a pohodlná schodiště, neboť stavby měly i vyšší patra. Mimo reprezentační a obytné místnosti byly v nich řemeslnické dílny, komory, špižírny, hospodářské místnosti a skladiště, bylo postaráno o dobrou kanalizaci a klosety byly opatřeny splachovacím zařízením.

Vnitřní výzdoba, pokud je zachována, a celá výprava paláců, kterým nescházela ani koupelna, svědčí o komfortu. Stavebním prvkem byl též sloup. Dřevěné nebo kamenné sloupy s hlavici, jež podpíraly stropy a kladí, zužují se směrem dolů. Vzorem pro ně byly asi paláce orientální.

Mimo rozsáhlé paláce vládařské a panská sídla dochovaly se zbytky domů občanských, mající rozmanité půdorysy; zachované jejich obrazy ukazují, že dosahovaly výšky několika poschodí s mnoha okny, na vnější straně domu pravidelně rozestavenými.

Architektonicky významné jsou též hrobky u Knossu. T. ř. královská hrobka má pravouhlou komoru, překlenutou špičatou klenbou, s hrobovou jámou a výklenky; zvenku vede k ní chodba (*δρόμος*). Hrob řečený „u dvou sekýr“ je vytesaný ve skále a má předsíň a dromos. Nikde se však neobjevuje pevninská forma hrobky kopulovité. Teprve na konci krétské vzdělanosti vyskytují se takové hrobky v malém měřítku, ale to patrně pod vlivem pevniny.

Kultu sloužily nevelké a nízké kapličky v paláci v Knossu, Faistu, Hagia Triadě; v nich je plno posvátných předmětů (idoly, misky, obětní stolky a j.). V nádvoří paláců byly oltáře. Oběti se konaly též v jeskyních a na horách a jiných zasvěcených místech, která byla hrazena zdí. Nejbohatší je jeskyně v Arkalochori, kde se mimo hojnou keramiku našlo velké množství bronzových dýk, seker, nožů a řada drobných dvojitých seker ze zlatého plechu. Chrám byl Kréťanům neznám.

Lidnatá města ležela na nechráněných místech, jen poněkud odsunuta od moře. Byla rozložena ponejvíce kolem rozsáhlých paláců a měla hustou síť klikatých a úzkých dlážděných ulic.

Vrcholným výtvozem krétským byly v palácích freskové nástěnné malby, z kterých se zachovaly nevelké, ale charakteristické zbytky. V nich se obráží život v přírodě (stromy, keře, listí) a svět mořský (ryby, polypi). Není tu přímek, neboť se jim umělci vyhýbají, a převahu mají linie křivé. Postavy (lidé, lvi, býci, kočky) jsou podány z profilu a v pohybu. Zajímavý a nejhezčí je obraz jinocha, jenž trhá v parku krokusové květy a dává je do koše; jinde číhá kočka na bažanta mezi krásnými květy. Jsou tu i exotická zvířata. Živočichy vynikají výjevy ze zápasů s býky; jsou tu scény kultovní, muži, ženy jako diváci a j. Jsou to malby s postavami v přirozené velikosti anebo úzké vlysy a malé kabinetní obrázky.

Malovaná výzdoba se objevuje i na hliněných nebo kamenných rakvích. Z těch vyniká kamenný sarkofág, na němž je namalována obětní scéna.

Drobné umění pracuje pod vlivem velkého a ukazuje podobné náměty: momentky ze života květin, stromů, zvířat a lidí.

Egejská keramika prodělala dlouhý vývoj a vytvořila tvary velmi rozmanité. Přední místo v ní mají opět vázy krétské. Od jednoduchých forem s prostou geometrickou výzdobou v III. tisíciletí dospělo se v střední době minojské (2000—1600) k nádobám s dekorací velmi bohatou.

Představuje ji zvláště pěkná keramika kamarská (nazvaná tak podle prvního naleziště Kamares) s krásnými formami nádob, technicky velmi dokonalá a s bohatou polychromií. Některé kusy jsou tak jemně pro-

vedeny, že je lze srovnávat s nejkvalitnějším čínským porcelánem. V námětech se prolínají stylisované prvky rostlinné a zvířecí s pásovou dekorací lineární.

Po této době, kdy předlohy z přírody byly převáděny v stylisované tvary, následuje období, ve kterém je předmětem zájmu sama příroda, k níž láska se jeví od rané doby minojské. Její jevy jsou zachycovány v plném životě a momentálním stavu. Tento směr je zvláště charakteristický pro Krétu. Voleny jsou náměty ze světa rostlin (palmy, papyros, břechtan, lilie, krokus, traviny, keře) a mořského tvorstva (mušle, hvězdice, polypi, korále, sepie, nautilus, ryby, delfini a j.); vedle nich se udržují prvky ornamentální (spirály, růžice, stylisované květy). Obrazy lidí a velkých zvířat tu chybí.

V posledním období vývojové dekorace je rozložena na nádoby organičtější, ale tvary rostlin a zvířat jsou schematicky a často nepřirozeně stylisovány. Postupující úpadek je patrný v horším provedení maleb i v technice nádob.

V celém vývoji keramiky se jeví rozmanitost tvarů nádob, oblíbených v příslušném období, zdokonalování v technice hrnčířské a změny v provedení malířském, rozmanitost námětů i stylového podání. Vedle nádob hliněných byly jednoduché vázy bronzové a stříbrné ušlechtilých tvarů, velmi krásné nádoby kamenné (z mramoru, obsidiánu), zdobené vzorky vegetabilními nebo geometrickými.

Krétské umění je téměř veskrze malířské, plastika ustupuje do pozadí. Větších soch nebylo vůbec, zato byly oblíbeny drobné sošky bronzové, terakotové, fayenčové a ze slonoviny. Umělec volil rád momentní situace pohybové. Smělostí posece a virtuosností podání zajímavé jsou sošky akrobatických mladíků a dívek ze zápasů s býky — nic podobného není ani v pozdějším vyspělém umění řeckém. Živým smyslem naturalistickým se vyznačují kolorované reliefy fayenčové; jeden z nich představuje kozu se ssajícím kozletem, jiný krávu s telátkem. Pěkné jsou reliefy s figurálními náměty na nádobách steatitových a předmětech z drahých kovů.

Významné jsou výtvoři glyptiky. Na Krétě bylo totiž velmi rozšířeno užívání pečeti. Bohatší měli pečeť z tvrdého kamene nebo slonoviny, chudí z hlíny, buď v podobě válečku nebo prismatu, nebo v pečetním prstenu. Řezání gem a rytí kamenů bylo velmi vyspělé, takže tyto práce patří k nejpěknějším a nejvýraznějším dokladům krétského umění. Náměty dekorativní jsou velmi rozmanité, neboť se vycházelo vstříc přáním jednotlivců. Zobrazeny jsou na nich různé postavy lidí, scény bohoslužebné, zvířata, často fantastická, listí, nádoby, čáry; oblíbené jsou i jednoduché ornamenty a heraldická dvojice lvů, divokých koz, jelenů a sfingy. Některé z těchto znaků jsou asi ideogramy a piktografickým písmem, z kterého se vyvinulo písmo čarové.

Vzdělanost krétská pronikla na pobřežní kraje jižního a východního

Řecka, krétské umění zakotvilo zvláště v rovině argejské. Umělci a řemeslníci z Kréty ovládli tam obor keramiky, práce z kovu, pečeti a dekoraci stěn domů.

Umění mykénské.

Základ a podnět k vyšší umělecké činnosti mykénské dali pravděpodobně umělci krétští, kteří v době rozvíjející se politické moci Mykén dali své schopnosti do služeb mocných vládců. Domácí výtvarníci poučení od svých učitelů, jejichž díla napodobovali, byli by dospěli k plnému rozvoji svého nadání, kdyby byla asi kolem XII. stol. nepřekvapila Mykény pohroma, kterou způsobily první čtyři bojovných Dorů. Přes to i za krátkou dobu dovedli mykénští výtvarníci provést díla hodná pozornosti.

Oblastí mykénského umění byl Peloponnes, Attika, Bojotie, Thessalie, Aitolie a některé ostrovy, nejvýznačnější doklady však jsou v Argolidě.

Vládci achajští byli velkými staviteli. Zříceniny jejich *pevností* ukazují celkem trojí způsob stavební. Některé zdi jsou provedeny z nepravidelných balvanů, držících se pohromadě jen svou tíhou, a mezery mezi nimi jsou vyplněny menšími kameny. To jsou t. ř. zdi kyklopské: takové jsou vnější hradby tiryntské. Jiné zdi skládají se z velkých kamenů opracovaných v tvary polygonální, které jsou k sobě přiřaděny těsně a nepotřebují žádné výplně. Těmto zdem se říká zdi pelasgické. Dokladem jich je část hradeb mykénských. Třetí druh stavební ukazuje zdivo kvádrové, ale kvádry nejsou pravidelné, nýbrž jsou různé velikosti. Toto stavivo je vidět na opevnění při Lví bráně v Mykénách. Rozmanité způsoby stavební vývojově pokračující ukazují k různým dobám. Podobné zdi jsou doloženy i v Athénách, v Thébách a v Orchomenu.

Z *paláců* je příliš málo dochováno, aby bylo možno mít o nich úplnou představu. Známe jen jejich jednoduchý půdorys, který je zcela nezávislý na Krétě. Středem byl velký obdélný sál (megaron) s krbem uprostřed, který byl určen za jídelnu a přijímací pokoj. Vchod s předsíní je na jedné kratší straně obdélného půdorysu; ostatní obytné místnosti jsou okolo megara. Některé části paláce měly i horní patro. Stavebním článkem byly sloupy podírající strop, materiálem byl kámen, cihla a dřevo. Ve výzdobě je patrný vliv krétský.

Mimo hrad v Tiryntu a v Mykénách jsou asi z téže doby zříceniny Kadmeie v Thébách, paláce v Orchomenu a královského paláce v Athénách na Akropoli. Podle nich lze si představit paláce, jež líčí Homér.

Zbytky *domů* mykénských se našly na severní straně athénské Akropole, v Orchomenu, v Tiryntu a j.

Brány z monolithických svíslých ostění s nadpražím z jediného kamene ukazují odlehčení zdiva nad branou ve tvaru nevyplněného trojúhelníka, který je kryt vápencovou deskou s reliefem; dokladem je Lví brána v Mykénách. Tiryntská brána, spojující přední dvůr s vnitřním nádvořím, měla předsíní vpředu i vzadu a tvořila skutečně propylaje.

Mimo silné hrady stavěli si vládcové velkolepé *hrobky*, jichž je několik dochováno; jsou skvělými doklady monumentální architektury nejen mykénské, nýbrž i v Řecku a v předhistorické Evropě vůbec. Z nich vyniká zvláště t. zv. *hrobka Atreova*, vykopaná a vyzděná na svahu vrchu v Mykénách. Skládá se z velkého kulatého prostoru, který je zavrchu k dosahuje výšky 15 m, a z 35 m dlouhé úzké chodby (*δρῶμος*), vedoucí k němu. Klenba je nepravá, neboť vznikla kladením kvádrů na sebe tak, že horní vrstvy směrem nahoru postupně přečnivají spodní. Z vnitřní výzdoby, která byla bronzová a připevněna hřeby, není nic dochováno. Mohutný portál hrobky (5,4 m vysoký, 2,7 m široký) má monolithické nadeverí, nad kterým je prázdný trojúhelník, krytý deskou z různobarevného kamene s ornamentální výzdobou. Vně byl portál opatřen bohatě zdobenými polosloupy. Klenutý prostor sloužil kultu zemřelého, vlastní hrob byl v postranní komoře, vyhloubené ve skále. Pochází asi ze XIV. stol. př. Kr. Ostatní hrobky (je jich celkem 9) jsou menší a v materiálu a v provedení méně solidní; největší z nich je t. ř. hrobka Klytimestřina.

Podobné hrobky se našly i jinde v Řecku: v Orchomenu, Vafiu, Pylu, Midei, Amyklách. Z těch kopulovitá hrobka v Orchomenu se tvarem a způsobem stavby i velikostí podobá Atreově, ale neměla tak bohaté vnitřní výzdoby. Mladší kopulovité hrobky (v Tiryntu, Dimini, Menidi, u Athén, u Thorika a Eleusiny) ukazují stavbu méně pečlivou, z nepravidelných kusů staviva, a byly bez fasádní výzdoby.

Sochařství reprezentují jen reliefy, sochy nebyly ještě vytvářeny. Náhrobní stely provedením reliefů i námětem ukazují domácí původ. Jeden představuje bojovníka na voze taženém koněm a ozbrojeného nepřátelského vojína. Tento samostatný výtvar mykénský jest na půdě řecké nejstarším dokladem reliefní plastiky provedené v kameni. Skvělým výtvozem je relief Lví brány. Představuje dvě stojící lvíce, obrácené k sobě v heraldické dvojici, s hlavami hledícími ven z plochy reliefní. Opírají se předními tlapami o podstavce mající podobu oltáře, na kterých spočívá sloup s hlavicí a kusem kladí. Sloup byl asi symbolem nějakého božstva; bytosti božské nebyly tehdy ještě zobrazovány v podobě lidské.

Mykénské malířství představují zlomky nástěnné dekorace, která zdobila megaron paláců. Je provedena technikou freskovou na pozadí modrém nebo bílém. Hlavním zdobným prvkem jsou geometrické ornamenty. Figurální malby zobrazují scény lovecké a válečné a výjevy náboženských obřadů podobné jako na Krétě. Byly provedeny asi umělci z Kréty, kteří po jejím zničení přešli patrně do služeb vládců mykénských. V Thébách jsou též doklady monumentálního malířství: našel se figurální vlys s osobami v přirozené velikosti.

Hojné jsou doklady výtvořů uměleckého průmyslu. Z nich některé se asi dostaly do Mykén obchodem nebo lupem, jiné byly patrně pra-

covány krétskými umělci, kteří své náměty přizpůsobovali vkusu mykénskému.

Zachováno je dosti práce z kovů. Zajímavé jsou na př. masky mrtvých z mykénských hrobů, pracované ze zlatého plechu, s vytepanými rysy tváře nebožtíkovy a s ornamenty ze světa zvířat mořských i geometrickými: naturalistické prvky jsou stylisovány a tvary jejich zjednodušeny. Zlomek stříbrného poháru ukazuje v reliefu scénu obléhání města. Zvláště pěkné jsou doklady zbrojářského umění a ciselérství (čelenky, řetízky, zlaté perly, vykládané dýky, meče, pečetní prsteny, nádoby a j.). Čepel jedné dýky na př. je zdobena na jedné straně scénou pronásledování antilopy lvem, na druhé straně je lov na lvy; práce je provedena v bronzu vykládaném stříbrnými i zlatými plátky. Jiná čepel má obraz koček pronásledujících divoké kachny, které vzletly; podivuhodná je tu obratnost vkomponování scény do táhlého trojúhelného pole. Skvělou památkou jsou zlaté poháry z Vafia s reliefní scénou chytání divokých býků a jejich zkrocení: patří mezi nejlepší výtvořiny umění této doby i řecké vůbec. Také reliéfy řezané do drahých kamenů svědčí o velké dovednosti rytecké. Domácí práce napodobující cizí vzory jsou většinou neobratné.

Kdežto v uvedených uměleckých předmětech je viděti vliv Kréty a není snadno odlišiti přínos mykénský, samostatnost možno pozorovati v keramice. Vedle nádob fayenčových, z bronzu a drahých kovů, ze slonoviny a skla, které byly importovány, objevují se domácí výrobky keramické.

Keramiky, která se rozvíjela pod vlivem krétským, stála na dosti vysokém stupni, ale nevyrovná se kvalitou práce výše uvedeným artefaktům. Mykénské výrobky (zvláště od 16. stol.) byly vyváženy po celém Řecku, na ostrovy moře ionského a egejského, do Itálie, na Sicílii a do Troady, jak dosvědčují jejich nálezy. Jsou to vázy určené k účelům praktickým nebo dekorativním a tvarově i výzdobou jsou velmi rozmanité. Náměty dekorační jsou čerpány ze světa rostlin a zvířat (ryby, ptáci, měkkýši, lasturovci); vyskytují se i velcí čtvernožci a postavy lidské. Pod vlivem malířství nástěnného zobrazují malíři váz i scény lovecké, pochodu bojovníky nebo jezdce na vozech. Ke konci období mykénské nastává úpadek a malíři se vracejí k výzdobě geometrické s ornamenty lineárními (spirály, vlnovky, růžice, kruhy, trojúhelníky).

Umění mykénské srovnáno s krétským jeví odlišné rysy, dané povahou a rasovou rozdílností obyvatelstva a jeho umělců. Paláce krétské byly nechráněné — bezpečnost zaručovalo patrně loďstvo — a půdorysně složité, mykénské byly opevněné a s jednoduchým plánem. Krétská vzdělanost a bytová kultura zvláště ukazují sklony k luxusnosti. Na Krétě nebylo kopulovitých hrobek a náhrobních kamenů s reliéfy, ani monumentálních výtvorů sochařství. O klenbu se pokusili na pevnině. Proti pohodlné mírumilovnosti krétské a zálibě v sportu jeví se u Řeků bojovnost a záliba v lovu, patrná na malbách a reliéfech. Též v keramice a v ornamentice jsou rozdíly zvláště v pozdějším vývoji. Celkem je mykénská vzdělanost

venkovštější a prostší proti bohatší a městské vzdělanosti krétské. Společným znakem je bohaté malířství nástěnné a vázové, že plastika je v pozadí, že není nikde chrámů.

Umění doby historické.

Po násilném přerušení umělecké činnosti mykénské lze zjistiti první doklady pokračující výtvarné práce řecké v malované keramice (v X. a IX. stol.); od počátku VII. stol. pak jsou dochovány památky umění sochařského a stavitelského. Další souvislý vývoj je možno dělit na tři hlavní období: a) na dobu archaickou — od nejstarších dob do počátku V. stol. (asi do 480 př. Kr.); b) na dobu klasickou — od počátku V. stol. do konce stol. IV. (480—306 př. Kr.); c) na dobu hellenistickou — od konce stol. IV. do konce I. stol. př. Kr. (306—31 př. Kr.). V době archaické byla střediska umělecké práce v M. Asii, vlastním Řecku a ve Velkém Řecku (již. Itálie a Sicílie), v klasické době přední místo měly Athény, v době hellenistické pak se přenesla hlavní umělecká činnost do nových královských residencí (Pergamon, Alexandrie, Antiochie).

Stavitelství.

Stavitelství, které v době mykénské našlo výraz zvláště v stavbách opevněných vladařských paláců a hrobek, v historické době věnovalo hlavní zájem budování chrámů; v době hellenistické pak úkolem architektů bylo opět stavění paláců. Vedle toho řešili řečtí architekti i jiné úkoly: stavěli divadla, odeia, radnice, gymnasia, stadia, hippodromy, sloupové síně či stoy, hrobky a j. V budování měst a urbanistice největší pokrok byl učiněn v době hellenistické. V stol. VI. mají pro dějiny architektury větší význam řecké osady na západě, v V. stol. vlastní Řecko, ve IV. stol. města v M. Asii.

Chrám.

Nejvýraznějším představitelem řecké architektury je chrám, kterého neznala civilizace předhistorická. Svou povahou a určením liší se řecký chrám od křesťanského, který je shromaždištěm věřících a místem modlitby a obřadů. Řecký chrám byl určen jen pro sochu boha nebo bohyně a k uložení chrámových pokladů — oběti se konaly na oltáři před chrámem; přístup dovnitř byl obyčejně dovolen jen kněžím a kněžkám, věřící se shromažďovali venku. Proto, srovnány s našimi chrámy, byly celkem menší, ale přes to dosahovaly leckdy rozměrů úctyhodných: Parthenon na př. má délku 70 m, šířku 31 m a výšku 17·50 m, rozlohu 2145 m², Olympieion v Akragantě na Sicílii, největší nám známý řecký chrám, byl 129 m dlouhý, s rozlohou 6300 m².

Chrám býval umístěn v posvátném okrsku (τέμενος), který byl ohrazen zdi (περίβολος). Stál na význačném místě na podezdívce (κρηπίς) o 2, 3, 7 až 10 stupních, obyčejně o 3 stupních; vrchní plocha, na které stály

sloupy a zdi, se zvala *στυλοβάτης*. Průčelím byl obrácen většinou k východu, ale orientace některých je také jiná. Měl nejčastěji půdorys obdélníka, nebo řidčeji kruhový, rotundovitý.

Stavby chrámové prošly organickým vývojem od prostých tvarů po formy klasické. Nejstarší svatyně se nijak nelišily od příbytků lidských; megaron se stalo svatyní (*ναός*) a *προόδομος* předsíní chrámovou (*προναός*). Během stavebního vývoje se však vytvořilo několik půdorysných typů chrámových.

Normální typ má tyto tři prostory: předsíň (*προναός*), vlastní svatyně (*ναός*), kde byla kultovní socha, a opisthodomos, kde byly uloženy chrámové poklady. Jsou však svatyně o jedné až pěti místnostech; v Delfách na př. bylo ještě *ἄδωντον*, kde byla trojnožka Pythie, a *οἶκος*, čekárna pro dotazující se. Hlavní prostor chrámový byl rozdělen v starší době řadou sloupů, jdoucí v podélné ose chrámové, na dvě lodi (Paestum), v době klasické dvě řady sloupů dělívají cellu na tři lodi (Parthenon).

Podle umístění a počtu sloupů na vnější straně možno rozeznávat tyto druhy chrámových staveb:

1. Podélné stěny obdélného prostoru chrámového jsou prodlouženy kupředu ve výběžky, ozdobené po případě hlavicí, *ζυ. παραστάδες* (antae), mezi kterými jsou postaveny dva sloupy; tím vznikne otevřená předsíň. To je t. ř. templum in antis (*ἐν παραστάσιν*). Dokladem tohoto stavebního tvaru jsou některé pokladnice (*θησαυροί*) v Delfách, v Olympii a na Delu.

2. Podobná úprava mohla být též na zadní straně svatyně, takže anty byly na obou stranách.

3. Dalším krokem je nahrazení ant dvěma sloupy, čímž vznikne chrám se čtyřmi sloupy v průčelí, čili *προστυλος* (*στυλος* = sloup). Příkladem je thesauros města Gely v Olympii.

4. Opakuje-li se táž úprava také na zadní straně chrámu, vzniká t. ř. *ἀμφιπροστυλος*, který představuje na př. chrám Niky Apteros při vstupu na athénskou Akropoli. Přední předsíň zvala se *προναός*, zadní *οπισθοδόμος*.

5. Je-li celý chrám obklopen sloupořadím, vznikne okolo něho krytá chodba; to je t. ř. *περίπτερος*. Takový byl chrám Heřin a Diův v Olympii, Parthenon a j.

6. Zdvojením sloupořadí vznikl *διπερίπτερος*. Dipepterální byl chrám Artemidy efesské, Olympieion v Athénách a Apollonův chrám v Didymě.

Počet sloupů v průčelí býval ustálen a podle toho měl chrám své jméno: o 4 sloupech *ζυ. tetrastylos*, o 6 *hexastylos*, o 8 *oktostylos*, o 10 *dekastylos*, o 12 *dodekastylos*. Parthenon na př. byl *peripteros* oktostylní.

Při stavbě řeckého chrámu zvláštní pozornosti zasluhují sloupy a kladí, jejichž tvar činí hlavní rozdíl mezi t. ř. třemi hlavními stavebními styly řeckými: dorským, ionským a korinthským. První dva mají své jméno asi podle kmene, u kterého vznikly a byly původně v oblibě, a jsou zároveň výrazem národní jejich povahy. Název dorský a ionský naznačuje dva vývojové směry v architektuře řecké: dorský směřuje k jednoduchosti

a střízlivosti, je to řád „mužský“, nejde mu o dekoraci, ač jí nepostrádá; ionský hledá hojnější výzdobu, je elegantnější, méně přísný, je to řád „ženský“. Vlivem jeho se časem dorský styl zjemnil.

Nejstarší a nejrozšířenější byl *styl dorský*.

Dorský sloup se skládá z dříku a z hlavice. Dřík (*στυλος*) vyrůstá přímo z podlahy a je bez podstavce či patky; v dolní třetině se směrem nahoru téměř nezatelně rozšiřuje (*ἐντασις*), výše pak se zužuje. Je buď z jednoho kusu kamene nebo složen z několika částí. Není hladký, nýbrž je opatřen po celé délce svíslými žlábkami či kanelurami, majícími průřez kruhového úseku, které se stýkají v ostrých hranách; počet žlábků se kolísá mezi 16 až 20.

Na dříku spočívá hlavice (*κιστόκρανον*), skládající se ze tří částí: z krčku (*ἐποτραχήλιον*), odděleného žlábkem od dříku a přecházejícího v podušku či echinos (*ἐχίνος*), zaoblený a rozšiřující se; tento přechod je zdoben vodorovnými pásky, *ζυ. prstence* (anuli); na této podušce spočívá čtvercová deska, abacus (*πλίνθος*), na které leželo trámoví. Výška sloupu byla k jeho tloušťce v určitém poměru — přibližně činila 4—5½ průměru sloupu při základně. Masivnost v starší době ustupuje časem tvarům štíhlejšími.

Na sloupech spočívá kladí (*ἐπιβολή*), které tvoří tři části: architráv (*ἐπιστύλιον*), vlys (*ζωφόρος*) a římsa (*γείσον*). Architráv tvoří hranolovité kamenné trámy, spočívající na sloupech a spojující se uprostřed abaku. Ve vlysu se střídají triglyfy, kolmé to tři pásy, vytvořené dvěma výžlabky, s metopami, obdélnými deskami, které vyplňují mezery mezi triglyfy. Tyto jsou umístěny vždy přímo v ose sloupů — mimo nárožní triglyf — a uprostřed mezery mezisloupní. Pod triglyfy jest 6 výběžků *ζυ. kapky* (guttae). Metopy bývaly zdobené figurami buď malovanými nebo v reliéfu a podle toho byl řecky zván celý vlys *ζωφόρος*.

Nad vlysem byla římsa (*γείσον*) k ochraně metop před deštěm, zakončená t. ř. simou (*σιμαί*); spodek její je zdoben deskami t. ř. mutuli, které mají vespod 18 kapek v podobě válcových sloupečků, po 6 ve 3 řadách.

Střecha byla sedlová, krytá buď taškami z pálené hlíny (podobnými našim prejzům), nebo mramorovými deskami; spojky tašek a desk byly na okraji delších stran maskovány ozdobnými antefixy, z nichž některé, mající obyčejně podobu lví hlavy, sloužily za chrliče.

Průčelí chrámu a zadní strana mají nad římsou trojúhelný štít (*τύμπανοι*) podoby rovnoramenného trojúhelníku. Byl obyčejně vyzdoben sochami, zobrazujícími často výjevy ze života božstva, jemuž byl chrám zasvěcen; nejstarší (na př. v Assu) byly bez výzdoby. Na vrcholu a obou spodních úhlech byla plastická výzdoba (*ἀκροτήριον*) buď v podobě palmety, nebo to byla socha nebo trojnožka.

Jednoduchý a přísný dorský styl s minimem dekorace dozrává okolo r. 500; v svém dalším vývoji se stal bohatším a jemnějším pod vlivem řádu ionského.

Oblastí dorského stylu bylo vlastní Řecko a řecké osady v jižní Itálii a na Sicílii; tyto mají význam zvláště pro vývoj v VI. stol. Hlavní chrámy v dorském stylu jsou tyto: v Athénách Theseův, jenž náleží mezi nejlépe zachované řecké chrámy, a Parthenon, oba z V. stol.; v Olympii chrám Heřin, jeden z nejstarších chrámů (VII. stol.), a slavný Diův (V. stol.), na Aiginé chrám Afain (V. stol.), v Arkadii velmi dobře zachovalý chrám Apollonův ve Figalii (V. stol.) a na Delu (IV. stol.). Významné doklady dorských chrámů zachovaly se v řeckých osadách na Sicílii a v jižní Itálii. Z těch vyniká zvláště chrám Poseidonův v Poseidonii (= Paestum) z V. stol., mistrovské dílo dorského stylu, jeden z nejlépe dochovaných řeckých chrámů vůbec, chrám v Akragantě, Segestě, Selinuntě a Syrakusách.

Zvláštní pozornosti zasluhuje Parthenon, chrám Athenin na Akropoli athénské.

Stavbu jeho z pentelského mramoru provedli architekti Iktinos a Kallikrates za vrchního řízení slavného sochaře Feidiy, přítele Perikleova. Stavba trvala plných deset let (447—438) a výzdobá dalších šest let. Náklad byl hrazen ze společné pokladny symmachie athénské.

Chrám stojí na trojstupeňové podezdívce, obklopen 8 dorskými sloupy v obou průčelích a 17 po každé straně podélné. Jest to peripteros amfiprostýlní, dlouhý skoro 70 m a široký přes 30 m, orientován hlavním vchodem k východu. Sloupy jsou vysoké 10½ m a dole mají průměr skoro 2 m. Velkolepá byla vnější sochařská výzdoba. Řada 92 metop, přes 1 m vysokých, s reliefními obrazy představovala boj bohů s Giganty, boj Kentaurů s Lapithy, boj Athéňanů s Amazonkami a boje trojské. Ve východním štítě byla plastická skupina, představující narození Athenino z hlavy Diovy; na západním štítě byl zobrazen spor Atheny s Poseidonem o Attiku.

Uprostřed uvedeného sloupového peripteru zvedá se vlastní chrám. Na jeho vnější straně je nad architravem ve vlysu souvislý pás reliefních obrazů 1 m vysokých, představujících průvod panathénajský, kolem celého chrámu v délce 160 m. Na západním vlysu byly zobrazeny přípravy slavnostního průvodu, na obou podélných stranách průvod úředníků, dívek s dary obětními a jezdců, ubírajících se k východní čelní straně, kde je čekají asi archontové a bohové. Na metopách, na vlysu a na štítech bylo hojně užito barvy. Celá tato sochařská výzdoba byla provedena školou Feidiovou. Největší část vlysu je v londýnském museu a jen vlys západní strany je na původním místě.

Svou vnitřní dispozicí se liší od běžného plánu dorských chrámů. Skládá se ze dvou částí, oddělených od sebe zdí; v každé je svatyně se sloupovou předsíní o šesti dorských sloupech v průčelí.

Východní předsíní (προναός), jejíž interkolumnia byla uzavřena mříží, se přišlo do vlastní svatyně (ναός). Dvojí řadou 9 sloupů byla rozdělena na tři lodi. Zde byla na podstavci socha stojící bohyně Atheny, kterou vytvořil ze zlata a slonoviny Feidias. Osvětlení dostávala tato cella chrámová

vstupními dveřmi. Vstup do prostoru za ní, zv. *ὁ παρθενών*, byl zadní sloupovou předsíní se strany západní. Jako v pronau byla i zde interkolumnia zavřena kovovou mříží. Sín *ὁ παρθενών* byla určena k úschově chrámových pokladů bohyně Atheny.

Chrám byl technicky proveden dokonale, jako jen málo staveb na světě. Dorská přisnost forem je tu zušlechťena a zjemněna některými prvky nedorskými, zvláště ionskými (vlys). V V. stol. po Kr. byl Parthenon změněn na chrám křesťanský a zasvěcen byl Boží (Svaté) Moudrosti (*Αγία Σοφία*), později Panně Marii. Když r. 1458 Athény padly do rukou Turků, stal se mešitou a přistavěn byl k němu minaret. Za obléhání Akropole Benáťany r. 1687 byl Parthenon zasažen bombou, která zapálila v něm uložený prach, a výbuchem byla pobouřena střední část chrámu. Ze zbylých plastických ozdob (metopy, vlys, sochy ve štítech) většina byla počátkem 19. stol. odvezena lordem Elginem do Londýna a uložena v Britském museu. V posledních letech se provádějí konservační a restaurační práce k záchraně této vynikající památky.

Ionský styl se liší od dorského sloupy a násloupím či kladím. Ionský sloup se skládá ze tří částí: patky, dříku a hlavice. Patku čili basi tvoří dvě zaoblené podušky (torus), oddělené od sebe jedním nebo dvěma zářezy; horní torus bývá často žlábkován. Tato base spočívá často na čtvercové i polygonální desce. Dřík je štíhlejší než dorský (= 9 průměrům), je kanelován, ale žlábků (24) jsou hlubší, skoro půlkruhové a nestýkají se v ostré hraně, nýbrž mají mezi sebou úzký, hladký pásek.

Hlavice má také jiný vzhled. Echinus je zdoben páskem perlovce a vejcovcem pod nevysokým abakem a má poduškovitou vložku, zakončenou na obou stranách spirálou (volutou), obrácenou dolů. U některých sloupů je na přechodu mezi dříkem a hlavici pás s výzdobou palmetovou.

Kladí má architráv, skládající se ze tří pásů nad sebou, s okraji mírně přečnívajících přes sebe ven. Souvislý vlys nemá členění pomocí triglyfů a metop a je obvykle ozdoben reliefní výzdobou. V Malé Asii vlys obvykle chybí a římsa je přímo nad trojdielným architravem. Ionský vlys se najde na př. i na dorském Parthenonu.

Proti přisnému a masivnímu vzhledu dorského slohu ionský se vyznačuje štíhlostí a lehkostí sloupů a bohatší dekorativností, zvláště hlavice; v rozkvětu byl v V. stol.

Nejstarší a největší stavby ionského stylu jsou v Ionii: Artemision v Efesu, chrám Apollonův na Lesbu, Didymeion u Miletu (nejlépe zachovaný chrám ionský v Malé Asii — 109 m × 50 m), chrám v Prieně, chrám Heřin na Samu; v Athénách jsou skvělými doklady Erechtheion, v jehož předsíní na jižní straně je užito místo sloupů soch dívek či karyatid, a chrám Atheny Niky. V ionském řádu bylo vystavěno též Maussoleion halikarnasské a náhrobek Nereoven.

Korintský styl se podobá ionskému mimo hlavici, která má podobu květinového košíku nebo kalichu, z kterého se rozvíjejí listy a květy

a horní. Kamenná sedadla, mající podobu stupňů, byla upravena tak, že přední část sloužila k sedění, a zadní, poněkud prohloubená, byla určena pro nohy výše sedícího diváka; tudy bylo také možno dostat se na místo, aniž musila celá řada vstávat. Jen nejdolejší řada a řada před diazomatem a za ní měly vzadu opěradla, jsouce určeny jako čestná místa (*προεδρία*) pro kněze a úředníky, pro zasloužilé občany a vyslance cizích obcí. Počet míst byl asi pro 14.000 diváků. Athénské divadlo mělo ochozy dva.

Původně a ještě v V. stol. byla sedadla dřevěná, ale Athény měly kamenné hlediště už za doby Periklovy. Počet řad a míst je různý: v Athénách Dionysovo divadlo mohlo pojmuti asi 17.000 diváků, na Delu asi 5.500, v Megalopoli největší řecké divadlo na 20.000. Tvar hlediště nebyl všude polokruhový a řídil se povahou terénu. V Thoriku (na vých. pobřeží Attiky) mělo na př. podobu zcela nepravidelného oválu. V Mantinei a v Eretrii jsou výjimečně divadla vystavěna na rovině. Zbytky divadelních staveb jsou ve všech krajinách, kde sídlili Řekové.

3. Za orchestrou, oddělena parodami (*παροδοί*) od hlediště, stála třetí část divadla skena (*σκηνή*). V Epidauru jsou z ní jen zbytky. Byla to obdélná budova aspoň jednopatrová, tvořící proskeniem tečnu ke kruhové orchestře a mající v přízemí několik místností. Z ní vystupovali herci na jeviště trojmi dveřmi a měnili si v ní své kostymy.

Před skenou byla nižší obdélná přístavba (vysoká asi $3\frac{1}{2}$ m), zv. *προσκήπιον*, opatřená v průčelí sloupořadím, jehož mezisloupí bylo uzavřeno dřevěnými deskami. Nahoře byla kryta dřevěným podiem, na kterém vystupovali herci. Po stranách byl tento prostor uzavřen bočnými křídly skeny, vybíhajícími ven, či paraskeniami (*παροσκήπια*).

Původně byla skena skutečný stan, jenž byl postaven na dobu her a sloužil za místo, kde se herci oblékali, kde měli své rekvisity a odkud vystupovali. Později byla zřízena prozatímní skena a proskenion ze dřeva a v době hellenistické se stavěly trvalé budovy z kamene. Výška proskenia se pohybuje mezi $2\frac{1}{2}$ —4 m, hloubka činí $2\frac{1}{2}$ —3 m.

Dosud je nerozhodnuta otázka, kde vystupovali herci. Někteří, držíce se mínění Dörpfeldova, soudí, že hráli v orchestře a proskenion že tvořilo dekorační stěnu, před kterou se hrálo. Jiní se domnívají, že jevištěm bylo proskenion, jiní připouštějí, že v orchestře se hrálo jen za doby klasické, od IV. stol. pak na zvýšeném jevišti. Z rozboru zachovaných kusů se zdá, že i v V. stol. byly hrány na vyvýšeném proskeniu, při čemž spojení mezi jevištěm a orchestrou bylo po stupních.

Všechna zachovaná dramata řecká se odehrávají venku, nikoliv uvnitř domů. Pozadím bývá průčelí chrámu, palác neb dům, zřídka byla scenerie krajinná. Celkem byla dekorace prostá. Po stranách uzavíraly jeviště periakty (*περιακτοι*), vysoké trojhranné kulisy otáčivé. Opony řecké divadlo nemělo, protože orchestra a jeviště pro hru činily jediný celek.

Po obou stranách mezi paraskeniami a hledištěm se otvíraly volné

boční vchody (*παροδοί*), kudy vstupoval sbor na orchestru a kudy se ubíralo obecenstvo přes orchestru na svá místa.

Uvedené části řeckého divadla nebyly spojeny v jednotný architektonický celek, ale akustika jeho byla dobrá.

Zachovalostí nebo významem vynikají vedle uvedených již divadel: v Delfách, na Delu, v Sikyoně, v Prieně, v Efesu, v Pergamu, v Syrakusách a j. Většinou pocházejí z doby hellenistické. V době římské byla přestavována a jinak upravována (zvláště skena a orchestra).

Odeion.

Pro koncerty a pro recitace měla některá města (Sparta, Korinth, Patras, Gortyna) odeion (*ὄδειον*); v Athénách byla dokonce čtyři odeia, z kterých dobře je dochováno Perikleovo, Heroda Attika a na agoře.

Perikleovo odeion, ležící na jv. svahu Akropole v sousedství divadla Dionysova, mělo podobu obdélníku a stanovou střechu. Sloužilo též k účelům soudním a před velkými dionysii se zde obecenstvu představovali básníci, herci a sbory a prosili o přízeň. Herodovo odeion z II. stol. po Kr., položené na jz. svahu Akropole, má vzhled menšího divadla s polokruhovým stoupajícím hledištěm s mramorovými sedadly asi pro 5000 diváků. Bylo kryto stropem z cedrového dřeva, ale neví se, zda celé či jen jeho skena. Patřilo k největším a nejlépe zařízeným stavbám tohoto druhu v Řecku. Je možné, že se tam konala též divadelní představení. Nedávno bylo odkryto odeion také na agoře.

Radnice.

Pro schůze městské rady určena byla radnice (*βουλευτήριο*). Athénské buleuterion, známé z popisu Pausaniova (I, 3, 5), odkryly americké vykopávky na agoře. V Olympii buleuterion se skládalo ze dvou vedle sebe stojících obdélných budov s apsidou na jednom konci, které spojuje v stavební celek čtvercový sál a společná sloupová síň v průčelí. Zde konali závodníci před sochou Dia zv. *Ὀρκιος* předepsanou přísahu. Zřetelnou představu nám podávají zříceniny radnice v Miletě z II. stol. př. Kr. Je to budova s vnější strany podoby obdélníku, s nádvořím, obklopeným sloupovým loubím a s propylajemi vpředu. Do dvora, v jehož středu byl čestný hrob vynikajícího občana, byla obrácena zasedací síň, mající podobu malého divadelního sálu se stoupajícím polokruhovým hledištěm asi pro 1200 lidí.

Pro shromáždění lidu, na kterých řečnili vynikající politikové V. stol. (na př. Aristides, Themistokles, Perikles) byla v Athénách určena Pnyx, návrší jz. od Areiopagu. Zasedací prostor byl upraven terasovitě, podobně jako divadlo, a ohrazen silnou zdí (70 m × 120 m), ale úprava jeho byla mnohem jednodušší; nemnoho sedadel bylo vytesáno ze skály, většina sedadel byla dřevěná. Vyvýšená řečnická tribuna (10 m × 2·2 m),

na niž vedlo několik stupňů, byla opatřena balustrádou. Později se konala shromáždění lidu obyčejně v divadle.

Pro schůze občanstva v Prieně měli ekklesiasterion, budovu vně v podobě obdélníka, upraveného uvnitř jako divadlo s krytou střechou; mramorová sedadla, stupňovitě na třech stranách stoupající, měla uprostřed oltář, čtvrtá strana, kde je v divadle skena s proskeniem, byla upravena pro předsednictvo a zapisovatele.

Po založení Megalopole (asi r. 369) jako střediska arkadského spolku byla vystavěna ústřední zasedací budova *Θεραπλειον* pro shromáždění t. zv. *οι μύριοι*. Zachované její zbytky ukazují plán obdélníka s peristylí (14 sloupů) předsíní v průčelí a po dvou vchodech na ostatních stranách. Rozlehlý sál byl kryt střechou, která se opírala o řady sloupů, jdoucích paralelně se třemi stranami. Předsednická tribuna stála mezi sloupy tak, aby pohled k ní byl co nejméně znesnadněn množstvím sloupů. Dispozicí se podobá eleusinskému telesteriu.

Museion.

Museion (*Μουσειον*) byla v Alexandrii budova, zasvěcená Musám a určená pro pěstování umění a věd; vystavěli ji Ptolemaiovci.

Vedle proslulé knihovny, která měla prý na 700.000 svazků a byla částečně zničena za obléhání města Caesarem, součástí museia byly studovny, laboratoře, observatoře a snad i botanická zahrada. Pěstovaly se tam vědy přírodní a exaktní, filosofie, filologie, historická studia. Badatelé a učenci tu soustředění byli vydržováni státem.

Poloha museia není známa, protože nad starověkou Alexandrii leží dnešní město a výkopy nebyly provedeny. O vzhledu budovy máme stručnou zprávu u Strabona, z níž se však mnoho nedovídáme.

Gymnasion.

Nebylo většího města, kde by nebylo gymnasion nebo palaistra, ve kterých se soustřeďovala tělocvičná a později i duševní výchova mužské mládeže. Vedle sportovní přípravy pro závody v běhu, skoku, vrhu oštěpem a diskem a v zápasení pěstovala se tu časem gymnastika zdravotní a předběžný výcvik pro službu vojenskou.

Gymnasion (*γυμνάσιον*) bylo původně volné prostranství, opatřené stromovím a trávníky; časem obklopeno bylo i sloupovými síněmi, ke kterým přiléhaly místnosti k účelům cvičebným. Ve IV. stol. vyrostla gymnasia v monumentální stavby, vypravené často s velikou nádherou. Obyčejně se skládala ze tří částí: z palaistry, vlastního gymnasia a stadia. Palaistra (*παιλαίστρα*) bylo obdélné nebo čtvercové nádvoří, obklopené sloupovou síní, za níž byly rozmanité místnosti: šatny, koupelny, místnosti, kde se zápasníci natírali olejem, kde trenovali, bufet a j. Vlastní gymnasion bylo nádvoří, kolem něhož obíhalo loubí, a bylo upraveno

pro rozmanitá cvičení tělesná: pro zápas, skok, vrh diskem a oštěpem, a větších gymnasií byla též závodní dráha pro běh (*στάδιον*). Stinnosti dodávalo stromoví.

Dochovány jsou zbytky gymnasia v Olympii, kde konali závodníci training před vlastním závodem o hrách, na Delu, v Epidauru, v Pergamu a j. V Athénách dosáhlo zvláštního významu gymnasion v Akademii, kde učil Platon, Lykeion, v němž měl školu Aristoteles, a Kynosarges, sídlo školy kynické.

Stadion.

Stadion (*στάδιον*) byla závodní dráha v podobě obdélníka, dlouhého přibližně 180 m (kolísalo se mezi 160—210 m), zakončeného na jednom konci polokruhově, na druhém přímou linií. Bylo pro ně voleno obyčejně místo v údolí mezi dvěma návršími nebo na úbočí vrchu, kde bylo zřizováno hlediště. (Athénské stadion na př., zbudované Lykurgem kolem r. 330, leželo v úžlabí mezi pahorkem Ardettem a jiným vrchem neznámého jména.) Bylo původně určeno pro závody v běhu, ale pěstovaly se tam časem i jiné druhy sportu. Kde neměli odeia, sloužilo pro hudební a pěvecké produkce.

Nejnámější stadia byla v Olympii, v Delfách, v Epidauru, na Delu a j. Nejskvělejší v starověku a dodnes zachované bylo panathénajské stadion v Athénách. Zřízeno Lykurgem, bylo přestavěno v II. stol. po Kr. na náklad Heroda Attika, který je opatřil mramorovými sedadly. Mohlo pojmuti na 50.000 diváků. V něm se konala první olympiáda nové doby r. 1896; je dosud nejkrásnější v Evropě. Největší stadion, pro 75.000 návštěvníků, mělo město Efesos.

Hippodrom.

Součástí her olympijských, pythijských, isthmických, nemejských a panathénajských byly též závody jízdní (*ἄγωνες ἵππων*). Pro tyto závody byl zřízen hippodrom (*ἵπποδρόμος*). Obdélná závodní dráha, rozdělená podélnou zdí, byla na jedné užší straně zaokrouhlená, na druhé byl start (*ἄφρσεις τῶν ἵππων*), sedadla diváků byla na dvou, třech nebo na všech čtyřech stranách. Závodilo se na voze obyčejně s dvojsprężím a čtyřsprężím nebo v jždě na koni. Nejobtížnější bylo objetí cíle na druhém konci od startu.

Největší hippodrom byl v Athénách, dlouhý 8 stadií, v Olympii měl délku asi 4 stadií, t. j. asi 770 m. Nejvíce proslul v době římské hippodrom v Byzantiu. Nejlépe zachován je hippodrom na hoře Lykaiu v Arkadii.

Stoa.

K promenádě, schůzkám občanů a k obchodním účelům byla v řeckých městech zařizována krytá loubí či kolonády (*στοαί*), které vroubily

náměstí a ulice nebo stály samostatně na volném prostranství; bývaly též u svatyní (v Epidauru) a u gymnasií.

Skládají se z podezdívky opatřené s jedné strany schodištěm, na kterém stojí obyčejně v průčelí řada sloupů, opírajících plochou střechu. Stoj mivaly i první patra; v přízemí bývaly sloupy dorské, v I. patře ionské. V pozadí takto kryté síně byly zařízeny obchodní lokály. Stoj poskytovaly ochrany před deštěm a zářem slunečním. Vyřizovaly se tam věci obchodní a leckdy i soudní jednání. Byly opatřeny sedátky; na schodišti sedávali žebráci.

V Athénách prosluly zvláště tři stoy na agoře:

Stoa malovaná (*στοὰ ποικίλη*), jejíž zadní stěna byla vyzdobena obrazy, jež malovali Polygnotos, Mikon a Panainos. Významná je tím, že se stala koncem IV. stol. školou Zenona z Kitia; podle ní dostala jméno škola stoická.

Stoa královská či *στοὰ βασιλεια* na západní straně agory byla úřadovnou archonta krále. Zde byly vystaveny zákony Drakontovy a před ní stely s důležitými nápisy. Ve IV. stol. se tu konaly schůze areopagu.

Třetí stoa, která byla zřízena asi z vděčnosti za vítězství nad Peršany, byla stoa Dia Osvoboditele (*στοὰ Διὸς Ἐλευθερίου*), jejíž zadní stěna byla zdobena též malbami.

V středu města, byla stoa Attalova, kterou dal postavit v 2. pol. II. stol. př. Kr. král pergamský Attalos II.; jest to sloupořadí dlouhé 112 m a široké 20 m, s dvojitou řadou sloupů v průčelí a s 20 obchodními místnostmi vzadu.

Paláce.

V době hellenistické se opět obrátil zájem k budování paláců v nových vladařských residencích (v Alexandrii, Antiochii, Pergamu, Seleukii a j.). Palác té doby tvořil komplex budov seskupených kolem ústřední stavby; byl to systém peristylních dvorů s fontánami a zahradami, kolem nichž byly seskupeny obytné pokoje, reprezentační sály a hospodářské místnosti. Byly velmi rozlehlé, poněvadž se budovalo spíše do šíře než do výšky, takže zabíraly mnoho plochy nového města; rozsáhlostí vynikal zvláště královský palác v Alexandrii. Stěny a stropy byly zdobeny malbami, malovanými štuky, mramorem, inkrustacemi a podlahy mosaikami. Dokladem těchto staveb je letní palác v Palatici v Makedonii, ze IV. stol.

Hrobky.

Náhrobní pomníky řecké byly velmi rozmanité. Byly to vázy (lektyhos, lutroforos), kamenné desky či stely s výzdobou malovanou nebo v reliefu, typ v Attice zvláště oblíbený, sloupy, sochy a j. Časem pronikl do úpravy hrobů veliký luxus, takže koncem IV. stol. byl vydán zákon, omezující

tuto nádherymilovnost. V době hellenistické došly obliby hrobky mající podobu chrámečků.

Ze starší doby, asi z konce V. stol., pochází vladařská hrobka u Xanthu v Lykii: na obdélném mohutném podstavci, ve kterém byla vlastní hrobka, zvedá se ionský peripterální chrámek tetrastylní (6 × 4 sloupů), který byl určen nebožtíkovu kultu. Podstava byla zdobena reliefovou výzdobou v pásech, mezi sloupy pak byly sochy Nereoven; podle těchto soch bývá stavba zvána pomníkem Nereoven. Také architráv je zdoben scénami reliefními a štíty mají plastickou dekoraci. Je v Britském museu.

Nedaleko zřícenin města Trysy v Lykii u dnešní osady Gjölbaši zachoval se náhrobek domácího vladaře (*ἡρῶον*) asi z 2. pol. V. stol. Kamenný sarkofág byl umístěn v obdélném prostoru (25 m × 20 m), hrazeném dokola silnou zdí, ozdobenou na vnější i vnitřní straně reliefními scénami z řecké mythologie. Toto heroon je v umělecko-historickém museu ve Vídni.

Zvláště proslula monumentální hrobka krále karského Maussola, čili Maussoleion, kterou mu dala po jeho smrti r. 353 v Halikarnassu (v Malé Asii) vystavěti manželka Artemisia; staviteli byli Pythios a Satyros, výzdoby se účastnili slavní sochaři té doby Leochares, Skopas, Timotheos a Bryaxis. Z této velkolepé stavby, která byla počítána mezi sedm divů antického světa a je nejvýznamnější stavbou IV. stol., jsou dochovány jen zbytky.

Na hranolovém podstavci (asi 66 m × 77 m), ve kterém byla králova hrobka, stála budova podobná ionskému chrámu s cellou pro obřady na počest nebožtíkovu, obklopená 36 sloupy; na ní byla stupňovitá pyramida, zakončená sousoším čtverospřeží. Celková výška byla 46 m. Plastickou výzdobou byly sochy a reliefsy, z nichž jsou zachovány jen zlomky (vesměs v Britském museu). Je několik rekonstrukcí této stavby.

V Athénách se dochoval z II. stol. po Kr. náhrobek Antiocha Filopappa, dosahující výšky přes 12 m.

Z ostatních staveb za zmínku stojí stavba majáku na ostrově Faru před Alexandrií, který byl zřízen asi r. 280 př. Kr. Na mohutné čtyřboké podstavě stála osmiboká nástavba a na ní cylindrické třetí patro, kde hořel oheň. Dosahoval výšky 180 m a byl počítán k sedmi divům starého světa; stavitelem byl Sostratos z Knidu. Zničen byl zemětřesením ve XIV. stol. a stal se vzorem všech pozdějších majáků. V písemných zprávách se děje zmínka asi o 20 majácích jinde, na př. v Korintu, v Peiraieu a j.

Sochařství.

Ve vývoji sochařství je možno sledovati postupné zrání od výtvorů primitivních k dílům dokonalé, nepředstížené krásy. S počátku rozvíjelo se pod vlivem umění východních, ale brzy se osamostatnilo a šlo vlastními cestami. Podporou vývoje byla potřeba soch bohů a bohyň pro svatyně

a zvyk stavěti pomníky vítězům v tělocvičných závodech. Umělci zpracovávali celkem nemnoho námětů — jsou to postavy stojící a sedící, bojovníci, jezdci, mladík zušlechtěný sportem a j. —, ale v nich vyřešili většně problém pohybu, anatomické správnosti a života draperie. Zvláštností řeckých soch byla polychromie, t. j. že detaily těla (oči, obočí, ústa, vlas) a šat byly vyznačeny barvou; užívalo se barvy červené, zelené, modré, méně často fialové a hnědé.

Nejstarší sochy byly snad ze dřeva, ale z těch se nic nedochovalo. Později se užívalo v některých krajích, na př. v Attice, měkkého vápence či poru, ale nejvíce výtvorů sochařských se zachovalo v mramoru. Oblíbeným materiálem byl též bronz; bronzové sochy však jsou pro nás skoro vůbec ztraceny. Mimo to se užívalo pálené hlíny či terakoty a chryselefantiny, t. j. zlata a slonoviny.

Umělecká díla nám zachovaná jsou nepatrným zlomkem bohaté umělecké produkce řecké; mnoho soch bronzových bylo v dobách neporozumění roztaveno k jiným účelům, nesčíslné množství mramorových soch spáleno bylo na vápno. Z nejstarší doby, asi do r. 500 př. Kr., zachované sochy jsou originály, z pozdějších století máme většinou římské kopie. Souvislý vývoj v monumentálním sochařství je možno sledovati asi od polovice VII. stol. do doby římské.

Doba archaická.

Po úpadku umění achajského počíná se v sochařství teprve asi v polovici VII. stol. př. Kr. nový umělecký život.

Původní podoby bohů byly pouhé symboly: hrubě přitesaný kmen nebo kámen. První skutečné sochy byly ze dřeva (t. ř. xoana), které v některých svatyních zůstaly předmětem náboženské úcty, i když už umění pokročilo. Takové úctě se těšila na př. starobylá socha Athéna v Erechtheiu, která byla o panathénajích odívána novým rouchem. Xoanon bylo asi i známé Palladion v Troji.

Nejstarší zachované sochy připomínají tvar přitesaného prkna nebo zaobleného kmene s povšechným a hrubým náznakem hlavních částí těla. Tak socha bohyně nebo kněžky z Delu asi z doby kol r. 600, kterou tam podle nápisu věnovala Nikandre z Naxu, je zcela plochá a činí dojem postavy, vyřezané ze silné desky (prkna); není tu náležité tělesnosti. Je oděna v těsně přiléhavý šat s pásem, bohatá kadeř jí splývá v copánkách, symetricky rozložených na ramenou; stojí ztrnule, máje ruce připaženy. Jiné sochy jsou tvaru válcovitého, s přiléhavým šatem, který je nečleněn a úplně kryje tělo, ve výrazu ztrnulé a bez života, takže se podobají sloupům. Mnoho jich pochází ze svaté cesty, vedoucí z Miletu k Didymeiu. Představovaly bohy, vladaře, bohaté dárce, paní, kněžky. Sedí obráceny tváří kupředu, nohy mají těsně u sebe, ruce na kolenou, šat má záhyby symetricky upravené. Jsou jako bez života, s těly podanými zběžně, bez náležité modelace.

Během VI. stol. však značně pokročilo řecké sochařství, zbavujíc se krok za krokem pout egyptské tradice, která měla asi vliv na jeho počátky. Činilo to s počátku neobratně a nesměle uvolňovalo úd těla za údem. Středisky umělecké práce byla s počátku ionská města maloasijská, zvláště Efesos a Miletos, z ostrovů Naxos a Paros, kde podporou sochařství byl kvalitní mramor; na Samu už koncem VII. stol. byla zdokonalena technika práce zásluhou *Theodora* a *Rhoika*. Na pevnině řecké otevřeny byly během VI. stol. sochařské ateliery v Sikyoně, ve Spartě, na Aigině, v Athénách.

Hlavním námětem řecké archaické plastiky je postava stojícího mladíka (*zoophos*), zpravidla nahého, a sedící nebo stojící oděná mladá žena (*zofon*), které přes nedokonalost v provedení nejsou bez krásy. Méně často se setkáváme s figurami zvířat (lev, kůň). Cílem bylo vytvořiti dokonalou podobu atleticky vypěstovaného těla, což bylo usnadněno soustavným pozorováním atletického těla při cvičení v gymnasiích a palaistrách a stálým zpracováváním téhož námětu. Při podání ženské postavy hlavním problémem bylo, dáti životný výraz rouchu či draperii a uvést ji ve shodu s pohybem těla.

Velké je množství soch, představujících mladého muže v atletické nahotě. Stojí jakoby v pozoru s levou nohou poněkud vysunutou, obrácen přímo kupředu, s rukama připaženými, s tváří oživenou úsměvem a s vlasem uměle a souměrně zkadeřeným. Představitelem je na př. Apollon z Tenee u Korinthu (nyní v Mnichově).

Starší než Apollon tenejský jsou asi sochy známých mladíků argejských Kleobise a Bitona, v nadživotní velikosti, nalezené v Delfách, kam byly věnovány rodným jejich městem jako pomník jejich tělesné síly a lásky synovské. Silná a poněkud těžkopádná těla, ještě nedosti propracovaná, jsou pravděpodobně dílem *Polymeda* z Argu.

Je zachována dlouhá řada soch tohoto typu, při nichž není možno vždy rozhodnouti, zda jde o sochu boha (obyčejně Apollona) či atleta, nebo o náhrobní pomník. Při všech je kladen důraz na vypracování hrudi, paží, nohou a potlačení partie břišní.

Tento námět ovládal velmi dlouho zájem sochařů a byl stále zdokonalován, až se dospělo k vrcholným dílům stol. V. a IV.

Z konce VI. stol. jsou sochy žen, nalezené na athénské Akropoli (je jich přes 70), oděné v lehký chiton s přehozem, který má množství záhybů pravidelně sestavených a je zdoben výšivkami. Sebevědomě usměvavá jejich tvář je vroubena pečlivě upravenou kadeří, splývající ve vrkočích a copánkách, mají bohaté šperky (náramky, náhrdelníky, náušnice, čelenky), v jedné ruce drží nějaký malý dárek (květinu, věnec, ptáka) a druhou koketně zachycují záhyby roucha. K naznačení detailů těla i šatu bylo užito barvy.

Dokladem spartského výtvarnictví z této doby je náhrobní relief, představující muže a ženu sedící na trůně. Hlava a trup muže jsou podány zpredu, ostatní tělo z profilu, vedle něho sedící žena je z profilu, ale

oko její je en face. Příkladem attické mramorové plastiky může být bohyně s granátovým jablkem (v Berlíně). Určena jen pro pohled zepředu ukazuje další krok v uvolnění rukou, v úsměvu, v bohatším členění, ač celkový dojem sloupu trvá. O kráse tváře nelze ještě mluvit. Všem těmto sochám chybí volnost pohybu, jsou ztrnulé. Zřídka odváží se umělec překročit t. ř. zákon frontality, podle něhož je stojící i sedící postava, zpravidla obrácená tváří kupředu, souměrná vzhledem ke kolmici, vedené se středu čela dolů a dělicí tělo na dvě úplně shodné části.

Postupně však umělci usilovali uvolnit spoutané formy a pohyby těla a snažili se podati lidskou postavu jako živý organismus a dáti výraz duševnímu dění. Tím dostupuje archaické sochařství svého vrcholu asi v r. 525—480 př. Kr. Z té doby je zachována řada soch mladíků ještě v postoji téměř vojenském, kteří však mají ruce odsunuté od těla, držení trupu je mnohem volnější, hlava přestává hledět přímo vpřed a poněkud se naklání; povrch ukazuje stále větší anatomickou přesnost v podání svalů a ve stavbě kostry.

Počátek V. stol. představují dobře sochy štítu na chrámě Afaině na Aigině, kde byla samostatná umělecká škola. Zobrazena je tu scéna z boje Řeků s Trojany za přítomnosti ozbrojené bohyně Athény, která stojí uprostřed bojujících. Umělec, jehož jméno není známo, pokusil se oživit jejich tváře úsměvem, i když jsou raněni a vytahují si šíp z rány. Jednotlivosti (oči, rty, vlasy, šat) byly vyznačeny barvou. Proti čistě archaickému podání roucha, vlasu a tváře s „aiginským“ úsměvem těla jsou v pohybu a v propracování ukazují pronikavou znalost anatomie. Jednotlivé postavy jsou souměrné a obratně komponovány do trojúhelného prostoru štítu. Významná tato originální památka je v glyptothéce v Mnichově.

Po vypuzení Peisistratova syna Hippia r. 510 zřídili Athéňané Harmodioví a Aristogeitonovi bronzové sochy jako osvoboditelům vlasti; tvůrcem byl *Antenor*. Když po dobytí Athén r. 480 Peršané odvezli tuto skupinu do Persie, nahradili ji dílem sochařů *Nesiota* a *Kritia*: jsou to dva muži v útočném postoji, z nichž jeden ve vztyčené pravici drží meč, připravený k ráně, a druhý jej kryje, maje na vztažené levé ruce přehozený šat.

Z téže asi doby pochází bronzová socha *Vozata* je z Delf, který byl součástí votivního daru čtverospřeží za vítězství v závodech. V držení těla a v podání roucha je mnoho archaického, ale tváře a pohyb rukou značí vysvobození z pout archaismu.

Na přechodu ke klasické době je socha bohyně sedící na trůně (v Berlíně). Sedí vznešeně a nehnutě obrácena kupředu a oděna v bohatý šat, jehož záhyby jsou sestaveny zcela pravidelně. Ale výraz tváře s úsměvem, který oživuje již celý obličej, jemné technické provedení a krásné linie ukazují dozrávání archaismu.

Doba klasická.

Během VI. stol. zdokonalili umělci svou techniku, takže v V. stol. ovládli hmotu úplně. Vnější okolnosti byly rozvoji umění velmi příznivé. Války řecko-perské poskytly Řecku a zvláště Athénám pocit morální převahy a důvěru v budoucnost. Athéňané plni vděčnosti obnovovali bohům zničené svatyně a zdobili je všemi prostředky. I jiná města hleděla udržeti krok a závodila v okrašlování svatyní a veřejných staveb. S počátkem se jeví ještě stopy archaismu, který mizí kolem r. 450, ale postupně dosáhly sochy správných proporcí, lepšího členění a přesného a anatomicky správného podání jednotlivostí na povrchu těla a dokonalého technického provedení.

A tak v 2. pol. V. stol. dospělo řecké sochařství k vrcholným výtvorům. Věvodí mu zvláště tři velká jména: *Feidias* a *Myron*, činní v Athénách, a *Polykleitos* v Argu. Vznikají díla dokonalé krásy a vznešené velikosti, která jsou výrazem víry v bohy a důvěry v budoucnost, posílené vítězstvím ve válkách řecko-perských. Při sochách bohů a bohyň pozorujeme vznešený klid, u soch lidí se usiluje o podání dokonalé tělesné krásy. Nejde o určité osoby, ale o typ.

Možno tu pozorovati dva směry: jeden (dorský) usiluje o zachycení a vystižení mužské síly v nahých postavách atletů, druhý (ionský) chce dáti výraz půvabu a něžnosti ženské v oděných postavách žen.

Za doby *Themistokleovy* a *Kimonovy* žil *Kalamis*, od něhož měl starověk sochy efebů a vítězů v jízdních závodech. Jeho *Hermes Krioforos* byl předchůdcem typu *Dobrého pastýře* v křesťanství.

Obdobím nejživějšího uměleckého ruchu byla v Athénách doba *Perikleova* (460—429).

Předním představitelem umění kolem polovice V. stol. je *Polykleitos* z Argu, který vytvořil z bronzu řadu soch mladých atletů, v nichž vtělil krásu mužského těla, harmonicky vyvinutého. Z těch nejvíce proslul jeho *Doryforos* čili mladík nesoucí kopí opřené na rameni, který je vtělením pravidelných rozměrů a správných poměrů ideálního mužského těla. Sochař sám vyložil o nich ve zvláštním spise podle svých studií lidského těla. Představuje zdravého, silného mladíka, zastavujícího se v klidném pohybu kupředu, při čemž tíha těla spočívá na pravé noze, levá noha se lehce dotýká země. Tato socha, kterou Řekové zvali *κῶλον* (= vzor), byla vzorem řeckým sochařům skoro po celých 100 let (hlava činí $\frac{1}{7}$ celé výšky těla). Zachovala se v mramorových kopiích (nejlepší v Neapoli), kdežto originál byl v bronzu.

Jeho *Diadumenos*, jinoch ovíjející si vítěznou stužku kol hlavy, zachovává tíž postoj, má touž stavbu těla i proporce; formy těla však jsou jemnější, výraz tudíž je méně přísný, čemuž napomáhá i sklon hlavy.

Z ostatních zachovaných soch neznámější je jeho raněná *Amazonka*, kterou se prý účastnil soutěže na sochu Amazonky pro chrám *Artemidy*

v Efesu spolu s Feidiou, Kresilou a Fradmonem. Ukazuje též motiv pohybový, při kterém tíha těla je na pravé noze.

Pro svatyni Heřinu u Argu vytvořil z chryselefantiny kolosální sochu bohyně Hery, sedící na trůně. Představu o tomto mistrovském díle Polykleitově můžeme si učinit z obrazů na argejských mincích (hlava bohyně i celá socha) a z popisu Pausaniova. Mramorová kopie hlavy bohyně se zachovala v několika replikách (Farnese, Ludovisi), z kterých nejbližší originálu zdá se mramorová hlava v Britském museu v Londýně. Staří měli obdiv pro umělcovo dokonalé technické zpracování. Polykleitovy postavy atletů spojují v sobě mládí se silou a ukazují harmonicky vyvinuté tělo. Měl vliv na další umělce až do Lysippa.

Neméně proslulý než Doryforos byl Myronův Diskobolos. Myron, rodem z Bojotie, pracoval kol r. 460 v Athénách; oblíbeným materiálem byl mu bronz.

Jeho nejznámějším dílem byl Diskobolos, představující mladého závodníka, jenž se chystá vrhnouti veliký bronzový disk. Umělec zvolil moment, kdy závodník, mocně se rozmáchnuv, v nejbližším okamžiku mrští diskem. Tíha těla, zoceleného cvikem, spočívá na pravé noze, horní jeho část je otočena stranou a hlava poněkud nazpět vzhledem k chystanému tělocvičnému výkonu. Kdežto všechny svaly jsou v činnosti a v pohybu, přísný výraz tváře zůstává v celku klidný a nevyjadřuje napětí, naznačeného tělem. Podání fyzické námahy v obličejí se Polykleitos i Myron vyhýbali. Socha je vytvořena jen pro jediný pohled, ve kterém hlava a trup se jeví en face; třetí dimenzi sochaři ještě nezvládli.

Myronovi se připisuje skupina Atheny s Marsy. Je v ní podána scéna, jak silen Marsyas chce zvednouti píšťalu, kterou bohyně odhodila, ale ustupuje před jejím přísným a rozkazujícím pohledem. Působivý je tu zvláště kontrast mezi prudkým pohybem drsného silena s jeho zvířecím výrazem a vznešeným klidem bohyně moudrosti. I zde, podobně jako v Diskobolovi, zvolil umělec situaci, ze které poznáváme, co předcházelo, a tušíme, co bude následovati.

Myron vynikl též jako vynikající sochař zvířat. Jeho bronzová socha krávy byla mistrovským dílem plným pravdivosti a životnosti.

Myron řešil nové problémy pohybu a statiky, často velmi směle. Vnitřní vzruch vyjadřoval nějakým vnějším pohybovým posunkem, nikoliv výrazem tváře.

Nad všechny řecké sochaře vynikl Feidias, představitel školy athénské, jenž spojil ve svých dílech dorskou vážnost s půvabem ionským. Rodák athénský byl osobním přítelem Perikleovým a uměleckým jeho rádcem. Obžalován od politických nepřátel odešel do Olympie, kde se účastnil výzdoby chrámu Diova; tam snad i zemřel.

Socha Atheny v Parthenonu na Akropoli dosahovala s podstavcem výšky 12 m. Není zachována, ale představu o ní máme podle sošky nalezené ve Varvakeiu. Bohyně byla podána stojící: levicí přidržovala

kulatý štít, zdobený vně i na vnitřní straně, pod nímž se vinul posvátný had, v pravici, opřené o sloup, držela bohyně Vítězství, vysokou 2 m; na hlavě měla bohatě zdobenou přilbu, na plecích Gorgoneion. Socha byla ze zlata (roucho, vlas, střevíce) a ze slonoviny (viditelné části těla) či z chryselefantiny, zdobené drahokamy (oči, žezlo).

Na Akropoli byla od něho též bronzová socha Atheny Promachos, oděná ve válečné výzbroji (přilba, štít, kopí), jejíž lesklý hrot kopí svítil do dálky; dosahovala výšky 12 m, s podstavcem 15. Byla symbolem vojenské moci athénské.

Dobrou představu máme o jeho Atheně, kterou věnovali na Akropolis osadníci ostrova Lemnu; byla bez štítu a v pravé ruce držela přilbu. V této soše byla přísná bohyně poněkud zlidštěna.

Náhradou za tato ztracená díla máme dochovanu sochařskou výzdobu Parthenonu, která byla provedena pod vedením a snad podle návrhů Feidiových, ale prací jeho pomocníků (447—438). Jsou to sochy ze štítů (chované v Britském museu v Londýně) a reliefová výzdoba metop a vlysu (v museu athénském a v Britském museu).

Parthenon byl nejen význačným dílem stavitelským, ale byl také zdoben skvělými výtvoři sochařskými. Ve východním štítě byla scéna zrození Atheny, která vyskočila v plné zbroji z čela Diova. Podivuhodné události byli přítomni bozi a bohyně. Na západním štítě bylo zobrazeno rozhodnutí sporu mezi Athenou a Poseidonem o panství nad Attikou. Athena svým kopím dala vyrůstí olivě a Poseidon úderem svého trojzubu stvořil koně. Ze 40 soch je zachováno jen asi 10, a to v stavu značně porušeném. 92 metop, vysokých 1,34 m, zobrazovalo boje s Giganty, s Amazonkami a Kentaurů s Lapithy. Pozadí bylo červené a od něho se odrážel modrý tón draperií. Nejskvělejší dekorací sochařskou byl vlysu, vysoký 1 m a dlouhý 160 m, obíhající kolem svatyně na vnější straně do ochozu chrámového; představoval průvod o velkých panathénajích. Je tu zobrazeno na 360 osob: kněží, úředníci, obětníci, občané, starci, metoikové, delegace z osad a spojenců, dívky s košíky a rouchem pro bohyni, obětní zvířata, oddíl athénské jízdy a olympská božstva sama.

Pro chrám Diův v Olympii vytvořil Feidias z chryselefantiny obrovskou sochu (asi 12 m vysokou) na trůně sedícího Dia. Představu o tomto velkolepém díle si můžeme učiniti podle mincí města Elidy, na nichž je na jedné straně zobrazena hlava boha a na druhé celá socha: trůnící Zeus opírá se levou rukou o žezlo, v pravici drží sošku Vítězství.

Feidias dal svým božstvům nadzemskou vznešenost, jeví se v postoji a klidném výrazu božsky krásných tváří. Přes své geniální nadání pokračoval v umělecké tradici a provedl dokonalou syntésu všech snah svých předchůdců, které v něm uzrály a dosáhly ideální výše. V tomto směru bývá srovnáván s Raffaelem.

Z jeho žáků nejvíce vynikl Alkamenes, jenž vytvářel sochy bohů z mramoru, bronzu a chryselefantiny. Slavného jména dosáhl svou

Afroditou zv. *ἔν κλίποις*, jejíž kopii je Afrodita z Fréjus v již. Francii (nyní v Louvru). Za kopii jeho Area se pokládá Ares borgheský v Louvru, jehož oduševnělá a zamyšlená tvář ukazuje rysy školy attické.

Alkamenes se uvádí jako tvůrce sochařské výzdoby západního štítu Diova chrámu v Olympii. Byl tam zobrazen zuřivý zápas mezi Kentaury a Lapithy; uprostřed stál Apollon jako ochránce práva.

Východní štít vytvořil *Paionios*. Byla tam scéna příprav k jízdnímu závodu krále Oinomaa a Pelopa; vedle nich stála tam královna Sterope a dcera Hippodameia a závodní spřežení, uprostřed byl Zeus jako strážce přísah. Od tohoto umělce proslulá jest socha okřídlené Niky, snášející se s nebe na zemi, již dali postavit v Olympii Messenští na památku svého vítězství nad Sparťany. Socha stála na podstavci 9 m vysokém a prudký pohyb vzduchem byl naznačen na vzdušném pláští a rouchu přiléhavém k tělu.

Ducha Feidiova ukazují i jiné současné výtvořky sochařské. Pěkné doklady poskytují některé náhrobky athénské hřbitova před branou dipylskou. Z nich vyniká pomník Athéňanky Hegeso, zobrazené, jak sedí na křesle a její služka jí podává skřínku se šperky. Tichá melancholie provívá scénou a zvláště krásnými rysy mladé dámy.

Sem patří též relief, podávající dojemné Loučení Orfea a Eurydiky za přítomnosti boha Herma. Úchvatně prostým způsobem podal zde neznámý mistr, jak Eurydike, téměř již zachráněná z tmy podsvětí, musí se navždy rozloučiti s milovaným mužem. Jakoby nerad splňuje božský průvodce svůj smutný úkol a dotýká se lehce její ruky, aby Eurydiku odvedl zpět. I z této římské kopie (v muzeu neapolském) dýše jasná vznešenost, která naplňovala díla Feidiova.

Významné místo mezi umělci doby Periklovy měl *Kresilas*, který vytvořil Amazonku pro Artemision efeské. Vynikl též jako portretista. Známe jest od něho poprsí Perikleovo. Představuje slavného státníka. jemuž děkovaly Athény za svůj umělecký a politický rozvoj, jako stratega. Hlava s přílbou je poněkud nakloněna, klidný je výraz očí, má pravý řecký profil. Portret, zachovaný v kopii, je idealisován, ale podání je prosté a ušlechtilé.

Feidiovského ducha prozrazuje též originální relief z Eleusiny, patřící mezi nejkrásnější skulptury řecké nám dochované (v muzeu athénském). Je vysoký přes 2 m a představuje výjev, jak Demeter v přítomnosti Kory dává Triptolemovi klasy k seti prvního obilí na zemi (byly naznačeny barvou). Kore, stojící za ním a držící v jedné ruce pochodně, ho věnčila (věnec byl bronzový). Podání šatu a vlasu Demetry, jež se v mateřské dobrotě sklání k jinochovi skromně před ní stojícímu, ukazuje ještě rysy archaické.

Feidias byl vzorem sochaři *Kefisodotovi*, otci nebo bratru Praxitelovu, jehož hlavní tvůrčí činnost spadá už do IV. stol. (asi do r. 390/370). Z té doby pochází sousoší bohyně Míru, nesoucí v náručí boha Bohatství

(Eirene s Plutem), která stála na athénské agoře. Zachovaná kopie bronzového originálu je v glyptothéce v Mnichově. Novým rysem je tu mateřsky něžný výraz bohyně, sklánějící se láskyplně k malému dítěti jako Madona k Jezulátku.

Nejslavnější sochaři a vedoucí umělci IV. stol. byli Skopas, Praxiteles a Lysippos. V tomto století dospěla technická dovednost vysokého stupně dokonalosti. Na rozdíl od doby přecházející, oblíbeným námětem umělců jsou božstva mladistvá (Apollon, Afrodita, Dionysos) a nižší (Eros) a jejich průvodci (satyři, mainady, charitky). Umění V. stol. bylo výrazem náboženské víry, IV. stol. je dobou půvabu a krásy; proti klidu postav V. století proniká u Skopy do výrazu tváře pathos a do draperie pohyb. Jeví se zvýšený zájem o podání krásy ženského těla.

Skopas, rodem z ostrova Paru, byl činný na Peloponnesu, v Athénách a v Malé Asii asi v r. 399—349. Z jeho bohaté činnosti máme zachováno jen velmi málo; jsou to většinou jen hlavy soch.

Víme, že přestavěl chrám Athenin v Tegei v Arkadii a provedl výzdobu jeho štítů; jsou zachovány z nich jen zlomky, které však ukazují pathetický ráz děl Skopových. Slavná byla Skopova *Bakchantka*, družka boha Dionysa, jejíž náboženské opojení bylo vyjádřeno prudkým pohybem a stočením těla a hlavou hozenou nazad, od větru zviřeným rouchem a rozsápanou laní v ruce. Kopie její se shledává v torse sochy v muzeu drážďanském.

Měl podíl v sochařské výzdobě monumentálního náhrobku karského vládce Maussola (Maussoleion). Jeho spolupracovníky při tomto díle byli Timotheos, Bryaxis a Leochares. Zbytky dekorace mausolea (reliefy, zlomky soch i celé) jsou chovány v Britském muzeu v Londýně.

Vytvořil sochu Afrodity *pandemos*, zobrazené, jak sedí na běžícím beranu. Afrodite kapujská, držící v rukou štít *Areův* a zhlížející se v něm jako v zrcadle, je snad kopii originálu Skopova.

Za dílo Skopovo se pokládá socha *Meleagrova* (v Berlíně) a *Apollon Kitharodos* (v Mnichově).

Charakteristickým znakem jeho soch bylo pathos, pohyb a duševní vzruch, jež vyjadřoval zvláště hluboce vsazeným okem a lehce pootvřenými ústy, nikoliv však výrazem celého obličje, jak se to děje v době hellenistické.

Ke škole Skopově je třeba počítati proslulou skupinu *Niobovců*, kterou zachovaly kopie římské. Středem tragické scény, zobrazující kruté potrestání Nioby od Apollona a Artemidy, byla Nioba, kryjící svým tělem poslední svou dcerušku. Kopie tohoto sousoší (ve Florencii) ukazuje v zoufalém výrazu nešťastné matky, mající oči obrácené k nebi, a v prudce zviřeném rouše tragickou krásu, stvořenou pod vlivem umění Skopova. Je to *Mater dolorosa* antického světa.

O něco mladším vrstevníkem Skopovým byl *Praxiteles* z Athén, činný asi v r. 360—330; jeho otcem byl asi uvedený *Kefisodotos*. Staro-

věk jej pokládá za nejvýznačnějšího sochaře IV. stol. Jeho díla, provedená většinou v mramoru, představovala bohy a mytické postavy. Na rozdíl od Feidiy tvořil sochy mladých božstev a nižších bytostí božských; ani jednou nepředstavil Dia. Proti vážným a přísně vznešeným tvářím Feidiovým jeví se u Praxitele božstva zlidštěná, s měkkým, klidným, až snivým výrazem očí, upřených k zemi, na rozdíl od Skopy, jehož neklidné postavy hledí vzhůru. Nejinak Raffaelovy obrazy Madon kladou důraz na lidskou stránku božské matky, nikoliv na moc královny nebes.

V originále se od něho dochoval Hermes chovající malého Dionysa (v museu v Olympii), ostatní sochy jsou známy z dobrých kopií. Toto dílo, vyšlé přímo z jeho ruky a hlazené jeho dlátem, ukazuje boha, držícího v náručí maličkého Dionysa. Odnášeje svého bratříčka k nymfám do Bojotie zastavil se na cestě a opřel se lehce o kmen stromu, který je zakryt rouchem bohatým záhyby. Nedochovaná pravá ruka držela asi hrozen, po kterém vztahovalo dítě ručku.

V mnoha replikách, což svědčí o oblibě sochy, je zachován unavený Satyr, opírající se zcela pohodlně o kmen; jiný Satyr je zpodoběn, jak nalévá víno. Satyři jsou podáni v zušlechtěné podobě a ztratili všechny znaky zvířecosti, až na jemně zašpičatělé uši.

Také z Apollona učinil efeba, který je daleko vzdálen od představy rozhněvaného boha, jak jej vylicil Homér. Bůh Apollon je podán v hravé situaci, jak zabíjí jako pozemský mladík ještěrku, lezoucí po kmeni (proto zv. sauroktonos). Proslulý byl Eros, kterého věnovala Fryne, krásná umělcova přítelkyně a modelka, do Thespii.

Z bohyň oblíbeným námětem byla zvláště Afrodita, jejímiž několika sochami vytvořil Praxiteles nový typ nahé ženské krásy. Nejslavnější z nich byla Afrodita v chrámě v Knidu, které se starověk nejvíce podívoval (kopie jsou ve Vatikáně a v Mnichově). Bohyně je tu podána, jak odkládá poslední roucho před vstupem do lázně na vázu stojící vedle. Svou Afroditou vytvořil typ nové božské krásy, odchylné od oděných bohyň doby předcházející, a stal se vzorem pozdějším mistrům.

Praxiteles je pravým opakem sochaře Skopy. Kdežto Skopovy sochy jevíly vášnivý a prudký pohyb, pathos, na tváři bohů Praxitelových pozorujeme tichý, snivý klid, usměvavou náladu, vyrovnanost. Tvary těla vyznačují se měkkostí, elasticitami a krásou linií, svěžestí a půvabem mládí.

Na přechodu k době hellenistické stojí dovršitel vývoje řecké plastiky Lysippos ze Sikyonu, který byl činný zvláště v 2. pol. IV. stol. Pracoval výhradně v bronzu, jsa věren tradici dorských umělců a zvláště Polykleitovi. Ve volbě námětů je blízký V. stol. Hlavním námětem byl mu mladík utužený gymnastikou, bytosti božské ustupují do pozadí; starověké zprávy neuvádějí od něho ani jediné sochy ženské. Není u něho Skopova pathosu ani Praxitelovy sentimentálnosti.

Zvláště proslul sochou Apoxyomena, mladého atleta, který si stírá

(ἀποξύνεται) škrabátkem s těla prach, pot a olej po cvičení v palaistře; to je zcela všední výjev z řecké tělocvičny. Tíha těla spočívá na levé noze, ale postoj budí dojem, jako by atlet s jedné nohy na druhou přešlapoval. V něm ztělesnil sochař svůj ideál krásného mužského těla. Proti kanonu Polykleitovu ukazuje Apoxyomenos štíhlejší formy, kratší trup, delší a štíhlejší ruce a menší hlavu. Poměr hlavy k tělu je 1 : 8, kdežto u Polykleita byl 1 : 7. Tento kanon ovládl pozdější sochařství.

Z heroických postav se zálibou vytvářel Heraklea v novém pojetí. Většina soch Lysippových představuje ho jako statného muže, unaveného a odpočívajícího po těžkých pracích.

Jako dvorní sochař Alexandra Velikého dělal se s Apellem o přízeň královu. Portretoval ho nesčíslněkrát jednotlivě a v skupinách, celou postavu i poprsí, a vytvořil jeho ideální portrét.

Díla Modlicí se jinoch (v Berlíně) a Poseidon (v Lateráně) vznikla asi ve škole Lysippově. Do této školy patří též bronzová socha Odpočívajícího Herma (v Neapoli). Je to okamžitý odpočinek a vnitřní neklid oživuje jinak klidnou postavu; cítíme, jako by měl každým okamžikem vstáti a spěchatí dále. Nemá nic společného se snivým klidem postav Praxitelových.

Lysippos, první ze sochařů, tvořil díla prostorově všestranně vyvinutá, která možno pozorovati se všech stran — vedle výšky a šířky i hloubku, je tu trojdimensionálnost, kdežto dřívější umělci se spokojovali s dvojdimensionálností (výškou a šířkou). Tím dosáhly sochy plné tělesnosti. Jeho sochám je vlastní jakýsi neklid v klidném postoji. I linie roucha jsou neklidné a při tom reálněji zachyceny, čímž se zvyšuje iluze. Jeho činnost byla ohromná; vypráví se, že vytvořil na 1500 soch. Jeho a Praxitelova díla měli v oblibě Římané.

Vedle těchto předních umělců byla řada mistrů nám méně známých, ale požívajících v starověku vážnosti. K nim patří na př. Leochares a Bryaxis, kteří byli Skopovými spolupracovníky na Maussoleiu.

Leochares vytvořil bronzové sousoší krásného hochy Ganymeda, unášeného Diovým orlem na Olymp, kde se stal číšníkem bohů. Zachovaná mramorová kopie ve Vatikáně ukazuje, jak silný orel rozepial mohutná křídla nad jinochem a opatrně drží jeho tělo v silných spárech. Umělec geniálně rozřešil problém vznášení se k nebi. Leocharovi je též připisován bronzový originál slavné mramorové kopie Apollona belvederského ve Vatikáně. Mladistvý bůh je podán ve chvatném pohybu, když vystřelil z luku smrtonosný šíp a pozoruje jeho účinek. Vítězný jeho pohled a nepatrně pootvřená usta vyjadřují vzrušení; v levici držel luk a v toulci, připevněném vzadu na řemeni, měl šipy. Efektně působí lehký plášť s četnými záhyby, přehozený přes levou ruku, od kterého se odrážejí krásné formy štíhlého těla.

Bryaxis vytvořil typ boha Dia Serapida, jehož kult se ujal v Alexandrii v době hellenistické. Zachovaná kopie podává hlavu Dia s modiem

na hlavě (modius je symbol božstva podzemního a pozemského); je to doklad směřování víry a umění řeckého s prvky egyptskými. Výraz jeho tváře n vyjadřuje vznešený klid, spíše tu vidíme rysy smutku bez olympského jasu.

S jménem Bryaxidovým se uvádí v souvislost též velké mramorové poprsí Dia, nalezené v Otricoli. Zeus je tu podán v dobrotivém klidu, s lehce usměvavou tváří, s plnovousem a bohatým vlasem, podobným lví hřívě. Hluboká vráska na čele a poněkud svráštělé obočí a nepatrně pootevřená ústa naznačují však lehký vzruch mysli. Není tu olympského klidu Dia Feidiova.

Lysippos nebyl jediný portretista IV. stol.; vedle něho byl v tomto oboru činný též Bryaxis a Leochares. V této době počet portretů se množí, neboť někteří sochaři věnovali se výhradně tomuto druhu výtvarné práce. Z nich vynikl v 1. pol. IV. stol. realistickým stylem *Silanion*, původce mnoha podobizen a také portretu Platonova, jehož busta je dochována v několika kopiích.

Okolo r. 330 athénský státník Lykurgos dal postavit v divadle Dionysově bronzové sochy tří slavných tragiků Aischyla, Sofoklea a Euripida. Z těch sochařů Sofokleova, dochovaná v mramorové kopii, je v museu late-ránském v Římě. Slavný tragik je tu zobrazen v plné mužné síle; v tváři se projevuje jasná radost životní, méně však básníkovy duchaplnost a morální vlastnosti.

Umění ve IV. stol. není již jen ve službě veřejnosti, nýbrž vyhovuje i umělecké zálibě a luxu soukromníků. Toto dekorativní sochařství podává nový, lidštější ideál umělecký a čerpá náměty i z denního života. K těm výtvorům náležejí zvláště náhrobní reliéfy, jež nejsou pracemi velkých mistrů, ale vznikly pod vlivem jejich díla. Nejčastěji jsou zobrazeny scény loučení nebožtíka s členy rodiny, ženy při práci nebo při toaletě, muži jako atleti nebo bojovníci.

S počátku IV. stol. pochází na př. stela jezdce Dexilea, jenž padl r. 394 u Korintu. Pozorují se zde vlivy tradice Feidiovy, ale vlající roucho, vzrušený pohyb koně a posunek nepřítele, ležícího na zemi, jsou dramatické.

Skvělý je sarkofág ze Sidonu, zv. obyčejně Alexandrův, se scénami bitevními a loveckými, podanými v reliéfu, jichž se účastnil Alexandros Veliký a sidonský vládce Abdalonymos. Významné je zde hojně použití polychromie. Pojetím a provedením znamená přechod k období hellenistickému.

Doba hellenistická.

Alexandrovými výboji se otevřela řeckému umění celá přední Asie a Egypt. Po rozdělení rozsáhlé říše mezi diadochy vznikla nová politická střediska (Alexandrie, Antiochie, Pergamon, Rhodos), která se stala i centry uměleckými. Řecko vlastní bylo za této doby v pozadí vývoje. Uměl-

cům se naskytaly nové úkoly, aby byly uspokojeny požadavky nádhery milovných vládců a bohatých měšťanů nových měst. Už tato okolnost dávala výtvarné práci jiný směr. V službě mocným jednotlivcům a pod vlivem přímého styku s Orientem změnilo se umění svým obsahem i formou.

Hellenistické umění je zralé, netápe. Poněvadž umělci ovládali dokonale techniku, žádné thema nebylo pro ně problémem. Náměty byly proto mnohem pestřejší a umělci hleděli zachytiti v svých dílech co nejvíce forem života. Náměty náboženské ustupují do pozadí před světskými. Umělec doby hellenistické rád si běže za námět genrové scény a idyllické obrázky s lidovými typy rolníků, rybářů, pastýřů a j. v krajinném pozadí. Hledí vystihnouti věrně skutečnost, podává formy těla realisticky, i když nemají krásy, ba často jsou ošklivé.

Kdežto dřívější sochaři zobrazovali zvláště věk plného mužství a ženství a kvetoucího mládí, v této době podávali i stáří a dětství. Vidíme lidské tělo s vadami, staré, choré, hubené, i s vráskami a se zvadlou pleť, často vystupuje zřetelně stavba kostí, poněvadž výtvarníkovi jde o anatomickou přesnost. Se zálibou se obraceli výtvarníci k studiu dětského těla a hleděli vystihnouti zvláštnosti jeho forem. Tohoto námětu dovedli značně využití a zpracovati jej velmi mnohostranně. Jevili též zájem o rasy neřecké, časté jsou též motivy erotické.

Jinou charakteristickou složkou tohoto umění je záliba v rušné pohybovosti, stupňované často v baroknost. Umělci šlo o zachycení a výraz fyzické bolesti a duševního utrpení a o realistické vyjádření bohaté škály citů. Barokní ráz se zjemňuje časem v rokokovou líbeznost a gracičnost (patrnou dobře na př. na terakotách). S oblibou vytvářeli sochaři skupiny o mnoha postavách a v souhlase se soudobým přepychem a honosností tvořili sochy obrovských rozměrů, do té doby neobvyklých. Na rozdíl od typisujícího způsobu doby předcházející vytvořilo období hellenistické úplně realistický portret, vystihující psychologické i fyziologické zvláštnosti individua.

V Athénách se udržovaly sice dále starší tradice v mladších generacích uměleckých rodin, ale hlavními středisky hellenistického umění, která jsou nám lépe známa, byly Pergamon, Rhodos a Alexandria.

Za králů z rodu Attalova (241—133 př. Kr.) stala se jejich residence Pergamon sídlem sochařské školy, jejímž hlavním rysem je pathetičnost.

Jako Athéňané slavili uměleckými díly vítězství nad barbary a triumf nad Peršany, podobně i králové pergamští dali zvěčniti svá vítězství nad Gally v III. a v II. stol. významnými plastickými výtvoři. Attalos I. (241—197) věnoval čtyři skupiny bronzových soch na athénskou Akropolis na památku svého vítězství nad Gally, kteří pronikli do jeho říše. Z těchto skupin zachovaly se v kopiích jednotlivé sochy, které vesměs představují poražené, nikoli vítěze.

Jiná skupina soch na oslavu vítězství byla postavena na chrámovém

nádvoří bohyně Atheny v Pergamu. Z nich jedna socha ukazuje těžce raněného trubače, který klesl na svůj štít. Jiným dokladem je skupina Galla se ženou: po ztracené bitvě probodl Gall svou ženu, která již klesla bezvládně k zemi, a nasazuje si meč k smrtící ráně. Účinný je protiklad statné mužské postavy a ženského těla, skleslého pod ranou mečem.

Podobný kontrast bezvládného mrtvého těla a statné bojovné postavy ukazuje skupina Menela a s mrtvolou Patroklovou (ve Florencii).

Z ostatních sochařských výtvorů význačná je skupina, jež představuje potrestání Marsya, který, prohrav v závodě s Apollonem, je pověšen na stromě a skythský kat si brousí nůž za přítomnosti Apollonovy, aby sedřel s něho kůži.

Nejskvělejším sochařským dílem této školy, zachovaným v originále, je reliefní výzdoba pergamského oltáře, vystaveného v Pergamonmuseum v Berlíně. Velkolepá stavba monumentálního oltáře Diova (35 m × 38 m, výška 10 m), který vystavěl asi Eumenes II. (197—159), byla zdobena na vnější straně mohutného hranolového podstavce souvislým pásem (110 m dlouhým) 2·30 m vysokých postav reliefních, které představují prudký zápas bohů s Giganty. Je zachován asi ze tří čtvrtin, ale velmi porušený. Nejlépe je dochována skupina zobrazující, jak vítězná Athena strhuje Giganta Alkyonea, za něhož marně prosí jeho matka Gaia. Celá tato gigantomachie je plná dramatickosti a kypivé životnosti; malebně působí střídání světla a stínu, neboť relief je značně vysoký. Jeho rozměry jsou do té doby nebývalé. Po monumentálním schodišti se přišlo k obětnímu oltáři na nádvoří, uzavřeném zdí, která byla zdobena reliefním pásem vysokým 1·6 m, vypravujícím historii Telefa, zakladatele Pergamu.

Z téže školy vyšel t. ř. Zápasník Borghese, jehož mramorová kopie je podepsána jménem Agasia z Efesu. Představuje pěšího vojína, podaného v herojské nahotě v prudkém výpadu proti jezdcí. Svědčí, k jaké dokonalé znalosti anatomie těla dospěli hellenističtí umělci, a je vzorem zpracovanosti mužského těla se všemi svaly, takže slouží dosud za akademický model.

Socha Opilé stařeny, držící v klíně nádobu s opojným nápojem, kterou vytvořil asi pergamský umělec, svědčí, že zájem výtvarníků budil námět sebe ošklivější; zvadlá pleť, bezzubá ústa, vyschlý krk ukazují překvapující verismus podání.

Sochařskou školu na Rhodu, kde kvetlo umění od počátku doby hellenistické a zvláště po zániku království pergamského (r. 133), představují dobře dvě sousoší: Býk farneský (v museu neapolském) a Laokoon (ve Vatikáně).

Farneský býk zobrazuje scénu přípravy ke krutému potrestání Dirky od Zetha a Amfiona za bezprávi, spáchané na jejich matce Antiopé; chystají se přivázati Dirku k rohům divokého býka, aby ji usmýkal. Původci této skupiny byli Apollonios a Tauriskos.

Nejnámějším dílem rhodským je Laokoon, originální mramorové

sousoší tří umělců Agesandra, Polydora a Athenodora asi z polovice I. stol. př. Kr. Představuje krutý trest kněze Laokoonta a dvou jeho synů, kteří byli zahubeni dvěma mořskými hady. Křečovité stažené svaly, propracované s přesnou anatomickou znalostí lidského těla, naznačují marný zápas proti plazům, bolesti strhané rysy v tváři, zoufalý pohled a otevřená ústa zvyšují dojem kruté fyzické bolesti, kterou se podařilo umělcům vyjádřiti. Kompoziční schema se blíží pyramidě. Pravá ruka otcova je doplněna ne zcela správně; je třeba si ji mysliti staženou níže k hlavě.

Rhodské umění ukazuje zálibu v dramaticky vzrušených scénách, miluje pathos.

Na Rhodu působil Boethos, jež zpracovával náměty genrové. Nejznámější je jeho skupina Hochs s husou. Buclatý chlapeček zápasí tu s takovou vážností jako nějaký hrdina v skutečném boji; tím nabývá námět humorného zabarvení.

Ze školy rhodské pochází asi t. ř. Polymnia (v Berlíně), patřící k oblíbené skupině Mus. Není tu oduševnělosti hluboké, máme spíše dojem elegantně oděné dámy.

Zák Lysippův Chares vytvořil slavný Kolos rhodský, který byl počítán k sedmi divům světa. Bronzová socha, vysoká 32 m, představovala boha Helia. Byla brzy zničena zemětřesením, takže o jejím vzhledu nemáme určité představy.

V Alexandrii kvetla nejen věda a krásná literatura, nýbrž dařilo se i výtvarným uměním. Zachované sochařské památky však nejsou početné. Vyniká z nich v museu vatikánském obrovská mramorová socha říčního boha Nilu. Představuje ho jako starce pohodlně ležícího a opírajícího se o sfingu, s rohem hojnosti a klasy v ruce. Kolem něho a po jeho těle skotačí 16 hošíků, kteří symbolisují 16 loket, o které musil vystoupiti Nil při svých povodních, aby byla dobrá úroda.

Charakteristické rysy plastiky alexandrijské vyvinuly se zvláště v portretu a genrových typech. Z galerie portretů hellenistických nejznámější je poprsí Homérovo. Z výrazu stařecké tváře s vyhaslýma očima vyzařuje geniální duch básníka.

Poprsí Sokratovo zachycuje v nehezských rysech málo vzhledného starce s holou lebkou, s vysokým čelem vráskami rozrytým, s bohatým vousem, s tupým a „neřeckým“ nosem, dokonalou krásu jeho filosofické duše.

Tehdy vznikl také portret Aisopa, dochovaný v římské kopii, který vytvořil z fantazie Aristodemos bithynský. V nevhledné trpasličí postavě slavného bajkáře s myslitelskou hlavou, plnou bystré inteligence, zrcadlí se jemná ironie.

Umělec alexandrijský vybíral si se zálibou postavy lidové a podával je úplně realisticky se všemi nedostatky a vadami tělesnými a neštítel se ani zjevů zcela patologických; ne jeden typ je podán v grotesce nebo zkarikován. Svědčí o tom na př. tyto sochy: rybář a negr jako pouliční zpěvák.

V současné literatuře oblíbené výjevy ze života venkovského objevují se též v plastice, zvláště v reliefu. Postavy pastýřů, rolníků, rybářů a drobných lidí se svými zvířecími společníky (krávy, ovce, kozy) mají jako stafáž krajinné pozadí, které dodává scéně idylického rázu. Bohaté krajinné pozadí činilo i z mythologického námětu idylu (Perseus a Andromeda). Vyskytují se však též čistě krajinářské sužety (na př. ovce s mláďaty, ve Vidni), oživené skotačivými satyry, mainadami, postavou Polyfema, Adonida a j. Motiv krajinný byl novým přínosem do výtvarnictví řeckého.

Přes úpadek athénské sochařství, které se spokojovalo v této době kopírováním nebo napodobováním, po případech kontaminací výtvorů stol. V. a IV., vznikala přece díla hodnotná. Mezi ně patří bronzová socha Demosthena (zachovaná však v kopiích mramorových), kterou vytvořil v r. 280/90 *Polyeuktos* pro athénskou agoru. Zachmuřená tvář s mračně svrstěným čelem a přísnými rysy, starostlivá a zamýšlená hlava vyjadřují velmi dobře vážnost úsilí a bojovnou energii velkého řečníka v zápase za svobodu vlasti. Úzká prsa, nedosti upravený šat a vlas zachycují zvláštní rysy jeho exteriuru. Pod touto sochou byl vyryt známý epigram: *Ἐἵτεο ἰσὴν ῥώμην...*

V III. stol. vynikli synové Praxitelovi *Timarchos* a *Kefisodotos*, kteří vytvořili sochu řečníka *Lykurga* a básníka *Menandra*. Starověk chválí zvláště dokonalost výtvorů *Kefisodotových*.

Z galerie ostatních portretů, které vytvořila doba hellenistická, významné jsou portréty diadošských dynastií.

Žák *Lysippův Eutychides* vytvořil pro Antiochii nad Orontem alegorickou sochu *Tyche*, jež je zachována v mnoha kopiích. Božská ochránkyně města s věžovitou korunou na hlavě, držící v ruce hrst klasů jako symbol úrodnosti, sedí na skalisku a personifikovaný *Orontes* je podán jako mladý plavec u jejích nohou.

Dochovalo se množství soch, jejichž původci jsou neznámi. Z těchto anonymních výtvorů vynikají: *Afrodite melská* (patřící k perlám Louvru), *Spící Ariadna*, *Faun Barberini* a j. Překrásná je socha *Niky* ze *Samothraky* (v Louvru), která byla zřízena buď na památku vítězství *Demetria* r. 306 nebo vítězství *Rhodanů* na počátku II. stol. Ohromná socha okřídlené bohyně v prudkém pohybu měla za podstavec přídu lodní a zvedala asi ke rtům polnici, v druhé ruce držela trofej. Efektní je podání bohatého roucha, zmítaného váním větru a přiléhajícího těsně k tělu bohyně.

V době římské projevoval se obdiv k řeckým výtvorům sochařským tím, že byly hojně kopírovány. Boháči římské doby zdobili své paláce a vily aspoň kopiemi, nemohli-li řeckými originály. Této zálibě římské děkujeme, že se nám zachovalo tolik děl sochařských, z nichž originálů je však velmi málo. Někdy kopista měnil styl svého vzoru tím, že motiv na př. hellenistický podal ve formách klasicistických nebo archaistických, napodobu-

jech díla stol. V. a VI. Výmluvným dokladem je na př. chlapec vytahující si z nohy trn. V podání hlavy a jednotlivých částí usiloval kopista o napodobení forem doby klasické. Někdy není snadno rozeznatí dílo archaické od archaistického a klasické od klasicistického.

Malířství.

Kdežto větší sochařská díla jsou zachována aspoň v kopiích (originálů není mnoho), všechny významné výtvary řeckých malířů jsou pro nás nenávratně ztraceny. Přece však je možno nabytí o nich představy z jiných pramenů. Vedle literárních zpráv u antických spisovatelů (*Pausanias*, *Lukianos*, *Plinius st.*) hlavním pramenem jsou malované vázy. Vázové obrazy vznikly totiž současně s velkými malbami a pod jejich vlivem, často byly také jejich napodobením v komposici a v námětech. Dávají poznati v hlavních rysech vývoj řecké malby (náměty, kresbu, komposici), avšak o barvách svých vzorů nepovídají nic.

Cenné jsou dále portréty na egyptských mumiích, malované na dřevěných deskách nebo na plátně; pocházejí většinou z prvních století po Kr., ale ukazují styl řecký. Významnou památkou jsou též malované kamenné stěly. Jednotlivé kusy jsou známy z Athén až ze VI. stol. a celá serie (přes 200) z *Pagasai* v *Thessalii*, které se datují většinou do III. stol. př. Kr., t. j. do plného rozkvětu malířství hellenistického. Nejsou význačné umělecky, ale poskytují poučení o technice enkaustické. Cenným pramenem jsou i nástěnné malby římské (zachované zvláště v *Pompejích*), které jsou z valné části kopiemi řeckých originálů a zachovaly komposici, námět i kolorit, i když snad pozměněný.

Řeční malíři užívali trojí techniky: freskové, temperové a enkaustické.

Fresky či malby na čerstvou omítku se užívalo pro dekoraci nástěnnou — představu o ní podávají fresky z doby krétsko-mykénské a dobře zachované nástěnné malby v *Pompejích*.

Pro tabulové obrazy, malované na plátně nebo na dřevěných deskách, byla běžná *tempera*, která užívala jako pojiva vaječného žloutku, nikoliv oleje; olejové malby starověk neznal.

Při methodě enkaustické se nanášely barvy rozpuštěné a smíšené s voskem, který byl rozhríván a nanášen v tekutém stavu pomocí cestra.

S počátku se užívalo málo barev, zpravidla čtyř — bílé, černé, žluté, červené, ale od dob *Polygnotových* (v 1. pol. V. stol.) byla stupnice barev dosti bohatá. Malovalo se na stěnách, dřevěných deskách, na plátně, na pergamenu, slonovině, na terakotových a mramorových deskách.

Po dlouhou dobu malířství nebylo samostatným uměním, bylo ve službách stavitelství, sochařství a keramiky. Ale od doby *Zeuxidovy* a *Parhasiovy* (ve IV. stol.) malby nejsou jen dekorací architektury, nýbrž stávají se zcela samostatnými výtvary, žijícími svým vlastním životem.

Dějiny malířství na půdě řecké možno začít památkami z doby mykénské. V Tiryntu a v Mykénách se zachovaly zbytky nástěnných maleb, provedené v rozmanitých barvách (černé, modré, žluté, oranžové, zelené, šedé) na bílém podkladě, na omítce nebo na kameni technikou, obvyklou na Krétě (sr. výše). Potom je velká mezer v tradici malířských památek v Řecku, kterou je možno částečně vyplnit zachovanými obrazy na vázách (IX.—VII. stol.), na pálených deskách, sarkofázích klazomenských, a oživit od VII. stol. několika jmény umělců, kteří sotva vytvořili práce, povznášející se technikou a provedením nad díla vázová (Bularchos, Kimon a Kleon). Teprve jméno Polygotovo znamená osamostatnění malířství jako umění, rovnocenného se sochařstvím. Většina těchto maleb byly obrazy, malované na stěnách veřejných budov.

Polygotos pocházel z ostrova Thasu a žil v V. stol. v Athénách (asi v l. 470—460), kde byl přítelem státníka Kimona. Tam vyzdobil několik veřejných budov nástěnnými malbami s námětem mythologickým. Tak v stoe poikile byl od něho obraz Dobyti Troje a snad scéna z bitvy marathonské, v svatyni Dioskurů Únos Leukippoven. Účastnil se výzdoby Theseia, pinakotheky na Akropoli, byl činný v Thespiích a Platajích. Ale nejslavnějším jeho dílem byly nástěnné malby v lesche Knidských v Delfách: jedna představovala dobytí Troje, druhá Odyssea v podsvětí; popis jejich podává Pausanias (X, 25 a 28). Všechny obrazy nebyly provedeny technikou freskovou, některé (na př. Dobyti Troje v stoe poikile) byly tabulové, malované na dřevěných deskách (*πίνακες*).

V podání pozadí krajinného omezoval se umělec na pouhé symbolické náznaky pomocí stromu, skály, vody, domu; v přehledné a jasné kompozici usiloval o rovnoměrné rozdělení jednotlivých postav nebo celých skupin na malířské ploše. Užil jakéhosi druhu perspektivy tím, že maloval postavy nad sebou, při čemž část těla byla zakryta naznačeným terémem.

Největší krok kupředu učinil Polygotos v tom, jak dovedl dáti tváři svých postav výraz duševních jejich stavů, takže tvář je zrcadlem povah a nálad. Jeho malby byly však spíše kolorovanými kresbami, bez vyjádření světla a stínu; jemné podání draperie budilo zvláště podiv u současníků. Byl hlavou athénské školy malířské a vedle Apollodora a Apella předním představitelem řeckého malířství klasického. Vzdálený odlesk jeho obrazů podávají současné malby vázové.

Nástěnné malby s náměty mythologickými a historickými prováděli též dva současníci a žáci Polygotovi *Mikon* a bratr *Feidiův Panaios*. Mikon vyzdobil Theseion a namaloval Amazonomachii ve stoe poikile; spolu s Panainem a Polygotem účastnil se v ní na malbě obrazu bitvy marathonské.

Významným činem malířským bylo vynalezení perspektivy, které se připisuje Agatharchovi ze Samu, mladšímu vrstevníku Polygotovu. Podle starých zpráv napsal o tom Agatharchos i spis, který podnítl Demo-

krita a Anaxagoru k zkoumání zákonů perspektivy. Agatharchos byl v přední řadě malířem divadelních dekorací pro Aischyla a Sofoklea. Maloval je tak, aby se zdály skutečnosti; k dosažení této iluse pokusil se o perspektivní zkracování. Tím otevřel cestu k dalšímu vývoji umění malířského, ve kterém se uplatnilo vedle barvy světla a stín; tak bylo umožněno i přesvědčivější podání krajinného pozadí.

Za války peloponneské byl činný Athéňan Apollodoros, který dosa-
vadních vymožeností užil pro své obrazy tabulové. On první náležitě užil světla a stínu a barevných přechodů k dosažení plastičnosti postav a vzdušné perspektivy a byl zván proto *συναγράφος*. Při tomto způsobu malby zmizely obrysové linie a kolorované kresby změnil se v skutečné malby; proto bývá pokládán za prvního malíře v našem slova smyslu. Náměty čerpal z mythologie.

Koncem V. stol. malíři ovládali techniku svého umění velmi dobře. Místo velkých maleb freskových došly oblíbené obrazy tabulové a náměty mythologické přestaly být hlavním zájmem malířů.

Už dříve, ale zvláště po válce peloponneské, kterou Athény ztratily svůj politický význam, vznikla jiná střediska umělecké činnosti, jiné umělecké školy: ionská, sikyonská, thébská. Nejslavnější mistři této doby a představitelé školy ionské jsou Zeuxis a Parrhasios, sikyonskou reprezentuje Timanthes.

Zeuxis pocházel z Herakleje (asi v již. Itálii) a usadil se pravděpodobně v Efesu. Z jeho tabulových obrazů, o kterých se zmiňují antické zprávy, vynikaly tyto: Zeus na trůně ve společnosti ostatních bohů, Kentauří rodina, Penelopa, Helena pro chrám Heřin v Krotoně; za model krásné Heleny prý si vybral 5 nejkrásnějších dívek krotonských. Jinak maloval bohy, heroe a genrové scény. O jeho způsobu malířském víme, že své scény vyjadřoval jen několika osobami a omezoval se na jednotlivé situace na rozdíl od širokosti obrazů Polygotových. Usiloval o to, aby dosáhl iluse co nejbližší skutečnosti; zvláště byla ceněna jeho vynikající technika. Může být zván Polykleitem malířství.

Jeho vrstevníkem a sokem v umění byl Parrhasios z Efesu. O jejich vzájemném vztahu se vypráví tato anekdota: Zeuxis namaloval hrozny, které byly skutečným tak podobné, že ptáci přilétali a chtěli je zobat. Parrhasios namaloval záclonu, jako by kryla obraz, a tu Zeuxis, maje dojem skutečně záclony, žádal Parrhasia, aby ji odhrnul, aby se mohl podívat na zakrytý obraz. Zeuxis oklamal ptáky, Parrhasios však vzbudil ilusi skutečnosti u samého mistra této techniky.

Z antických zpráv a podle zvolených námětů je patrné, že kladl důraz na malbu psychologicky zajímavých momentů. Sem patří Odysseus předstírající šilenství, zápas Odyssea s Aiantem o zbroj Achillovu, Filoktetes trpící na Lemnu a j. Pozoruhodný byl asi obraz personifikovaného athénské Demu, ve kterém umělec vyjádřil v jedné osobě všechny protichůdné vlastnosti demu athénské. Vedle postav bohů a heroů

maloval též scény genrové a allegorie. Staří chválili u něho jemnost provedení, eleganci kresby, propracovanost proporcí a pravdivou modelaci.

Současníkem a soupeřem těchto byl Timanthes. Jeho chef-d'oeuvre bylo Obětování Ifigenie, obraz velebený v starověku pro podivuhodný způsob, jakým umělec vyjádřil různé stupně žalu ve tváři přítomných (Kalchas, Odysseus, Aias, Menelaos). Největší bol otce Agamemnona naznačil tím, že zahalil jeho hlavu rouchem. Tento detail v zachovaných podáních scény ukazuje, že vzorem jím byl obraz Timanthův. Známa nástěnná malba pompejská s touto scénou je asi ohlase řeckého vzoru.

V Sikyoně vznikla v této době skutečná malířská škola, jejíž učitelé kladli důraz na theoretické vzdělání v geometrii a matematice a prakticky usilovali o důkladné poznání a studium přírody.

Zakladatelem školy byl Eupompos, jeho nástupcem byl Pamfilos, jenž svým vlivem dosáhl, že kreslení bylo zavedeno do všech řeckých škol pro chlapce; k jeho žákům patřil Apelles. Zásluhou Pamfilovou byla vedle techniky temperové pěstována malba enkaustická, při které se nanášely barvy rozpuštěné ve vosku a roztíraly rozpálenými železky. Několik jeho děl známe jen podle jména.

Nejvýznačnějším představitelem školy za doby Alexandrový byl Pausias, který maloval s oblibou drobné obrázky s náměty genrovými, zvláště scény s dětmi; jméno si získal jako první malíř květin. Z větších jeho obrazů byla proslulá jeho Oběť býka, který byl podán en face ve smělé zkratce. Zjemnil malířskou modelaci a zdokonaliv enkaustickou techniku dosáhl barevných jemností.

Pausias měl mnoho žáků, jejichž jména jsou známa; škola sikyonská udržela svou dobrou pověst až do polovice III. stol. př. Kr.

Ionskou školu reprezentují Apelles a Protogenes. Apelles, pocházející asi z Kolofonu, byl dvorním malířem makedonského krále Filipa a Alexandra, jako Lysippos byl jeho dvorním sochařem, a později Ptolemaia; pracoval na mnoha místech řeckého území. Vlastním jeho oborem byl portrét. Maloval makedonské generály, šlechtice, ale nejvíce portretů bylo Alexandrových, jež zobrazoval na koni, na triumfálním voze s bleskem v pravici, v společnosti Dioskurů a bohyně Vítězství.

Nejevil zvláštního zájmu o náměty mythologické, ale z nich největší slávy došla jeho Afrodite vynořující se z vln mořských (anadyomene), kterou namaloval pro chrám Asklepiův na ostrově Kou. Tuto nejslavnější jeho malbu koupil císař Augustus pro chrám Caesarův v Římě za 100 talentů. Zálibu měl v zobrazování alegorických postav a personifikací. Z nich nejznámější byl obraz Pomluvy. Podle Lukianova popisu tohoto obrazu pokusili se malíři XV. a XVI. stol., na př. Dürer a Botticelli, o jakousi rekonstrukci ztraceného díla.

Jeho malby, podávající zjev co nejvíce podle skutečnosti, vyznačovaly se zvláštním půvabem (*χαρις*) a technickou vyspělostí; Apellovou oblibou malířskou byla tempera, kterou zdokonalil.

Z řady četných současných malířů největší byl Protogenes, který pracoval na Rhodu. Z jeho obrazů, vyznačujících se propracovaností, vynikal Ialysos, představující eponymního heroa města Ialysu na Rhodu; pracoval prý o něm 7 nebo dokonce 11 let. Vypráví se, že Demetrios Falerický zakázal při obléhání Rhodu střelci na tu část města, kde byl obraz umístěn. Mezi jeho portrety uvádí se podobizna Alexandra a matky Aristotelovy. Usiloval o naprostý realismus podání a dosahoval ho zvláště úzkostlivou pečlivostí práce.

Jiným význačným malířem této doby byl Antifilos, jehož hlavním oborem byly malby genrové a zátiší. Z jeho obrazů se připomíná na př. Hoch rodmýchávající oheň a Žena připravující vlnu. Maloval také karikatury, groteskní postavy lidí s hlavou zvířecí, t. ř. gryllos, a portrety. Tím se řadí k umělcům doby hellenistické. Pracoval technikou temperovou a enkaustickou.

I malíři podobně jako sochaři hellenističtí si libovali v pathetických scénách, realistických obrázcích, alegoriích a námětech krajinářských. Zvláště vynikli Aetion, Theon a Timomachos.

Aetion namaloval obraz sňatku Alexandra s Roxanou, který byl asi vzorem pro známý obraz t. ř. svatby aldobrandinské v Římě.

Theon proslul svými realistickými a efektními malbami.

Timomachos, jenž žil asi na konci II. stol. př. Kr., s oblibou volil scény, kde šlo o vyjádření prudkého citu a vášně, v souhlase s rázem celé tehdejší plastiky. Nejslavnější jeho obrazy byly: Aias, Medea a Orestes s Pyladem v Tauridě. Obraz Medey, chystající se k vraždě svých dětí, lze si představit podle nástěnné malby herkulanské: zachycuje skvěle zápas mateřského citu s krutou pomstychtivostí. Také o obraze Oresta s Pyladem před králem Thoantem za přítomnosti Ifigenie je možno souditi podle ohlasu na pompejské malbě.

O krajinářství, pěstovaném teprve v době hellenistické, nabýváme jakéhosi názoru z obrazů pompejských a krajin, které ilustrují několik scén z Odysseje a našly se na Esquilinu v Římě (nyní ve vatikánské knihovně).

Při nedostatku malířských památek zvláštní cenu mají dochované originály malovaných portretů na mumiích v hrobech oasy fayumské v Egyptě. Podle zvyku domácího kryli v Egyptě usedlí Řekové obličej nebožtíka portretem, malovaným na plátně nebo na dřevěné desce v přirozené velikosti. Našlo se jich na 600. Většinou jsou to práce venkovských mistrů, ale mnohé z nich mají skutečnou cenu uměleckou.

Jinou originální památkou malířskou je přes 200 mramorových malovaných náhrobních stel z thessalského místa Pagasai (Demetrias), z nichž asi 30 zachovalo barvy a kompozici obrazů skoro neporušenou. Zobrazují většinou scény loučení podobně asi jako reliefs stel attických; pozadí je krajinné nebo interieur. Je možno z nich dobře poznati řeckou koloristiku. Jsou z doby asi od r. 300 do 50 př. Kr.

Významné jsou též malované sarkofágy, zvláště z Klazomen (ze stol. VI.), a nástěnné malby v hrobkách (v již. Rusku, v Makedonii).

V době hellenistické objevily se též první ilustrace řeckých knih. patrně pod vlivem ilustrovaných knih egyptských. Z těchto památek však není nic dochováno. Nejslavnější ilustrovaný starověký rukopis je spis Dioskurida, který žil v I. stol. po Kr. Ve IV. stol. po Kr. byl opatřen 600 ilustrací pěkných obrazů květin; chová se ve Vidni (dvorní knihovna).

Vývoj řeckého malířství, které bylo dlouho ve službě architektury a plastiky, byl souběžný s vývojem sochařství. Hlavním jeho thematem byla postava lidská, bozi, heroové, portret, mythologické a historické scény. Mythologické náměty byly v době hellenistické zatlačeny do pozadí sujety obdobnými jako v sochařství (genre, krajina, zátiší). Jeho výtvořiny byly určeny pro veřejné a soukromé budovy, méně pro chrámy. Nejstarší malby byly spíše kolorované kresby, časem však se uplatňovaly malířské hodnoty (osvětlení, perspektiva, vypracování krajinného a architektonického pozadí, komposice). K náležitě perspektivě lineární a vzdušně řečtí malíři nedospěli.

Vázy.

Řecké vázy jsou výrobky řemeslné, ale mnohé z nich mají cenu uměleckou pro krásu forem a umělecké podání obrazové dekorace. Obrazy jsou ilustrací řeckých bájí a důležitým pramenem pro poznání soukromého řeckého života, protože malíř bral své náměty ze světa, ve kterém žil a který ho obklopoval. Nálezy váz na různých místech Středomoří svědčí o rozsahu obchodních styků řeckých měst. Cenu mají též jako pramen pro poznání vývoje řeckého malířství, protože vznikaly pod vlivem současných velkých mistrů malby.

Když následkem vpádu dorského obyvatelstva ze severu dekorace mykénská mizí, nastupuje na její místo nový způsob výzdoby, t. ř. styl geometrický, který trval do VIII. stol., kdy dospěl k rozkvětu v Athénách. Jeho prvky a motivy se skládají z linií přímých a z rozmanitých křivek, zvláště kruhových; brzy pronikly sem i prvky figurální. Ale tvary rostlin, zvířat a lidské jsou stylisovány tak, aby co nejvíce připomínaly obrazce geometrické a působily spíše jako ornament.

Pokud se týče způsobu kompozičního, jsou tyto prvky souměrně rozloženy po povrchu nádoby v souběžných pásech horizontálních. V nich pak jsou jednotlivé články stěsnány vedle sebe, aby pokud možno, nezůstala žádná plochá prázdná, a vyzdobuje se kdekteré místo nějakým dekoračním motivem. Malíř jeví strach před prázdným prostorem (horror vacui). Tento geometrický styl se objevuje současně po celém Řecku i na ostrovech, ale jsou místní varianty.

Nejlepší doklady těchto váz našly se nejdříve na hřbitově před branou dipylskou v Athénách a odtud se zvou tyto vázy dipylskými. Jsou to velké amfory s malbou v barvě zářivě černé, provedenou přímo na hlaze-

ném podkladě hliněném, kterému byla ponechána původní barva. Oblíbenými prvky geometrickými jsou meandry (dříve neobvyklé), hákový kříž, linie klikaté, řady trojúhelníků, vzorky šachovnicové. Malíři vystačují celkem s málo náměty, ale dovedli je rozmnožiti a zdokonaliti, takže se jeví ustavičný pokrok.

Časem pronikají postavy lidí a ze zvířat zvláště koně a zatlačují do pozadí geometrické ornamenty. Velmi časté jsou tu scény pohřební (vystavení zemřelého, průvod), protože vázy, některé velkých rozměrů (až 1.80 m), stály na hrobě a byly určeny pro úlitby zemřelým. Geometrický styl nejen dekoruje, nýbrž pokouší se též o vypravování nějakého děje. Látka námětů je z běžného života, nikoliv ještě z mythů.

Osvěžení pro ustrnulý vývoj geometrického stylu v VII. stol. přišlo z východu. Pod jeho vlivem se vyvinul ve století VII. a VI. nový styl, zv. orientalisující. Vliv orientu prostředkovali asi Foiničané a řecké obce, které měly obchodní styky s východem. Přibýly nové prvky ornamentální (lotos, palmety) a objevují se dlouhé řady exotických zvířat východních (lev, tygr, antilopa, panther a j.), často obrácených k sobě v heraldických dvojicích, objevují se výtvořiny báječné, jako sfingy, gryfové, chimairy, okřídlení pegasové a j. Zvířata nejsou stylisována, malíř usiluje o živé a přirozené podání. Technika černých siluet zůstává. Středisky výroby byly Korinth, Sikyon, Kyklady, Ionie a Attika. Podle těchto míst možno rozeznávat v dekoraci různé a hojné varianty.

Dokonalou formu tohoto stylu ukazují vázy korintské. Korinth byl v čilých stycích s celým Středomořím a proto snadno podléhal vlivu orientálnímu. Možno tu rozeznávat dva druhy: vázy protokorintské a korintské. Výzdoba jejich je provedena barvou bílou, černou a vinně červenou. Výroba jich počala se již v době geometrické, ale pronikly do ní pomalu motivy orientální. Z námětů je častý lov na zajíce. Nalézají se v sev. Africe, v Itálii, na Sicilii, v Attice, všude, kam byly vyvezeny. Vynikajícím představitelem je oinochoe Chigi.

Dekoratéri s oblibou užívali pásové výzdoby: v několika pásích nad sebou jsou zobrazena různá zvířata, lvi, lvice, labutě, kanci, nebo lov na ně. Objevují se tu i scény taneční s postavami lidí v podobě mnohem bližší skutečnosti než předtím a životnější, hry, hostiny, závody, průvod svatební i scény epické (Kentauři, Bellerofon, Chimaira). Význačný je kráter Amfiaraův v museu v Berlíně se scénou odjezdu Amfiaraa na výpravu proti Thebám a Dodwellova váza v Mnichově. Postupně orientálních prvků ubývá a korintské vázy se blíží ke skupině váz attických.

Keramika attická vyvíjela se v VII. a VI. stol. též pod vlivy orientálními. Asi v polovici VI. stol. vystoupily do popředí attické vázy, jejichž výrobním střediskem byly Athény, a pronikly pro svou dobrou jakost do celého středomoří. Toto privilegované postavení si udržely až do války peloponneské.

První skupinu jejich tvoří vázy zvané protoattické. Dekorace jejich upravena byla stejně jako v době stylu geometrického, ale užívá se jiných prvků: spirály, pletence, motivů rostlinných, orientálních zvířat a okřídlených figur. Stále se množí scény s postavami lidskými, jejichž kresba však je dosti neobratná a hrubá, a hojně se užívá prvků k výplni prázdných ploch.

Podstatný pokrok znamená vyvinutý styl attický, ve kterém lze rozeznávat dva způsoby v podání dekorace: černé obrazy a červené.

Styl s černými obrazy počal již v stol. VII., ale vrcholu dosáhl asi v pol. VI. století. Ornamentální prvky ustoupily do pozadí a převahy nabyly náměty figurální, které jsou velmi rozmanité. Malíř usiloval vyprávěti něco z bájí o bozích a hrdinech (o Herakleovi, Troji), nebo ze života obyčejných lidí. Také technika pokročila. Střep nádob má zabarvení červeně oranžové a na něm se malovalo sytě černým lakem, majícím kovový lesk. Lidská postava je podána černou barvou a detaily těla (rysy tváře, jednotlivé části těla, záhyby roucha) jsou naznačeny rytými liniemi. Bylo užito i jiných barev, tak zvláště bílé k naznačení odkrytých částí těla žen (ruce, obličej) i lněného šatu. Oko muže je zpravidla okrouhlé, ženské oválné. Postavy jsou v profilu nebo en face a nabývají tělesnosti, šat visí bez života, komposice je zcela jednoduchá s málo figurami. Znenáhla však tu nastává pokrok: kresba se zdokonaluje a komposice se stává obratnější.

Výrobní střediska byla v Attice, která se pustila do vítězné konkurence se zbožím korintským a ionským, a tam dospěl tento styl k dokonalosti. Na vázách je možno pozorovati stále zdokonalování kresby a postupně větší obratnost v komposici obrazů. Vyvinul se zvyk, že malíři a výrobci označovali své výtvoři jménem, a proto známe několik jejich jmen.

Nejznámějším dílem tohoto stylu je váza Françoisova (zv. tak podle nálezce), která představuje vrcholný bod tohoto vývoje (v museu ve Florencii). Je to mohutný krater s volutovými uchy, který byl vyroben podle nápisu v dílně Ergotimově, a malířem byl Klitias. Výzdoba obíhá v několika pásech nad sebou okolo celé nádoby, vysoké 66 cm. Prostřední hlavní pás představuje svatbu Pelea s Thetidou ve svatebním průvodu bohů a bohyň; pod ním je scéna, jak Achilleus stíhá syna Priamova Troila, nad ním jsou jízdní závody na počest Patroklova a nejvyšší pás předvádí útok řeckých hrdinů na kance kalydonského. Jiná scéna představuje zápas Thesea a Lapithů s Kentauri, návrat Hefaistův na Olymp; na noze nádoby je zápas Pygmajů s jeřáby. Celkem je tu na 250 postav. Vedle barvy černé a červené bylo užito též bílé a fialové.

Nejvýznamnějšími mistry stylu s černými figurami byli Exekias, Amasis a Nearchos, velkým továrníkem byl Nikosthenes, jehož vázy byly zvláště rozšířeny v cizině. Na jeho výrobcích je pozorovati již přechod k pokročilejší technice s červenými postavami, kterou začal asi jeho konkurent Andokides.

Za doby Peisistratovy, asi kolem r. 525, začíná se objevovati nová technika výzdoby váz, zv. s červenými figurami. Při této dokonalejší technice je celá nádoba kryta kovově lesklým lakem až k obrysové linii postav a ornamentů, které mají barvu cihlově červenavou; detaily těla a šatu nejsou ryty, ale jsou podány tahy v temnějším odstínu téže barvy, provedenými jemným štětcem. Někjaký čas byl běžný obojí způsob, často použitý i na téže nádobě, ale během V. stol. (asi od r. 480) převládá nový styl, který se stal klasickým malířským slohem řecké keramiky vůbec.

V této době měli Athéňané téměř výrobní monopol a vyváželi své zboží po celém Středozezemním moři. S rozvojem attické keramiky byla zatlačena do pozadí keramika ostrovní (rhodská, chalkidská), kde hrnčíři zachovávali tradiční výzdobu s motivy rostlinnými a zvířecími. Kvalitní attické nádoby, vynikající rozmanitějšími a elegantnějšími tvary a zdobené náměty figurálními, které se těšily oblibě, ovládly trh.

Pokud se týká námětů, vyskytují se zde scény ze života Herakleova, bojové epizody z války trojské, z cyklu thébského, z mythu o Dionysovi, Atheně, scény z palaistry, obrazy ze života obchodníků, rolníků, řemeslníků, vojínů, žen atd.

Všechny výtvoři nejsou anonymní, neboť na nádobách se objevují značky, t. j. jména výrobců a malířů. Je jich znám dosti veliký počet. Přechod od staršího období vývoje značí jména Pamfaios a Epiktetos. Období t. ř. přísného stylu (500—460) skvěle reprezentuje Eufronios, jenž zavedl perspektivní zkracování. Jinými význačnými uměleckými osobnostmi jsou Hieron a vedle Eufronia nejvýznamnější mistr tohoto stylu Brygos; Duris s oblibou zobrazoval scény ze života athénských efebů.

Následuje období „volného“ stylu (460—400), kdy se pozoruje silný vliv slavného Polygnota. Kresba je výraznější, osoby nejsou podávány už jen z profilu, nýbrž i en face a v pohledu tříčtvrtečním; užívá se hojně perspektivního zkracování, komposice je obratnější a technika dokonalejší.

Ve IV. stol. athénská keramika s červenými figurami byla stále v oblibě, i když odbyt do některých krajů přestal; nadále zůstala z ciziny odběratelem Kyrenaika a kraje kolem Černého moře. Náměty byly čerpány stále více a více z denního života, zvláště ze zaměstnání ženy (scény z gynaikeia, svatební, z lázni, zábavy žen a j.). Některé z těchto nádob se vyznačují jemností provedení. Užilo se většího počtu barev, zlácení, ale kresba je leckdy málo pečlivá. Slavným mistrem koncem V. stol. a počátkem IV. stol. byl Meidias.

Zvláštní skupinu váz a jednotný tvarový typ představují vázy panathénajské, které naplněny olejem byly oficiální odměnou vítězů v závodech o panathénajích. Jsou to vždy amfory s touto neměnnou výzdobou: na jedné straně je Pallas Athena, stojící mezi dvěma dorskými

sloupy, a nápis v svislém sloupci *των Ἀθήνηθεν ἄθλων*; na druhé straně je zpravidla scéna ze života v palaistře, t. j. ze závodu, ve kterém byla cena získána. Některé z nich jsou označeny jmény archontů, takže jsou přesně datovatelné. Konservativní ráz náboženských zvyklosti způsobil, že se tu udržela starší technika černých obrazů, malovaných na světlém pozadí, o půldruhého století déle (do konce IV. stol.), když už všude vládla technika jiná.

Pěkný druh mezi vázami V. a IV. stol. tvoří nádoby s bílým podkladem. Nejoblíbenějším tvarem jejich je miska a lekythos. Lekythy byly určeny skoro výhradně k účelům pohřebním a stavěly se na hroby; proto je také obvykle zdobí scény pohřební s nádechem lehké melancholie, mající vztah k životu posmrtnému. Misky měly náměty jiné. Tyto nádoby jsou specialitou athénskou a náleží mezi nejcenější památky řecké keramiky pro pečlivé technické provedení, čistou kresbu a barevnou sladěnost. Na smetanově bílém podkladě jsou obrazy malovány tlumenou červení a bledou modří, ale i jinými barvami, takže lze mluvit o polychromii. Misky mají bílé pozadí jen na vnitřní ploše, vně jsou zdobeny červenými figurami.

V době hellenistické nastaly změny ve výzdobě váz. Scény figurální byly stále řídké a pronikly prvky rostlinné, zvířecí a motivy geometrické, zvířata byla podána s pozoruhodným realismem.

Po úpadku politické moci Athén, po válce peloponneské, mnoho hrnčičů se vystěhovalo do jižní Itálie, kde si založili dílny, které kvetly až do III. stol. př. Kr. Vlivem nového prostředí změnila se částečně i technika a kolorit, ale jinak pracuje se pod vlivem athénské umělecké, zvláště Meidia. Místo živé červeně se užívá tónu žlutavého, cihlové červeně a zlatení. Dekorace figurální i vegetabilní je bohatší (zvláště hojně jsou guirlandy), oblíbené jsou obrazy se scénami z divadelních her, jmenovitě z komedií. Možná tu rozeznáváme podle krajů keramiku lukanskou, kampanskou a apulskou; v této významným druhem jsou vázy gnathijské, zv. podle prvního naleziště Gnathie.

Ze známých mistrů vynikají v Paestu Assteas a Python. Z Assteových významných je kráter (v Madridě), představující šílenství Herakleovo. Krásný je kráter se scénou Orésta v Delfách se spícími Erinyemi.

Koncem III. stol. vymírá malovaná keramika a místo ní přišly do módy nádoby kovové a jejich napodobeniny v hlině s výzdobou reliefovou, které nabyly výlučné převahy v době římské (t. ř. terra sigillata).

Malované vázy, které jsou ozdobou všech větších muzeí světových, jsou velmi početné a jsou vydávány v souborné publikaci Corpus vasorum antiquorum; i v našich muzeích jsou tyto pěkné doklady řecké práce výtvarné, ale celkem nehojné.

Terakoty.

Za všech dob řecké vzdělanosti, počínajíc dobou předhistorickou, byly vytvářeny sošky z pálené hlíny. Užívalo se jich jako votivních

darů do svatyň, jako milodarů do hrobů, kde se jich našlo nejvíce, a k výzdobě bytů. Také při těchto výtvořech je možno sledovat vývoj tvarů, neboť vznikaly za podobných okolností jako jiná díla plastická, a mají proto rysy s nimi společné. Vývojová řada však zde není souvislá. Snazší technické provedení bylo nejednou příčinou, že mnohý námět byl dříve proveden v drobné terakotě než ve velké soše mramorové nebo bronzové.

Terakoty se nacházejí všude, kde sídlili Řekové, ale nejvíce se jich našlo v nekropoli v Tanagře (v Bojotii). Z nich nejkrásnější jsou asi z doby mezi r. 350 až 250 př. Kr. Jsou to většinou kolorované sošky sedících a stojících půvabných žen v nejrozmanitějších situacích, obrazích denního života řecké ženy. Hellenistické rysy jsou ještě výraznější na terakotách z Myriny (v Malé Asii), které jsou asi z II. stol. př. Kr. Jejich genrové motivy jsou velmi pestré; jsou mezi nimi figurky komické a groteskní a sošky Afrodity, Erosa, Dionysa a Niky.

Z pálené hlíny byla též plastická výzdoba řeckých chrámů v době archaické, provedená v reliéfu a malovaná živými barvami (červenou a modrou).

Gemmy a kameje.

Umění rytecké (glyptika) vytvořilo množství krásných, většinou drobných, prací v drahokamech a polodrahokamech (zvláště oblíbený byl sardonix a jaspis), které sloužily jako pečetní prsteny (na př. prsten Polykratův od Theodora), amulety a zdobily šperky. Jsou ryty do hloubky (gemmy, intaglie) nebo zdobeny reliefem vysokým (kameje).

Zdobné náměty jsou vzaty z mythologie i z denního života; často reprodukují slavné sochy. V době hellenistické podávaly s oblibou portréty významných osobností. Je možno na nich pozorovat stylový vývoj souběžný s ostatními druhy výtvarnictví.

Rytcí měli zvyk opatřovat svá díla signaturou a tak je známa řada jmen těchto umělců. Současně s Feidiou byl v Athénách činný Dexamenos, jehož zachované výtvořky jsou svědectvím vysokého stupně řeckého umění ryteckého. V hellenistické době proslul zvláště Pyrgoteles, který měl privilegium rytí portréty Alexandrovy.

Zvláštní místo mezi pracemi řecké glyptiky patří misce farneské, pracované z onyxu a mající šířku 20 cm; je nejvýznamnějším odkazem umění alexandrijského. Na vnější straně je zdobena hlavou Gorgoninou a vnitřek allegorickou postavou Nilu s personifikacemi žvlů, které činí Egypt úrodným.

Umělecké práce kovové.

Kdežto všechny velké bronzové sochy až na zcela nepatrné výjimky zanikly, zachovalo se velké množství drobných bronzů a jiných výtvořů z tohoto kovu (nádoby, toaletní skřínky, zrcadla). Technika zpracování bronzů byla velmi pokročilá.

Na soškách, z nichž zvláštní význam mají archaické, lze sledovat paralelní vývoj tvarů s ostatní plastikou. Malé rozměry a snazší zpracování prazdrových sošek dávaly možnost rychlejšího pokroku než v bronzové plastice monumentální. Zvláště hojně jsou bronzы ze IV. stol., kdy jsou výtvarníci pod vlivem Praxitelovým, Lysippovým a Skopovým.

Pěkné jsou schránky na kovová zrcadla, opatřená výzdobou rytou nebo častěji reliefní s náměty mythologickými. Také zbraně jsou velmi vkusně zdobené.

Z drahých kovů (zlato, stříbro) byly vyráběny šperky (prsteny, náušnice, náhrdelníky, medailony, náramky), poháry a jiné nádoby, ozdoby luxusního nábytku, často ve velmi jemném provedení. Skvělými doklady klenotnictví řeckého ze IV. stol. jsou nálezy šperků v hrobech v již. Rusku, na březích Černého moře (Pantikapaion = dnešní Kerč), z nichž pěkné ukázky u nás jsou v umělecko-průmyslovém museu v Plzni.

Zvláštní místo mezi výtvoři drobného umění řeckého mají mince, které sloužily jako platidlo, ale úprava jejich byla svěřena umělcům; jsou proto i cennými doklady výtvarné práce.

Vývoj výzdoby mincí šel souběžně s ostatním uměním, i když někde obchodní důvody udržely starší ráz výzdoby děle. Nejstarší mince (v VII. stol.) byly bez dekorace, pak byla zdobena jedna strana, později obě; první mince měly obrazy ryté do hloubky, pak (od polovice VI. stol.) pronikl relief vypouklý. V starší době nejčastějším obrazem na mincích jsou zvířata (kůň, ovce, orel, sova a j.), rostliny (růže, klasy, silfion), různé předměty (loď, amfora, lyra, trojnožka), v VI. stol. proniká postava lidská nebo boha. Kruhová ploška mince a její nevelké rozměry omezovaly umělce, kteří však během vývoje dovedli do malého prostoru obratně umístiti nějaký námět a vhodně i nápis; pro snadnost umístění do okrouhlého políčka stala se oblíbeným zdobným prvkem hlava lidská nebo zvířecí. Ornament měl zde úlohu celkem podřízenou. Během vývoje dá se pozorovat stále větší zručnost rytců a jemnější zpracování. Mezi nejkrásnější doklady patří mince sicilských vládců. V době hellenistické pronikly na mince portréty vládařů, zprvu idealisované, od II. stol. pak úplně realistické. Každé větší museum má pěknou sbírku řeckých mincí; i u nás je dostatečný počet těchto památek.

Mosaiky.

K výzdobě podlahy, stěn a stropů užívalo se též mosaiky (*μουσαϊοί*), v zdokonalené formě provedené z drobných kamének nebo skleněných a mramorových kosteček nebo i z polodrahokamů. Zachovány jsou však většinou jen mosaiky zdobící podlahu. Náměty dekorace byly ornamentální nebo figurální.

Nejstarší řecké mosaiky byly provedeny z kamének v přirozeném tvaru; doklad takovéto mosaiky se zachoval v chrámě Atheny Pronaie v Delfách z VI. stol. a v Motyi z konce V. stol. Snad až z V. stol. a ze IV. stol. jsou

mosaiky domů v Olynthu, který byl zbořen r. 348 př. Kr. Jsou tu náměty figurální z mythologie a ornamentální (Bellerofontes a Chimaira, Nereovny jedoucí na mořských tvorech, Kentauři, sfingy), provedené z oblásků barvy bílé na černém podkladě. Jsou však mosaiky provedené i v jiných barvách. Podobné mosaiky se našly v Korinthu, v chrámě v Assu a v Olympii v předsíni Diova chrámu, vesměs ze IV. století.

Rozkvětu a vrcholného uměleckého vývoje dosáhla mosaika v době hellenistické, kdy technika velmi pokročila, zdobné náměty jsou bohatší a objevují se již i určitá jména umělců. Nejvíce dokladů je z Prieny, Pergamu a Delu; ve vlastním Řecku byla mosaika, jak se zdá, vcelku luxem. Všeobecnějšího rozšíření se jí dostalo až v době římské.

Původ mosaiky jest třeba hledati v Orientě (zvláště v Egyptě byla rozšířena); odtud se rozšířila do Řecka.

* * *

Vývoj umění řeckého pokračoval, i když se Řecko dostalo pod panství římské. Politickým sjednocením světa řeckého a římského nastalo vzájemné pronikání vlivů, takže asi od I. stol. našeho letopočtu je leckdy těžko rozeznati, co je výtvarně čistě řecký a co římský; řecká tradice se udržela zvláště ve východní oblasti středomoří. Pod vlivem křesťanství pak se vyvinulo nové umění byzantské, v němž umění řecké je plodným semenem.

DOSLOV

Osvědčená gymnasijsní příručka T. Šíleného, jenž ji vydal třikrát (1903, 1906, 1926), vychází po čtvrté. Rámec a rozsah byl podle přání vydavatelky Jednoty českých filologů ponechán v mezích předešlého, také uspořádání látky bylo v podstatě zachováno, leccos však bylo třeba doplnit a pozměnit. V místopise byla přidána místa archeologicky probádaná nebo právě zkoumaná, o nichž je častěji řeč při školních výkladech, tu a tam přibyla nová kapitola a zcela byl přepracován oddíl o výtvarném umění. Větší část podrženého původního textu byla přestylována, vynechán byl soupis knižních pomůcek, pro účel rukověti ne nezbytný, a podstatně byl rozhojněn rejstřík. Obrazový materiál byl značně rozmnožen a reprodukčně zdokonalen.

V Brně v srpnu 1937.

G. Hejzlar.

Řecká slova jsou zařaděna podle české abecedy (ζ = z).

- abacus 129
 Abdalonymos 150
 abeceda 88
 Adonis 97
 Adrastos 112
 ἄδωναι 59
 adyton (ἄδυτον) 26,
 107, 128
 Aetion 159
 Aetna 97
 Afaia 24
 ἄφαισις 137
 Afrodita 84, 94, 97,
 98, 108, 147, Al-
 kamenova 146,
 kapujská 147,
 melská 154, pan-
 demos 147, Pra-
 xitelova 148
 Agamemnon 9, 34,
 108
 Agasias 152
 Agatharchos 79,
 156—157
 Agathon 120
 Agesandros 153
 Agesilaos 72
 Agiovei 36
 Aglaia 99
 ἀγωγή 38
 ἀγών (agon) 87, 110,
 116, ἀτίμητος 55,
 δημόσιος 52,
 gymnický 113,
 hippický (ἵππι-
 κός) 113, 117,
 musický 113, τι-
 μής 55
 agora (ἀγορά) 73,
 v Athénách 13,
 14, 19, 45, 46, 50,
 113, 138, 147,
 154, v Efesu 32,
 v Korinthu 23,
 v Miletě 29, v
 Thébách 24
 ἀγορανόμοι 51
 M.Vipsanius Agrip-
 pa 19
 Achaia 5
 Achajové 4, 5, 35,
 63
 achajské zřízení 4
 Acheloos 102
 Acheron 104
 Achilleus 98, 101,
 103, 108
 Aiakos 105
 Aias 119
 aigida 94, 95, 98
 Αἰγιοκοεῖς 39
 Aigina 23-24, 61,
 130, 141, 142
 Aigospotamoi 25
 Aineias 94, 97
 Aiolia 100
 Aiolos 101
 Aiolové 6, 84
 αἶσα 93, 94
 Aischines 43, 47,
 52, 53
 Aischylos 14, 115,
 117, 120, 150, 157
 Aisopos (portret)
 153
 Aithiopové 101
 αἰθουσα 77
 Aitolie 69, 124
 Akademeia Plato-
 nova 18, 88, 137
 Akarnanie 69
 ἄκων 64
 ἀκοντιον 69
 ἀκοντισμός 87
 ἀκοντισταί 69
 Akragas 127, 130
 ἀκράτισμα 85
 Akropolis athénská
 12, 14, 15-16, 19,
 75, 113, 114, 119,
 124, 128, 130,
 135, 144, 145,
 151, korinthská
 75, mykénská 9,
 v Prieně 30, v
 Selinuntě 75
 ἀκροτήριον 129, 132
 Akte 66
 ἀλάβαστρον 81
 Alarich 20, 23
 Alexander Veliký
 14, 24, 29, 30, 32,
 61, 66, 69, 71, 83,
 96, 149, 150, 158,
 159
 Alexandria 88, 89,
 90, 127, 136, 138,
 139, 150
 Alkamenes 145 až
 146
 Allekto 104
 Alkibiades 79
 Alkinoos 83
 Alkmaionovci 39
 ἄλοχος 84
 ἄλλος 105
 ἄλις 21, 105
 Amasis 162
 Amazonka Kresilo-
 va 146, Polyklei-
 tova 143
 Amazonky 130,
 145
 ambrosia 93, 105
 Amfiaraos 24, 161
 ἀμφικυβονες 107
 amfiktyonie 107,
 (thermo)pylská
 25, 108
 Amfion 24, 152
 ἀμφιπρόστυλος 128
 amfítheatr 31
 Amfitrite 101
 amfora 81, 163, pan-
 athénajská 113
 ἀμφορέυς 81
 Amnisos 8
 ἀμπεχόνη 83
 Amyklai 125
 Anabasis 38, 67, 68,
 72
 ἀνάκρισις 54
 ἀνάκτορον 133
 ἀναπίεσμα 119
 ἀνάδημα 108
 Anaxagoras 105,
 157
 Anaximandros 110
 Andokides 162
 Andromache 83, 84
 ἀνδρών 78
 Andronikos z Kyr-
 rhu 19
 Anchesmos 12
 Anchises 97
 ἀγγιστεία 42
 antae 128
 antefixy 129
 Antenor 14, 142
 Anthela 108
 anthesterie 50, 103,
 109, 114
 anthropomorfis-
 mus 92
 ἀντιδοσις 58
 Antifilos 159
 Antigona 90
 ἀντιγραφή 54
 ἀντιλαβαί 118
 Antinoos 27
 Antiocheia 88, 99,
 127, 138, 150,
 154
 Antiochos Filopap-
 pos 19, 139
 Antiope 152
 Antisthenes 19
 ἀντιτιμάσθαι 55
 ἀντιμοσία 54
 Antoninus Pius 22
 αἰοδοί 35, 85
 ἀπαγωγή 53
 apaturia 39, 86, 109
 apelačni soud 41
 ἀπελεύθερος 44
 ἀπέλλα 37
 Apelles 32, 149,
 156, 158

- ἀποδέκται 60
 ἀποικία 45
 ἀποινα 65
 Apollodoros 156, 157
 Apollon 22, 24, 25, 26, 95—96, 97, 99, 107, 111, 112, 147, belvederský 96, 149, Delfinios 29, Kitharodos 147, Lykeios 18, Musagetes 96, 147, Patroos 39, Praxitelův 148, z Tenée 141
 Apollonios 152
 ἀπολογία 54
 ἀπόπεμψις 84
 ἀπόστολος 59
 ἀποθέωσις 105
 Aproxymenos 148 až 149
 Ἄρειος πάγος 13, 40
 areopag 13, 40, 49, 50, 52, 55, 60, 97, 104
 Ares 93, 94, 96 až 97, Borghese 97, 146, Ludovisi 97
 Arete 83
 Arethusa pramen 12
 Ἀργαδεῖς 39
 Argolis 4, 5, 10, 11, 121, 124
 Argos 5, 6, 9, 10, 11, 61, 95, 110, 112, 113, 143, 144
 ἀρχαί 45
 archaické umění 13
 ἀρχαίων 50
 Archelaův relief 99
 Archimedes 76
 architektura 127 mn.
 ἀρχιτεωρία 59
 architektův 129, 131, 132
 archiv 14, 29, 46, 49, 120
 archon (ἄρχων)
 eponymos 39, 50, 110, 114, 116, král 13, 49, 50, 55, 114, 116, 120, 137, 166
 polemarchos 51
 archontát 43, 50
 archonti 40, 41, 45, 48, 49, 50—51, 52, 53, 54, 55, 59
 Ariadna 102, spící 154
 Arion 115
 ἀριστήτες, ἀριστοί 35
 Aristeides 47, 91, 135
 Ariston 72, 85
 Aristoteles 18, 88, 89, 105, 120, 137, 159
 Arkadie 68, 130, 132
 Arkalochori 122
 arsenál 76
 Artaxerxes 68
 Artemis 20, 22, 38, 84, 93, 96, Brauronská 16
 Artemisia 139
 Artemision 32, 74, 131
 Asklepieion 22
 Asklepios 17, 22, 95, 99—100, 107, 108
 Asklepiův posvátný okres 17
 ἀσπίς 63, 68, εἰκονικλος 64
 Assos 111, 129, 167
 Assteas 164
 Asteris 12
 ἀστυνόμοι 51
 ἀτέλεια 43
 Athena (Ἀθηνᾶ)
 15, 16, 61, 62, 93, 94, 95, 101, 108, 113, 130, 163, Feidiova 144, Fratria 39, Chalioikos 20, lemnijská 145, Promachos 16, 145, Pronaia 25, 27, 166
 Athenodoros 153
 Athény 5, 6, 12 až 20, 34, 39, 42, 45, 57, 124, 127, 131, 132, 141, 143
 ἀθλητική 87
 ἀτιμία 43, 53
 Atlas 100
 Ἄτροπος 99
 Attalos 14, 19, 138
 Attalovci 31, 151
 Attika, 5, 39, 43, 57, 82, 95, 124, 130, 145, 161
 Augustus 19, 158
 ἀδλή 77, 78
 ἀδλός 87, 117
 autochthoni 13
 Bakchantka Skopova 147
 Bakchidai 23
 Bakchos 102, 113, 114
 Balanos 15
 balkon 79
 bankéři 43, 45
 barvy 155, 156, 162, 164
 βάσανος 44
 base sloupů 131
 βασιλεία 34
 βασιλεύς 34, 39
 básnictví 98
 básník dramatický 116, 120
 běh 38
 βῆμα 17
 „beran“ 75
 bibliotheka 19, 31, 89
 bičování 38
 Bítan a Kleobis 27
 blokáda 75
 boby 54
 Boethos 153
 bohoslužba 105 nn.
 bohové egyptští 93
 bohyně s granátovým jablkem 142, sedící na trůně 142
 boj 65, námořní 74, 75
 Bojotáné 85, 107
 Bojotie 5, 24, 85, 87, 124, 144, 165
 Βομοί 105
 βωμὸς Διὸς ἐρκείων 77
 Boreas 100
 Botticelli 158
 božstva olympská 94—101, 145, podsvětí 103 až 104, 109, vod 101—102, země 102—103
 brána 75, 124, dypylská 18, 91, Hadrianova 20
 Brasidas 72
 brnění 63, 64, 68, 69
 βροντεῖον 119
 bronz 140, 145
 bronzové nádoby 126, sošky 165, 166
 Bryaxis 139, 147, 149—150
 Brygos 163
 Bularchos 156
 bule (βουλή) 14, 45, 48—49, 52, 74
 βουλευταί 48
 βουλευτήριον 14, 22, 26, 29, 48, 135
 Büchner 12
 βύβλος 89
 Byzantion 137
 Caesar 23
 cena vítězná 120
 cihly 9, 124
 ciselárství 126
 cisterna 10
 cizinci 35, 42, 51, 67, 114
 clo 48, 57, 60
 cvičitel 87
 čelenka 83, 126
 čepice 83
 čestná sedadla 106
 četa 70
 číše 81
 čtení 38
 δᾶδες 81
 Dafnis 98
 Dafnis z Miletu 29
 Daimon 99
 δαίμονες 93
 δαίς 85
 δάκτυλος 62
 Danaový dcery 105
 daně 36, 43, 48, 57, 58, 60
 δαριεύς 61, 62
 Dareios 61
 dary 59
 Deianeira 103
 Δεῖμος 97
 δειπνον 72, 85
 dekady 109
 dekorace divadelní 134
 Delfy 24—27, 45, 59, 95, 96, 99, 102, 107, 108, 111, 112, 128, 135, 141, 156, 166
 dělníci 35
 dělo 75
 Delos 5, 27—28, 59, 60, 79, 95, 96, 107, 128, 135, 137, 140, 167
 δῆμαρχος 42
 Demeter 102, 108, 113, 114, 115, 146
 Demetrias 159
 Demetrios 76, 154, 159
 δημιουργοί 35
 Demodokos 35, 85, 96
 demokracie 41
 δῆμος 35, 42, 43, 45
 Δημοσθένης (Demosthenes) 43, 46, 47, 48, 49, 52, 53, 54, 57, 59, 60, 61, 68, 83, 86, 91, (socha) 154
 δημόται 42, 66
 den 110
 Dendra 11
 δέπας 81, ἀμφικύπελλον 81
 desky náhrobní 10, 91
 děti 84
 Deukalion a Pyrrha 93
 δευτερογωνιστής 115, 117
 δεύτεροι τράπεζαι 86
 Dexamenos 165
 Dexileova stela 150
 Δεξίων 105
 Diadumenos 143
 διαγνώων 50, 53
 διατηταί 52, 55
 διαμασίγωσις 20
 διάζωμα 133
 διδασκαλία 116
 διδασκάλαι 120
 διδάσκειν 116
 Didyma 96, 107, 128, 140
 didymeie 29
 Didymeion 29
 δῆκπλους 75
 διαφθέραι 89
 δῖφρος 65, 80, δουλίας 80
 δικάζειν 50
 δικασταί 53, οἱ κατά δῆμους δικασταί 52, 55
 δικαστήριον 53, 54
 Dike 94, 99
 δίκη (ιδία) 52
 Dimini 125
 Diomedes 35, 95
 διωμοσία 54
 Dione 97
 Διονόσια τὰ ἐν Ἰστυί 114
 Διονύσια τὰ κατ' ἀγρός 114
 dionysie 50, 58, 59, 86, 103, 109, 110, 116
 Dionysios 34, 75
 Dionysos 13, 102 až 103, 113, 114, 115, 147
 Dionysův okres posvátný 16
 διοσημία 47
 Dioskurides 160
 Dioskurové 83
 Diova socha v Olympii 145
 διπερικτερος 128
 δίπυρον 89
 Dirke 152
 disk 38
 διακοβόλια 87
 Diskobolos 144
 dithyrambos (διθύραμβος) 102, 115
 diváci 134
 divadelní hry 115 n., představení 84, stroje 119
 divadlo 112, 113, 127, 133—135, 136
 divadlo v Delfách 26, 135, na Delu 28, 135, Dionysoso 16, 46, 66, 103, 113, 119, 134, v Efesu 32, 135, v Epidauru 23, 133, v Korinthu 23, v Miletě 29, v Pergamu 31, 135, v Prieně 30, 135, na Samu 33, ve Spartě 20, v Sikyoně 135, v Syrakusách 135, v Thébách 24, v Troji 33
 dlážděné ulice 8
 doba archaická 127, 140—142, hellenistická 127, 138, 150—155, klasická 127, 143—150
 Dodona 59, 94, 107
 Dörpfeld 12, 21, 32, 134
 δοκιμασία 48, 49
 doly 44, 45, 57, 59, 60
 δῶμα 77
 δωμάτια 70
 domy 78—79
 domy eliptické 12, kruhové 4, s megarum 4, 32, oválné 4; na Delu 28, na Krétě 121, 122, v Mykénách 124, v Prieně 30, ve Spartě 39, v Tiryntu 11
 Doris 5
 Dorové 5, 6, 20, 35, 36, 63, 66, 107, 116, 124
 δόρυον 85
 dorský styl 128, 129—130
 dorský vpád 5, 12
 δόρυ 64, 69
 Doryforos 143
 dostihy koňské 101
 drahokamy 165
 δραχμή 61, 62
 Drakon 40, 55, 138
 δράμα 115
 drama satyrské 102, 115, 116, 117
 δράματα 114
 dromos (δρόμος) 10, 11, 18, 87, 113, 122, 125
 Δροάδες 101
 δροσοχοί 73
 dřevěné desky 155, 156
 dřík 129, 131, 132
 Dürer 158
 dům homérský 77 až 78, v domy
 δούλοι 35, 42, 44
 Duris 163
 důstojníci 68, 69, 74, 113
 dveře 77, 78
 dvojveslice 74
 dvůr 77, 79, 121
 dýka 63, 64, 69, 126
 Dymanové 36
 džbán 81
 εἶδνα 84
 efebie 66
 efebos (ἐφηβος) 42, 43, 66, 87, 113, 143
 Efesos 5, 32, 96, 134, 137, 141, 144, 157
 efetové (ἐφέται) 40, 50, 55, 82
 Efilates 49
 eforové (ἐφοροί) 36, 37, 110
 egejská kultura 3
 Egyptané 5
 echinos (-χίνος) 129, 131
 εἰλαπίνη 85
 Eirene 99, s Plutem 147

- εισαγγελία 47, 51, 53
 εισφορά 43, 48, 57
 ἐπιχειρία 107, 110
 ἐκφορά 90
 ἐκκλησία 40, 46, 52
 ἐκκλησιασται 46
 ekklesiasterion 136
 v Prieně 30
 ἐκκύλημα 119
 ekstasis 102
 elektron 61
 Eleusis 18, 102, 113, 125, 133
 eleusinie 102, 109, 110, 113—114
 Elgin 131
 Eliášova hora 11
 Elis 21, 61, 111, 145
 Elysion 104, 105
 ἔμβολον 74
 emigrace dorská 5, ionská 5
 ἐμμέλεια 117, 118
 ἔναρα 65
 ἐνδειξις 53
 Endymion 103
 ἐγγόησις 84
 ἐγγειριδίων 69
 ἔγγος 64
 enkaustika 155, 158, 159
 ἔγκλημα 54
 Enneakrunos 13
 ἐνωμύταρχος 38, 70
 enomotie (ἐνωμοτία) 37, 38, 70, 71
 entasis (ἐντασις) 129, 132
 Ἐνώ 97
 Eos 100
 Epameinondas 24, 71
 Epeiros 35, 107
 episodion 118
 ἐπιβάται 74
 ἐπιβολή 129
 Epidaurus 11, 22 až 23, 99, 107, 132, 133, 134, 137
 ἐπίδοσις 48, 57
 ἐπίκριον 73
 Epiktetos 163
 Epilykeion 51
- ἐπιμεληταὶ τῆς φυλῆς 42
 ἐπιστόλιον 129
 ἐπιτιμία 43
 ἐπίτιμος 46, 48
 ἐπιψηφίζεω, ἐπιψηφίζεσθαι 46
 ἐπιστάτης 46, τῶν πρυτάνεων 48-49
 ἐπίτατος 73
 eponymos 37
 ἐπόπται 114
 Erato 99
 Erebos 104
 Erechtheion 15 až 16, 131, 140
 Erechtheus 15
 ἐρέται 73, 74
 ἐρετμόν 73
 Eretria 134
 Ergotimos 162
 Eridanos 13, 17
 Erinye 104, 105
 Ἔρις 97
 Eros 97, 147, Praxitelév 148
 Eryx 97
 ἐσχάρη 77, 106
 Etebutadai 106
 εὐανδρία 113
 Euboja 5, 61
 Eubulos 61
 εὐεργέτης 44
 Eufranor 14
 Eufronios 163
 Eufrosyne 99
 Εὐμενίδης 104
 εὐχαλ 108
 Eumaios 78
 Eumaiovy pastviny 12
 Eumenes II. 31, 152
 εὐναί 73
 Eunomia 99
 εὐπαιρίδαι 40
 Eupompos 158
 Euros 100
 Eurotas 20, 37
 Euripides 14, 115, 119, 120, 150
 Euryalos 75
 Eurydike 146
 Eurypontovci 36
 Euterpe 99
 Euthyfron 54
- εὐθύνη 49
 εὐδύτιον 75
 Eutychides 99, 154
 Evans 7
 exedra 22
 Exekias 162
 exodos 118
 ἐξωμίς 82
 Faëthon 100
 Faidriady 24
 Faiakové 35
 Faistos 7, 8, 121, 122
 falanx (φάλαγξ) 65, 71, 72
 Faleron 19
 φαρέτη 65
 Farneský býk 152
 Faros 139
 Eretria 134
 φάρος 82
 Faun Barberini 154
 fayence 121, 123, 126
 Feidias 16, 21, 25, 30, 61, 95, 113, 130, 144—145, 165
 Feidon 61
 Femios 35, 85, 96
 φιάλη 81
 Filipoja 5, 61
 Filip II. 27, 66, 68, 69, 71, 108, 158
 Filippeion 22, 132
 finanční správa 57 až 61
 Flamininus 112
 Φόβος 97
 Φοῖβος Ἀπόλλων 95
 Foiničané 5, 88, 161
 Fokion 67
 Fokis 24
 Fokové 108
 fontána 138
 Forkynův přístav 12
 φόρμιγξ 35
 φόρος 57
 Fradmon 144
 fratricie 36, 39, 42
 Fréjus 146
 freskové malby 122, 125, 155, 156
 fryžská čepice 83
 Fryne 148
- Frynichos 115
 fyla (φυλή) 14, 16, 36, 39, 42, 48, 53, 55, 66, 67, 70, 86, 113, 114
 φυλακαί 73
 φύλαρχος 67
 φυλή πρωταεύουσα 48
 φυλοβασιλεύς 39
- Gaia 25, 92, 93, 99, 102, 107
 Galenos 32
 Gall se ženou 152
 Gallové 31
 Ganymedes 94, 99, Leocharův 149
 γείσον 129
 Gela 6, 128
 Γελέοντες 39
 Gelon 75
 gemmy 123, 165
 genové malby 159, 160
 geometrické ornamenty 161
 geometrický styl na vázách 160
 geronti 37
 gerusia (γερονσία) 20, 36—37
 Giganti 93, 130, 152
 gigantomachie 31, 152
 Gjölbashi 139
 Glaukos 35, 101
 glyptika 121, 123, 165
 Gnathia 164
 γνήσιοι 84
 gnomon 110
 Gorgias 88
 Gorgo 94, 95
 Gorgoneion 145
 Gorgony 101
 Gortyna 135
 γραφή 52, 53, ἀσβεβείας 50, 53, ἀστρατείας 67, δειλίας 53, 67, λειποταξίου 53, παρανόμων 46, 51, 52, σνοοφαντίας 51, ξενίας 43
 γραφείον 89
- γράφειν 46
 γράμματα 87
 γραμματεῖον τῶν φρατῶρων 42
 γραμματεὺς 49, 50
 γραμματικός 87
 γραμματιστής 87
 gryllos 159
 Gurnia 7, 8—9
 guttae 129
 γυμνασιορχία 58
 gymnasiarchos (γυμνασιάρχος) 58
 gymnasion (γυμνάσιον) 17, 18, 19, 22, 24, 25, 26, 28, 33, 87, 88, 98, 127, 136—137, 138; v Athénách 137, na Delu 137, v Epidauru 137, v Miletě 29, v Olympii 137, v Pergamu 31, 137, v Prieně 30
 γυμνασῖαι 87
 gymnastika 87, 88, 98, 136
 γυμνήτες 69, 72
 γυμνοί 69
 γυναικωνίτις 79
- Hades (Ἅιδης) 93, 101, 102, 103—104
 Hadrian 13, 17, 19, 20, 83
 Hadrianopolis 20
 Hagia Triada 7, 9
 halena 82
 Halikarnassos 91, 131, 139
 ἄλμα 87
 Ἄλφα 102
 hangár 74
 ἄρου 65
 Harmodios 14, 142
 Harpyje 101
 Havraní hora (Korax) 12
 Hebe 94, 99
 Hefaistos 93, 94, 97, 98
 ἡγεμονία τοῦ δικαστηρίου 50
 hegemonie 34, 45, 57
- ἡγεμόνες 70
 Hegesos 146
 heilotové (ἐλλώτες, εἰλωταί) 36
 Hekabe 84
 Hekataios 29
 Hekate 78, 96, 100
 hekatomba (ἑκατόμβη) 108
 hekatompedon 13
 ἑκτεὺς 62
 Hektor 83
 Helena 34
 heliaia (ἡλιαία) 41, 46, 48, 49, 50, 52, 53—55, 56, 58
 heliasté (ἡλιασταί) 47, 53, 59
 Helikon 99
 Helios 95, 100, 153
 hellanodikové (ἑλληνοδικοί) 22, 111
 hellenotamiové (ἐλληνοταμίαι) 57, 60
 Ἑλλήνες 5
 Hellespont 32
 Hippodameia 146
 Hippodamos 29
 ἱπποτοξοῖται 67
 ἱπποτοξοφία 69
 Hissarlik 32
 ἱστίον 73
 ἱστοπέδη 73
 ἱστός 73
 hlasatel 35, 46, 48, 54, 59, 69, 97, 112
 hlasovací kaménky 54
 hlavice 129, 131
 hlediště 133—134, 135, 137
 hlídky 73
 hodiny 110, slunečnice 17, vodní 54
 ὁδὸς τριπόδων 16
 Hoch s husou 153
 holeně 63, 64, 68, 69
 holiči 45
 ὄλκας 74
 holokauston 109
 Homér 4, 7, 8, 9, 12, 20, 33, 34, 38, 39, 61, 63, 64, 65, 77, 78, 81, 87, 88, 90, 92, 93, 97, 104, 113, 148
 Homérovo poprší 153
 homérské básně 7
 honba 39
 Ὀπλητες 39
 hoplité (ἡπλιταί) 36, 37, 40, 41, 44, 60, 66, 67, 68—69, 71, 72
 hoplomachie 66, 87
 horror vacui 160
 Hory 94, 99
 hostina 84, 85—86, 90, 91, 109, 120
 houně 80
 hra 85
 hračky 86, 91
 hrad 13, 24, 30
 hrady 4, 9, 10, 11, 60, 75, athénské 19, v Efesu 32, ve Spartě 20, mykénské 124, v Prieně 30, na Samu 33, v Thébách 24, tiryntské 124, v Troji 33
 hrněčský kruh 32
 hrnec 81, hrneček 81
 hrob Menandrův 18, Sokratův 18
 hrobka „Aigisthova“ 10, Atreova 10, 125, „Klytáimestřina“ 10, u Xanthu 139
 hrobky 4, 8, 121, 122, 125, 127, 138—139, kopulovitě 10, 11, 39, 90, 125
 hroby 91, jámové 9, 90, komorové 10, 11, 90
 hry 58, 59, 108, 110, divadelní 50, 58, isthmické 22, 23, 101, 111,

112, nemejské
111, 112—113,
olympijské 5, 27,
110, 111—112,
pythijské 25, 27,
96, 108, 111, 112
hudba 38, 84, 86,
87, 116
hůl 83
ὄδρια 81
Hylleové 36
Hymen 97
διέναιος 84
Ἑμπετός
hymny na Apollo-
na 26
hypoithrální chrám
132
ὄπασπισταί 69
ὄπεραι 73
Hyperion 100
ὄπερῶν 77
ὄπευδννος 50
Hypnos 104
ὄποδιματα 83
ὄποκοιτης 115
ὄπολοχαγός 70
ὄπομοσία 46
hyporchema (ὄπορ-
χημα) 118
ὄποστρατηγός 70
ὄποτραχηλίον 129
ὄποζύγια 69

Chabrias 18
Chaironeia 91
chalkotheke 16
χαλκοῦς 62
chaos 92, 93
Chares 153
Charis 98
χάρως 158
Charitky 97, 99,
147
Charon 83, 90, 104
Χαρῶνιοι κλίμα-
νες 119
Charybdis 101
Cheiron 99, 103
χειροιονεῖν 46
χελῶνη 75
χηλός 80
Chios 5
chiton (χιτών) 68,
82, 83, 117
chlaina (χλαίνα) 80

chlamys (χλαμύς)
69, 82
chléb 85
chodba 78
χοῖνιξ 62
Choirilos 115
χορηγία 58
choregos (χορηγός)
16, 50, 58, 114,
116, 120
χορευταί 117
χορὸν αἰτεῖν 116
choros (χορός) 116,
117, 133
chrám 122, 127 až
133
chrám Afaie 24,
130, 142, Afro-
ditin na Aigině
24; Apollonův
v Bassách 132,
na Delu 28, v Didy-
mě 127, 131, ve
Figalii 130, na
Lesbu 131; Arte-
midin na Delu
28, v Efesu 32,
128, 131, 143 až
144, ve Spartě
20; Asklepiův
22; Athenin 13,
v Mykénách 10,
v Pergamu 31,
v Prieně 30, v
Tegei 147; Au-
gusta a Romy
19; Diův na Ai-
gině 24, v Nemei
112, v Olympii
17, 20, 128, 130,
144, 145, 146;
Heřin v Olympii
21, 128, 130, na
Samu 33, 131,
apoštola Jana a
Panny Marie v
Efesu 32; Matky
bohů 14; 22, 46;
Niky 15; Posei-
donův v Posei-
donii 130; Serapi-
dův v Miletě 29;
Theseův v Athé-
nách 130; Traja-
nův v Pergamu 31

chrámový výbor
106
χορηγίον 107
chrlice 129
chryselefantina 22,
132, 140, 144,
145
χοῦς 62
χύτρα 81

Ialysos 159
ιατροί 69
Ida 94
Ifigenie 108
Ifikrates 67, 68
Ἴκρια 73
Iktinos 130, 133
Ἰλη 38
Ἴλιον 32
Ilios 13, 17
ilustrace knih 89,
160
incinerace 90
inhumace 90
inkoust 89
inkrustace 11, 138
inkubace 107
inscenace 116
intaglie 165
interpolace 90
Ionie 5, 161
Ionové 5, 6, 13, 39,
107
Ionské moře 12
ionský styl 15, 128,
131
Iós 65
Iris 94, 100
Isis 32
Isokrates 88
Ἰσοκλεία 44
ἰσοτελεῖς 51
Ἰσθμία 112
Isthmos 107
Italie jižní 7
Itea 24
Ithaka 12, 35
Ixion 105

jeviště 117, 133,
134
jezdci 41, 60, 66,
67, 69, 70, 71, 82
jídla 78, 79
jídlo 84—85
jízdca 37, 42, 44, 65,

66, 69—70, 71,
72, 113, 145
Justinian 20, 88

Kadmeia 24, 124
Kadmos 24, 102
Kalamis 143
Kalauria 107
kalendář 109—110
kalich 81
Kallias 78
καλλιερεῖν 106
Kallikrates 130
Kalliope 98
Kallirrhoe 13, 84
καλὸς κἀγαθός 87
Kalypso 101
καλυπτὴ 82
kamarská kerami-
ka 122—123
kameje 165
Kanachos 29
kanalisace 8, 11,
30, 121
kandelábr 81
Kandie 7
kanelury 129, 131
καὶ ὦν 143
kanon Polykleitův
149
κανόνες 64
κάνθαρος 81
kapky 129
kaplička 122
καρχήσιον 81
karikatura 159
karyatidy 16, 25,
131
kasárna 31, 66
Kassandros 24
Kassotis 26
Kastalia 25
kastalský pramen
99
Kastri 27
katakomby 32
κατάσσιαις 67
καταπέλεις 75
κατήγορος 54
καθαρός 108
κάτοικτρον 80, 83
Kaystros 32
Kefisodotos 146 až
147, 154
Kefisos 13
Kekropia 39

Kekrops 16
κελευστής 74
kenotafion 91
Kentaurové 103,
130, 145, 146
κῆπος 79
Kerameikos 13, v
Korinthu 23
keramika 121, 122
až 123, 124, 127,
apulská 164, at-
tická 161—164,
kampanská 164,
lukanská 164,
mykénská 5, 13,
126
Keramopullos 24
κέρως 71, 72, 81
κεραυνοσκοπεῖον
119
Kerberos 104, 105
Κήρες 97
κερκίδες 133
Kery 104
κηρύκειον 98
κήρυκες 35, 50, 69
κηρότιον 80
Kimon 14, 15, 19,
47, 75, 143, 156
κιονόκρανον 129
Kirke 100, 101
kithara 87
κίθαρις 35
κίθαριστής 87
kladí 121, 125, 128,
129, 131
Klaros 96
κλαῖρος (κλήρος) 36,
45
Klazomeny 5
κληρίδες 73
Kleio 99
Kleonai 113
κλησις 54
Kleisthenes 17, 41,
47, 48
klenba 122, 125,
126
klenotnictví 166
Kleobis a Biton 27,
141
Kleons 166
klepsydra (κλέψυ-
δρα) 54, 110
kleruchie (κληρου-
χία) 45

κλήνη 80
κλισμός 80
Klitias 162
klobouk 83
kloset 8, 121
Κλωθώ 99
Klytaimestra 104
κνώφαλον 80
κνημίδες 64, 68
kněz Dionysův 106
kněžka Heřina 106,
110
kněžstvo 106, 113,
127, 134, 145
Knidos 25, 97
knihovna 89, v
Alexandrii 136,
v Efesu 32
knihy 88, 89—90
knihkupci 89
Knossos 7—8, 121,
122
koberce 79, 80
κώεα 80
Kokyto 104
koláče 85
κωλακρεται 60
κολεός 64
Kolofon 5
kolonáda 137
Kolonos 104
Κολωνός ἀγοραῖος
13, 18, ἑπιπιος 13,
18
kolos Apollona 26,
rhodský 100, 153
κόλπος 82
komedie 102, 114,
115, 116, 117,
118—119
κομμοί 118
κόμμοι 114
komory skladištní
10
kompetence sněmu
47, rady 48
konfiskace majet-
ku 37, 55
Konon 18
Konstantin 27
konvice 81
kopí 63, 69
kopie soch 154
kopinčí 67, 69
Kora 102, 146
κόραι 16

korály 83
κόρδαξ 117, 118
κόρη 141
Korinth 6, 9, 23,
34, 111, 112, 135,
139, 150, 161, 167
korinthský styl 128,
131—132
Korintský záliv 5
kormidelník 73, 74
kormidlo 73
κορυφαῖος 117
κορύνη 64
κόρως 64
Kos 100, 158
κοσμητής 66
kosmogonie 92
kosmos 93
κόθορον 1 83, 117
kotlík 81
κόταρος 85
κοτύλη 62
koupací vana 11
koupání 38
koupelna 11, 78,
79, 121, 136
kožišiny 80
krajinářství 154,
159, 160
králové 34, 36, 37,
39, 63
krámy 79
κράνος 68
kráter (κρατήρ) 81,
162, Amfiaraův
161
krb 9, 11, 32, 77, 78,
79, 98, 106, 124
κρήδεμον 82
κρηαίς 127
Kresilas 144, 146
kreslení 87, 158
křeslo 80
Kréta 3, 4, 5, 7—9,
69, 121, 123, 124,
125
Krétané 67, 73
κροῖός 75
Krisa 25
Kritis 14, 142
Kroisos 61, 107
Κροισίδης 94
Kronion 21
Kronos 93, 94, 98,
102
krunýř 69

κροναία 36
Ktesifon 47, 52,
53
κτίστης 45
kulisy 134
kult duší 105, ci-
zích bohů 106,
předků 105
kultura egejská 13,
helladská 3, 4, 11,
krétská 3, kyklad-
ská 3
Kunaxa 72
kupec 35
κόρος 141
κῦαδος 62, 81
Kybele 32, 93, 102
κυβερνήτης 73, 74
Κυκλάδες 4, 5, 161
κύκλοι 14
Kykloponé 93
kyklopské zdi 4, 9
κόλιξ 81
Kyllene 97
κῦμα 129
κυνέη 64, 83
kynická škola 19
Kynosarges 19,
137
Kynosura 20
Kynthos 95
Kypros 97
Kypselos 23, 34
Kyrenaika 5, 7,
163
Kyrene 97
κύριος 84
Kyros ml. 68, 69,
70, 107
Kyzikos 61

Laertes 34
Laertův dvůr 12
Λάχεσις 99
Λακεδαιμόνων 20, 35
Lakonie 5, 35, 36
λαμπαδηδρομία 58,
113
lampy 81
Laokoon 152—153
λαός 35
Lapithové 103, 105,
130, 145, 146
Larisa n. Hermem
79a
λάραξ 80

λαύρη 78
lázně 33, 100
λέβης 81
léčebný ústav 22, 100
lehátko 79, 80
lehkooděnci 36, 37, 41, 44, 66, 67, 68, 69, 71, 72
Lechaion 23
λέχος 80
leiturgie (λείτουργία) 42, 43, 44, 58—59, 69, 74
lékaři 35, 43, 69
lekythos (λήκυθος) 81, 83, 91, 138, 164
Lemnos 98, 145
lenaje 50, 103, 109, 114, 116
Lenaion 103, 114
Leochares 99, 139, 147, 149, 150
Leonidaion 22
λεπτόν 62
Lerna 23
Lesbos 31, 84, 131
lesche (λέσχη) 26, 39, 156
Lethe 104
Leto 95, 96, 105
Leukas 12
Leuktra 71
ληξιαρχικὸν γραμματεῖον 42
lid 35, 41, 52
liga 34
Limnai 20
Limnaion 20
Litice 104
loď 73—74
loděnice 67, 74
lodstvo 65, válečné 74
λόφεις 81
λόφος 64
λογισταί 50, 61
λογογράφος 54
λόγοι συμβουλευτικοί 46
λογαγός 38, 67, 70
lochos (λόχος) 37, 38, 66, 70, 71, 72, λ. ὄρθιος 71
λοιβαί 108

Lokrové 103, 108
losování úředníků 49, 50
loubí 137, ochranné 75
louč 81
ložnice 77, 78, 79
lučičníci 65, 67, 69
luk 63, 64, 65, 69, 75
Lukianos 155, 158
lutroforos 91, 138
lůžko 80
Lví brána 9, 124, 125
Lydie 105
Lydové 61
λύχνος 81
Lykabettos 13, 17, 20
Lykaion 137
Lykeion 17, 88, 137
Lykie 104, 139
Lykurgos 17, 18, 35, 61, 102, 113, 137, 150, (socha) 154
lyra 87, 97
Lysikratív pomník 16, 58, 115, 132
Lysimachos 32
Lysippos 144, 147, 148—149, 150, 158
μάχαιρα 64
Machaon 99
Maiandros 29
majady 103, 147
maják 139
Makedonie 82
Malá Asie 5, 29, 31
malby nástěnné 122, 138
Malia 7, 9
malířská škola athénská 156, ionská 157, 158, sikyonská 157
malířství 155 nn., krétské 122 n., mykénské 125, vázové 160—164
μαντεῖον 107
μάντις 69, 106

Mantine(i)a 71, 134
manželství 83, 94
markytáni 69, 73
Marsyas 144, 152
masky divadelní 115, zlaté 10, 126
maso 85
matrace 80
matrika 86
Maussoleion v Halikarnassu 30, 91, 131, 139, 147, 149
Maussolos 91, 147
mecenáš 17, 19, 29
meč 63, 64, 65, 69, 126
meč 85
medimnos (μέδιμνος) 41, 62
Megalopolis 134, 136
megaron (μέγαρον) 4, 9, 11, 32, 77, 124
Megeira 104
μηχανή 119
Meidias 53, 163, 164
Meleagros Skopův 147
Meletes 53, 54, 55
Melpomene 98
μὴν ἐμβόλιμος 109
μὴν ἰσάμενος, μεσῶν φθίνων 109
měna athénská 62
Menandros 116, 117
Menandros (socha) 154
Menelaos 20
Menelaos s mrtvolou Patroklovou 152
Menidi 125
μηρία 109
měsíce 109
měsidlo 81, 85
Mesoia 20
Messenie 5
město krétské 8, 9, 122
μετοίκιον 43, 44
metoikové (μετοίκοι) 42, 43—44, 45, 51, 57, 66, 113, 145

Meton 17
μέταπον 70, 71
metopy 129, 130, 132, 133, 145
μέτρα 41
metretes (μετρητής) 41, 62
Metroon (Μητροῶν) v Athénách 14, 46, v Olympii 22
μετρονόμοι 51
μητρόπολις 45
Midea 4, 5, 11, 125
Mikon 138, 156
Miletos 5, 6, 29, 135, 140, 141
milodary 165
mince 41, 61 n., 166, aiginská 23, 61
minojská kultura 3
Minos 3, 7, 102
míra délková 62, dutá 62, plošná 62
míry 41, 51
miska farneská 165
misky 164
μισθός 59, 69, βουλευτικός 48, δικαστικός 53, ἐκκλησιαστικός 59
Mithras 94
Mithridates 28
μίτη 64
mléko 85
μυά 62
Mnemosyne 98
Mnesikles 15
móda 82
modlitby 106, 109
mohyla 90
μοῖρα 93, 94
Moiry 94, 99
μονομαχία 65
μόρα 38
mosaiky 166—167
mosaikové podlahy 27, 79, 138
most padací 76
mramor 45, 132, 138, 140, 141
mramorové desky 155
mučení 54

mumifikování 91
Munichia 19, 66, 74
Μουσεία 99
Museion vrch 13, 17
μουσεῖον 166
Museion (Μουσείον) 136
μουσική 87
Musy 98—99, 136
mutuli 129
μυγός 78
Mykale 5, 30
Mykény 3, 4, 5, 9 až 10, 13, 32, 75, 95, 124, 156
mykénské hradby 75, keramika 5, 39, stavby 24
mykénská vládcové 3
Myrina 165
μύριοι 136
Myron 143, 144
μύσται 114
mysterie 31, 102, 109, 114, 115, eleusinské 50, 113 n., 133
mythologie 92
náboženské spolky 106, 107—108
náboženství 92 až 120
nábytek 79—80
náčelník sboru 115, 117, 118
nádobry 81
nádvorí 122
náhrdelníky 166
náhrobek Antiocha Filopappa 139
náhrobky 91, 139
Ναιάδες 101
náměstí v. agora
námezdné vojsko 67
νάξ 128, 130
nápoj 85
námamky 83, 166
nářadí 80—81
násloupí 131
nástěnná výzdoba 8, 9, 11, 24, 30, 121, 122, 125, 156
ναάραχος 37, 74

naukrarie (ναυκραρία) 40, 58
Nauplia 5
Nausikaa 35
náušnice 83, 166
ναύται 74
návrh zákona 46
navrhovatel 46, 47
Naxos 5, 102, 141
Nearchos 162, 141
nebe 93
νήες μακραί 74
Neion 12
nekropole 23, 24, v Midei 11, v Tyrinthu 11
nektar 93, 105
Νεκύσια 91
Nemea 94, 111, 112
Némεια 112—113
Nemesis 94
νεοδαμώδεις 36
νεόρια 74
νεώσοικοι 74
Nereovny 101, 139
Nereus 101
Neriton 12
Nero 27
Nesiotes 14, 142
Nessos 103
nevěsta 84
nevolníci 35, 36 120
Νίκαι Διονυσιακαὶ καὶ Ἀθηναῖαι
Nikandre z Naxu 140
Nike 15, 94, 128, 145, Paioniova 21, 146, samothrácká 154
Nikias 18, 44
Nikosthenes 162
Nil 102, 153
Niobe 95, 147
Niobovci 147
Noc 104
νόμισμα 61
νομοθέται 47
νόθοι 19, 84
Notos 100
noty 26
νοσηρῖα 110
Nymfeion 13
nymfy 101
nymphaeum 29

ὄβαι 20, 36
občané 42
občanská práva 43
oběd 85
obecenstvo v divadle 119
ὄβελός 81
oběti 50, 51, 54, 59, 104, 105, 106, 108—109, 110, 113
obětní zvířata 106, 108, 145
obchod 45
obchodní lokály 138
obilí 51
obléhač stroje 66, 75—76
obléhání 75
ὄβολός 61, 62
obrazy tabulové 157
obuv 83
obyvatelstvo attické 42—45, spartské 36
odeion (ὀδεῖον) 127, 135, 137, v Athénách na agoře 135, Heroda Attika 17, 135, Perikleovo 16, 113, 114, 135, v Efesu 32, v Epidauru 23, v Korinthu 23, na Samu 33
oděv 70, 81—82
odměna vítězů v hrách 111, 112, 113, 163
odvod 67
odvodňovací zařízení 8
Odysseovo sídlo 12
Odysseus 34, 83, 95, 101
ὄγλος 69
Oidipus na Koloně 18
oinochoe (οἰνοχόη) 81, o. Chigi 161
Oinomaos 21, 146
οἰονοπέλος 106
διωτὸς 65
Okeanos 92, 101, 104

okna 79, 122
okres Dia olympské 20
olej 85
olejová malba 155
oliva 44
oltář 105, 122, Dia
Agoraia 17, Dia
Herkeia 77, 78, 105, Dia Horkia 111, Diův v Olympii 21, 105, Diův v Pergamu 31, 152, dvanácti bohů 13
Olympia 5, 21—22, 94, 95, 98, 105, 107, 111, 128, 132, 135, 137, 144, 145, 146, 167
olympiada (Ὀλυμπιάς) 110, 112
Olympieion 13, 17, 127, 128, 132
olympionikové (Ὀλυμπιονίκαι) 111
Olympos 93, 94, 99
Olynthos 27, 48, 78, 167
omfalos (ὄμφαλός) 26, 63, 64
ὄνειροπόλος 106
ὄγκος 117
opasek 82
opevnění Miletu 29
Opilá stařena 152
opisthodomos (ὀπισθόδομος) 128
ὀπισθοφύλακες 71
opona 134
ὄρειάδες 101
Orestes 25, 104
Orfeus a Eurydika 146
orgia (ὄργια) 102
ὄργια 62
orchestra (ὄρχηστρα) 16, 117, 118, 133, 135
Orchomenos 5, 124, 125
orientalisující styl 161

ornamenty lineární 126
Orontes 154
δραγμα 75
osada 45
ostrakismos (δρακισμός) 42, 46, 47, 89
δρακον 47, 89
osud 93
osvětlení chrámu 132
oštěp 38, 64, 65, 69
otoman 80
otroci 36, 42, 44, 54, 66
otroci propuštění 43, 44, 51
ověnění 50
ovoce 85
Paestum 101, 128, 130, 164
Pafos 97
Pagasai 155, 159
παίαν 72
Paianie 43
paidagogos (παιδαγωγός) 44, 86
παίδες γνήσιοι 42
παιδονόμος 37, 38
παιδοτρόφος 66, 87
Paionios 21, 29, 146
palác, 4, 8, 121 až 122, 124, 126, 127, 133, na Kré-
tě 7, 8, 9, v My-
kénách 9, 15,
v Pergamu 31,
v Thébách 24,
v Tyrnthu 10, 11
Palaiakastro 9
palaiistra (παλαι-
στρα) 22, 23, 87,
98, 136, 164
πάλη 87
pálíčství 39
palimpsest 89
παλινονον 75
Palladion 95, 140
Παλλάς Ἀθηνᾶ 95
παλιόν 69
Pamfaios 163
Pamfilos 158
Pamfyloné 36
Pan 98, 103

Panainos 138, 156
panathénaje 15, 16,
17, 18, 20, 58, 59,
86, 95, 109, 110,
113, 114, 140,
145, 163
pancíf 64, 68
Pandrosa 16
Panionion 5
panionská konfe-
derace 5
pankratíon (παγκράτιον) 111, 112
παννυχίδες 114
Pantikapaíon 166
papyrus 89
parabasis 118
παράβησις 72
παρακαταλογία 118
parasanga (παρα-
σάγγης) 62, 72
παρνητήρια 134
παρασιάδες 128
πάρεδροι 50
παριέναι (παρελ-
θεῖν) εἰς τὸ βῆμα
46
Paris 35, 97
Parnasos 5, 12, 24
parodos (πάροδος)
117, 118, 133,
134, 135
Paros 141, 147
Parrhasios 155,
157—158
Parthenon (Παρθε-
νών) 13, 26, 60,
95, 127, 128, 130-
131, 132, 144,
145
pás 82, 83
patka sloupu 129,
131
Patras 135
patro 77, 79, 121,
138
Patroklos 108
patrové stavby 7,
8, 79
Pausanias 20, 25,
144, 155, 156
Pausias 22, 158
Pavel apoštol 23
πηγυς 62
pečetní prsten 123,
126, 165

πηδάλιον 73
pečivo 51
Pegasos 101
pečet 123, 124, stát-
ní 49
pec 78
Peiraieus 18, 19,
45, 66, 74, 75,
113, 114, 139
Peirithoos 103
Peisistratos 13, 17,
34, 41, 113, 163
Peisistratovci 14
Πεισῶ 97
τὸ Πελαργικόν 13
Pelasgové 3
πέλευς 64
Peleus 101, 162
Pelopeion 22
Pelopidas 24, 71
Peloponnes 5, 6,
35, 68, 124, 147
Pelops 21, 146
πελιασιαί 67, 69, 70
πέλιτη 67, 69
Penelope 35, 83, 84
peníze 61—62
pentakosiemi-
mnoi 40, 41
πεντηκοντήρ 70
πεντηκόνταρχος 38
πεντηκόντορος 74
Pentelikon 12, 20
Penthes 102
pěchota 37, 42, 65,
66, 67, 68, 69, 70,
72
pentathlon (πέντ-
αθλον) 87, 111
pentekostye (πεν-
τηκοστής) 37, 38,
67, 70
πέπλος (peplos) 15,
82, 83, 113
pergamon 89
Pergamon 31—32,
76, 79, 88, 89,
100, 127, 135,
137, 138, 150,
151, 152, 167
pergamská škola
sochařská 151 až
152
periakty (περιά-
κτοι) 134
Periandros 23

περίβλημα 83
περίβολος (peribo-
los) 23, 28, 105,
127, 133
περίδεικνον 91
Perikles 15, 16, 18,
48, 54, 57, 67, 75,
83, 88, 91, 130,
134, 135, 143,
144
Perikleův portret 146
perioikové (περιοί-
κοι) 36
peripatetická škola 18
περίπλους 75
περιπόλαρχος 66
περίπολοι 66
peripteros (περί-
πτερος) 128, 130
περιστύλος (peri-
styl) 78, 79
perlovce 131
Persefone 83, 102,
103, 104, 113,
114
Perseus 100
perspektiva 156,
157, 160, 163
peřiny 80
πέτασος 66, 83
pětiboj 87, 111
pěvci 35
pevnost 10, 75 až
76, 124
πεζοί 68
Pierie 99
πίλος 83
πίνακς 156
pinakotheka 15
πίναξ ἐκκλησιαστι-
κός 43
Pindaros 24, 111
Pisa 21
písař 49, 54, 56, 59,
89
písmo 88—89,
krétské 3, 123
pišči 109, 117
píšťala 87
Pitana 20
πίθος 81
pitka 85
pivo 85
πλαίσιον 72

plášť 82, vojenský 68
Plataje 16, 26, 91,
156
plátno 155
Platon 18, 54, 55,
78, 83, 86, 88,
105, 120, 137, 150
platy 59
plavání 87
πλέθρον 62
Plinius 155
πλίνθος 129
πλοῖον 74
pluk 66
Pluton 83, 104, 114
Plzeň 166
Pnyx 13, 17, 46,
135
pocestný 82, 97
Podaleirios 99
πόδες 73
podhradí 11, 24
podlaha 79, 138,
štuková 9, 11
podlouhí 77
podnožka 80
podpory 59
podsvětí 97, 102,
104—105
poduška 80, 129,
131
pohádky 86
pohár 81
pohovka 80, 86
pohřeb 90—91
pochod vojska 70
až 72
pochodeň 81
pochovávání mrt-
vých 90
ποινή 35
pokladna 78, Athe-
nina 60, symma-
chie athénské 28,
57, 60
pokladnice v Del-
fách 25, 26, 128,
v Olympii 22,
128
pokladník 41, 49,
60, 61
pokoj 78
pokryvka hlavy 83
pokuta 52, 53, 57,
60

polemarchos (πο-
λέμαρχος) 18, 38,
39, 51, 67
ποληγίαί 60
policie 51
πόλις 35
πολίται 42
πολιτεία 43
πολιτευόμενος 46
polosetnina 70
Polydoros 153
Polyeuktos 154
Polyfemos 101
Polygnotos 26, 138,
155
polychromie 122,
132, 140, 150,
164
Polykleitos 95, 133,
143—144
Polykleitos ml. 22
Polykrates 33, 34
Polymedes z Argu 141
Polymnia 99
Polynelkes 90
πομπή 113
pompeion 18
Pontos 101
popelnice 91
poplatky 57
πόροι 57
porota 41, 43, 51
porotci 53, 54, 55
πόρταξ 63
portál 125
portret 150, 151,
153, 154, 158,
159, 165, 166, na
mumích 155,
159
pořadí v divadle 133
Poseidon 15, 16, 23,
93, 95, 101, 103,
108, 111, 112,
130, 145
Poseidonia 101
poschodí 79, 124
poschodové domy 9, 79
posvatný okrsek 105, 127, Apollo-
nův v Delfách 25, 26, Apollo-
nův na Delu 28,

Athenin v Del-
fách 25, 27, Dio-
nysův v Athé-
nách 114, 120
pořádání slavností 50
Poteidaia 27
potopa 93
pozemková kniha 42
prádlo 80
prak 64, 65, 69
prakovníci 65, 67,
69
πράκτορες 60
Pratinas 115
právo dědické 42,
50, 86, občanské 42, 43, rodinné 36, 42, 50, útrp-
né 44, zvykové 35
Praxiteles 21, 32,
97, 146, 147—148,
154
Priamos 84, 100
Priapos 103
Priene 5, 27, 30 až 31, 79, 131, 133,
135, 136, 167
proagon 17
προβολή 47, 51, 53
προβολλέυμα 46,
47, 48
proces kriminální 40
procesí 84, 113
προδομος 77, 128
προεδρία 43, 49,
106, 119, 134
πρόεδροι 49
προεισφορά 58
προφήται 107
πρόγραμμα 46
πρόγνος 81
prolog 117, 118
πρόμαχοι 65
προμαντεία 107
Prometheus 98,
105
πρόναος 128, 130
propadlíště 119
propuštění 44, 51
propylaie (προπύ-
λαια) 11, 15, 77,
124, 133

πρώρη 73
πρωρέας 74
proskenion (προ-
σκηνιον) 134
πρόσοδοι 57
πρόσωπον 117
προστίας 78
προστάτης 43, 44
προσιών 78
πρόστολος 128
protagonista (πρωτ-
αγωνιστής) 116
Protagoras 78
Proteus 101
πρόθεσις 90
πρόθυρον 77, 78
Protogenes 158,
159
πρότοποι 73
proxenie 44
πρόξενος 44
prsten 83, Polykra-
tův 165
prstence (anuli) 129
průčelí chrámu 129
průvod 59, 69, 111,
112, 113, 114, 130
πρύμνη 73
πρυμνήσια 73
prytaneion (πρυτα-
νειον) 93, 111,
v Athénách 43,
44, 45, 48, 50, 59,
na Delu 28, v Epi-
dauru 23, v Olympii 22, v Prieně 30
prytanie (πρυτα-
νεία) 46, 48
prytanové 17, 46,
48, 59
pře soukromopráv-
ní 52, 53, veřejná 52, 53
předší 77, 78, 124,
128
přehoz 80, 82
přelíčení 54
přijmy státní 57
přílba 63, 64, 68,
69
přísaha 54, 100,
111, 135, buleu-
tů 48, odročova-
cí 46, úředníků 49, vojenská 66

přístav 74, 75
psací látka 89
psaní 38, 87
ψήφισμα 46
ψήφοι 46, 54
ψιλοί 69
Psyche 97
ψυχή 81
ptakopravec 106
publikum 120
půhon 54
punčochy 83
πούς 62
půst 114
pylagorai 108
Πυλαία 108
Pylos 125
Pyrroteles 165
Pyriflegethon 104
πυρρόχη 113
Pytheus 30
Pythia 26, 107, 128
Πύθια 112
pythionik 112
Pythios 139
Pytho 25
Python 95, 112, 164
πυθίς 80, 81

rada 14, 35, 39, 42, 43, 47, 48—49, 53, 60, 61, 66, 135, čtyř set 40, ve Spartě 36, 37
radnice 14, 29, 127, 135—136
Reithron 12
relief 125, 126, 141, 154, z Eleusiny 146, fayensový 123, náhrobní 150
ῥήτωρ 46
ῥήτορες 35
réva 44
revisoři účetní 50, 61
Rhadamanthys 105
Rheia 14, 93, 94, 98, 102
rhetoři 88
Rhodos 5, 69, 100, 150, 159
Rhoikos 33, 141
ῥήσις 83

roh 81, hojnosti 99
rok 109
rota 70
rozcestí 100
rozvod 84
rožeň 81
rukavice 83
rukopisy 90
rybolov 45
rydlo 89
rychlopis 90
ryté kameny 123
ῥυτὸν 81
febřík 75, 76
řečniště 17, 46
řemesla 45, 95
řemeslníci 35, 69
Římané 75, 76, 79, 82
řimsa 129, 131

Salamina 74
σαλπιγκταί 69
σάλπιγξ 72
σαμβόνη 76
Samos 5, 33, 34, 95, 141
σάμισσα 69, 71
sarkofág (σαρκοφάγος) 91, 160, ze Sidonu 150
sarkofágy klazomenské 156, 160
Saronský záliv 23
Sarpedon 104
Satyros 139
Satyr Praxitelův 103, 148
satyrové 103, 116, 117, 147
sbor soudců 116
sborové písně 116
scenerie 134
sedadla 80, v divadle 133, 134, 135
sedm divů světa 96, 100, 139, 153
Segesta 130
Seireny 101
σεισάγθεια 40
sekera 63, 64
Selene 96, 100
Seleukia 138
Seleukovci 29
Selinus 6, 75, 130

Σελλοί 107
Semele 102
Σεμναί 104
Serapis 32
setnina 70, 71, 72
σφάγιον 106
σφενδόνη 65, 69
σφενδονήται 69
shromaždiště lidu 17
Schliemann 10, 32
schodiště 8, 9, 10, 30, 121, 133, 138
schody 77, 79
scholia 90
schránka 81
schůze rady 48
Sicilie 6, 7, 130
Sifnos 25
σίφνυις 117
Sikyon 25, 112, 135, 141, 148, 158, 161
Silanion 150
Silenos 103
sima 129
Simoeis 32
Sipylos 105
sirotci 50
Sisyfos 105, 112
σιτοφύλακες 51
σίτος 67
Skamandros 32
skena (σηνή) 16, 133, 134, 135
τὰ ἀπὸ σηνήης 118
σηπυρον 34
σκενοφόροι 69
σιμάδειον 83
σηιαγράφος 157
σιμάς 14, 48
skiroforie 109
skladiště 78, 121
sklep 79
sklo 126
skok 38
Skopas 32, 139, 147
skříň 80
skřínka 80
skvosty 80, 91
σκόφος 81
Skylla 101
συνάλη 37
Skythové 44, 51, 67
slavnosti 59, nábo-

ženské 51, 58, 84, 107
sloh dorský 128, 129—130, ionský 131, korinthský 16, 17, 31, 131—132
slonovina 123, 126, 140
sloup 121, 124, 125, 128—129, dorský 129, 138, ionský 131, 138, korinthský 131 až 132
sloupořadí 13, 79
sloupové síně 127
slunečník 83
služba policejní 67, vojenská 66
služné 59
směnárníci 45
smutek 91
Smyrna 5
sňatek 43, 84
sněm v Athénách 40, 41, 43, 44, 45, 46—48, ve Spartě 36, 37
snídaně 85
sny 94
sofisté 88, 112
Sofokles 14, 18, 105, 115, 117, 119, 120, 150, 157
Sofokleův portret 150
σωφροιστῆς 66
sochařská škola alexandrijská 153—154, rhodská 154—153
sochařství 139 až 155, krétské 123, mykénské 125
Sokrates 50, 54, 55, 56, 59, 83, (portret) 153
Solon 40, 41, 53, 61, 66, 87, 113
Sostratos 139
souboj 65
soud odvolací 53, 56, porotní 53, 54, smírčí 54, 55, 56, vojenský 67

soudce vyšetřující 54, 55
soudní dvůr 53
soudní moc 47, 50, rady 48, sněmu 47
soumaři 69
soutěž básníků dramatických 116
spalování mrtvých 90
Sparta 6, 20, 34, 35, 38, 95, 135, 141
Spartané 25, 36, 68, 84
Spartanky 39
σπαργίνα 109
σπολάς 68
spona 82
σπονδαί 108
spory soukromé 55
stadion (στάδιον) 62, 112, 113, 136, 137, v Athénách 17, 113, 137, v Delfách 25, 26, 137, na Delu 28, 137, v Eiesu 137, v Epidauru 137, v Miletě 29, v Olympii 22, 137, v Thébách 24
stáj 77, 78
stany 69, 73
start 137
stasimon (στάσιμον) 118
stater (στατήρ) 61, 62
σταδμός 62, 72
statisté 117
statkáři 44
stavební materiál 124
stavitelé 43
stavitelství 127 nn.
steatitové nádoby 123
stela (στήλη) 90, 125, 138
stely z Pagasai 155, 159
Sterope 146
στιχομυθίαί 118
στίχος 70

στραγγίς 87
stoa (στοά) 21, 22, 127, 137—138, Attalova 14, 19, 138, basileios 13, 50, 138, Dia Osvohoditele 14, 138, Eumenova 14, τῶν Ἐρμῶν 14, poikile 14, 138, 156
στόμα 70, 71, 72
strategion 14
strategové (στρατηγοί) 42, 47, 51, 59, 67, 68, 70
στρατιωτικά 57, 59
στρατοπέδον 73
stravné 67, 70
strava 38, 84, 85
strážce 73
strážníci 44, 51, 59
strop 121, 124
střecha 77, 79, 129, 138
střevíce herců 117
stříbro 45
studně 79, hradní 9
stůl 80
styl attický s černými obrazy 162, s červenými obrazy 163, dorský 18, 21, 22, 25, 26, 27, 28, 129—131, ionský 29, 30, 131, korinthský 131—132
στυλοβάτης (stylobat) 128, 132
Styx 104
Sudický 99
Sulla 27
Sunion 16
svatá cesta 18, 25, 26, 29
svatba 84, 86
svatební píseň 84, smlouva 84
svátky 109, 110 až 111, Dionysovy 114—115
svatyně 128, Asklepiova 23, 32, Demetřina v Per-

gamu 31, v Priene 30, Poseidona 23, v Thébách 24
světlík 121
světnice 77
svícen 81
svitek 89
Sybaris 85
sykofant (συκοφάντης) 47, 51, 53
symmachie athénská 28, 130
symmorie 58, 59, 67
συμποσιαρχος 85
symposion (συμπόσιον) 85
σύνδιχοι 54
συνήγοροι 47, 50, 54, 61
synkretismus náboženský 94
synoikie 39, 109, 110
synoikismos 39
σύνταξις 57
συντέλεια 59
σύνθημα 72
syntrierarchie 59
sýpky 29, 31, 78
Syrakusy 6, 75, 76, 130, 135
syrinx 103
σύσκηνοι 38
syssitie 36, 38, 85

šálek 81
šat 82, smuteční 91, spartský 39
šatna 136
šavle 69
šerm 66, 87
šik 65, 70, kosý (šikmý) 71
šíp 65, 75
škola stoická 138
školy 86, 87, 88
škrabošky 117
šlechta 35, 39, 40
šperky 83, 165, 166
špižirna 78, 121
štit 63—64, 66, 68, 69, 130, 145, chrámový 129, 132

štítonoš 69

tábor 73
ταφή 90
tachygrafie 90
Tainaron 104
tajemník 49, rady 14
taktika vojenská 67, 70—71
τάλαντον 61, 62
ταμία των ἄλλων θεῶν 60, τῆς θεοῦ 60
ταμίας τῶν στρατιωτικῶν 61
Tanagra 165
tanec 8, 16, 38, 39, 84, 85, 87, 88, 98, 102, 103, 109, 113, 114, 116, 133, mimický 117
Tantalos 105
τάνης 80
Tarent 6
Tartaros 92, 93, 104, 105
taška 79, 129
Tauriskos 152
taxiarch (τάξιαρχος) 47, 67, 68, 70
τάξις 66, 70
Taygetos 38
technika malířská 155
τεχοποιός 47, 51, 53
τελαμών 63
τέλη 41
Telefos 31, 152
Telemachos 12
telesterion (τελεστήριον) 114, 133
tělocvična 87
τέμενος 28, 34, 105, 127, v. posvátný okrsek
tempera 155, 158 až 159
terakoty 140, 164 až 165
Terpsichore 99
Tethys 101
tetralogie 115, 116
tetrastylos 128

οὐ τετραράκοντα 55
těžkoodděnci 65, 66,
68, 69, 70
θαλαμίται 74
θάλαμος 78
Thaleia 98
Thales 29
Thalia 99
Thanatos 104
thargelie 50, 58,
109
Thasos 156
θέατρον 133-134,
τὸ Διονυσιακόν
16
Théby 6, 24, 34,
124, 125
Themis 25, 94, 99,
107
Themistokles 19,
47, 58, 74, 75,
135, 143
Theodoros 33, 141,
165
Theodosios II. 21,
27, 111
Theodotos 22
Theognis 87
theogonie 92
θεοὶ 93
theokoleion 22
θεολογείον 119
Theon 159
theoria (θεωρία) 50,
59, 96, 107, 111
theorika (θεωρικά)
47, 57, 59, 60, 119
οὐ ἐπὶ τῷ θεωρικῷ
60
θεὸς ἀπὸ μηχανῆς
115, 119
Thera 5
θεράποντες 35
Thermopyly 108
thermy 29, 31, 32
Θερσίλιον 136
thesauros (θησαυ-
ρός) 25, 128
Theseion 18, 156
Theseus 13, 39, 96,
102, 105, 112
thesmoforie 102,
109
θεσμοθετεῖον 50,
51
thesmotheti (θεσ-

μοθέται) 40, 51,
52, 53, 54
Thespie 99, 156
Thespiis 13, 115
Thessalie 4, 5, 82,
124
Thessalové 107
θητες 35, 40, 41, 66,
67
Thetis 98, 101
θίασος 102, 106
tholos (θόλος) 10,
14, 22, 27, 48, 77,
90, 132
θώραξ (θώραξ) 64,
68
Thorikos 134
Thrákové 67, 96
θρανῖται 74
Thrasybulos 18
θρήνοι 90
θρηνής 80
θρηγικός 77
thronos (θρόνος)
80
Thukydides 36
θυμέλη 133
θύραι ἀλλεῖαι 77
θυρωρός 78
θύρσιος 102, 103
Timanthes 157,
158
Timarchos 154
τιμάσσειν 55
τίμημα 40, 54, 55
Timotheos 89, 139,
147
Tiryns 4, 5, 10 až
11, 13, 24, 32, 75,
124, 125, 156
Tisifone 104
Titani 93
Titanomachia 93
Tithon 100
Tityos 105
torus 131
touleek 65
τόξον 65
τοξόται 44, 51, 69
tradice 121
tragedie 102, 114,
115—118
τραπέζα 80
travičství 40, 49,
55
trest 43, 53, 55,

smrti 52, 55, 57,
59, 133
τρίαινα 101
trierarchia (τριηρ-
αρχία) 43, 58-59,
74
trierarchos (τριηρ-
αρχος) 59, 67,
74
τριηραύλης 74
τριήρης (triera) 74
triglyfy 129
trilogie 116
Trinakria 100
Triptolemos 102,
146
τρίπους 81, 114
τρίπυλον 89
τριταγωνιότης 115,
117
Triton 101
τριπύς 42
Troia 4, 32—33
Trojané 101
trojnožka 81, 114,
132
trojveslice 74
trojzub 101
τρόπαιον 73
τρόπις 73
trubači 69, 112
truhla 80
τρόπανον 75
třidy obyvatelstva
ve Spartě 36,
v Athénách 40,
41, 66
Tydeus 95
Tyche 99, Euty-
chidova 154
Tylissos 9
τύμβος 90
τύμπανον 129
τυραννίς 41
Tyrtaios 87

ubrousek 86
učitel 87
účty z úřední čin-
nosti 37
ulice dlážděné 30,
třinožek 16
úlitba 85
úlohy divadelní
117, ženské 115,
117

οὐλοχόται 108
umělecké práce ko-
nové 165—166
umělecký průmysl
125
umění 98, doby his-
torické 127 nn.,
krétské 121 až
124, mykénské
124—127, rytec-
ké 165
umyvadlo 81
uniforma 66
únos 83
οὐρά 70, 71, 72
οὐραγοί 70
Urania 99
Uranos 92, 93, 99,
102
úřady 49—50, fi-
nanční 60—61,
kněžské 43
úřední místnosti 50
úředníci 66, 113,
133, 145, policej-
ní 51
útok 65, 72

vafijské poháry 126
váhy 41, 51, 61 až
62
válečné lodi 58, 59,
66
války řeckoperské
6, 25, 57, 66, 67,
143
válka peloponne-
ská 6, 23, 36, 37,
38, 60, 66, 68, 69,
74, 75, 88, 91,
157
válečná píseň 72
vana 81
Velké Řecko 7
Varvakeion 144
váza Dodwellova
161, Françoisova
162
vázy 79, 81, 132,
138, 155, 161 až
164, attické 161
až 164, bronzové
123, dipylské 18,
63, 160 až 161,
geometrické 160,
gnathijské 164,

jhoitalské 164,
kamenné 123,
korinthské 161,
krétské 122 až
123, mykénské
63, 126, panathé-
naiské 163—164,
protoattické 162,
s bílým podkla-
dem 164, stříbr-
né 123
večeře 85
vejcovce 131
velkostatkáři 44
velezrada 49
velitelé 67, 70
veranda 79
veslaři 36, 41, 44,
59, 66, 73, 74
vědecké ústavy 136
vědy 98
vějíř 83
věky lidstva 93
věvec břechanový
103, 120, míří-
kový 112, 113,
myrtový 46, 48,
50, olivový 111,
smrkový 101, 112
vavříkový 112
zlatý 49, 59, 113
věno 84
věštba 94, 97
věštky 35, 69, 106
věštění 106—107
věštinna 96, 107,
Apollonova v
Delfách 24, 25,
26, 107, v Miletě
29, Dia Ammo-
nia 107, v Didy-
mě 107, v Thé-
bách 24
věštná znamení 106
větry 100, 101
vězení 52
věž 33, 75, obléhací
75, 76, „věž vět-
rá“ 19, 100
vidlička 86
vila 79, královská 8
víno 85
vítězové v hrách 111

vlastizrada 37, 47
vlasy 83
vlýs 129, 130, 131,
132, 133, 145
vodovod 9, 13, 29,
30, 33, 60, Ha-
drianův 20
vojenská služba 37,
43, 48, 87
vojenské oddíly 70
vojenský výcvik 43
66
vojenství 63—76
vojsko námezdné
38, 68—73
volba losem 49,
úředníků 47, 49
voluta 131
voňavky 81
vous 83
vozataj 65
Vozataj z Delf 142
vozy 69
vrata 77
vrátný 78
vražda 35, 37, 40,
49, 50, 52, 55
vrhač plamenů 75
vstupné do divadla
57, 119
vůz válečný 63, 65
výcvik ve zbrani
73
vydání 57, 59—60
vyhnanství 37, 42,
47, 53, 55
výchova mládeže
86, v Athénách
86—88, ve Spar-
tě 38—39
vychovatel 44
vyslanci 47, 48
vystěhovalci 45
vyšetřování 54
výtvarné umění
121 nn.
výzbroj 60, 63, 66,
67
výzdoba bytů 165
vzdělání dívek 88,
gymnastické 87,
musické 87, vě-
decké 88

vzdělanost mykén-
ská 5
Wilamowitz 12
Xanthos 139
Ξανθία 35
Xenofon 38, 62, 67,
68, 70, 71, 72, 78,
107
Ξένοι 43
Xerxes 15
Ξέρξος 64, 69
Ξόανον 15, 132, 140

zabavení majetku
43
zabití 40, 55
zahrada 78, 79, 138
zákon frontality
142
zákoník 40
zákony 38, 47, 51,
87, 89, 94, Dra-
kontovy 13, 40,
138, Solonovy 13,
40, 86
záliv Toronský 27
Ζάρες 22
Zápasník Borghese
152
zápolení 38
zasedací síň 135
zásobování vojska
73
zasvěcení 114
zátiší 159, 160
závodní dráha 137
závodní 59, 87, 108,
110, atletické
101, 112 113,
dramatické 112,
113, 116, hudeb-
ní a zpěvní 17, 22
58, 99, 112, 113,
114, jízdní 111,
112, 113, 137, lo-
di 101, 112, po-
chodňové 50, 113
závoj 82, 83
závora 77
zbožnění 105
zbraň 63, ochranná
63—64, útočná
64—65

zbroj 67, 68—69
zbrojivství 126
zbrojnice 31, 67, 78
zdi kyklopské 124
pelasgické 124
zdivo kvádrové 124
Zea 19, 74
Zefyros 100
zelenina 85
zemědělství 36, 44
Zenon 18, 138
Zethos 152
zeugitai 40, 41
Zeus Xenios 35, 93,
94, 95, 96, 97, 98,
99, 100, 101, 102,
Fratris 39, Her-
keios 39, 77, Hor-
kios 135, otri-
kolský 150, Brya-
xidův 149—150
Zeuxis 155, 157
zlato 45
ζωφόρος 129
ζώμα 64
ζώνη 82
ζωστήη 64
zpěv 38, 39, 84, 87,
88, 98, 109, 114
zpěvy náboženské
16, sborové 115
zrcadlo 80—81, 83,
165, 166
ztráta občanství 37,
svobody 43
ζυγίται 74
ζυγόν 65, 70, 73
ζυθός 85

žaloba 47, 52—53,
54
žalobce 47, 52, 54,
55
žebřáci 138
„želva“ 75, 76
ženich 84
ženy 82, 83, 84
žhářství 40, 55
život rodinný 83 až
86, 94, 98, sou-
kromý 77—91
živnosti 45
žold 60, 68, 69
žoldněství 68

OBSAH

Část I. Dějinné pozadí	str. 3—6
Část II. Místopis	str. 7—33
Kréta—Knossos, Faistos, Gurnia (7—9), Mykény (9—10), Tiryns (10—11), Midea (11), Ithaka (12), Leukas (12), Athény (12—20), Sparta (20), Olympia (21—22), Epidauros (22—23), Korinthos (23), Aigina (23—24), Théby (24), Delfy (24—27), Olynthos (27), Delos (27—28), Miletos (29), Priene (30—31), Pergamon (31—32), Efesos (32), Troia (32—33), Samos (33).	
Část III. Řecké státy	str. 34—51
Stát za věku herojského (34—35). Stát lakonský (35—39): obyvatelstvo, státní moc (král, gerusie, sněm, úřady), vojenství, výchova. Stát athénský (39—51): vývoj ústavy (39—42), obyvatelstvo a jeho zaměstnání (42—45), osadníci a kleruchové (45). Attická státní moc (45—51): Sněm (46—48), rada (48—49), úřadové (49—50), archonti (50—51), policejní úředníci (51).	
Část IV. Soudnictví	str. 52—56
Žaloby a soudy (52—53); heliaia (53—54), soudní řízení před heliaji (54—55). Jiné soudní instance (55—56).	
Část V. Finanční správa	str. 57—62
Státní příjmy (57—59), vydání (59—60). Finanční úřady (60—61). Peníze a váhy (61—62). Míry (62).	
Část VI. Vojenství	str. 63—76
Doba předhistorická (63—65), boj za věku homérského (65). Doba historická (66—76): Vojenství athénské (66—68). Řecké vojsko námezdné, vojenské oddíly a jejich vůdcové, vojenská taktika (68—73). Loď doby homérské (73—74), válečné loďstvo athénské (74—75). Pevnosti (75—76).	
Část VII. Soukromý život	str. 77—91
Dům homérský (77—78), dům doby historické (78—79). Nábytek a nářadí (79—81), oděv a jeho doplňky (82—83). Život rodinný (83—86), výchova mládeže (86—88). Písmo a knihy (88—90). Pohřeb (90—91).	
Část VIII. Náboženství	str. 92—120
Mythologie (92—94). Božstva olympská (94—101): Zeus (94), Hera (94—95), Athena (95), Apollon (95—96), Artemis (96), Ares (96—97), Afrodite (97), Hermes (97—98), Hefaistos (98), Hestia (98). Nižší božstva (98—101): Musy, Hebe a Ganymedes, Charitky, Themis, Hory, Moiry, Nemesis, Tyche, Daimon, Asklepios, Helios, Selene, Hekate, Eos, Iris, Atlas, bohové větrů. Božstva vod (101—102): Poseidon, Amfitrite, nižší	

božstva. Božstva země (102—103): Gaia, Rhea, Demeter, Dionysos, Ariadne, Satyrové, Silenos, Pan, Priapos, Kentauri, Mainady. Božstva podsvětí (103—104): Hades, Persefone, Hypnos, Thanatos, Kery, Erinye. Podsvětí (104—105), kult duší a předků (105). Bohoslužba. Místa bohoslužby (105—106), kněžstvo (106), věštění (106—107). Náboženské spolky (107—108), oběti (108—109). Kalendář (109—110), svátky (110—111). Hry olympijské (111—112), pythijské (112), isthmické (112), nemejské (112—113). Svátky panathénské (113), svátek velkých eleusinií (113—114), svátky Dionysovy (114—115). Divadelní hry (115—116), provozování divadelních her (116—117), části divadelní hry (117—119), divadelní stroje (119), obecnostvo v divadle (119), po divadle (120).

Část IX. Výtvarné umění	str. 121—167
-----------------------------------	--------------

Umění krétské (121—124): stavitelství (paláce, hrobky, oltáře, města), malířství (nástěnné malby, keramika), plastika (sošky, reliéfy, glyptika). *Umění mykénské* (124—127): stavitelství (pevnosti, paláce, domy, brány, hrobky), sochařství (reliéfy), malířství (nástěnné malby), umělecký průmysl (práce z kovu, keramika). Srovnání umění mykénského s krétským (126—127).

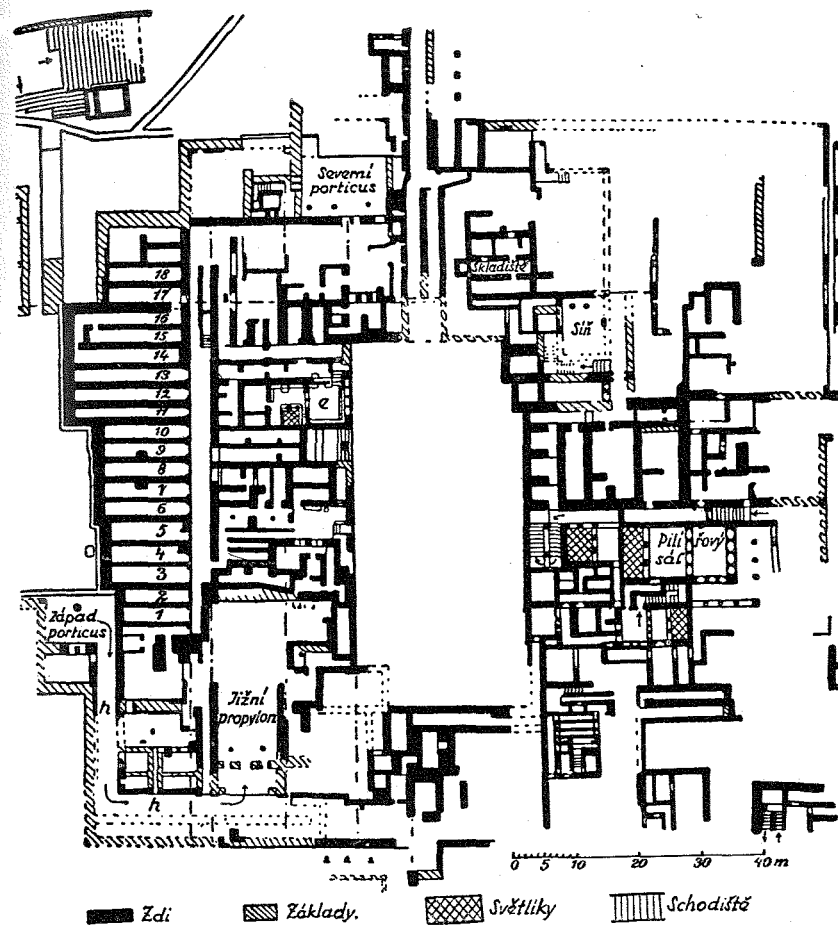
Umění doby historické (127—167).

Stavitelství (127—139). Chrám (127—133): typy půdorysné, styl dorský, Parthenon (130—131), styl ionský, styl korintský; vnitřek chrámu, osvětlení, dekorace: telesterion. Divadlo (133—135), odeion (135), radnice (135—136), Museion (136), gymnasion (136—137), stadion (137), hippodrom (137), stoa (137—138), paláce (138), hrobky (138—139).

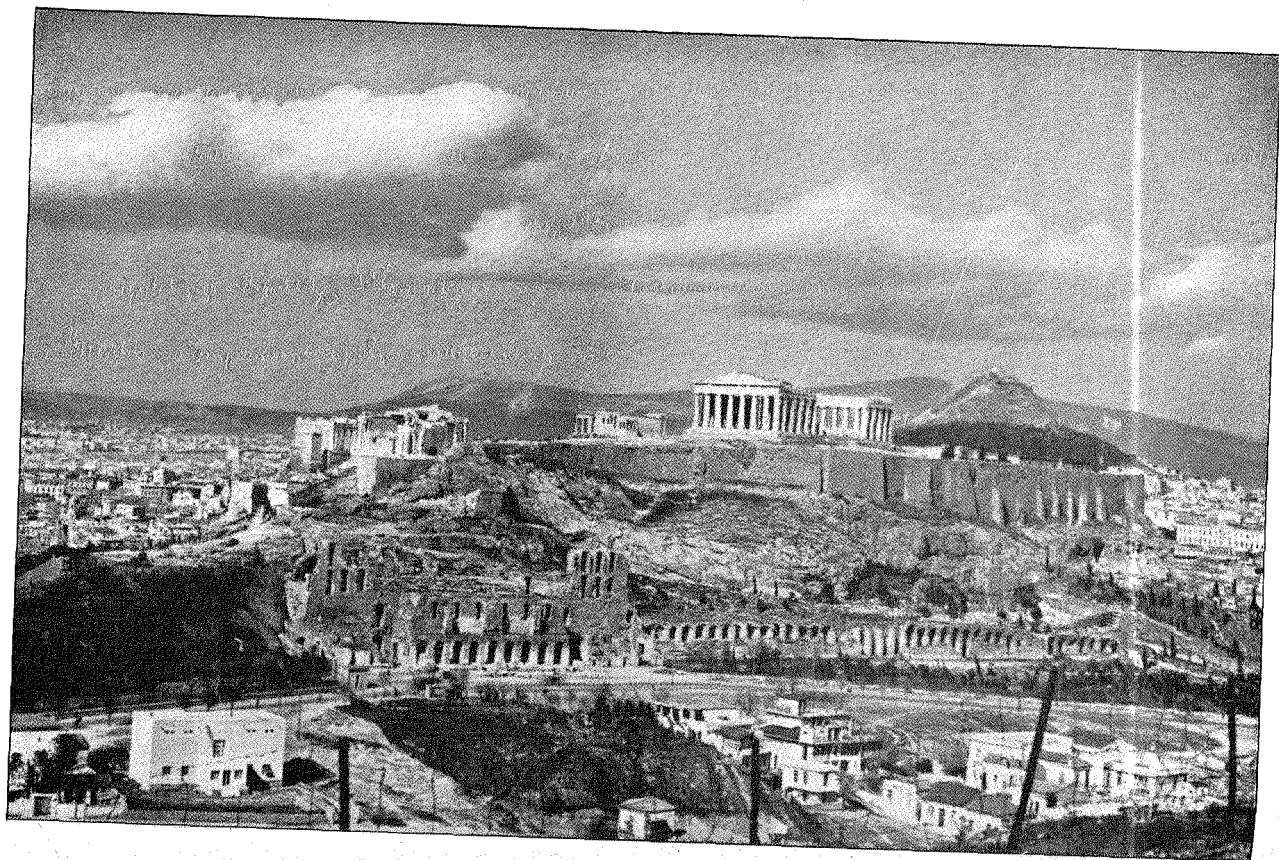
Sochařství (139—155). Doba archaická (140—142). Doba klasická (143—150): Kalamis, Polykleitos (143—144), Myron (144), Feidias (144—145), Alkamenes (145—146), Paionios, Kresilas, Kefisodotos (146), Skopas (147), Praxiteles (147—148), Lysippos (148—149), Leochares (149), Bryaxis (149—150), Silanion (150). Doba hellenistická (150—155): Pergamská škola (151—152), rhodská škola (152—153), alexandrijská škola (153—154).

Malířství (155—164). Památky a technika malířská (155—156). Polygnotos (156), Agatharchos (156—157), Apollodoros (157), Zeuxis (157), Parrhasios (157—158), Timanthes (158), Eupompos, Pamfilos, Pausias (158). Apelles (158), Protogenes, Antifilos, Aetion, Theon, Timomachos (159). Portréty mumiové, stely z Pagasai; ilustrace knih (160). Vázy (160—164): geometrické, dipylské, korintské; attické (161—164), jihoitalské. Terakoty (164—165), gemmy a kameje (165), umělecké práce kovové (165—166), mosaiky (166—167). Závěr.

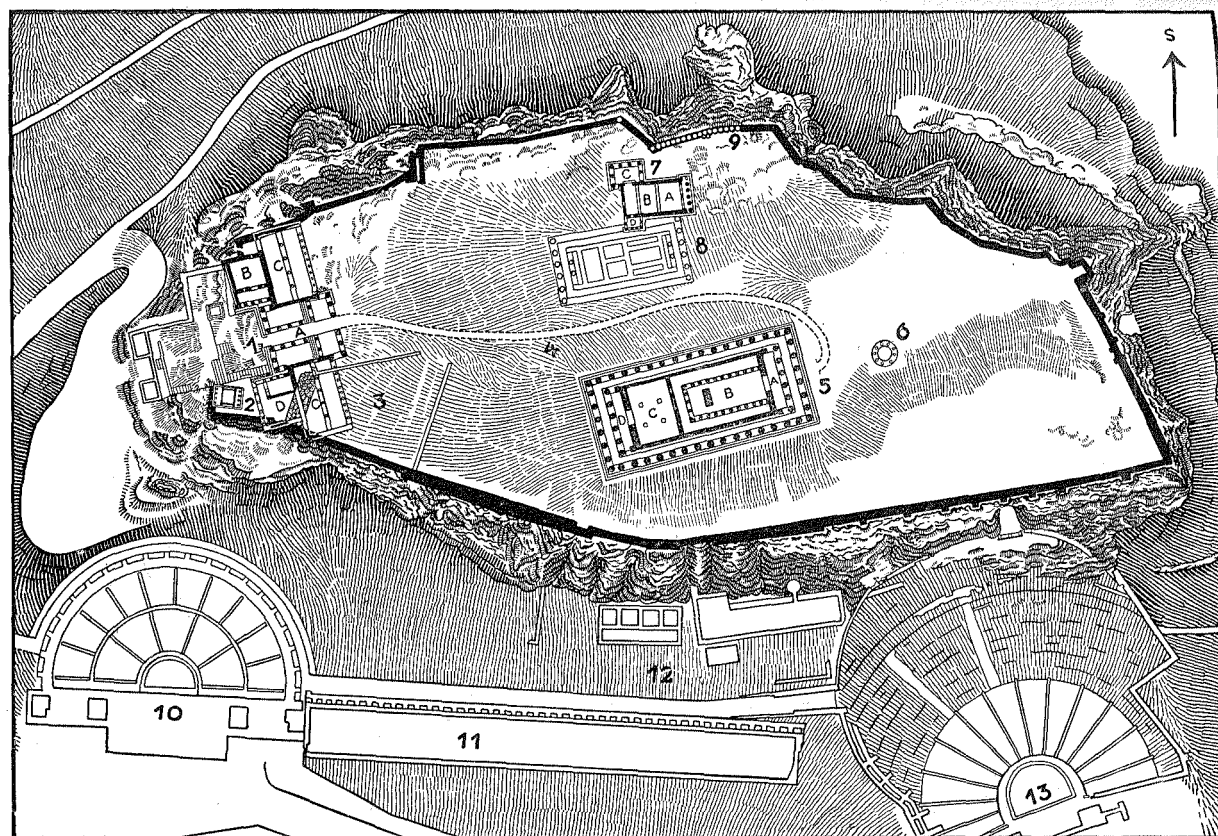

1. Plán paláce v Knossu.
e trůnní sál. 1—18 skladištní komory.

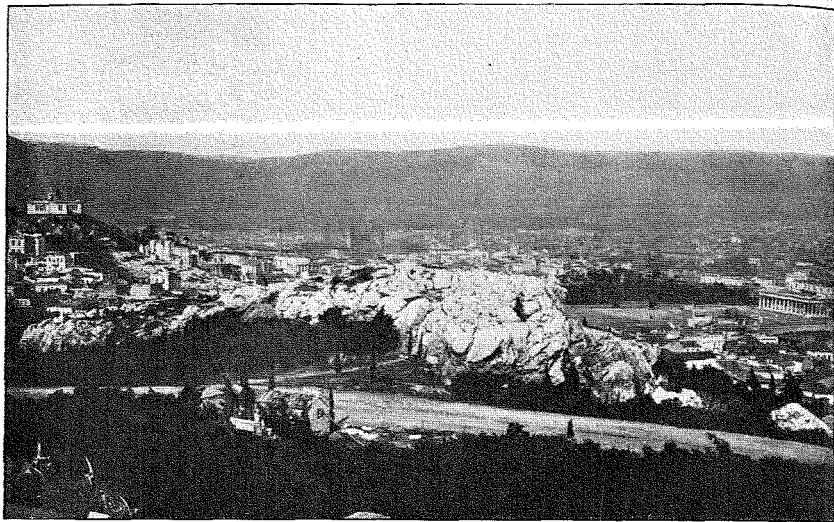

2. Athény s Akropolí; v pozadí vpravo Lykabettos.

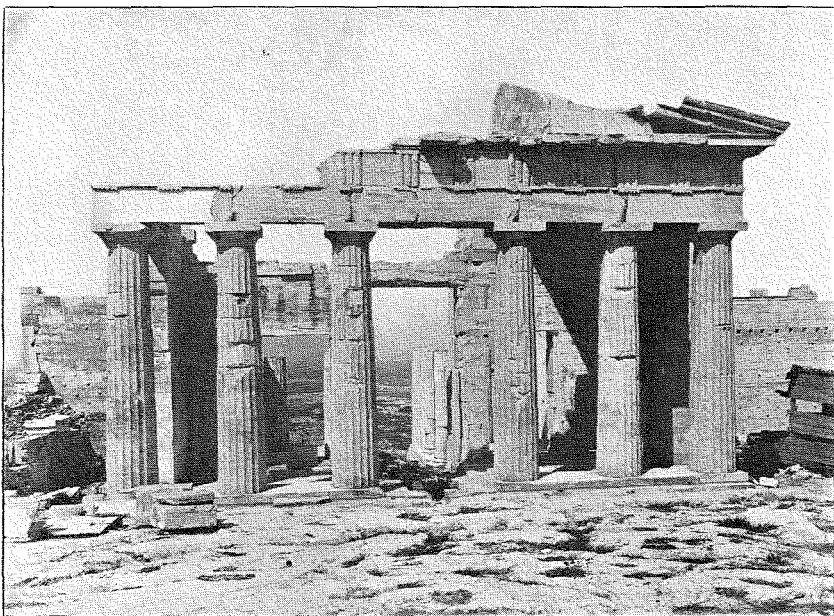

3. Plán Akropole v Athénách.

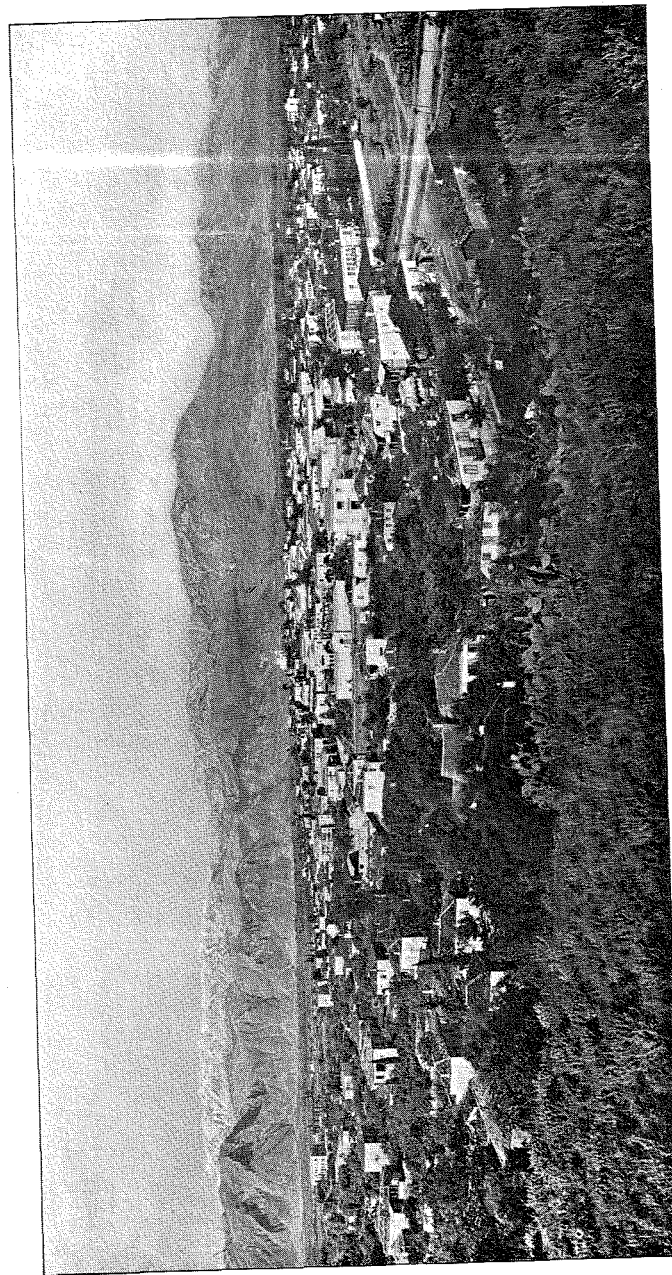
1. Propylaje. 2. Chrám bohyně Níky. 3. Okrsek Artemidy Brauronské. 5. Parthenon. 6. Chrámek Romy a Augusta. 7. Erechtheion.
8. Hekatompedon. 10. Odeion Heroda Attika. 11. Stoa Eumenova. 12. Asklepeion. 13. Divadlo Dionysovo.

4. Athény: Areios pagos.

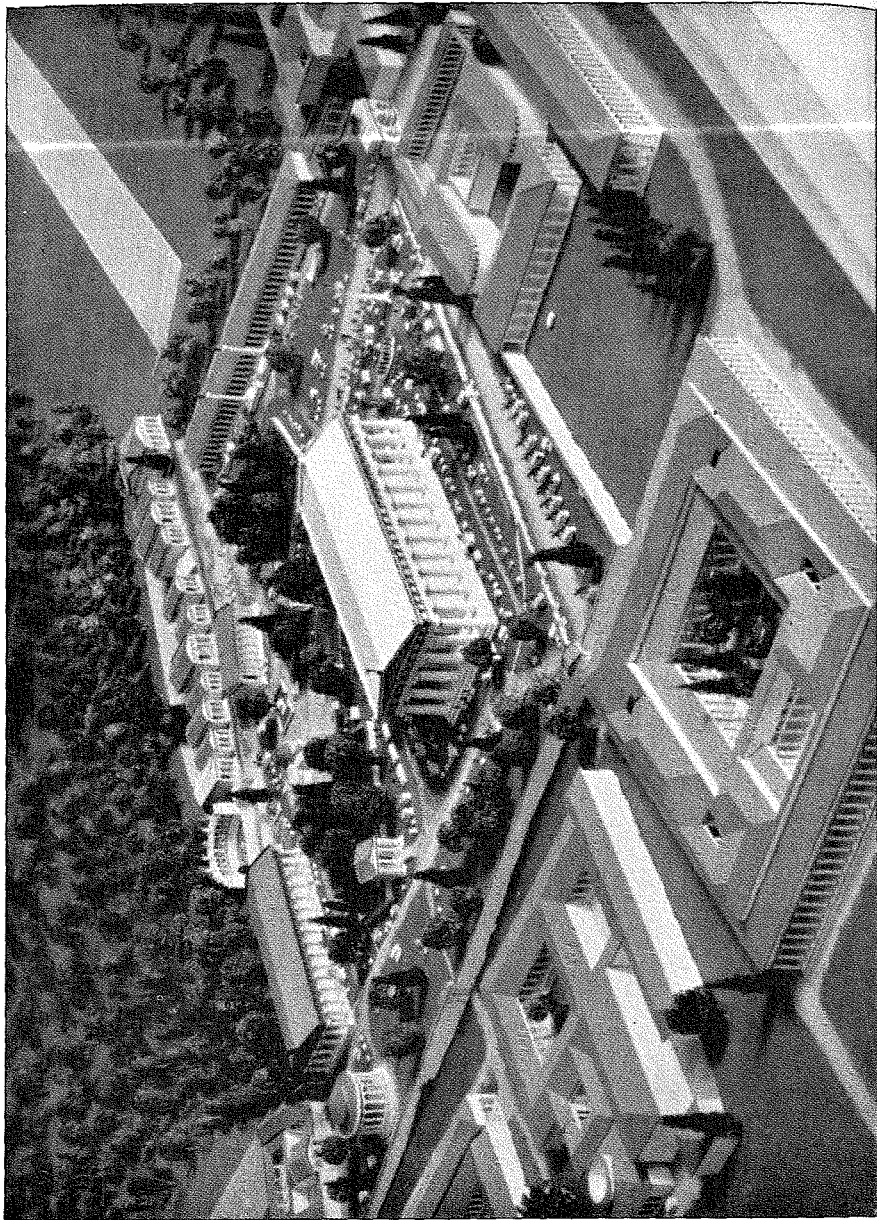

5. Athény: Propylaje — pohled s vnitřní strany.

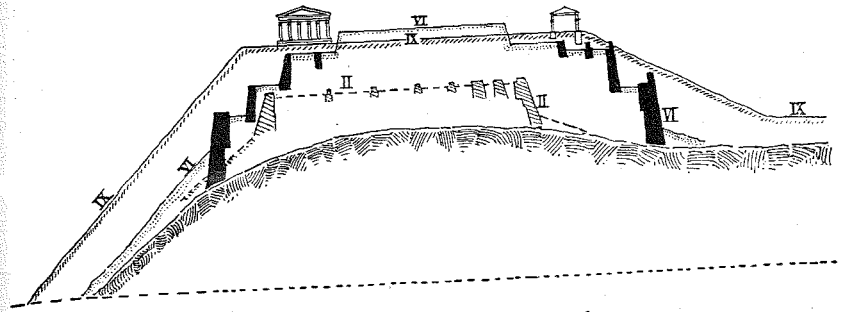

6. Sparta s Taygetem v pozadí.

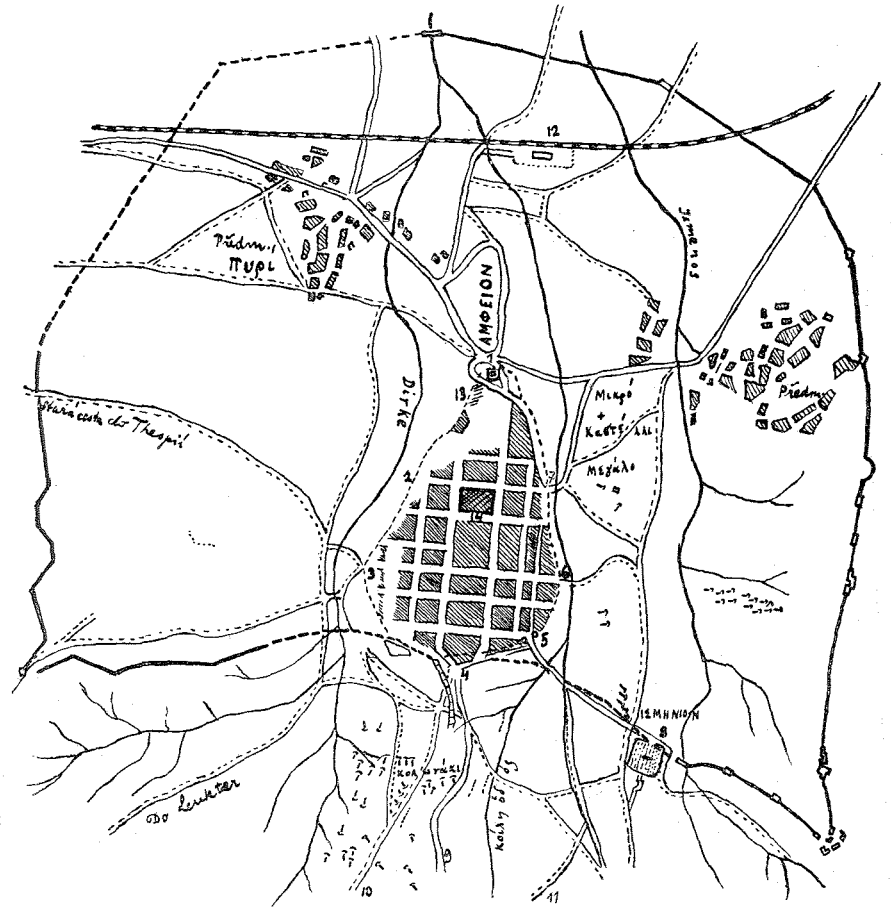

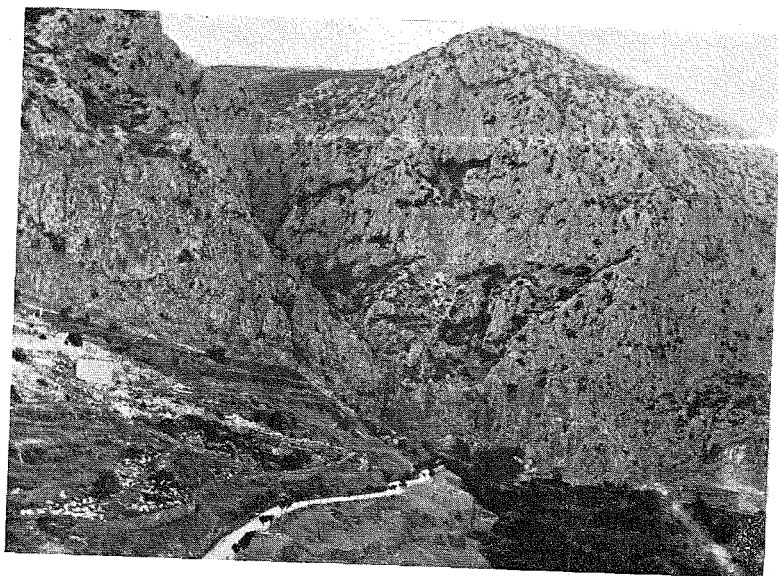
7. Olympieion — rekonstruovaný vzhled.

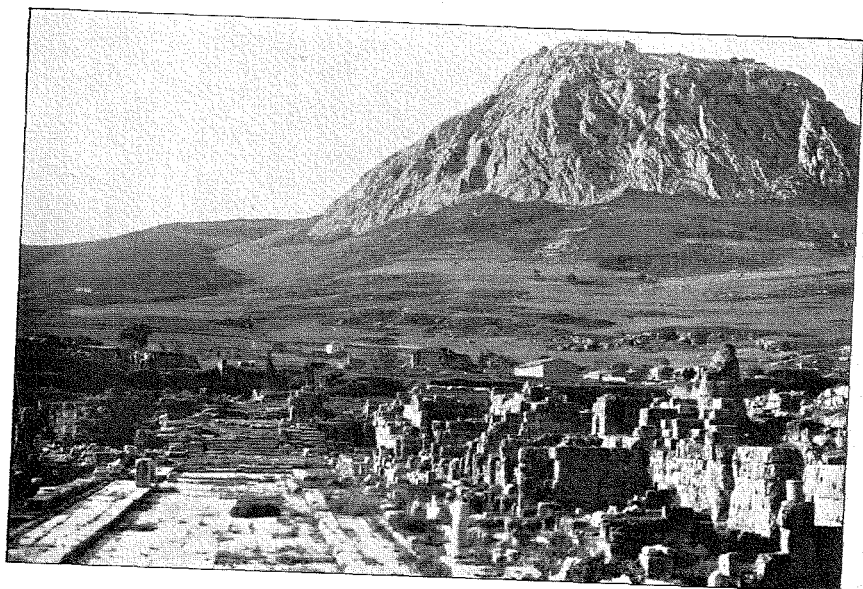
8. Troja. Průřez vrstvami.

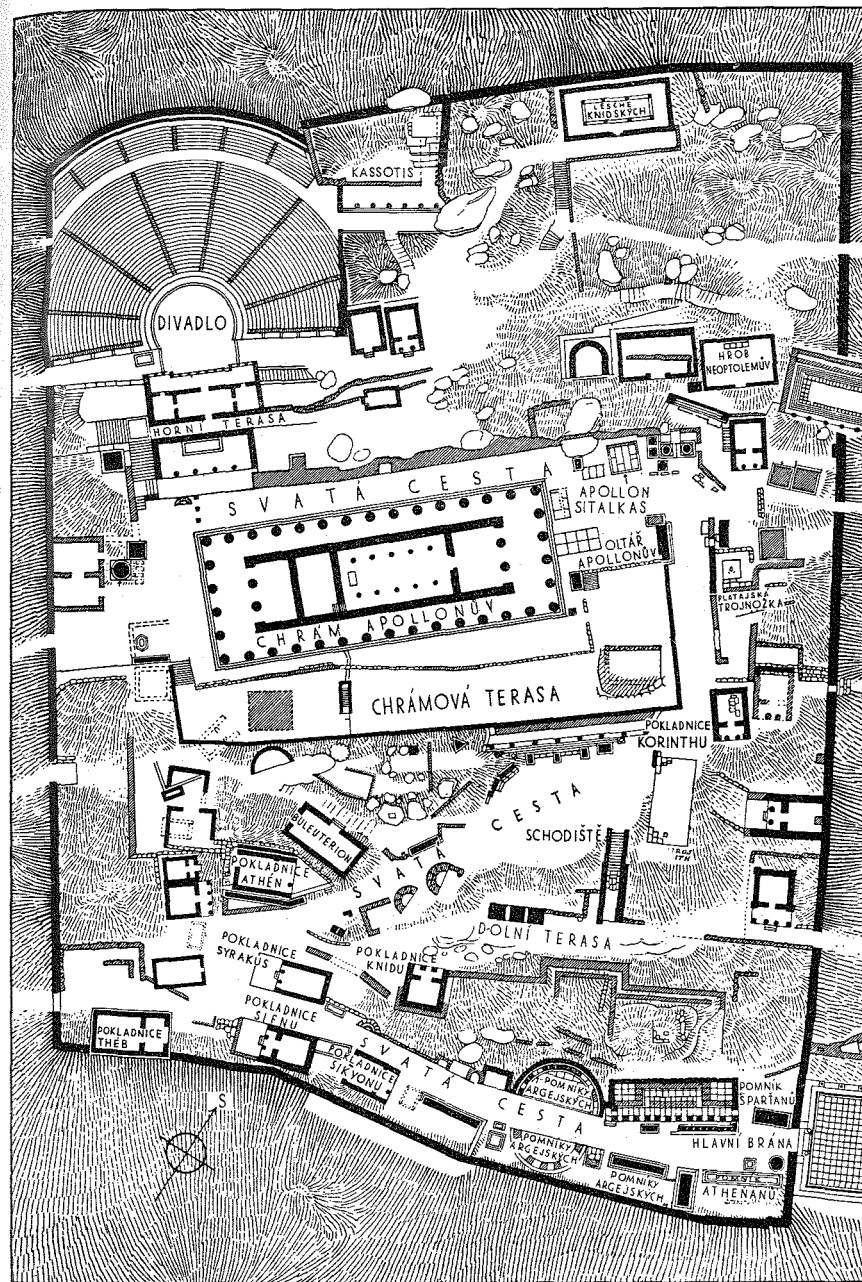
9. Théby. Plánek města s nejbližším okolím.
14 palác Kadmův. 1—7 brány města.

10. Delfy s Faidriadami.

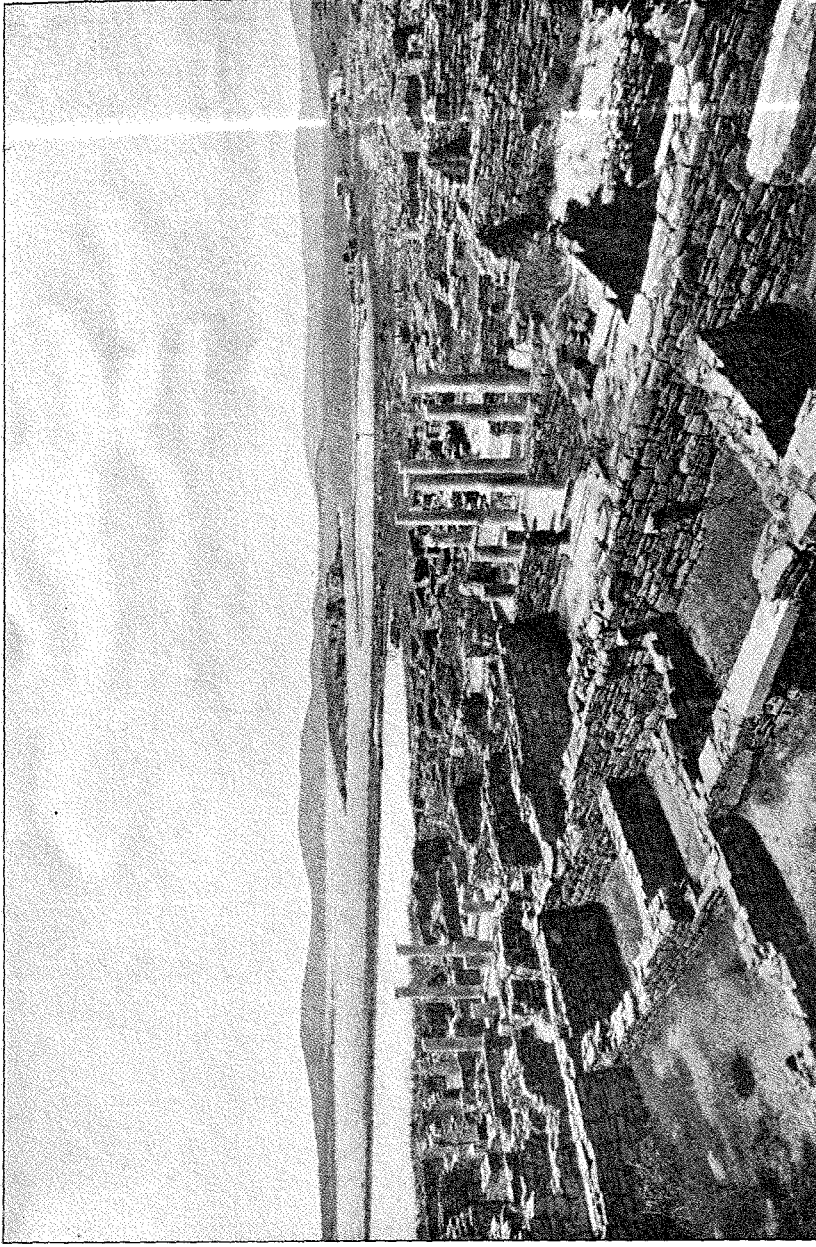

11. Korinth s Akrokorinthem.

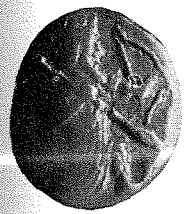

12. Delfy: Plán okrsku Apollonova.

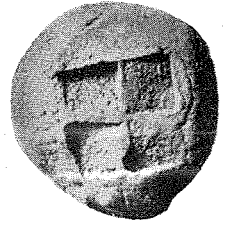

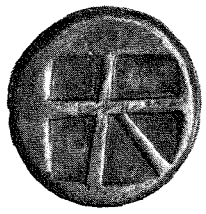
13. Delos — část obchodní čtvrti.

14. Zlatý dareikos.
Na lici perský král s tiarou na hlavě; na rubu quadratum incisum nepravidelného tvaru.

15. Stater města Kyziku z elektra.
Na lici Herakles, na rubu quadratum incisum.

16. Stříbrný stater aiginský.
Na lici želva, na rubu quadratum incisum členěné na pět políček.

17. Stříbrná drachma města Elidy.
Na lici hlava Dia s vavřínovým věncem, na rubu orl s nápisem FA(Elis).

18. Tetradrachmon (stater) města Athén (V. stol. př. Kr.).
Na lici hlava Atheny s přilbou; na rubu sova a olivová větvička s nápisem AΘE(raior).

19. Tetradrachmon athénské (IV.—III. stol. př. Kr.).
Na lici hlava Atheny s přilbou, okolo bodovec. Na rubu sova, stojící na položené amfoře a nápis: AΘE(raior) a jména úředníků; písmeno na amfoře značí měsíc razby, zkratka dole mincovnu, trojzubec má jako symbol vztah k prvnímu úředníkovi.

20. Stříbrná dekadrachma syrakuská.

Na lici hlava Persefony s věncem na hlavě a s delfíný okolo; nápis ΣΥΡΑΚΟΣΙΩΝ. Na rubu vítězné čtyřspřeží, bohyně Nike a v dolní třetině zbroj.

21. Stříbrný stater Filipa II. Makedonského.

Na lici hlava Dia s vavřínovým věncem. Na rubu jezdec a pod ním trojnožka, písmeno Δ a planoucí pochodně, znak města Amfipole; nahoře nápis, okolo bodovec.

22. Zlatý stater Filipa II. Makedonského.

Na lici hlava Apollonova ověněná vavřínem, na rubu dvojspřeží a pod ním nápis.

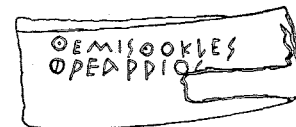

23. Stříbrná drachma Alexandra Velikého. Na lici hlava Herakleova ve lví kůži s rysy Alexandrovými; na rubu sedící Zeus s žezlem a orlem, nápis.

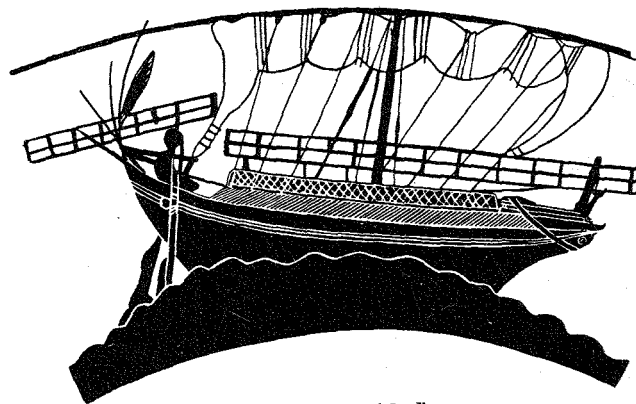
24. Zlatý stater Alexandra Velikého. Na lici hlava Athenina, na rubu okřídlená Nike s nápisem.

25. Výzbroj hoplity.

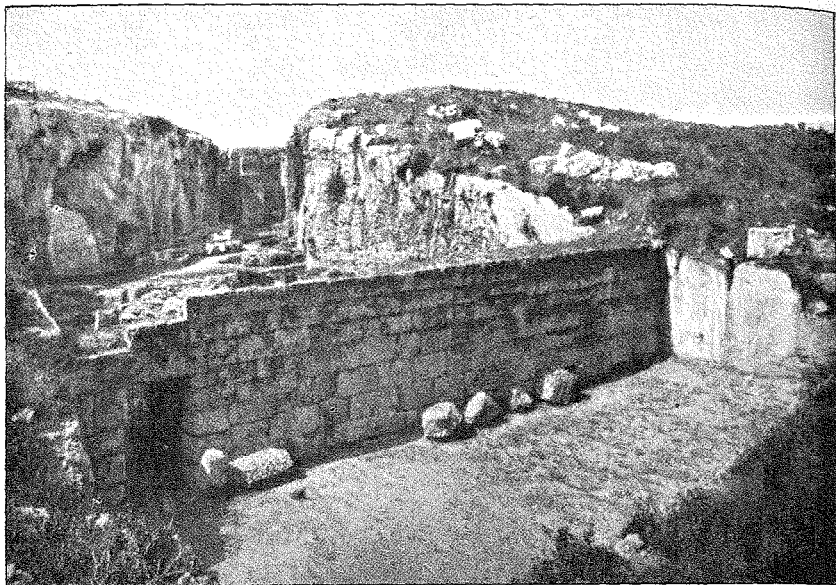

27., 28. Ostraka.

26. Nákladní loď.

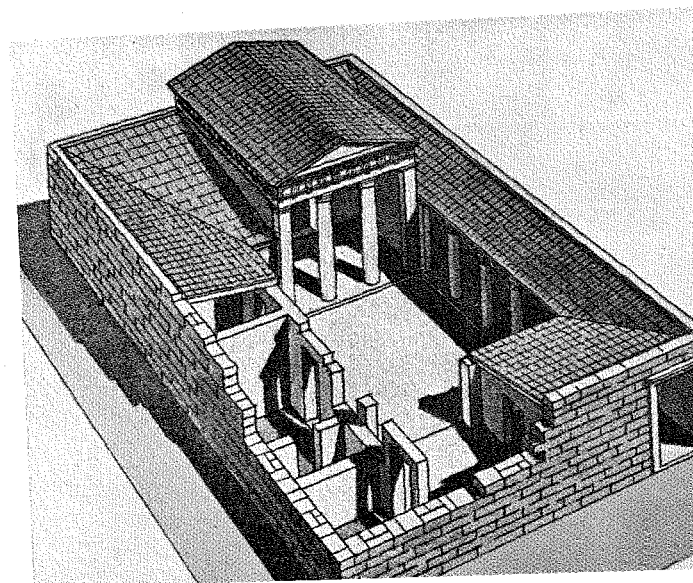
29. Pevnost Euryalos u Syrakus.

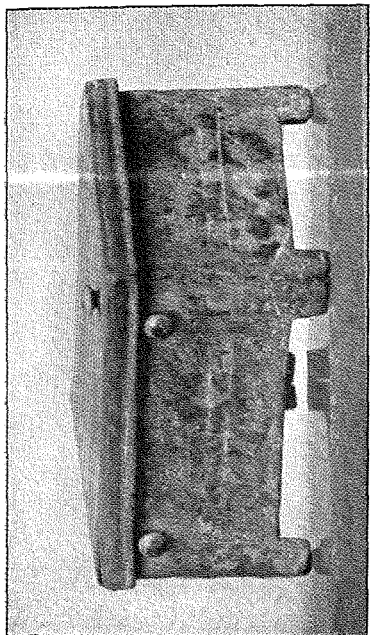
30. Pergamon: Skladiště válečného materiálu na akropoli.

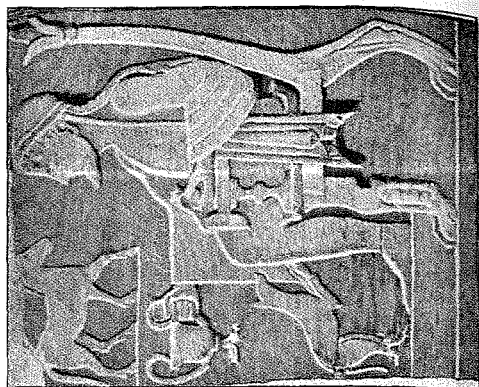
31. Zrcátko s víčkem. (Relief představuje Afroditu s labutí.)

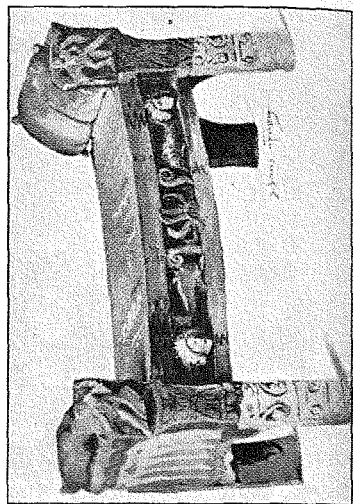
32. Řecký dům.
(Rekonstrukce.)

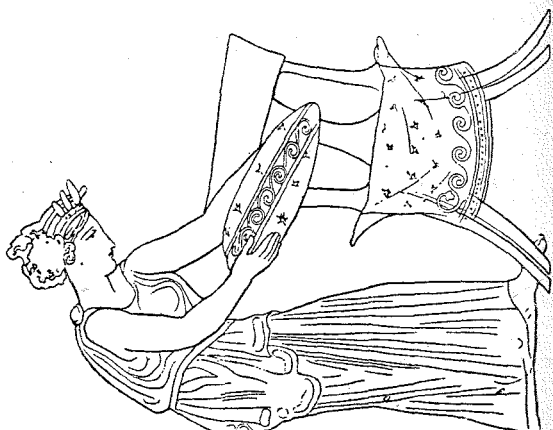
37. Bronzová skříňka.

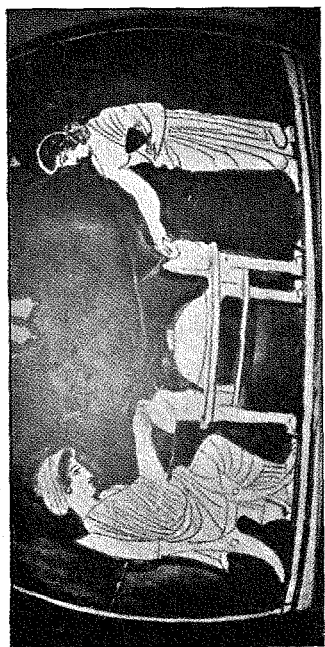
36. I. ožko.

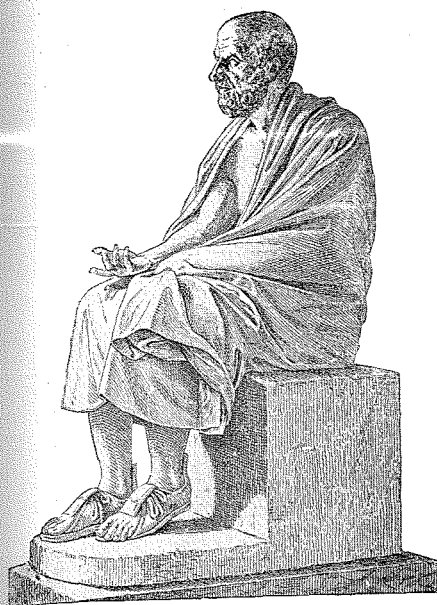
35. Thronos.

34. Klismos.

33. Žena u stolu.

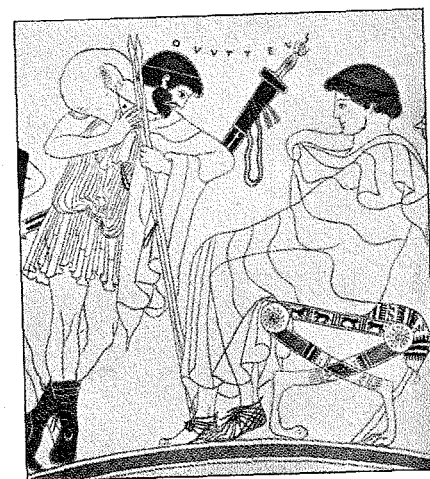

38. Himation, sandály.

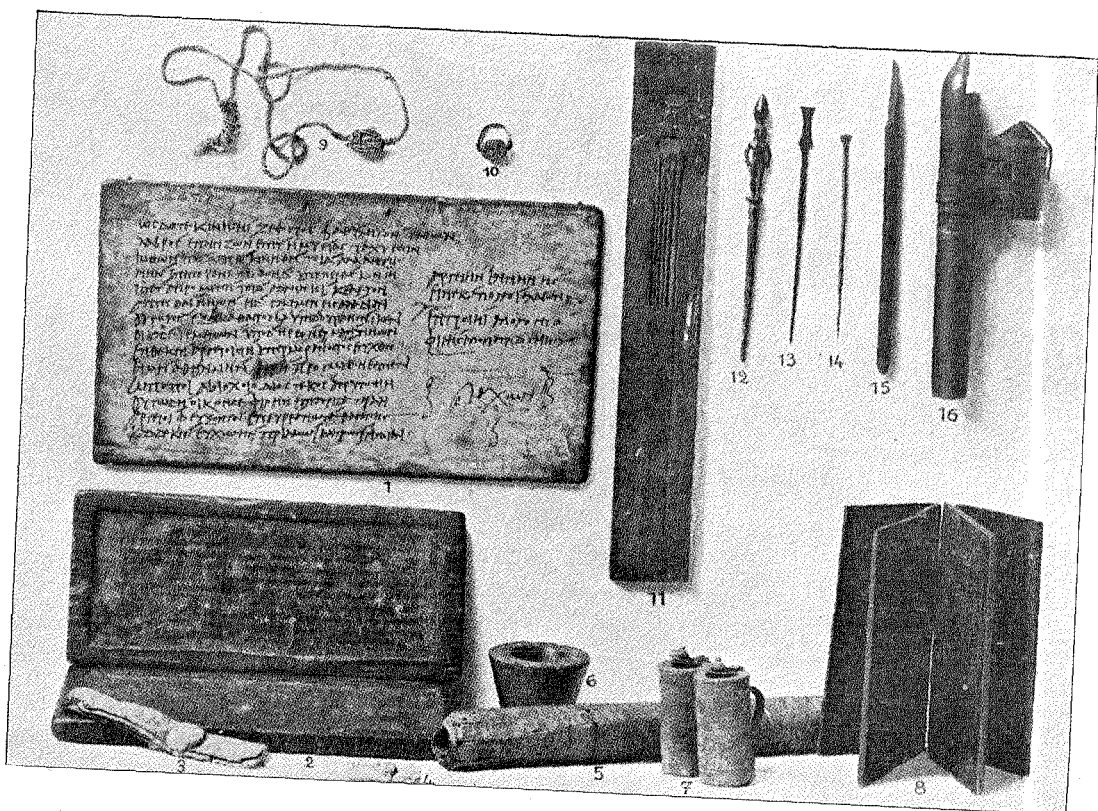
40. Chiton bez rukávů a přes něj chlamys.

41. Chiton, chlamys, klobouk, hůl.

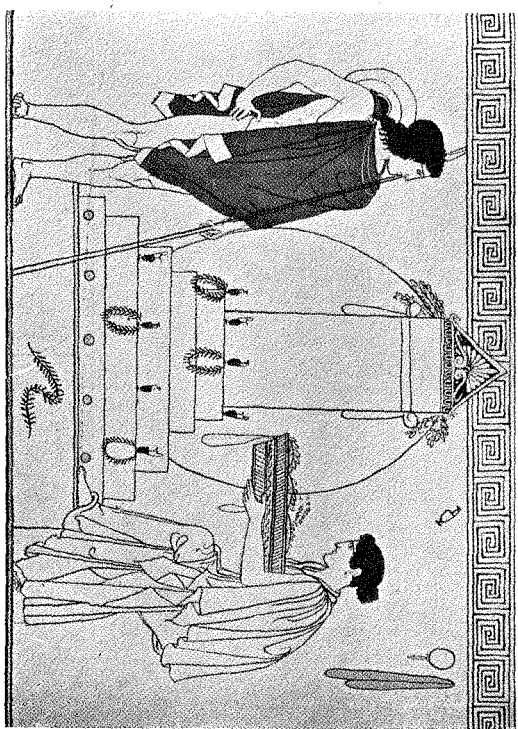
42. Achilles sedící na ozdobném difru; před ním Odysseus.

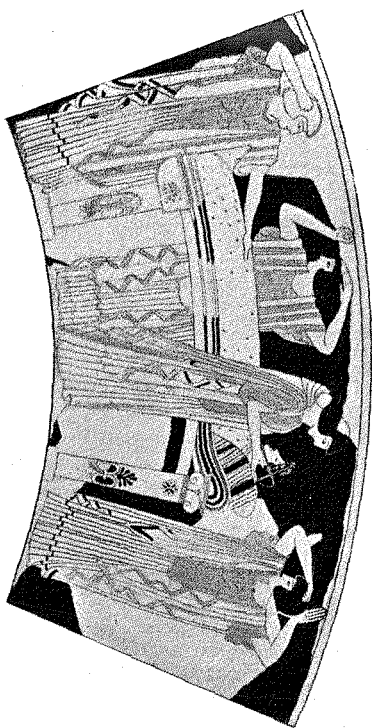

43. Psací náčiní.

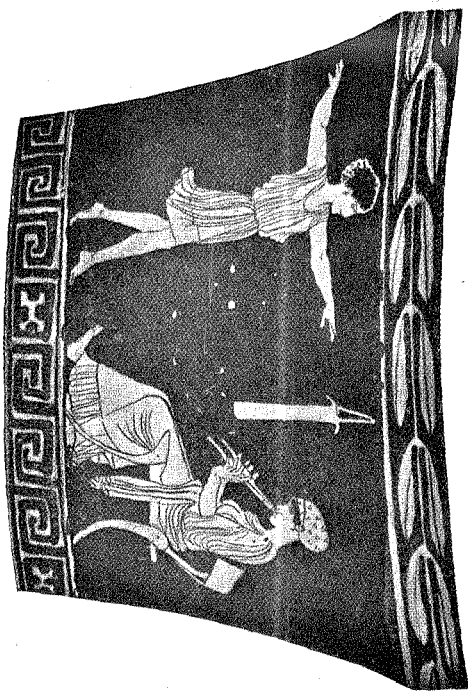
1. Dřevěná tabulka popsaná. 2. Dvojitá tabulka. 3, 4. Zapečetěné dopisy, psané na papýru. 5. Papýrový svitek. 6, 7. Kalamáře. 8. Zápisník z dřevěných tabulek. 9. Šnura s pečeti. 10. Pečetní prsten. 11. Pouzdro s držátky (pery). 12.-14. Kovová rvdla. 15. Rákosové pero. 16. Pouzdro na pero s kalamárem.

46. Na hrobě. (Vázový obraz.)

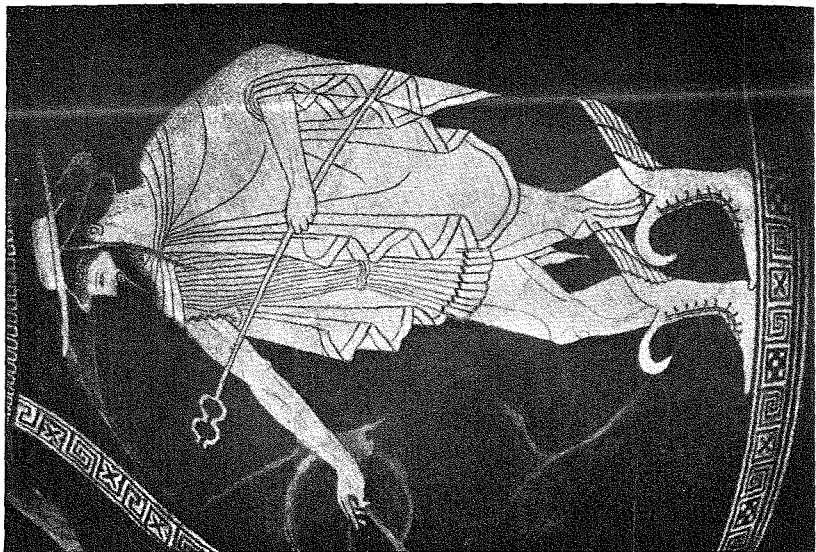

45. Nářky nad nebožtkem (prothesis.)

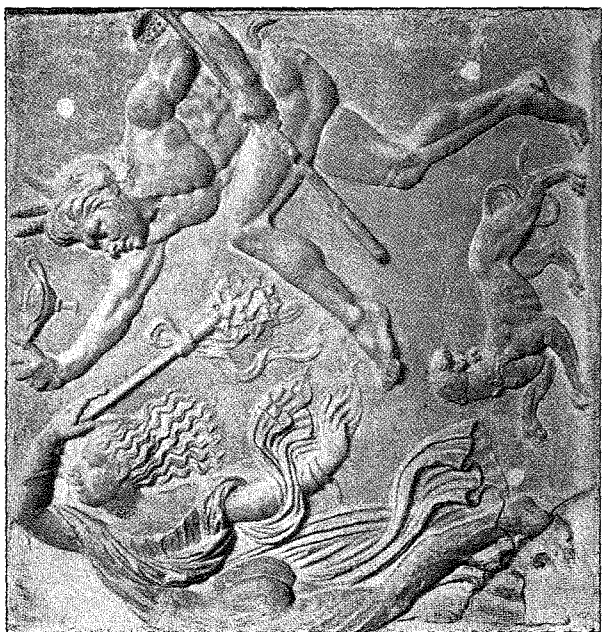

44. Hodina lance. (Vázový obraz.)

48. Vázový obraz boha Herma v archaickém podání.

47. Bakchantka a Satyr.

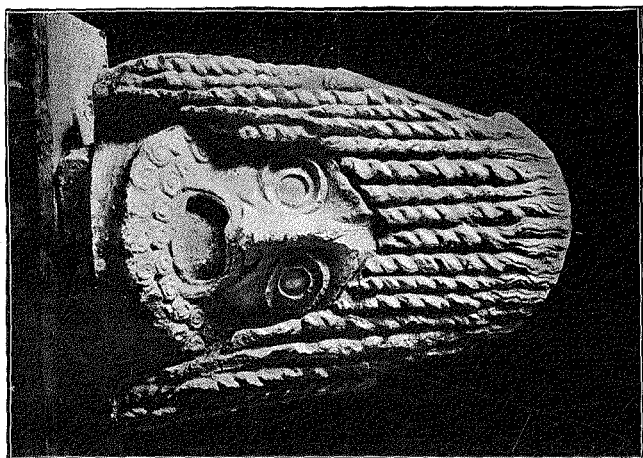
49. Maska dívky.

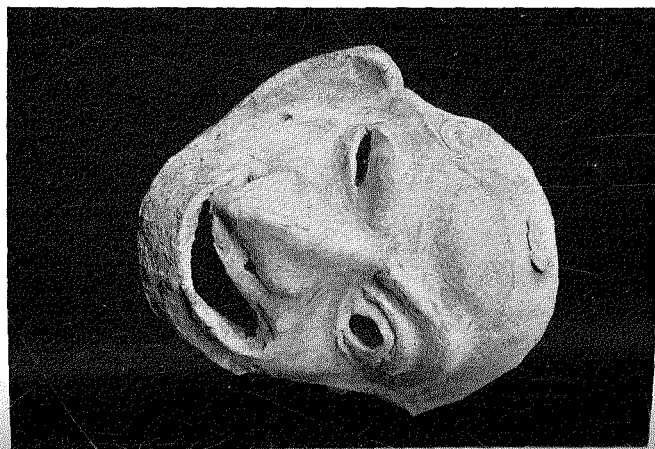
50. Maska jinocha.

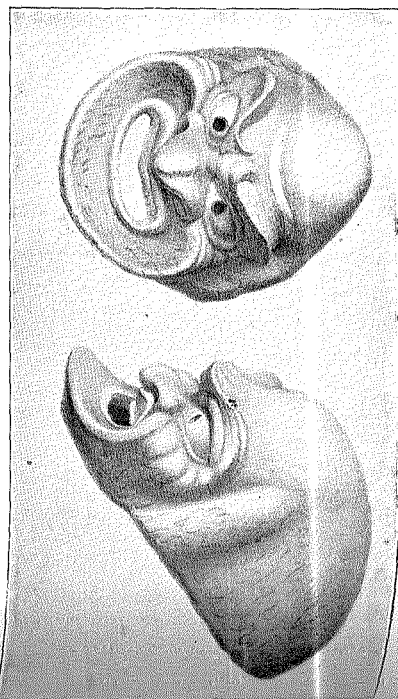
51. Soška herce z Reate.

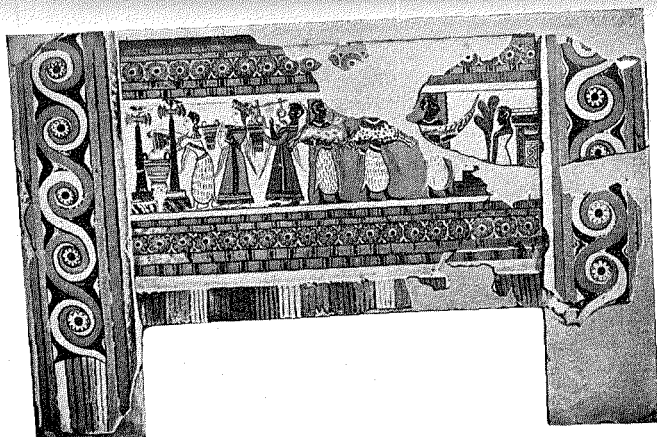
53. Maska starce.

54. Komická maska.

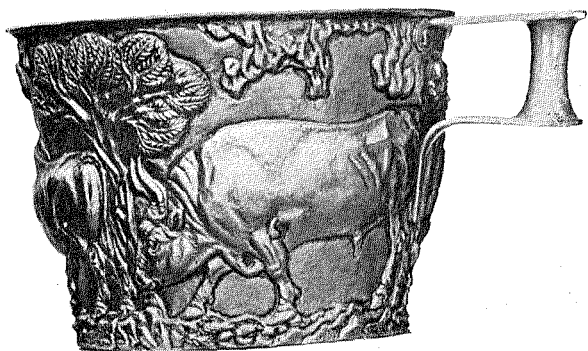
52. Komická maska starce.

55. Malovaný sarkofág z Hagia Triada. (Obětní scéna.)

56. Zlatý pohár z Mykén.

57. Zlatý pohár z Vafia.

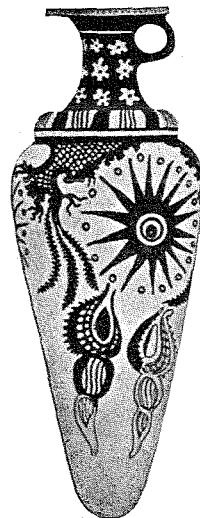
58. Krétský fayenčový relief. (Divoká koza s kozlaty.)

59. Kamarská nádoba s ornamentální výzdobou.

60. Krétská nádoba s obrazem sepie a jiných mořských tvorů.

61. Krétská trychtýřovitá nádoba, zdobená hvězdíci, mušlemi a j.

62. Krétská nádoba v t. r. stylu palácovém.

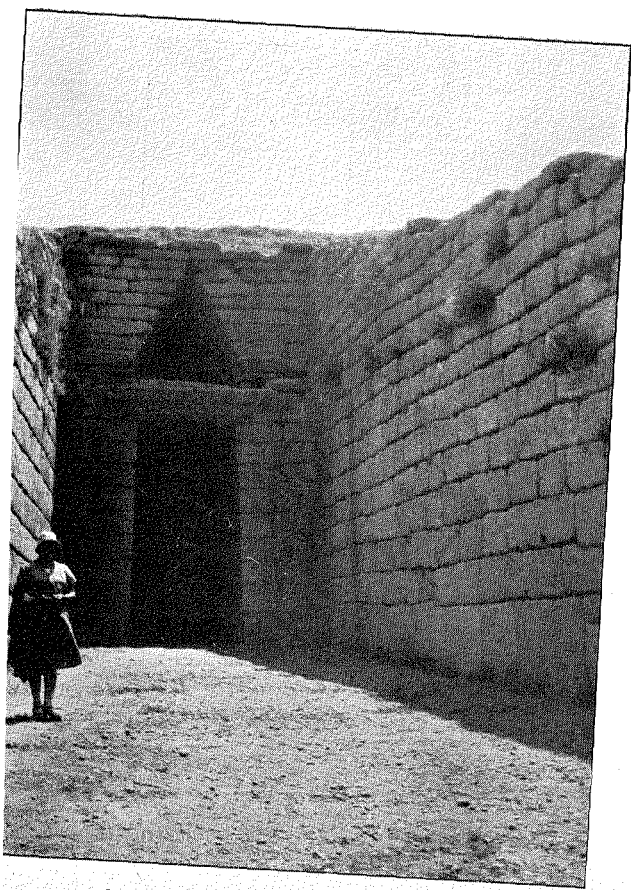

63. Mykénská gemma.

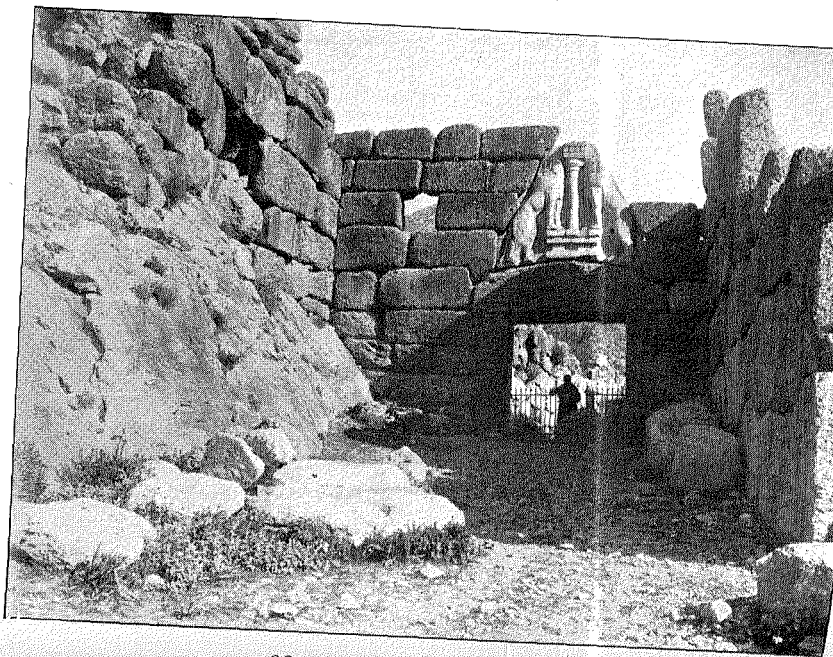

64. Mykénská dýka.

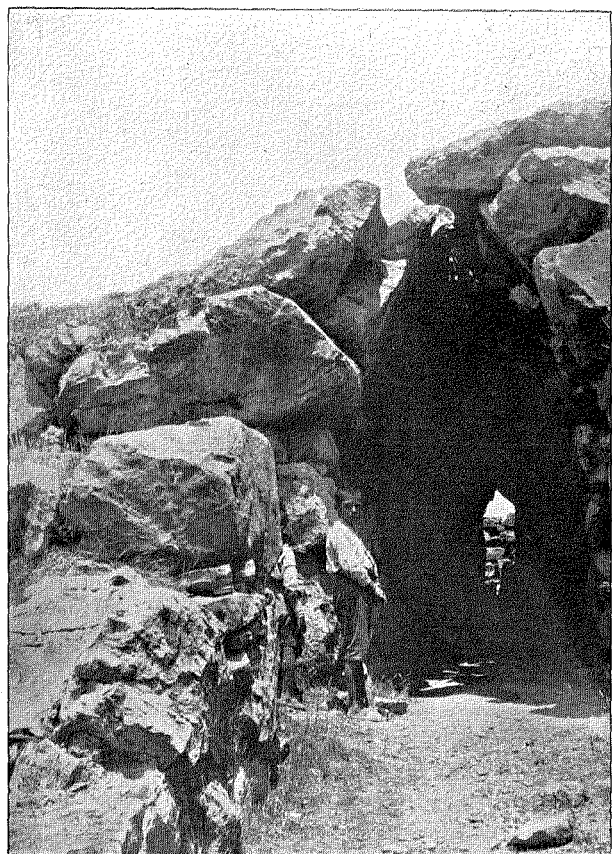

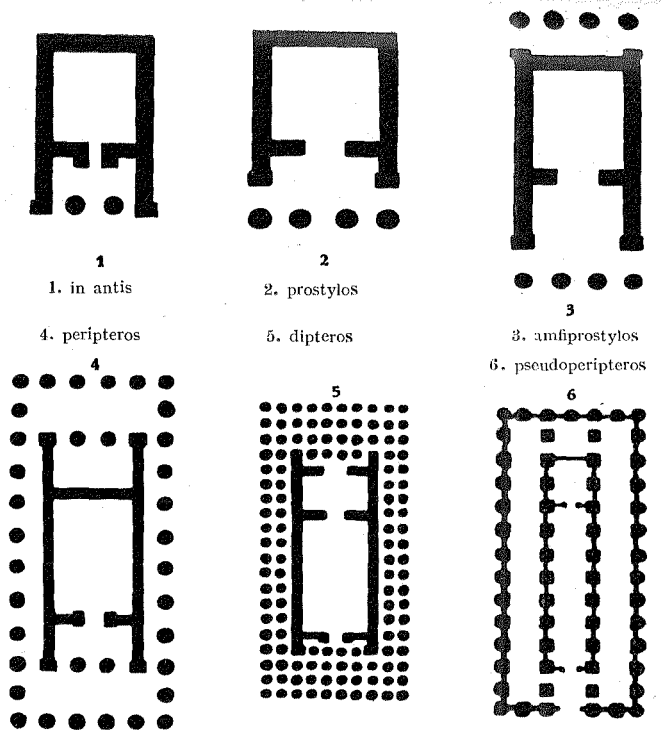
65. Mykény: Hrobka „Atreova“.

66. Mykény: Lví brána.

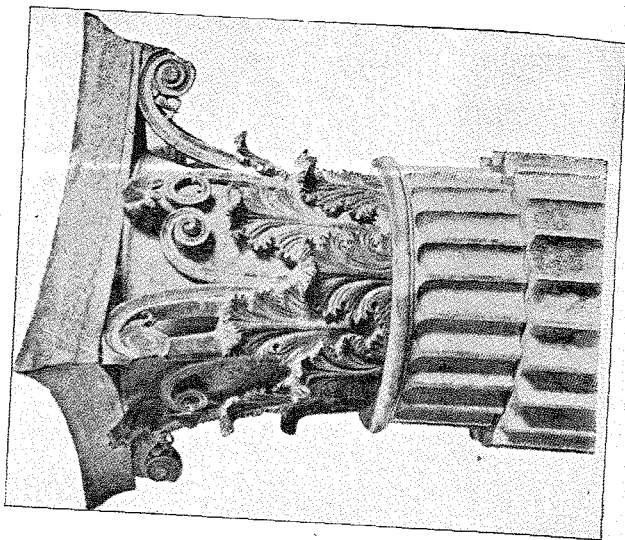

67. Tiryns: Chodba v hradební zdi.

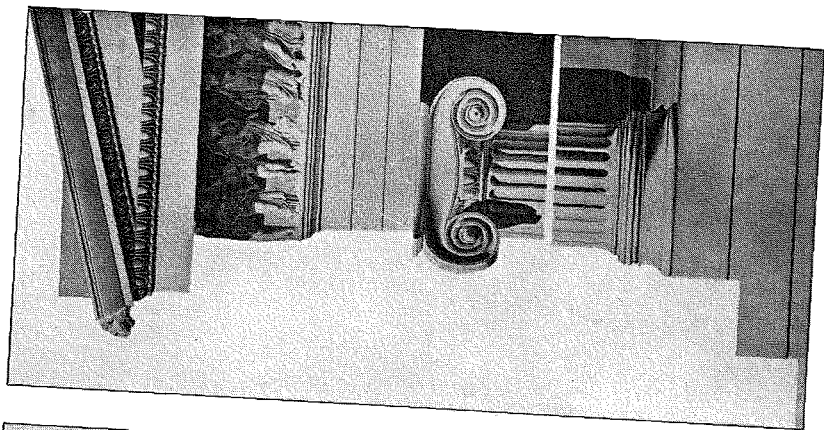

68. Půdorysné typy chrámů.

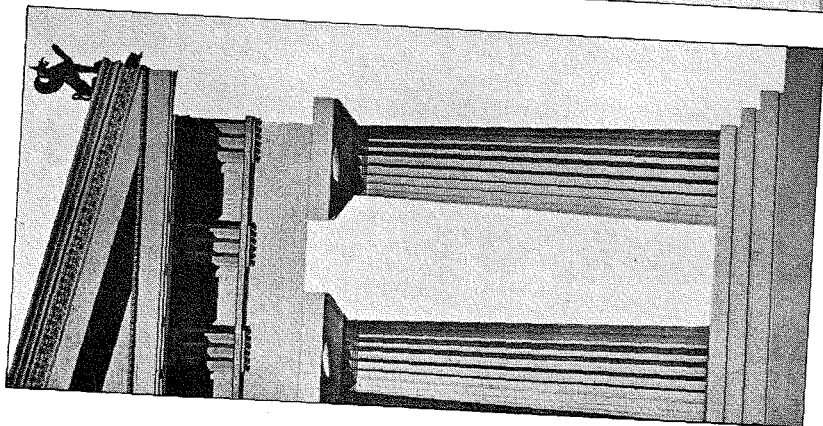

70. Korintjská hlavice.

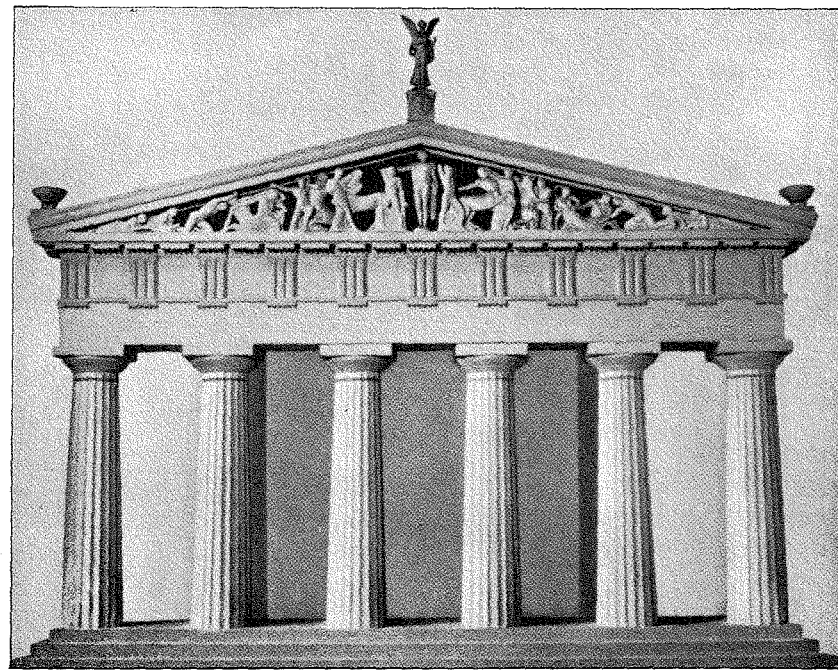
71. Články ionského slouhu.

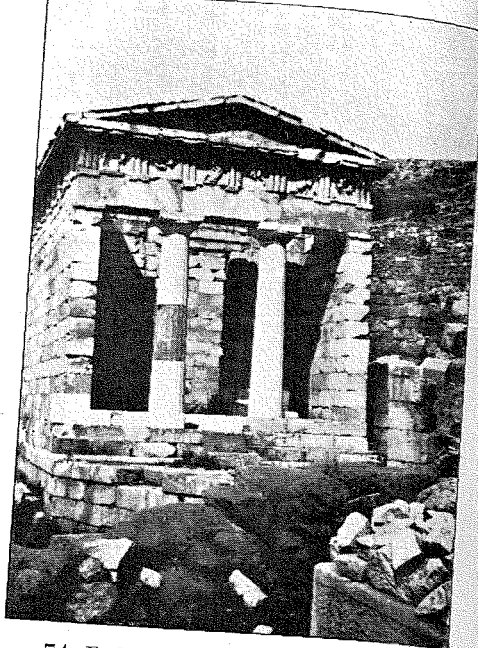
69. Dorský slouh.

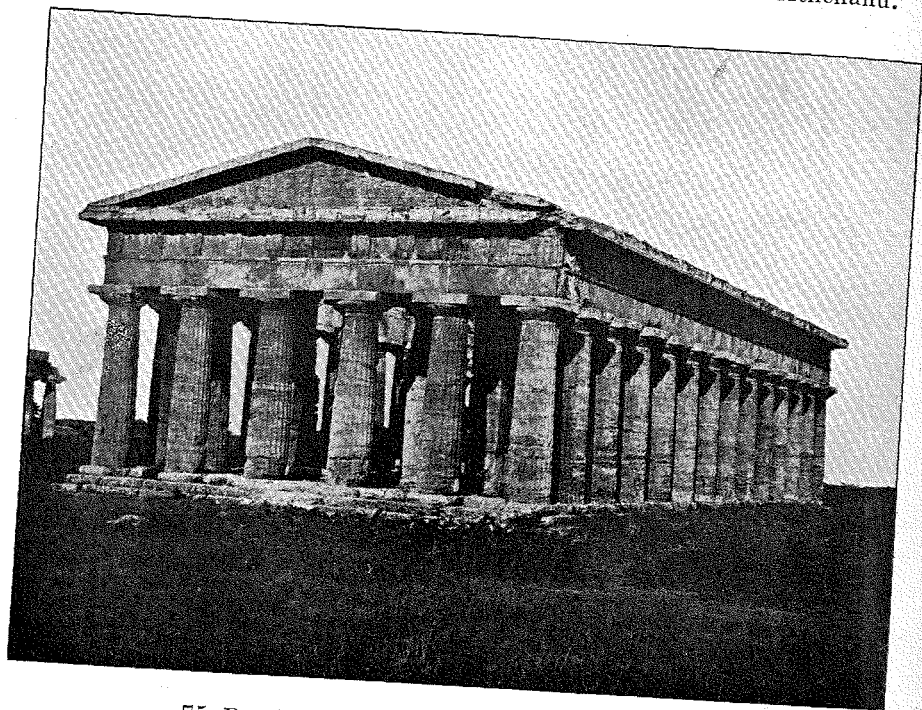
72. Aigina: Chrám bohyně Afaje.

73. Západní štít Diova chrámu v Olympii. (Rekonstrukce.)

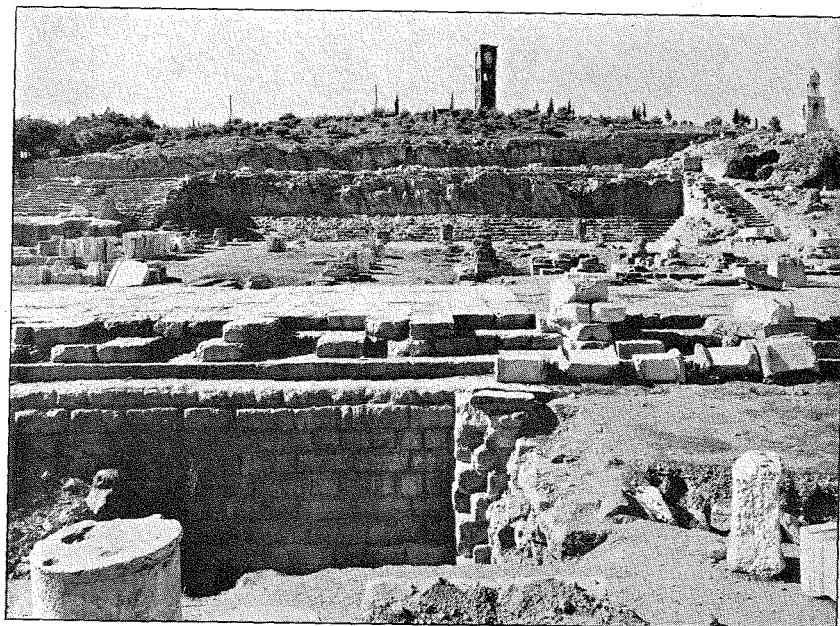
74. Delfy: Thesauros Athéňanu.

75. Poseidonia (Paestum): Chrám Poseidonův.

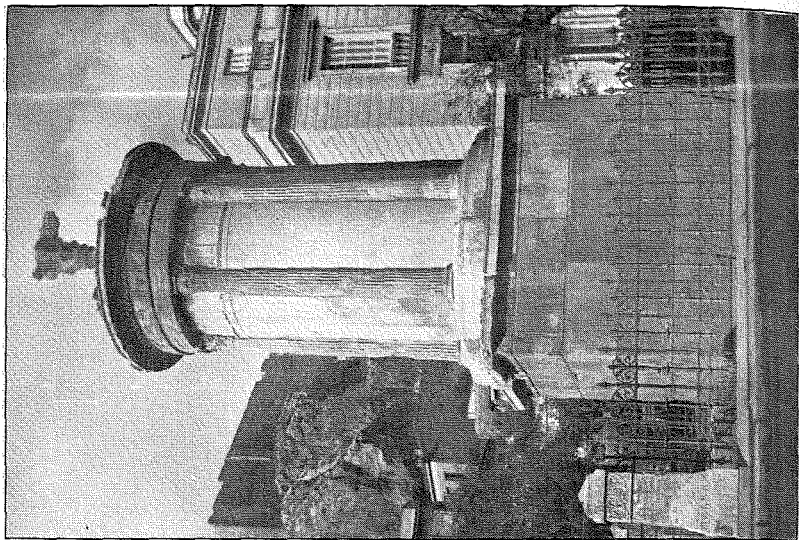

76. Athény: Parthenon (východní průčelí).

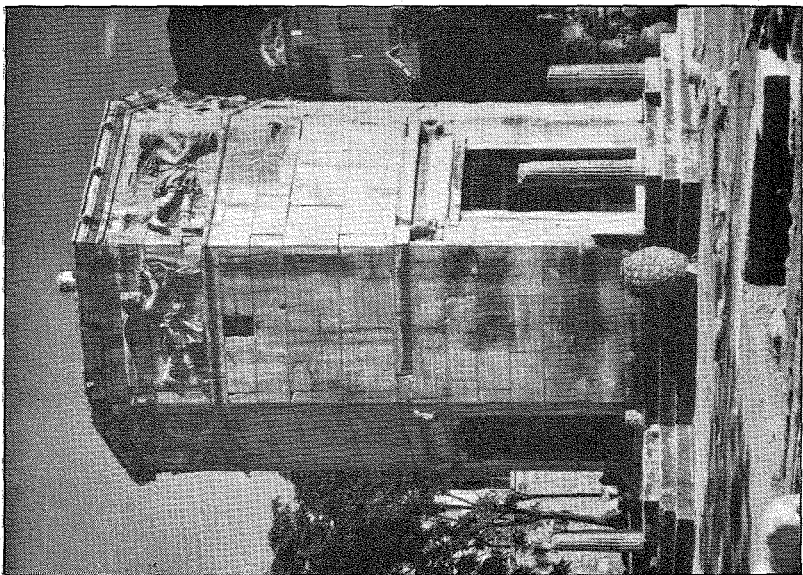

77. Telesterion v Eleusině.

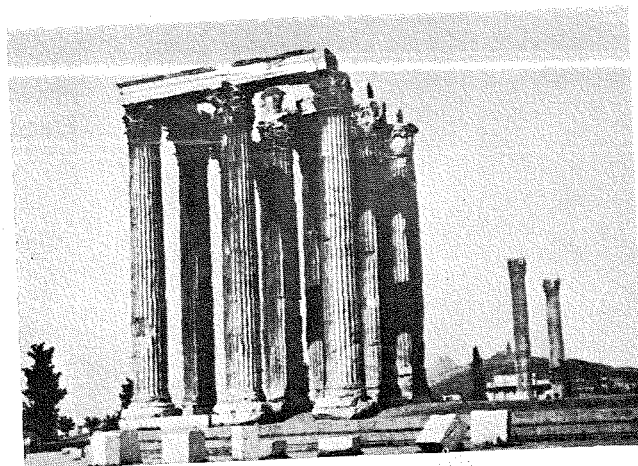

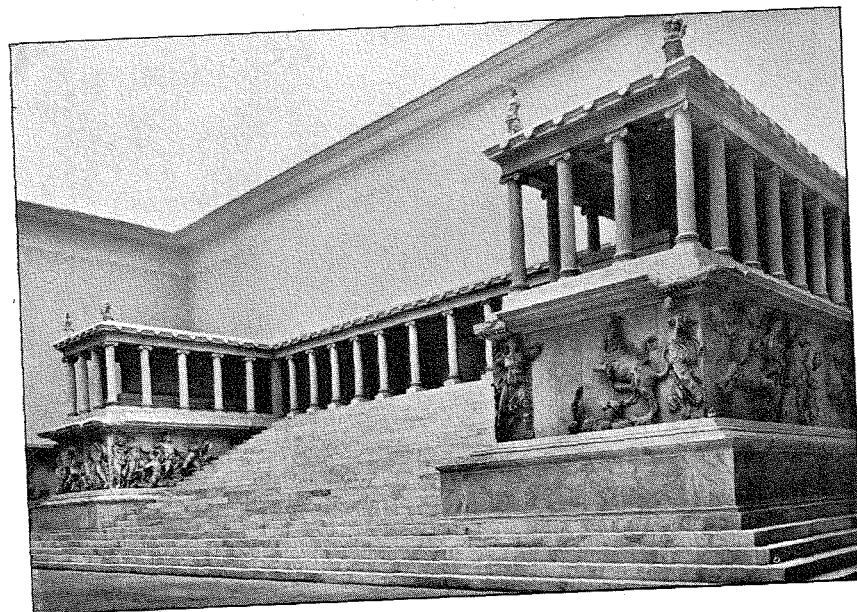
79. Athény: Pomník Lysikratův.

78. Athény: Věž větrů.

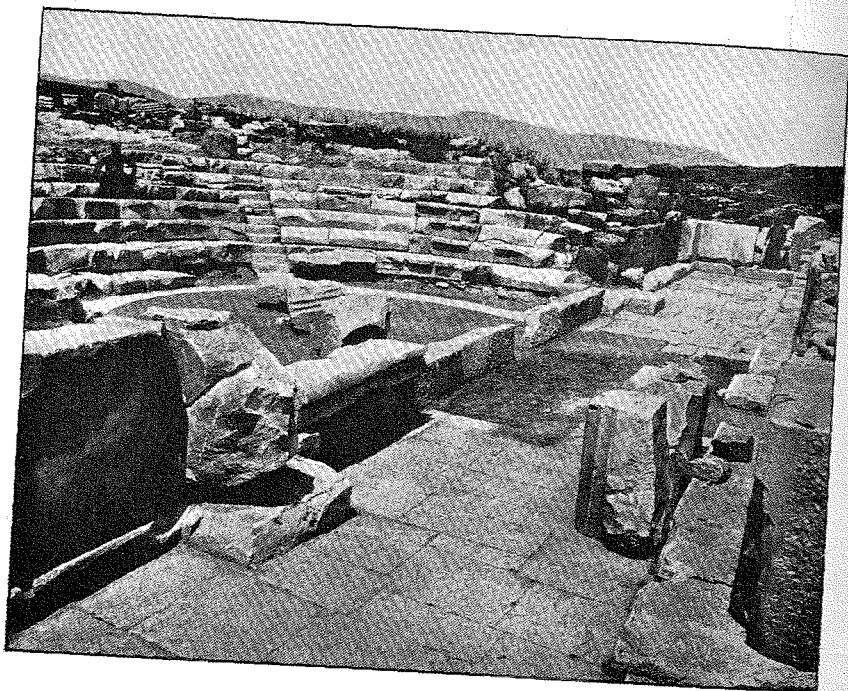
80. Athény: Olympieion.

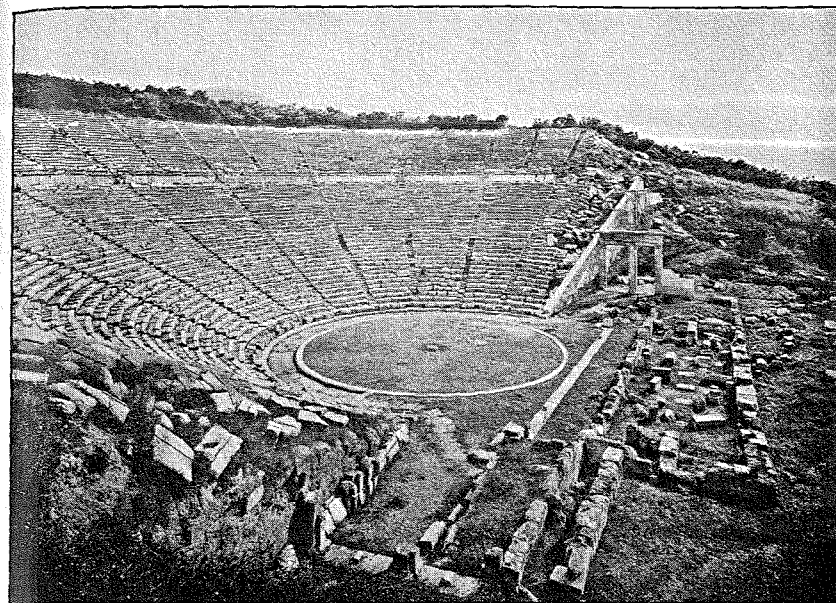
181. Oltář Dív z Pergama (v Berlíně).

82. Brána na agoru Miletu (v Berlíně).

83. Bouleuterion v Miletu.

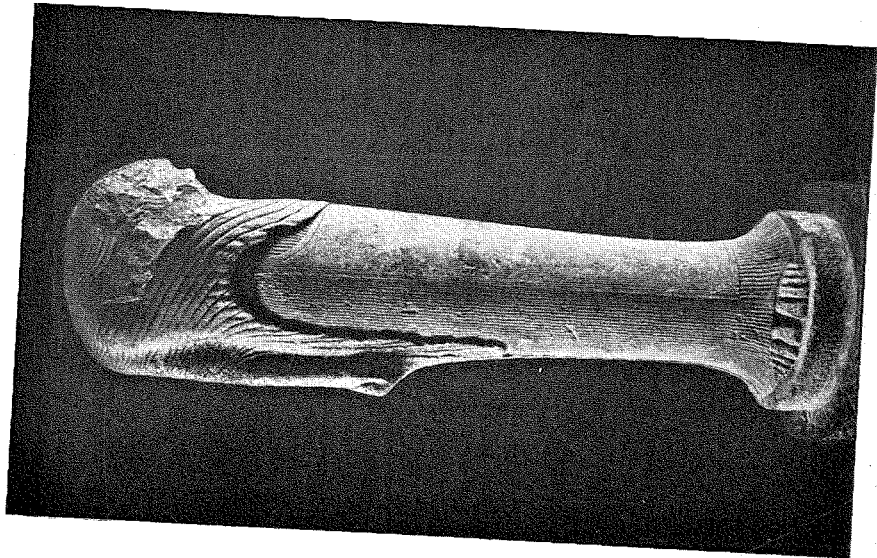

84. Divadlo v Epidauru.

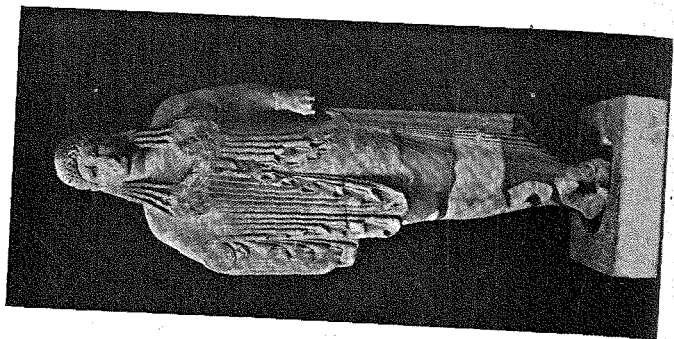

85. Athény: Stadion (obnovené v místech starověkého stadia).

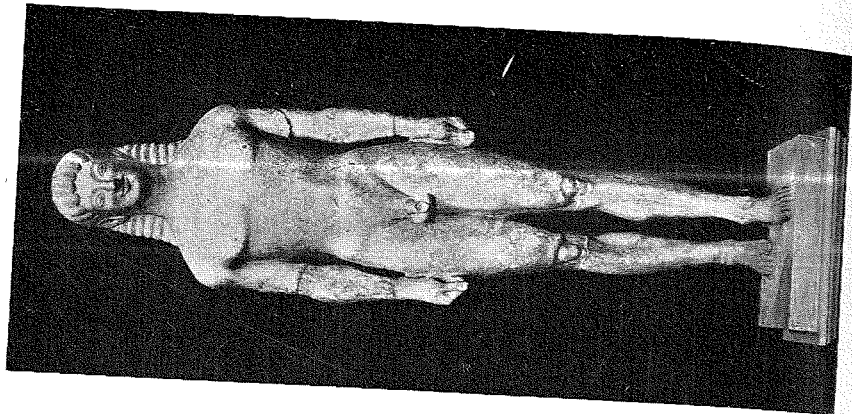

86. Socha bohyně ze Samu.

87. Socha dívky z Akropole.

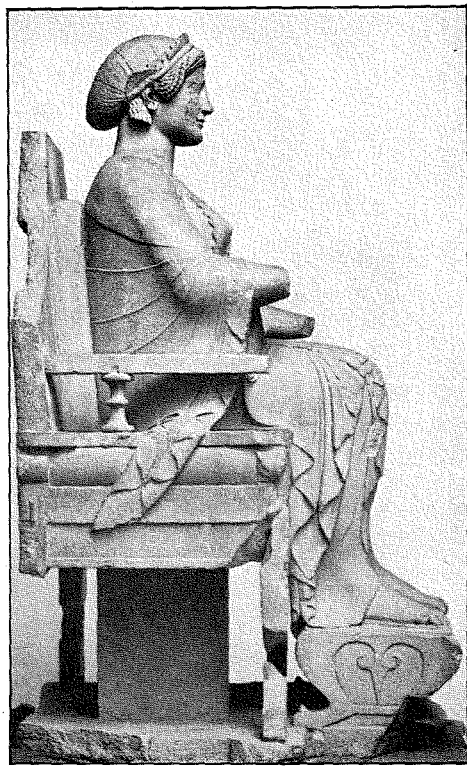
88. Apollon Tenejský.

89. Delfský vozataj.

91. Spartský náhrobní relief.

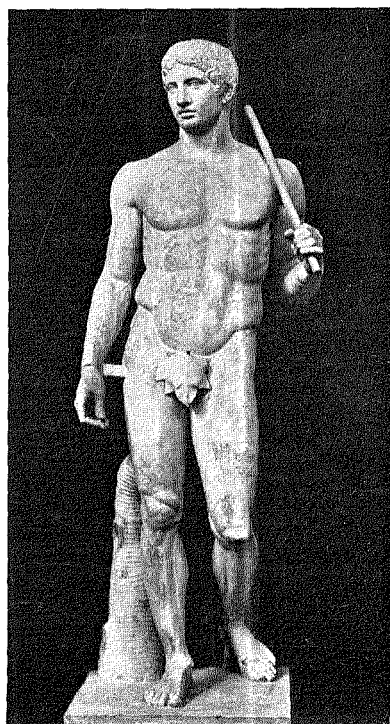
90. Sedící bohyně (v Berlíně).

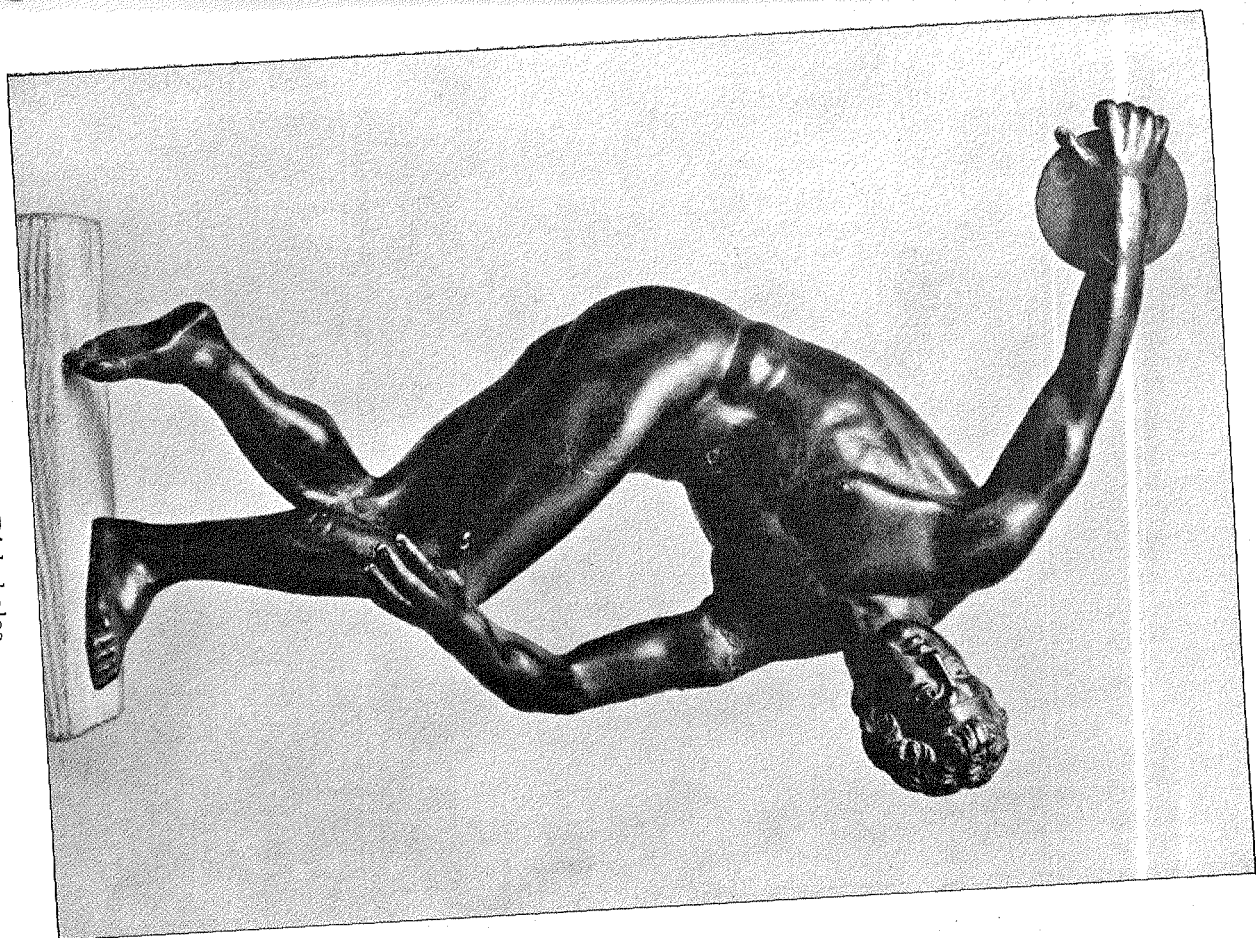
92. Feidiova Athena. (Soška z Varvakeia.)

93. Ares borgheský (v Louvru).

94. Polykleitův Dorytoros.

95. Myronův Diskobolos.

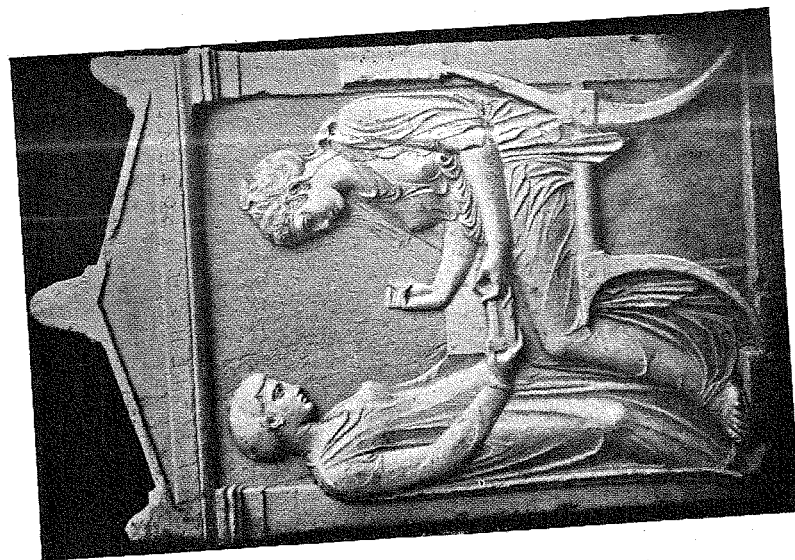

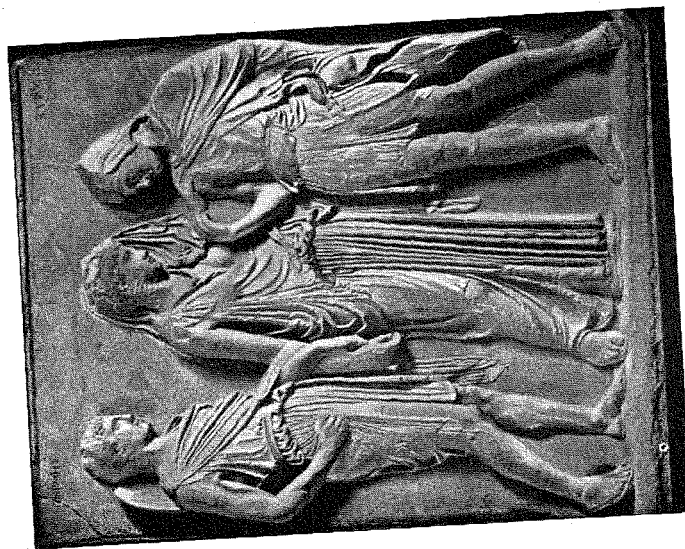
97. Nike Paioniova (doplněná).

96. Náhrobní relief athénského hoplity (6. stol. př. Kr.).

99. Náhrobní pomník Athéhanky Hegeso.

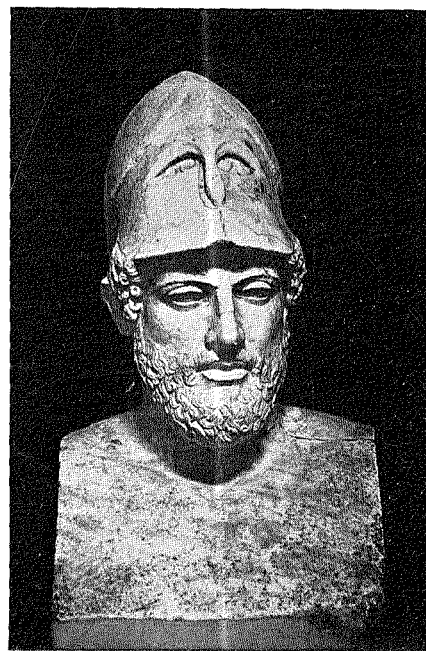
98. Loučení Orfea a Eurydiky.

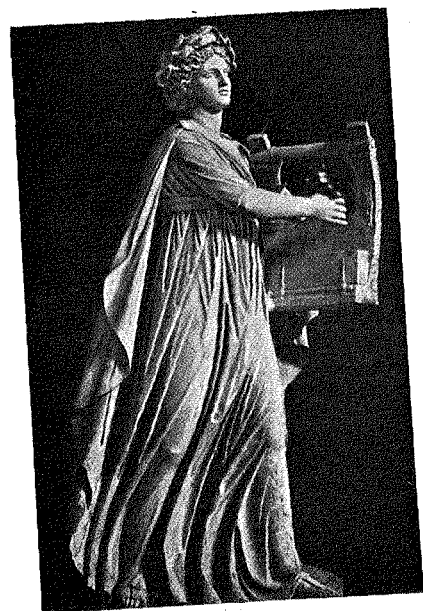
100. Kefisodotova Eirene s Plutem.

101. Relief z Eleusiny. Demeter, Triptolemos, Kora.

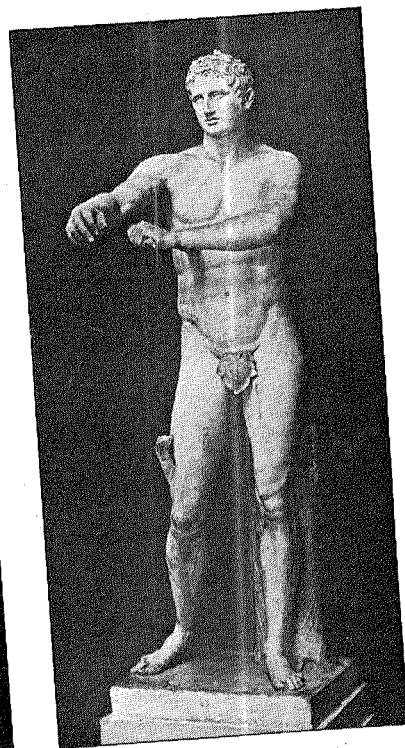
102. Kresilas: Poprsí Perikleovo.

103. Apollon Kitharodos.

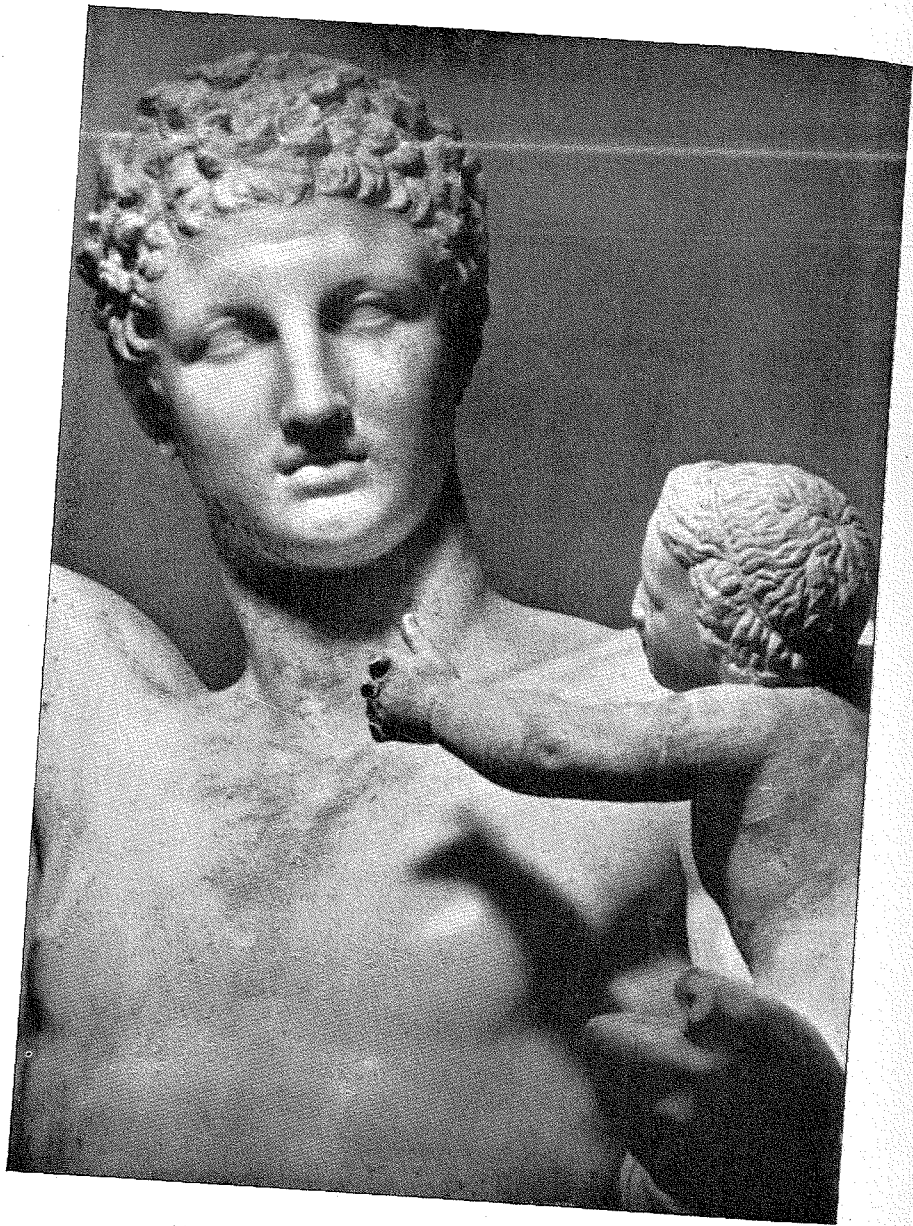

104. Niobe.

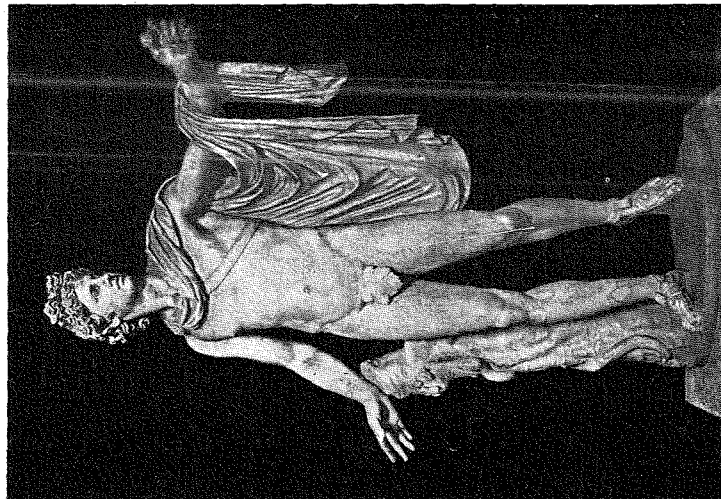

105. Lysippův Apoxyomenos.

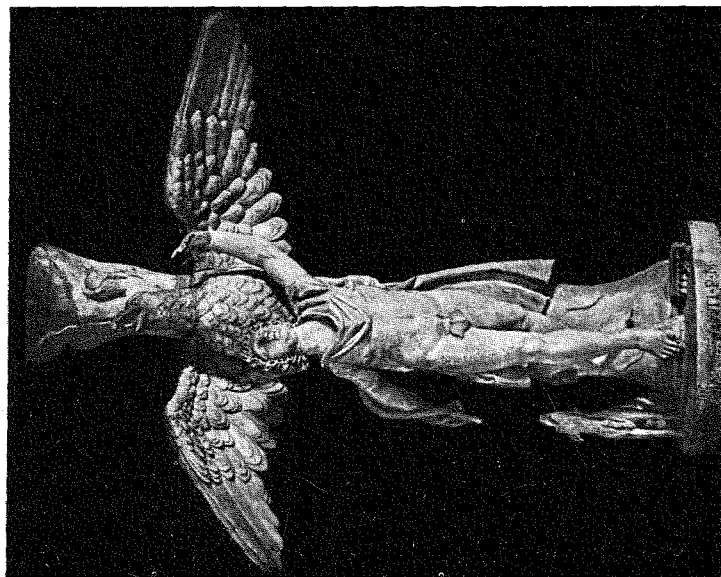

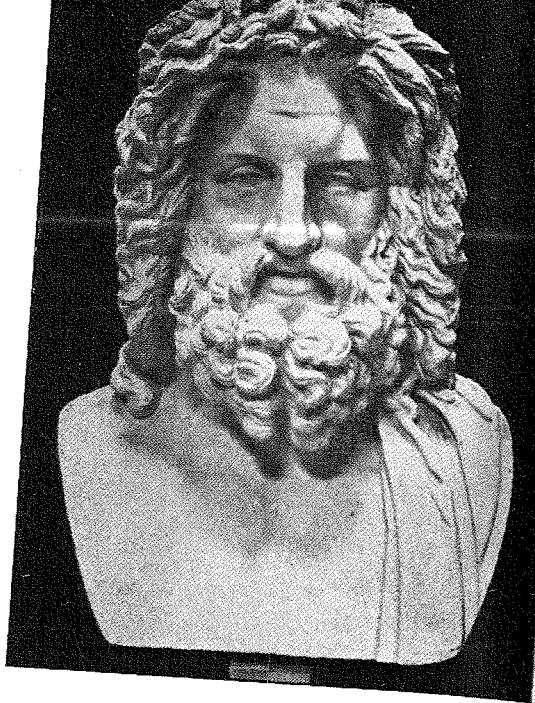
106. Praxitelův Hermes s malým Dionysem.

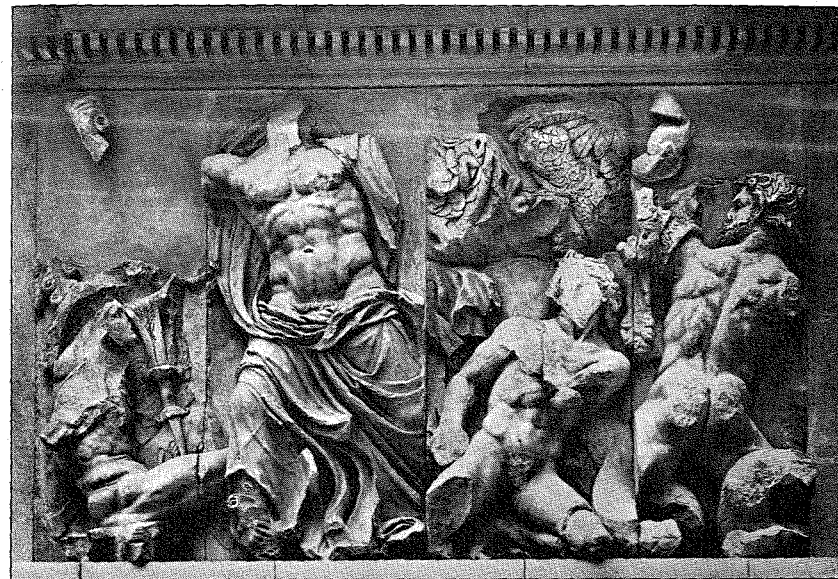
108. Apollon belvederský. (Leochares.)

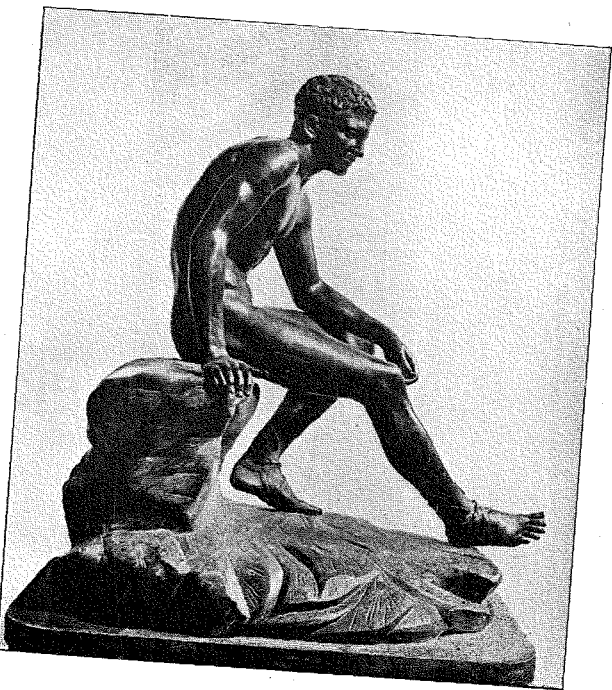
107. Leocharův Ganymedes.

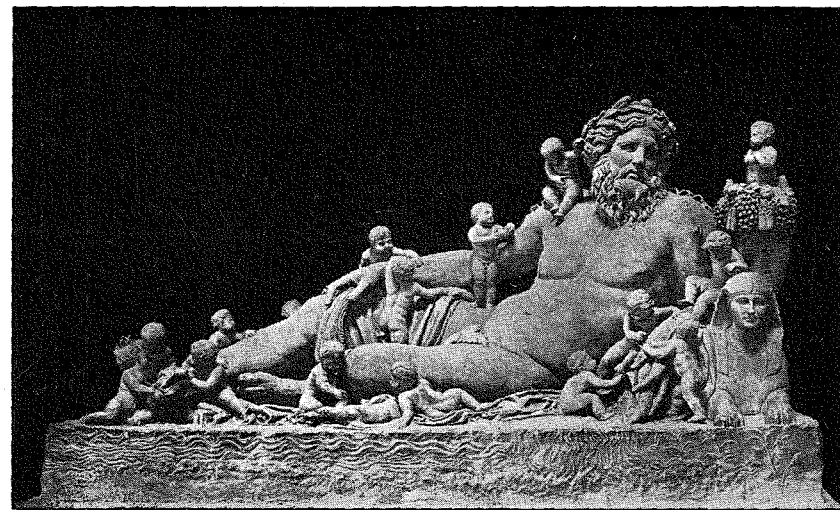
110. Zeus z Otricoli.

111. Pergamský oltář: Zeus s bleskem proti Gigantovi.

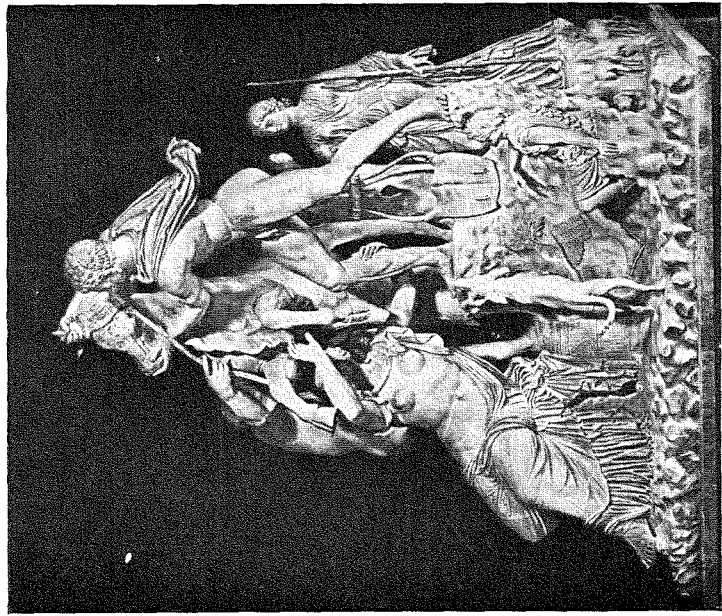

109. Lysippův
Odpočívající Hermes.

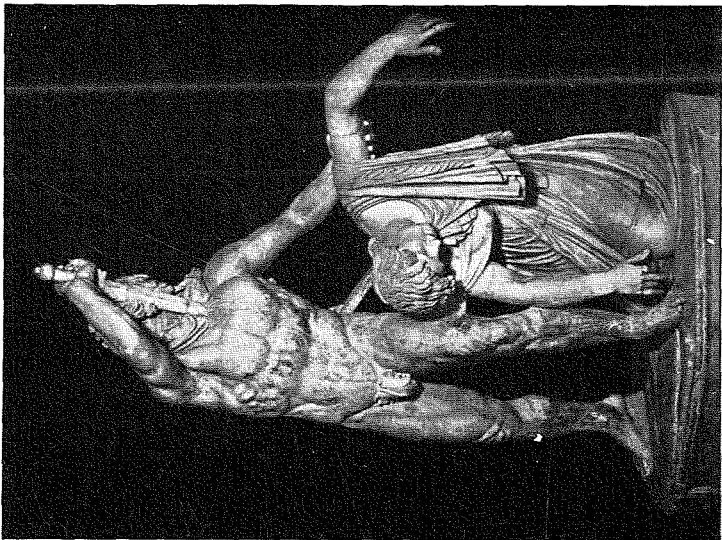

112. Nil. (Ve Vatikáně.)

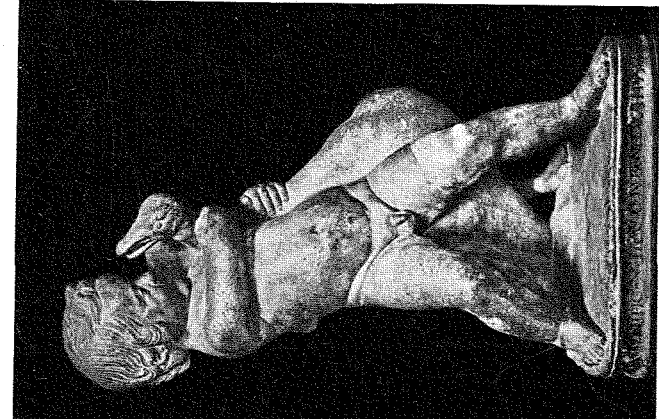
113. Farneský býk. (Apollonios a Tauriskos.)

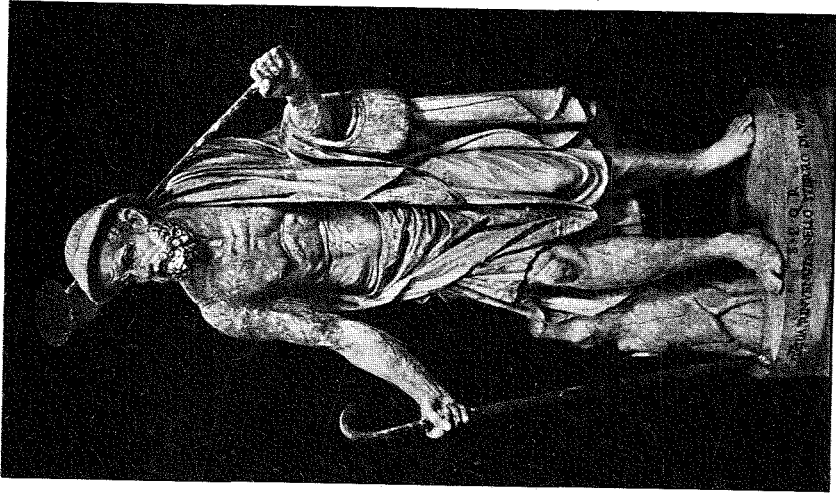
114. Gaill s ženou.

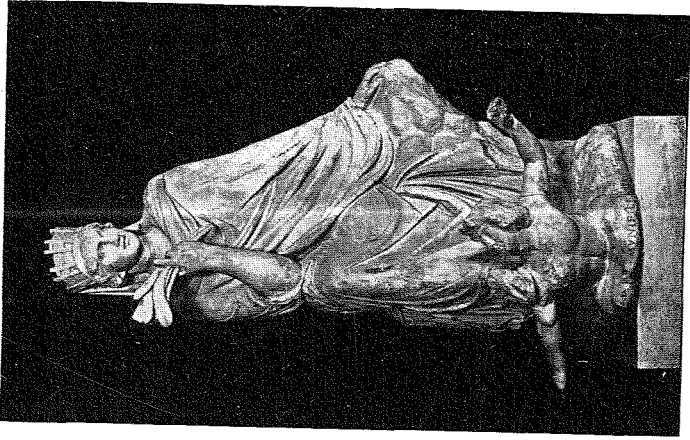
115. Laokoon. (Agesandros, Polydoros, Athenodoros.)

116. Boethiův Hoch s husou.

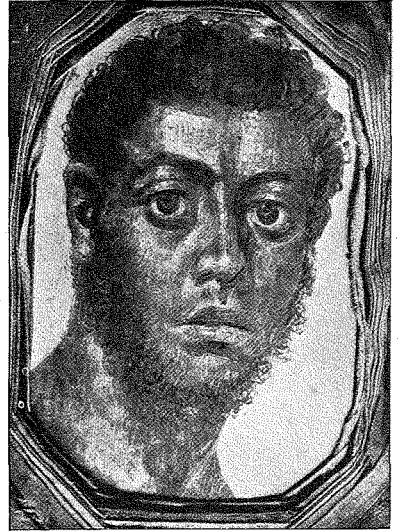
117. Rybář. (Škola alexandrijská.)

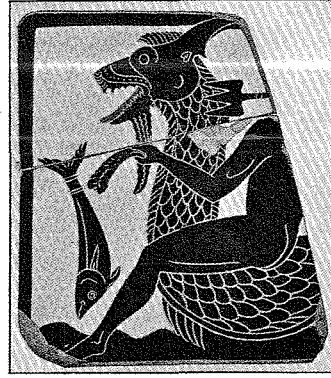
118. Eutychidova Tyche.

121. Portret dámy z Fayumu.

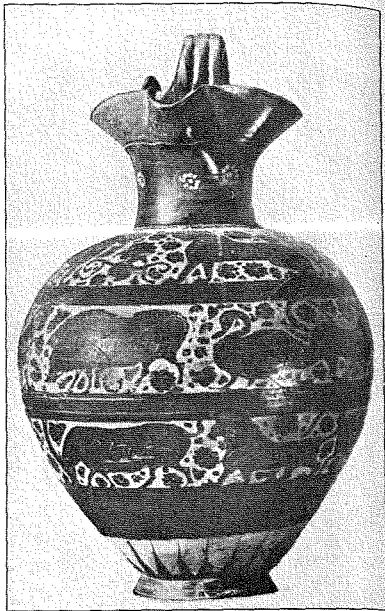

122. Portret muže z Fayumu.

119., 120. Malované desky z Korinthu.

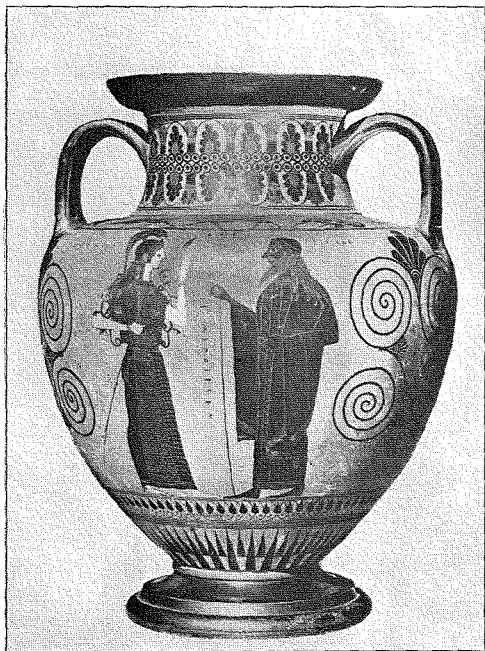

123. Oinochoe korinthského slohu.

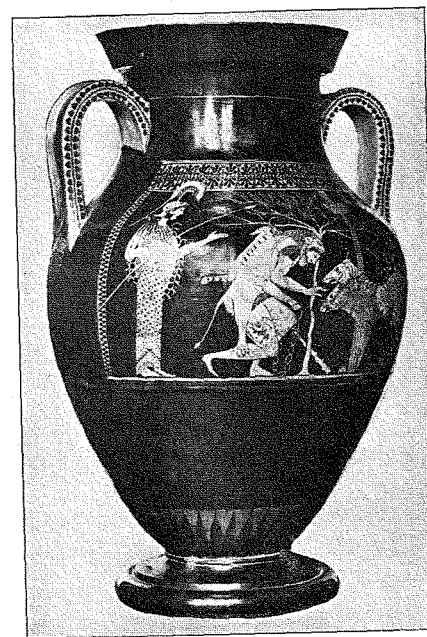
126. Rhodská oinochoe stylu orientalisujícího.

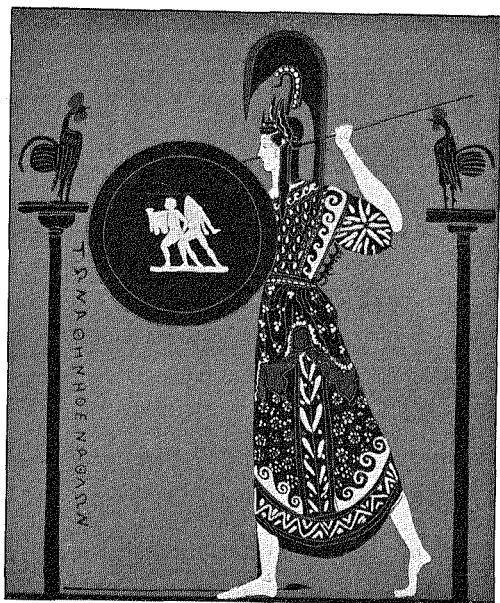
124. Attická amfora s černými obrazy. (Poseidon a Athena.)

125. Attická amfora s červenými obrazy. (Kroisos na hranici.)

127. Attická amfora s červenými figurami. (Herakles poutá Kerbera.)

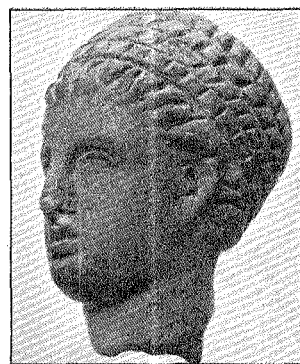
128. Váza panathénajská.

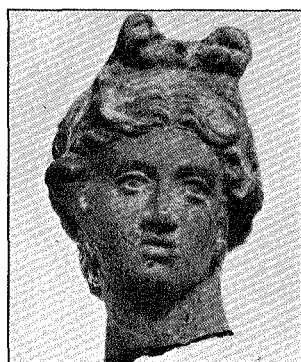
129. Vnitřní výzdoba misky. (Achilleus zabíjí Penthesileiu.)

130. Mosaika z Delu. (Dionysos na pantheru.)

131., 132. Terakotové sošky.

133. Zlomek terakotové sošky.

134. Onyxová kamej. (Ptolemaios II. a Arsinoe.)

SEZNAM OBRAZŮ

Tab.	I.	Obr.	1. Plán paláce v Knossu.
"	II.	"	2. Athény s Akropolí.
"	III.	"	3. Plán Akropole v Athénách.
"	IV.	"	4. Athény: Areios pagos.
"	"	"	5. Athény: Propylaje.
"	V.	"	6. Sparta.
"	VI.	"	7. Olympie.
"	VII.	"	8. Troja.
"	"	"	9. Théby.
"	VIII.	"	10. Delfy.
"	"	"	11. Korinth.
"	IX.	"	12. Delfy: Plán okrsku Apollonova.
"	X.	"	13. Delos.
"	XI.	"	14.—19. Mince.
"	XII.	"	20.—24. Mince.
"	XIII.	"	25. Výzbroj hoplity.
"	"	"	26. Nákladní loď.
"	"	"	27.—28. Ostraka.
"	XIV.	"	29. Pevnost Eurvalos.
"	"	"	30. Pergamon: Skladiště válečného materiálu.
"	XV.	"	31. Zrcátko s víčkem.
"	"	"	32. Řecký dům. Rekonstrukce.
"	XVI.	"	33. Stolek.
"	"	"	34. Klismos.
"	"	"	35. Thronos.
"	"	"	36. Lůžko.
"	"	"	37. Bronzová skříňka.
"	XVII.	"	38.—41. Šat.
"	"	"	42. Difros.
"	XVIII.	"	43. Psací náčiní.
"	XIX.	"	44. Hodina tance. (Vázový obraz.)
"	"	"	45. Nářky nad nebožtíkem.
"	"	"	46. Na hrobě. (Vázový obraz.)
"	XX.	"	47. Bakchantka a satyr.
"	"	"	48. Vázový obraz boha Herma.
"	XXI.	"	49.—50. Tragické masky.
"	"	"	51. Soška herce z Reate.

Tab.	XXII.	Obr.	52.—54. Divadelní masky.
„	XXIII.	„	55. Malovaný sarkofág z Hagia Triada.
„	„	„	56. Zlatý pohár z Mykén.
„	„	„	57. Zlatý pohár z Vafia.
„	„	„	58. Krétský fayençový relief.
„	XXIV.	„	59. Kamarská nádoba.
„	„	„	60. Krétská nádoba s obrazem sepie.
„	XXV.	„	61. Krétská trychtýřovitá nádoba.
„	„	„	62. Krétská nádoba stylu palácového.
„	„	„	63. Mykénská gemma.
„	„	„	64. Mykénská dýka.
„	XXVI.	„	65. Mykény: Lví brána.
„	„	„	66. Mykény: Hrobka „Atreova“.
„	XXVII.	„	67. Tiryns: Chodba v hradební zdi.
„	„	„	68. Půdorysné typy chrámů.
„	XXVIII.	„	69. Dorský sloh.
„	„	„	70. Korintská hlavice.
„	„	„	71. Články ionského slohu.
„	XXIX.	„	72. Aigina: Chrám bohyně Afaje.
„	„	„	73. Západní štít Diova chrámu v Olympii.
„	XXX.	„	74. Delfy: Thesauros Athéňanů.
„	„	„	75. Poseidonia (Paestum): Chrám Poseidonův.
„	XXXI.	„	76. Athény: Parthenon.
„	„	„	77. Telesterion v Eleusíně.
„	XXXII.	„	78. Athény: Věž větrů.
„	„	„	79. Athény: Pomník Lysikratův.
„	XXXIII.	„	80. Athény: Olympieion.
„	„	„	81. Oltář Díův z Pergama.
„	XXXIV.	„	82. Brána na agoru z Miletu.
„	„	„	83. Buleuterion v Miletu.
„	XXXV.	„	84. Divadlo v Epidauru.
„	„	„	85. Athény: Stadion.
„	XXXVI.	„	86. Socha bohyně ze Samu.
„	„	„	87. Socha dívky z Akropole.
„	„	„	88. Apollon Tenejský.
„	XXXVII.	„	89. Delfský vozataj.
„	„	„	90. Sedící bohyně. (V Berlíně.)
„	„	„	91. Spartský náhrobní relief.
„	XXXVIII.	„	92. Feidiova Athena.
„	„	„	93. Ares borgheský.
„	„	„	94. Polykleitův Doryforos.
„	XXXIX.	„	95. Myronův Diskobolos.
„	XL.	„	96. Náhrobní relief athénskéhoplity.
„	„	„	97. Nike Paioniova.
„	XLI.	„	98. Loučení Orfea a Eurydiky.
„	„	„	99. Náhrobní pomník Hegesin.
„	XLII.	„	100. Kefisodotova Eirene s Plutem.
„	„	„	101. Relief z Eleusiny.
„	„	„	102. Kresilas: Poprsí Perikleovo.

Tab.	XLIII.	Obr.	103. Apollon Kitharodos.
„	„	„	104. Niobe.
„	„	„	105. Lysippův Apoxyomenos.
„	XLIV.	„	106. Praxitelův Hermes s Dionysem.
„	XLV.	„	107. Leocharův Ganymedes.
„	„	„	108. Apollon belvederský.
„	XLVI.	„	109. Lysippův Odpočívající Hermes.
„	„	„	110. Zeus z Otricoli.
„	XLVII.	„	111. Pergamský oltář: Zeus s bleskem proti Gigantovi.
„	„	„	112. Nil.
„	XLVIII.	„	113. Farneský býk.
„	„	„	114. Gall s ženou.
„	XLIX.	„	115. Laokoon.
„	L.	„	116. Boethův hoch s husou.
„	„	„	117. Rybář.
„	„	„	118. Eutychildova Tyche.
„	LI.	„	119.—120. Malované desky z Korinthu.
„	„	„	121. Portrét dámy z Fayumu.
„	„	„	122. Portrét muže z Fayumu.
„	LII.	„	123.—125. Vázy.
„	LIII.	„	126.—127. Vázy.
„	LIV.	„	128.—129. Vázy.
„	LV.	„	130. Mosaika z Delu.
„	„	„	131.—133. Terakoty.
„	„	„	134. Kamej.

REV15

ÚK PrF MU Brno

3 1 2 9 S 0 1 0 7 8